

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS

Ilona Vaškevičiūtė

ŽIEMGALIAI V–XII AMŽIUJE

VILNIUS
2004

UDK 903/904(474.5)"04/06"
Va366

Recenzavo prof. habil. dr. Mykolas Michelbertas,
dr. Maris Atgāzis

Redaktorė Danutė Melyničienė
Illiustracijas piešē Ilona Keršulytė
Viršelio dailininkė Laura Leščinskaitė

ISBN 9955-516-52-6

© Ilona Vaškevičiūtė, 2004
© Lietuvos istorijos institutas, 2004
© Vilniaus pedagoginis universitetas, 2004

Turinys

IŽANGA	5
LITERATŪROS APŽVALGA	7
ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI	16
TYRINĖJIMAI LIETUVOJE	16
TYRINĖJIMAI LATVIOJE	19
ŽIEMGALA IKI V AMŽIAUS	22
GEOGRAFINĖ APŽVALGA	22
AKMENS AMŽIUS	23
ŽALVARIO IR ANKSTYVASIS GELEŽIES AMŽIUS	25
SENASIS GELEŽIES AMŽIUS	26
V–XII A. ŽIEMGALIŲ KULTŪRA	29
ŽIEMGALIŲ SUSIDARYMAS	29
ŽIEMGALIŲ KAPINYNAI	30
LAIDOSENA	31
ĮKAPĖS	40
Darbo įrankiai	40
Ginklai	48
Papuošalai	55
<i>Galvos danga</i>	56
<i>Kaklo papuošalai</i>	60
<i>Krūtinės papuošalai</i>	65
<i>Rankų papuošalai</i>	78
Kiti radiniai	82
ŽIEMGALIŲ KULTŪROS YPATYBĖS IR TERITORIJA	90
LITERATŪRA	94
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	102
SANTRAUKA RUSŲ KALBA	126
TRUMPINIAI	151

ĮŽANGA

Lietuvos archeologinius paminklus, se-niausią jos gyventojų kultūrą ir istoriją, kad ir su pertraukomis, tiriame jau beveik du šim-tai metų. Tyrimai prasidėjo mėgėjiškais smal-suolių kasinėjimais ir paminklų (ypač pilia-kalnių ir pilkapynų-milžinkapių) aprašymu, ilgainiui išaugo į šių paminklų registraciją ir mokslinius kasinėjimus, radinių kaupimą muziejuose. XX a. pirmojoje pusėje prasi-dėjo sukauptosios archeologinės medžiagos apibendrinimas. Stengtasi apžvelgti visas Lie-tuvos gyventojų materialinės kultūros raidą ir kartu išskirti atskirų sričių mirusuju laid-ojimo papročių specifiką, bandyta į vieną ar kitą tokią sritį susieti su IX–XIII a. rašytiniuo-se šaltiniuose paminėtomis gentimis (A. Spy-cinas, P. Tarasenka, J. Puzinas, M. Alseikai-tė-Gimbutienė). XX a. šeštajame ir septinta-jame dešimtmetyje atgijus archeologinių pa-minklų tyrimams, pradėjus sistemingiau pa-minklus registruoti, buvo sukaupta daugiau naujų duomenų. Tai leido aštuntajame ir de-vintajame dešimtmetyje daugiau dėmesio skirti etninės istorijos klausimams. Šį tarsi pir-mą senosios Lietuvos etninės istorijos tyri-mo etapą užbaigia knygų „Lietuvos TSR ar-cheologijos atlasas“ (t. 1–4, 1974–1978) ir „Lietuvių etnogenezė“ (1987) pasiromėmas.

Taigi yra išskirtos jvairiai laikotarpiais Lie-tuvoje buvusios kultūrinės sritys, pasekta jų raida ir kaita, būdingiausios savybės, vėly-viausios iš jų pradėtos sieti su rašytiniuo-se šaltiniuose minimomis gentimis. Išsiaiškinus šiuos bendrus bruožus, turėtų prasidėti nau-jas etninės istorijos tyrimų etapas – detales-nis atskirų kultūrų, genčių istorijos tyrimas.

Žinome, kad iki valstybės ir lietuvių tautos susidarymo dabartinėje Lietuvos teritorijoje gy-veno kuršiai, skalviai, séliai, sūduviai, lietuviai ir kitos gentys. Jų palikimas dar nesulaukė di-desnio Lietuvos archeologų dėmesio. Tik kur-šių kultūrai ir etninei istorijai yra skirtos Lietu-vos archeologo V. Žulkaus, istoriko A. Micke-

vičiaus ir Latvijos archeologės I. Uozerės di-sertacijos. Jotvingių ir sūduvių genčių kultūros tyrimams daug dėmesio skyrė visas būrys Len-kijos archeologų (J. Antoniewiczius, J. ir D. Jas-kanių, J. Okuliczius, M. Kaczynskis ir kt.).

Šiame darbe numatyta aptarti kuršių rytinių kaimynų – žiemgalių V–XII a. kultūros tyrimus.

Ziemgalos vardas įrašytinius šaltinius pa-teko palyginti vėlai. Pirmieji juos paminėjo Skandinavijos šalių šaltiniai. Danų kronikoje „Annales Ryenses“ rašoma, kad apie 870 metus danų vikingai pajungė sau „visą Prū-siją, Žiemgalą (Semigaliam), karelų žemę ir daug kitų šalių“. „Ingvaro sagoje“ pasakoja-ma apie narsų vikingą Ingvarą (mirusį 1041 m.), kuris kartu su Anundu plaukės pas žiemgalius priversti juos mokėti duoklę. Pietų Švedijoje, Sēdermanlando (Södermanland) srityje, rasti du paminkliniai akmenys su iš-kaltu runų tekstu, kuriami minima Žiemga-la. Vienam iš jų, vadinanamajame Nedervalo akmenyje, apie 1040 m. įrašyta, jog tą ak-menį pastačiusi Sigrida savo vyrui Sveinui, kuris turtingais laivais dažnai plaukdavės į Žiemgalą. Antrame, Gekstenos, akmenyje, iškaltame apie 1000–1075 m., rašoma, jog jį Gumos sūnus Roaras pastatės Slodės tėvui Audarui, kuris dalijęs auksą Žiemgaloje. Nuo XII a. pradžios žiemgalius pradėjo minėti Ru-sios metraščiai, o nuo XIII a. – kalavijuocių šaltiniai. Žiemgalių žemę jie suskirstė į 7 sritis: Duobenę (Dobene, Dubene), Sparnenę (Sparnene), Duobelę (Dubelene), Tervete-nę (Thervetene), Silenę (Sillene), Zagarę (Sa-gare, Sagera), Upmalę (Upemolle). Manoma, jog iki vokiečių invazijos žiemgaliai kokio nors vieningesnio politinio vieneto nesudarė. Nedideles teritorijas valdė atskiri kuni-gaikščiai. Iš visų Livonijos genčių žiemgalių ilgiausiai ir atkakliausiai priešinosi vokiečiams. 1290 m. Sidabrės pilies sudegini-mu baigėsi žiemgalių laisvės kova.

Žiemgalių gyventi plotai Mūšos-Lielupės baseine XIII–XIV a. atsidūrė dviejose valstybėse: pietinis kraštas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, šiaurinis – Livonijoje, nors XIV a. trečiajame dešimtmetyje Lietuvos vallodovas Gediminas save vadino žiemgalių vallodovu, matyt, pretendavo valdyti visą žiemgalių gyventą teritoriją (princeps et dux Semigalle) (Gedimino laiškai, 1966, p. 29). Ši politinė siena, perkirtusi žiemgalių gyventus plotus, išsilaikė kelis šimtmečius ir 1919–1920 m. nusistovėjo kaip Lietuvos ir Latvijos siena.

Lietuvoje liko tik pietinis žiemgalių gyventų plotų pakraštys. Šios Lietuvos dalies archeologiniams tyrimams būdinga tai, kad čia turime tik keletą kiek plačiau tyrinėtų kapinynų (Diržiai, Jauneikiai, Linksmučiai, Pavirvytė, Šukioniai ir kt.). Susikaupė muziejuose radiņių iš ardomų ir suardytų kapinynų. Dauguma tyrimų medžiagos yra iš V–XII a. Tai nulėmė ir šios knygos ribas. Taigi ji parašyta remiantis kapinynų tyrimų duomenimis, jų radiniai, nes Lietuvoje esančioje Žiemgalos dalyje tyrinėtų gyvenviečių ir piliakalnių neturiame. Piliakalnių čia iš viso reta, o stambiausius iš jų – Sidabrės ir Raktės (Žagarės) piliakalnius sunaikinome: Raktės piliakalnyje jau pora šimtmečių laidojame mirusiuosius, o Sidabrės piliakalnį sunaikino žvyro karjeras.

Turimi duomenys įgalina aptarti V–XII a. žiemgalių mirusiuų laidojimo papročius, jų

papuošalus ir ginklus, jų raidą. Šiuos duomenis galime palyginti su kuršių, žemaičių ir aukštaičių kapinynų tyrimų duomenimis. Tai leidžia kiek patikslinti žiemgalių gyventų plotų ribas, aptarti jų santykius su kaimyninėmis gentimis. Šiems klausimams aiškinti ir skiriamas pagrindinis dėmesys.

Tuo tarpu žiemgalių kultūros susidarymo procesas lieka menkai tenušviestas, nes trūksta archeologinių duomenų: neturime iš šios teritorijos plačiau tyrinėtų I–IV a. pilkapynų, nežinome, ar jie bent kiek skyrėsi nuo centrinėje Žemaitijos dalyje tyrinėtų.

Trūksta archeologinės medžiagos ir iš XI–XII–XIV a. – neturime iš šios teritorijos to laikotarpio tyrinėtų kapinynų. Todėl dabar dar sunku pasakyti, kiek XIII a. pietinė Žiemgalos dalis nukentėjo nuo Livonijos ordino ir Rygos arkivyskupo bei kitų feodalų kariuomenės. Nežinome, ar ji virto ištisine dykra, ar liko čia senųjų gyventojų, taip pat kada prasidėjo šios teritorijos kolonizacija. Galima pridurti, kad archeologams dar nepavyko iki šiol surasti ir XIII a. pabaigoje į Lietuvą persikelusių žiemgalių gyvenviečių ir kapų, o jų turėtų būti iš XIII–XV a.

Todėl tiek žiemgalių etnogenezės, tiek jų likimo tyrimams reikia dar papildomos medžiagos. Knygoje šie klausimai paliesti tik bendrais bruožais.

LITERATŪROS APŽVALGA

Žiemgala ir jos gyventojais nuo XIX a. pačios domisi Lietuvos ir Latvijos kalbininkai, istorikai ir archeologai. Kalbininkus daugiausia domino ir domina du klausimai: pirmą, jų vardo kilmę ir, antra, jų kalbos-tarmės artumas dabartinėms lietuvių ir latvių kalboms. Pirmuoju klausimu nėra vieningos nuomonės. Ir šiandieną Lietuvoje tebevartojamos dvi jų vardo formos: „žiemgaliai“ ir „žemgaliai“. Tuo tarpu antruoju klausimu vyrauja nuomonė, kad žiemgalių bus kalbėję tarpine kalba – labai artima lietuvių ir latvių kalboms.

Istorikai, aptardami XIII a. įvykius, ypač Kalavijuocių, vėliau – Livonijos ordino kovas su žiemgaliams, jų žemėm nukariavimą, aiškinosi, kur stovėjo svarbesnės, šaltiniuose paminėtos pilys, ir pagal jas sprendė apie jų žemės plotus. Visuose archeologų apibendrinamojo pobūdžio darbuose, skirtuose geležies amžiui, taip pat vienu ar kitu aspektu paliečiamą Žiemgala, jos gyventojų kultūros bruožai, paplitimas, santykiai su gretimomis sritimis. Šiuos klausimus liečia ir archeologai, tariantys žiemgalių paminklus, publicuoja tyrimų duomenis. Todėl literatūra apie žiemgalius gana gausi. Čia bus aptariai tik svarbiausi klausimai.

XIX a. pabaigoje vokiečių kilmės tyrinėtojas, gyvenęs ir dirbęs Rygoje, A. Bielensteinas, knygoje „Die Grenzen des Lettischen Volksstammes und der Lettischen Sprache“ (Bielenstein, 1892), pirmasis ēmėsi atsakyti į daugelį sudėtingų istorinės geografijos klausimų. Remdamasis H. Latviu, XII–XIV a. aktais ir kitais rašytiniais šaltiniais, jis stengėsi išsiaiškinti ir žiemgalių gyventus plotus. Jis dokumentuose randamus ir metraštinių minimus vietovardžius identifikavo, susiejo su konkrečiomis vietovėmis ir pagal jas sprendė, kuriuose plotuose gyveno viena ar kita gentis. Autorius išvardija žiemgalių žemes, jose paminėtas pilis, o kartais ir jų valdovų vardus. Tačiau apie pietinę Žiemgalo-

dalį žinių turėjo nedaug. Nurodydamas vakarines ir pietines Žiemgalos ribas, autorius pamini tik vieną kitą paribio vietovę. Vakarinę žiemgalių ribą su kuršiais autorius veda iki Vadaksties ir Agluonos upelių santakos, pietinė riba su žemaičiais ir lietuviais, autoriaus manymu, éjusi miškais piečiau Sidabrės (dab. Joniškio) ir Meškuičių (kiek piečiau, autorius nenurodo, matyt, ir jam tai neaišku. Jų gyvenamieji plotai pietuose turėjo ribotis su Šiaulių ir Upytės žemėmis, kuriose jau gyveno lietuviai). Pietryčiuose žiemgalių gyvenamujų plotų riba éjusi nuo Bauskės Panevėžio link Mūšos upe, nuo sélių gyvenamujų plotų juos skyrusi miškų juosta. Šiaurėje žiemgalių turėję siekti Rygos įlanką ties Lielupės žiotimis, nes ir kronikininkai (H. Latvis) mini buvus žiemgalių uostą.

Įdomi ir dėmesio verta A. Bielensteino pažiūra į žiemgalius. Jis buvo įsitikinęs, kad žiemgalių yra latvių gentis. Autorius teigia, kad kaip lietuviai susideda iš aukštaičių ir žemaičių, taip ir latviai susideda iš žiemgalių (žemutinių latvių) ir latgalių (latvių). Šiataip A. Bielensteinas XIX a. pabaigoje apytiksliai nurodė Žiemgalos ribas. Bene neaiškiausia liko autorui rytinė riba su séliais. Reikia pasakyti, kad ir šimtmečiui praėjus po jo darbo pasiodymo tebéra neaiški žiemgalių gyvenamojo ploto rytinė riba. Kitos gi A. Bielensteino nurodytos Žiemgalos ribos visiškai sutampa su ta riba, kurioje yra žiemgališki paminklai. Su jo išvadomis apie žiemgalių gyvenamuosius plotus sutiko visi vėliau Latvijoje dirbę istorikai ir archeologai.

Lietuvoje susidomėjimas Žiemgala pirmiausia pasireiškė jos archeologinių paminklų kartografiavimu. 1899 m. F. Pokrovskis Kauno gubernijos archeologinių paminklų žemėlapje pirmasis plačiau sumini bent dalį Šiaurės Lietuvos archeologijos paminklų (Покровский, 1899). Panašaus pobūdžio darbas – paminklų sąrašas pasirodė tik po ket-

virčio amžiaus. Tai mokytojo J. Elisono (Elisonas, 1925) surinktos žinios apie jvairias Panevėžio apskritys (kuriais atvejais ir apie už šios apskritys ribų esančias) vietoves, susijusias su senaja istorija. Autorius ne tik nurodo kaimo pavadinimą, kuriamo yra paminklas, bet kartais ir aptaria paminklo situaciją, užrašo padavimus, mini, kokie radiniai čia rasti. Jo sudarytas sąrašas yra gerokai pilnesnis. Autorius archeologinius paminklus suskirstė pagal jų pobūdį: akmenys su žymėmis, kapinynai, paskendusios bažnyčios, varpai, piliakalniai, stabmeldžių kulto vietas, prancūzkapiai, švedkapiai ir kt. Iš J. Elisono sąrašą pateko ir žiemgališki paminklai, buvę Biržų-Pasvalio apskrityje. Minimi Meldinių (nurodoma, jog rastas kalavijas ir žiedas, žmonių kaulų), Meldiniškių (rastas kalavijas ir auksinių pinigų), Pamiškių (šalia žmonių kaulų rastas kalavijas ir geležinis durklas) bei kiti kapinynai, taip pat keli piliakalniai: Dubužių tarp Mūšos ir Tatulos upių, Šimonų kairiajame Mūšos krante (šį piliakalnį autorius mini esant švedų supiltą).

Paminklų registravimo ir žinių apie juos kaupimo darbas buvo tesiamas ir toliau. 1928 m. išleistoje P. Tarasenkos knygoje „Lietuvos archeologijos medžiaga“ (Tarasenka, 1928) apžvelgiama archeologijos mokslo raiada Lietuvoje, čia egzistavusios kultūros, pateikiamas žymiai pilnesnis paminklų sąrašas ir žemėlapis. Paminklus bandyta suskirstyti į chronologinius laikotarpius. Tačiau visas šis paminklų registravimas atliktas ne archeologų, o korespondentų – pranešėjų. Duomenys buvo tik apytikria, dažnai jų trūko paminklo chronologijai nustatyti. Jie tik apytikriai atspindėjo krašto senajį apgyvendinimą, rodė, kad ši Lietuvos dalis prieistoriniais laikais bus buvusi gana gausiai gyvenama.

Originalus ir P. Tarasenkos spėjimas, jog Reginėnų VI–VII a. kultūrą paliko žiemgalių (Tarasenka, 1928, p. 70).

1926 m. Rygoje išleista knyga „Latvijos archeologija“ (Latvijas, 1926), kurios skyriuje „Vėlyvasis geležies amžius“ aprašomos bal-

tų gentys, gyvenusios Latvijos teritorijoje. Žiemgalių gyventas plotas nurodomas pagal A. Bielensteiną: Lielulupės baseinas – šiaurėje jis siekė Rygos įlanką, pietuose – Mūšą. Rytuose riba éjusi Dauguvos upe (pateikta me žemėlapyje žiemgalių nesieké upės), vakaruose – Ezerės upe. Pažymimi pagrindiniai Žiemgalos centrai Mežuotnė ir Tervetė, nurodomi uostai Rygos įlankoje. Pažymima, kad Žiemgalos piliakalniai, išskyrus du minetuosisius, yra žemių paribyje. Knygoje bene pirmą kartą aptarti būdingiausi žiemgalių kultūros bruožai: paprotys mirusius laidoti nedegintus, ginklų ir darbo įrankių gausumas kapuose, suminimos būdingiausios papuošalų grupės, žiemgalių, latgalių, sélių ir žemaičių kultūrų panašumas, o remiantis K. Būgos tyrinėjimais, ir žiemgalių bei latgalių kalbų panašumas.

1938 m. Rygoje buvo išleista „Latvijos istorija“ (Latviešu, 1938), redaguota taip pat F. Baluodžio. Šiame veikale ypač daug vienos skiriama atskirų baltų genčių istorijai. Romėniškojo laikotarpio žemėlapyje yra sužymėtos baltų gentys. Pagal šį žemėlapį, I–IV a. žiemgalių gyvenę kiek didesnėje teritorijoje nei bet kada. Šiaurėje, kaip ir įprasta, jų gyvenamieji plotai siekia Rygos įlanką, tačiau daug platesniu pajūrio ruožu. Vakarine riba nurodomas Ezerupis ir Vadakstis, o rytuose žiemgalių teritorija pereina Dauguvą ir apima dalį dešiniojo jos kranto. Pietryčių kryptimi jiems skiriama visa sélių teritorija. Mus ypač dominanti pietinė žiemgalių plotų riba nurodoma tradiciškai – Mūša. F. Baluodžio nuomone, pirmaisiais amžiais po Kr. žiemgalių šiaurės rytuose ištūmė ugrų-suumių gentis ir ten apsigyveno (Latviešu, 1938, p. 86–87). Taigi žiemgalių gyvenę Césių, Rygos, Jelgavos, Tukumo apylinkėse, Lielupės lygumose ir vakarinėje Vidžemės dalyje. To meto žiemgalių kultūroje, profesoriaus nuomone, jaučiama vakarų baltų kultūros įtaka, o vėliau pamažu sustipréjusi kultūrinė įtaka iš Vakarų Lietuvos (antkaklės viela apvyniotais galais su kilpelémis, profiliuoti smeigtukai, jmoviniai kirviai, kapliai, segės su ema-

liu). F. Baluodžio nuomone, Žiemgalos kultūra buvusi ypač artima latgaliams (Latviens, 1938, p. 106).

V–IX a. žiemgalių gyvenamieji plotai buvę mažesni. Vakarinis pakraštys liko nepakitęs, pietuose šių plotų riba, kaip ir anksčiau, nurodoma Mūša, bet kiek labiau išplėsta teritorija į vakarus ir į rytus – apima vakarinę Biržų rajono dalį. Šiaurėje žiemgalių siekė Rygos įlanką, tačiau žymiai siauresniu pajūrio ruožu, nei tai buvo pirmaisiais amžiais po Kr. Šiaurės rytuose jų užimami plotai taip pat mažesni – čia jau nebesiekama Daugava, o už jos jau ne žiemgalių, o latgalių gyvenamieji plotai iki Rygos įlankos.

IX–XIII a. žiemgalių teritorija dar labiau sumažėjo. Šiaurėje jie priėjo prie Rygos įlankos dar siauresniu ruožu – čia žiemgalius išstumė lybiai. Vakaruose riba vedama Ežerupiu ir Vadakstimi, pietvakariuose į žiemgalių plotus įsiterpė žemaičiai, o ankstesnės žiemagalių teritorijos rytiniame pakraštyje išskyrė Kuoknesės sritis.

F. Baluodžio nuomone, šitaip keitėsi žiemgalių gyvenamoji teritorija: I–IV a. ji buvo didžiausia, vėliau mažėjo ir antrojo tūkstantmečio pradžioje apėmė beveik tą plotą, kurj nurodė A. Bielensteinas.

Pirmojoje J. Puzino parašytoje mokslinėje Lietuvos archeologijos apžvalgoje „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys“ (Puzinas, 1938) pateikiama susisteminta medžiaga iš visos Lietuvos teritorijos, nurodyti būdingiausi atskirų laikotarpių radinių tipai ir chronologija. Autorius teigia, kad kultūra nebuvo vienalytė, kad atskirose krašto srityse skyrėsi laidosena ir dirbinių formos. Remdamasis šiaisiai skirtumais, autorius išskyrė Žiemgalą: Mūšos baseinas–Akmenė–Šiauliai–Rozalimas–Pumpėnai–Biržai (Puzinas, 1938, p. 275) ir jai būdingus dirbiniai, juos datavo, nurodė žinomas radimo vietas. Tuo metu Šiaurės Lietuvoje beveik nebuvvo archeologų tyrinėtų paminklų. J. Puzinui teko naudotis daugiausia atsitiktiniais radiniais, tačiau jo nurodyta pietinė žiemgalių gyvenamojo ploto riba beveik atitinka dabartinių tyrimų duome-

nis, tik gal kiek labiau ji buvo nukelta į rytus ir apėmė dalį selių teritorijos, o pietryčiuose ir vakaruose ji lgy ir sumažinta. Taigi J. Puzinas ne tik pirmasis gana tiksliai nurodė žiemgalių srities pietines ir vakarines ribas, bet ir išaiškino kai kurios jų kultūros bruožus.

M. Alseikaitė savo darbe „Baltai priešistoriniai laikais“ (Alseikaitė, 1944) bene pirmą kartą literatūroje taip plačiai émési aiškinti baltų kilmés teoriją. Autorė pažymi, jog jau IV–V a. po Kr. nuo bendro rytinių baltų kamieno atskyrė žiemgalių gentis. Nurodoma ir genties teritorija: pietuose iki Šiaulių ir Upytės žemių, šiaurėje – Lielupės baseinas iki Rygos įlankos, šiaurės rytuose – Daugava. Lietuvoje autorė žiemgaliams prisikyrė plotus iki Tauragnų–Svėdasų. Vakarinė žiemgalių teritorijos riba, t. y. riba su kuršiais, visai nenurodyta. Matyt, tuo metu išvesti šią ribą dėl tyrinėtų paminklų stokos buvo neįmanoma. Matome, kad jos pažiūros šiuo klausimu ne visai sutampa su J. Puzino teiginiais. Autorė žiemgaliams prisikyrė daug didesnius plotus.

Visi mūsų minėtieji darbai buvo parašyti remiantis iki Antrojo pasaulinio karo sukauptais duomenimis. XX a. šeštajame dešimtmetyje kiek suinteresuojęs paminklų tyrimo darbams, sukaupta daugiau medžiagos etničinės istorijos klausimams spręsti. 1952 m. estų archeologo H. Mooros knygoje apie baltų gentis Latvijoje (Moora, 1952) nurodoma, kad gentys nuo bendro baltų kamieno atskyrė apie V a. po Kr., tačiau jų ištakos formavosi daug anksčiau. Jo nuomone, jau II a. po Kr. išskristalizavo aiškios kultūrinės sritys. Iki Ventos upės rytuose – pilkapių kultūra, vėliau čia gyveno kuršiai, tarp Ventos ir Dauguvos – kita grupė: plokštiniai kapinynai, priskiriami žiemgaliams. Jų randama višejoje toje teritorijoje, tačiau nevienodai intensyviai. H. Mooros nuomone, ši teritorija laikui bégant vis labiau plito tiek į rytus, tiek į pietus. Žiemgalių kapai randami ant aukštų kalvų, jų kapinynai dideli, ankstyvi kapai apdėti akmenimis, o tai rodo, jog čia buvę pilkapiai ar kapai su akmenų vainikais. Kar-

tu patvirtinamas teiginys, jog žiemgalių kultūra yra gimininga pilkapių su akmenų vainikais kultūrinei sričiai.

H. Mooros nuomonė, kad X–XII a. žiemgalių teritorija sumažėjo, sutampa su 1938 m. F. Baluodžio pareikšta mintimi. Šiaurėje ir toliau žiemgaliai siekė Rygos įlanką, tačiau jau siauresniu ruožu, nes iš abiejų pusiu prie žiemgalių šliejosi lybių plotai. Vakaruose jų plotai taip pat kiek sumažėję, rytuose siekė Dauguvos upę, pietryčiuose žiemgaliai ribojosi su sėliais. Pietinė riba nurodoma (autorius neliečia Lietuvos teritorijos). H. Moora pažymi, jog vakaruose žiemgaliai tiesioginio kontakto su kuršiais neturėjo, nes tarp šių genčių buvusi plati negyvenamų miškų juosta. Pateiktame žemėlapyje matome, jog XIII a. Žiemgala užémė beveik tą pačią teritoriją, kaip ir X a., tik pažymėta ir pietinė jos riba, kuri tradiciškai vedama Mūšos upę. Autorius teigia, jog riba tarp žiemgalių ir žemaičių éjusi mišku, dešiniajame Mūšos krante. Jeigu palygintume H. Mooros išvestą pietinę ribą su A. Bielensteino, tai pamatyti, jog pastaras pietinę ribą nukėlė kiek labiau į pietus (žiemgaliai, Bielensteino nuomone, siekė Meškuičius).

1961 m. išleistuose „Lietuvos archeologijos bruožuose“ (LAB, 1961) gana plačiai aptariama Lietuvos prieistorė iki pat valstybės susidarymo. Knygoje nemaža duomenų ir apie Šiaurės Lietuvos kapinynus (jie išskirti į atskirą grupę), aptariama šio regiono laidosena bei įkapės. Bet šios srities ribos liko neaptartos, neišsakyta aiškesnė nuomonė apie jos gentinę priklausomybę.

1963 m. Londone išėjo M. Gimbutienės knyga „The Balts“ (Gimbutas, 1963), kurioje apžvelgta visų baltų genčių istorija nuo seniausių laikų iki valstybės susidarymo. Pateiktieji duomenys apie atskiras baltų gentis néra išsamūs, o medžiaga, priskiriama vienai iš genčių, tik paminima. Autorė pažymi, jog, įsigalėjus mirusiujių deginimo papročiui, Žiemgaloje ir toliau liko inhumacijos papročys, pasikeitė tik jo forma – atsisakyta papročio laidoti pilkapiuose, kurie buvo naudoti

pirmaisiais a. po Kr., ir pradėta laidoti atskirose duobėse. Toliau darbe ne kartą minimos papuošalų grupės, būdingos žiemgaliams.

Kiek išsamiau žiemgalių kultūrą aptarė R. Volkaitė-Kulikauskienė knygoje „Lietuviai IX–XII a.“ (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970). Monografijoje apžvelgta visų Lietuvos teritorijoje gyvenusių genčių (vėliau sudariusių Lietuvos valstybę) verslai, amatai, prekyba, drabužiai, ginklai bei visuomeniniai santykiai. Suprantama, jog žiemgalių kultūra ir čia pateikiama tik bendrame Lietuvoje gyvenusių genčių kontekste. Šiame darbe nurodoma žiemgalių sritis yra kiek sumažinta, paliginti su minėtų tyrinėtojų darbais; ypač tai matyti pietiniame ir rytiniame pakraščiuose. Žiemgalių pietinė riba – Mūšos upė (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 34, 1 pav.). Autorės nuomone, žiemgaliai II t-mečio po Kr. pradžioje slinko į šiaurę, o jų plotus pietuose užémė aukštaičiai ir žemaičiai.

A. Tautavičius straipsnyje apie rankogalinės apyrankes (Taytavicius, 1970, p. 197–202) irgi palietė žiemgalių lokalizacijos klausimą. Autorius konstatuoja, jog rankogalinės apyrankės yra žiemgališkas papuošalas (tik kartais nešiotas ir žemaičių, tačiau žemaitiškos šio tipo apyrankės kiek skiriasi nuo žiemgališkų). Darbe pateiktas šių apyrankų paplitimo žemėlapis, kuriamo pažymėtos ir gentinės žiemgalių ribos. Teritorija užima Mūšos baseiną: rytinis pakraštys – Degesių kapinynas, vakarinis – Rukuižių, pietinis – Vilkančių, Vinkšnėnų ir Račių kapinynai. Dar labiau į pietus ir vakarus esančios radimo vietas priklausytų žemaičiams (Junkilai, Pagybis, Požerė, Vėžlaukis). Šiame žemėlapyje matyti, jog žiemgalių teritorija žymiai praplėsta pietų kryptimi.

Svarbus žingsnis į priekį tiriant baltų genčių etninę istoriją buvo Lietuvos archeologijos atlasų pasiroydymas (LAA, 1974, 1975, 1977, 1978). Kartografavus žinomus visų laidotarpių paminklus, pabandyta aptarti visų Lietuvoje gyvenusių genčių teritorijas, apibūdinti laidoseną, įkapės. Remiantis kapiny-

nais išskirta žiemgalių teritorija – Mūšos-Lėvens upių baseinas. Vakaruose ji siekė Ventą, pietvakariuose – Šiaulių rajoną, pietryčiuose – Panevėžio rajono šiaurinį pakraštį, rytinė riba paliko ir toliau neaiški, nes iš Kupiškio, Rokiškio ir Biržų rajonų trūko tyrinėtų V–XII a. paminklų (LAA, 1975, p. 18). Žiemgalių teritorija palikta kiek didesnė nei iki tol buvo. Leidinyje trumpai apibūdinti žiemgaliams būdingi dirbiniai, aptarti jų santykiai su kaimynais.

A. Tautavičius straipsnyje „Baltų gentys I m. e. tūkstantmetyje Lietuvos teritorijoje“ (Tautavičius, 1980) aptaria ir žiemgalių genties atsiskyrimą nuo bendro baltų kamieno, t. y. nuo Šiaurės ir Vakarų Lietuvos pilkapių kultūros srities. Autorius žiemgališkais laiko V a. pradėjusius plisti plokštinius kapinynus, kuriuose mirusieji laidoti nedeginti. Straipsnyje glauastai aprašyti žiemgalių kultūros ypatumai, jos bendrumai su kaimyninėmis baltų gentimis. Nužymėti ir šios genties gyvenamieji plotai – Mūšos ir Lėvens upių baseine. Vakaruose jų riba siekia Ventą, pietuose – Nevėžio aukštupį, o rytinė riba autorui dėl tirtų paminklų stokos Kupiškio ir Biržų rajonuose taip pat liko neaiški.

Žiemgalių kilmės ir jų kultūros istoriją dar kartą A. Tautavičius palietė straipsnyje „Žemaičių etnogenezė“ (Tautavičius, 1981), kalbėdamas apie žemaičių kilmę. Autorius nuomone, žemaičių kultūra turėjo bendrą pramotę su žiemgaliais – tai Brūkšniuotosios keramikos kultūros vakarinis pakraštys. Kadangi to meto paminklų minimoje teritorijoje žinoma nedaug, autorius mano, jog šis Brūkšniuotosios keramikos kultūros pakraštys tuo metu buvo retai gyvenamas. Pirmaisiais amžiais po Kr. kartu paplito iš žemės supilti pilkapiai su akmenų vainikais ir nedegintų mirusiuų kapais, o IV a. šių pilkapių sritis suskilo į žemaitišką ir žiemgališką sritis. Autorius ne kartą pabrėžia žemaičių ir žiemgalių kultūrų giminingumą, teigia, jog senoji žemaičių kultūra turi daugiau bendrų bruožų su žiemgališka ir yra artimiausia jai. Kartu tai, matyt, atspindi glaudžius šių gen-

čių tarpusavio ryšius ir artimą giminystę, kurią patvirtina ir jų kilmė.

1985 m. išleistoje M. Gimbutienės knygoje „Baltai prieistoriniai laikai“ (Gimbutienė, 1985) (išversta į lietuvių kalbą ir papildyta 1963 m. knyga) skiriamas daugiau vienos genčių formavimosi procesui, jų užimamos teritorijos klausimams, santykiams su kaimynais. Autorė žiemgaliams skiria Vidurio Latvijos ir Šiaurės Lietuvos dalį, esančią Mūšos baseine. Tačiau ji Žiemgalos pietinės ribos smulkiau neaptaria, o tik apsiriboją pasakymu, jog jie gyveno „Mūšos upės baseine“.

Taip pat nurodoma, jog ši sritis susiformavo iš buvusios pilkapių kultūrinės srities, o būdingiausiais žiemgalių kultūros bruožais laikoma inhumacija, plokštiniai kapai, nurodomos ir būdingiausios radinių grupės. Aprašydama gyvenvietes ir tvirtoves, autorė naudojasi tyrinėtų Mežuotnės, Tervetės piliakalnių medžiaga, pamini kelis pietinės Žiemgalos piliakalnius (Žvelgaičio, Raktuvės ir Sidabrės).

M. Michelbertas knygoje „Senasis geležies amžius Lietuvoje“ (Michelbertas, 1986) nagrinėja labai svarbų visų genčių kultūros formavimuisi periodą. Nemaža vienos skiria ir Šiaurės Lietuvos pilkapiams su akmenų vainikais. Autorius aprašo būdingiausius laidosenos bruožus ir įkapes, fiksuojant lokalinius skirtumus. Vakarinę pilkapių kultūros sritį datuoja ankstyvesniu periodu, rytinę – vėlyvesniu. Pažymi, jog vakarinės dalies pilkapiai yra kiek artimesni Lietuvos pajūrio kapams, o šiaurinės ir rytinės dalies pilkapiai kai kuriais bruožais artimesni Vidurio Lietuvos kapinynams. Konstatuojama, jog iš pilkapių kultūros šiaurės rytinės srities apie 350–450 m. ir išsirutuliojo žiemgalių kultūra (Michelbertas, 1986, p. 240).

Visų baltų genčių istorijai skirta V. Sedovo knyga „Ugrai-finai ir baltai viduramžiais“ (Седов, 1987). Autorius remiasi Lietuvos ir Latvijos archeologų darbais, bet pagal istorinius laikais nusistovėjusias valstybines sienas gentis skirsto į „latvių“ ir „lietuvių“. Tokios gentys kaip žiemgaliai ir séliai, pasak autorius, yra latvių gentys, taigi tarsi grįžtama prie

A. Bielensteino, kuris irgi teigė žiemgalius ir latgalus kalbėjus latvių kalba. Tiesa, autorius iš dalies užsimena apie Lietuvoje esančius žiemgalių laidojimo paminklus, bet remiasi tik 1945–1949 m. tyrinėtu Linksmučių kapinynu (nors darbas parašytas 1987 m.). Todėl V. Sedovas aprašo tik šiaurinę, t. y. Latvijoje esančią, Žiemgalą. Pateikiamos seniausios raštinės žinios apie žiemgalius, apžvelgiami archeologiniai tyrinėjimai. Remiantis Lietuvos archeologijos atlasu, nurodomos pietinės žiemgalių gyvenamuų plotų ribos: Lévens baseinas ir jam priklausantys rajonai; vakarinė riba – Venta, pietinė – Šiauliai, Papilė, rytinė – Panevėžys, Pasvalys. Straipsnyje aptariami pagrindiniai žiemgalių kultūros bruožai, laidosenos ypatumai, jų darbo įrankiai, ginklai, papuošalai. Nemaža vietas skirta piliakalniams ir gyvenvietėms.

Lieka paminėti, kad 1988 m. išleistoje V. Kazakevičiaus monografijoje apie II–VIII a. ginklus (Казакевич, 1988) nemaža vietas skirta žiemgalių ginkluotei. Autorius, aprašydamas ginklų padėtį kape, konstatuoja, kad ginkluotė ir ginklo vieta kape skyrė žiemgalius nuo jų kaimynų žemaičių, kuršių, latgalių ir selių, o pateiktame plačiuju kovos peilių-kalavijuų paplitimo žemėlapyje aiškiai išskiria Žiemgalos ribos (Казакевич, 1988, 44 pav.).

Knygoje „Lietuvių etnogenezė“ (Lietuvių etnogenezė, 1987) kelių sričių specialistai bando aiškinti lietuvių tautybės formavimosi procesą. Didelė šio darbo dalis skiriama išsidiferencijavusioms baltų gentims, tarp jų ir žiemgaliams. Antai A. Tautavičius (Lietuvių etnogenezė, 1987, p. 108), rašydamas apie kultūrines sritis ir jų laidojimo paminklus, pilkapių kultūros susidarymą Žemaitijoje, šiaurinėje Lietuvoje bei pietinėje Latvijoje, samprotauja, kad I a. pr. Kr. arba I a. po Kr. į iki tol retai gyventą sritį iš Lietuvos pajūrio atsikėlę žmonės kartu su senaisiais gyventojais sudarė šią kultūrą. V–VI a. žiemgalių kultūra galutinai atsiskyrusi nuo bendro baltų genčių kamieno. Nurodomos šios genties gyvenamojo ploto ribos, pabrėžiamas žiemgalių kultūros artumas žemaičiams. Au-

toriaus manymu, jį lėmė bendra praeityje buvusi pilkapių kultūra.

R. Volkaitė-Kulikauskienė (Lietuvių etnogenezė, 1987, p. 183, 194), rašydamas apie lietuvių tautybės ištakas, paliečia pokyčius, vykusius V–VII a. kiekvienoje iš šių genčių, tarp jų ir žiemgalių. Autorės nuomone, perėjimą nuo laidojimo pilkapiuose prie paprčio laidoti plokštiniuose kapuose nulémė vi suomeninių santykų pokyčiai. Šią kultūrą palikę gyventojai pamažu traukėsi ne tik iš šiaurę, bet ir iš šiaurės vakarus. Autorė nurodo šios etnokultūrinės srities pagrindinius bruožus, skyrusius ją nuo kaimyninių genčių. Taip pat akcentuojama, jog griežtų ribų tarp žiemgalių ir jų kaimynų išvesti negalima, nes jos nebuvo nusistovėjusios. Jos nuomone, anksstesniais laikais žiemgalių buvo gyventa piečiau, vėlesniais laikais jie pasislinko į šiaurę. Su kitomis gentimis žiemgaliai palaikė glaudžius ryšius, kurie ypač ryškūs žiemgalų-žemaičių paribyje.

Iš Latvijos archeologų pastaraisiais dešimtmečiais daugiausia dėmesio Žiemgalos kaimynams skyrė latvių archeologas M. Atgazis. Stambiausias jo straipsnis šiuo klausimu paskelbtas etninei istorijai skirtame straipsnių rinkinyje (Атгазис, 1980, p. 89–101). Pateikęs plačią istoriografiją ir apžvelges tyrinėjimų eiga, autorius taip pat kildina žiemgalius iš Šiaurės Lietuvos ir Piety Latvijos pilkapių su akmenų vainikais kultūros. Nurodo, jog šiaurėje ši sritis siekė Lielstraupę, va karuose – Zantę ir Ezerę, o ribos su Latgala dar nėra aiškios. Pietinę žiemgalių genties ribą autorius priima A. Tautavičiaus nustatytą (LAA, 1978, p. 176). Jo nuomone, žiemgaliai galutinai atsiskyrė nuo bendro baltų kamieno V–VIII a. Pateikiami būdingiausi įrankiai, ginklai ir papuošalų komplektai. Ir jis sutinka, jog pastarųjų kultūra yra labai artima žemaičiams. Savo teiginius autorius paremia dviem sudarytais žemėlapiais, kuriuose žiemgalių ir žemaičių teritoriją žymi plačiuju kovos peilių ir rankogalinių apyrankių paplitimo arealas (Атгазис, 1980, p. 97, 4 pav., p. 99, 5 pav.).

Žiemgalių paminklams ir kultūrai daug vietas skirta Latvijos archeologijoje (LPA, 1974, p. 147–148, 204–217). Čia aptariami žiemgališki paminklai – žymiausi piliakalniai ir kapinynai, daug vietas skirta žiemgalių įrankių ir papuošalų tipams, jų chronologijai. Tačiau genties ribų klausimas plačiai nenagrinėtas. Iš pateiktų žemėlapių matyti, jog Žiemgalai skiriamos tik žemės, esančios Lielupės baseine. Žiemgalių rytinė riba nesiekė Dauguvos, šiaurinė – Rygos įlankos. Pietinė riba nenurodoma – jų gyvenamieji plotai pažymėti tik iki Latvijos–Lietuvos sienos. Lyginant šį žemėlapį su A. Bielensteino, F. Baluodžio, H. Mooros ir kitų sudarytais, matyti, kad žiemgaliams paliktas daug mažesnis plotas.

Žiemgalių ir kuršių ryšius tyrė šios knygos autorė (Vaškevičiutė, 1989, p. 55–67). Remdamasi Pavirvytės kapinyno medžiaga, bandė aptarti žiemgalių ir kuršių ryšius. Šį kapinyną paliko žiemgalių bendruomenė, tačiau dalį kapų – visus degintinius reikėtų priskirti kuršiams. Tai liudytu ne tik skirtinga laidosena, bet ir žiemgaliams visai nebūdingos įkapės. Autorė konstatuoja, jog X–XI a. kuršiai ne tik skverbėsi į lybių gyvenamus plotus šiauriniame kurše, bet ir nedidelėmis grupėmis kėlėsi į Žiemgalą.

Apie kuriuos laidosenos ypatumus ir Šiaurės Lietuvoje rašė V. Žulkus straipsnyje „Tarpgentinės dykros ir mirusiuų pasaulis baltų pasauležiūroje“ (Žulkus, 1989, p. 107–116). Autorius kelia mintį, kad orientacija pasaulio šalių atžvilgiu laidojant mirusiuosius prikluso nuo to, kuriose pusėje buvo įsivaizduojamas mirusiuų pasaulis ar dykroje buvusios kulto vietas. Autorius nuomone, žiemgalius nuo selių skyrus pelkėta Lēvens žemuma, pietuose pereinanti į Lēvens slėnį, todėl laidojant mirusieji orientuoti į jas. Dėl šios priežasties netgi vienos genties ribose galėję būti skirtinga kryptimi laidojami mirusieji. Autorius nurodo ir tikslią žiemgalių–selių ribą.

Be suminėtų svarbesnių ir stambesnių darbų, kuriuose gvildenami žiemgalių kultūros ir etninės istorijos klausimai, yra nemažai ki-

tų, kuriuose vienu ar kitu aspektu liečiama ši teritorija, jos gyventojai. Pirmiausia tai straipsniai, kuriuose skelbiama kasinėtų paminklų medžiaga, ir darbai apie kuriuos nors radinius ar jų grupes. Juose kartu su radiniais iš kitų Lietuvos sričių aptariami žiemgalių papuošalai, ginklai, įrankiai, jų gamyba ir t. t. Suminėsime tik svarbesnius iš jų.

1943 m. R. Volkaitė-Kulikauskienė paskelbė straipsnį apie Stačiūnų kapinyne rastas antkakles (Volkaitė-Kulikauskienė, 1943, p. 80–95), o 1951 m. – apie Linksmučių kapyno 1948 m. kasinėjimo rezultatus (Volkaitė-Kulikauskienė, 1951, p. 279–314). R. Kulikauskienė ir R. Rimantienė sudarė albumą „Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai“ (Kulikauskienė, Rimantienė, 1958). Jame paskelbta nemaža papuošalų ir iš pietinės Žiemgalos dalies. O. Navickaitė, tyrusi suardyto Diržių kapyno likučius, paskelbė apie šį paminklą straipsnį (Navickaitė, 1959, p. 151–158). Kiek vėliau darbe „Plokštinių kapynų tyrinėjimai Lietuvoje 1948–1958“ (Navickaitė, 1961, p. 66–100) ji nemaža vietas skyrė Diržių, Degėsių, Linksmučių, Papilės kapynų tyrimams. Knygoje „Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai II–XII a.“ (Lietuvos gyventojų ..., 1972) įvairūs autoriai sumini ir Žiemgaloje rastuosių importinius dirbinius, sidabro lydinius. Knygoje „Lietuvių materialinė kultūra IX–XII a.“ (Lietuvių ..., 1978; 1981) aiškinantis įvairius su šia tematika susijusius klausimus, dažnai naudotasi žiemgališka medžiaga. Anatai J. Stankus skyriuje „Juodoji metalurgija“ paskelbė įvairių dirbinių technologinių tyrimų duomenis, A. Merkevičius – duomenis apie žalvarinių papuošalų metalo sudėtį.

Sidabriniams papuošalamams skirtos dvi knygos (Tautavičienė, 1981; Vaitkunskienė, 1981), kuriose paskelbta nemaža šių radinių iš Žiemgalos. Apie pietinių žiemgalių moterų galvos papuošalus, smeigtukus, vyru seges, gyvulinio ornamento pradžią bei liejimo formeles rašė šios knygos autorė (Vaškevičiutė, 1978, p. 24–30; 1980, p. 101–104; 1982, p. 56–61; 1982a, p. 93–95; 1984,

p. 112–114). Taip pat paskelbta serija straipsnių apie Jauneikių kapyno tyrinėjimus (Vaškevičiūtė, 1985; 1986; 1987; 1987a; 1987b).

Šiaurės Lietuvos dalių tyrimų ir archeologinės literatūros apžvalga nebūtų pilna, jeigu nepaminėtume kraštotyrininko, žiemgalių praeities tyrinėtojo Juozo Šliavo darbų, pradédant nuo archeologijos paminklo suradiamo ir radinių rinkimo iki „Žiemgalos“ muziejaus įsteigimo, kuriame kruopščiai surinkta medžiaga buvo eksponuota. Šis tyrinėtojas domėjosi Žiemgalos istorija, etnografija, tautosaka, kalbotyra, mitologija ir paliko 20 tomų rankraščių (4400 lapų), kurie saugomi Vilniaus universiteto bei Latvijos MA bibliotekose, Žeimelio muziejuje. Nors daugumą jo darbų suniku būtų priskirti vienai ar kitai mokslo sričiai, tačiau pasistengsime apžvelgti archeologijai skirtuosius. Pirmiausia J. Šliavas ypač daug pasidarbavo registruodamas archeologijos paminklus: apraše pietinėje Žiemgalos dalyje esančius piliakalnius, gyvenvietes, kapynus, senkapius, žymetuosius akmenis. Autorius skelbė savo radinius ir pažiūras įvairiuose periodiniuose leidiniuose. Svarbiausius iš jų randame leidinyje „Kraštotoira“. Kai kurie jų skirti žiemgalių kilmei. Antai straipsnyje „Nebaigtieškojimai“ (Šliavas, 1969, p. 23–33) autorius spėja buvus dvi migracijos bangas, kurių viena palietusi ir Žiemgalą. Gyventojai iš Vilniaus krašto traukė į šiaurę ir vakarus. Judėjimas nebuvo totalinis, vykės lėtai. Pagrindinė gyventojų masė atskélusi per pirmają migracijos bangą. Tokia autoriaus teorija nėra visai nauja. Panašias mintis anksčiau yra išsakęs žinomas kalbininkas K. Būga, kurio darbais ir remėsi autorius. Straipsnyje šalia migracijos problemų bandomi aiškinti kai kurie žiemgalių vietovardžiai, upėvardžiai, žiemgalių papuošalų ornamentikos motyvų kilmė bei termino „Lietuvos Žiemgala“ vartosena. Čia autorius logiškai pastebi, jog toks terminas visiškai priimtinės ir istoriškai susiklostęs, o dėl žiemgalių kultūros abiejose „sienos“ pusėse, tai ji, autoriaus nuomone, yra ta pati. Kiti straipsniai „Kraštotoyre“ yra skirti paminklams skelbti. Tai Pašvitinio–Linkuvos apylinkių ar-

cheologiniai paminklai“ (Šliavas, 1970, p. 118–126), „Kai kurie Joniškio raj. archeologiniai paminklai“ (Šliavas, 1970b, p. 92–97) bei kt. Autorius žiemgalių atsiradimo Šiaurės Lietuvoje bei jų vardo kilmės klausimus aptaria straipsniuose „Žiemgališki etiudai“ (Šliavas, 1971, p. 136–144), „Substratas Žeimelio apylinkės vardyne ir tarmėje“ (Šliavas, 1970a, p. 263). Autoriaus nuomone, dabar čia esama bent kelių kalbos klodų: ugrų-finų, žiemgalių, latvių, slavų ir lietuvių. Šiuo aspektu jis nagrinėja Žiemgalos vietovardžius bei upėvardžius. Panašaus pobūdžio smulkesnių publikacijų ne maža Latvijos įvairiuose leidiniuose.

XX a. 9-ajame ir 10-ajame dešimtmetyje pasirodė nemaža darbų, kuriuose vienu ar kitu aspektu liečiama Žiemgala. I. Vaškevičiūtė paskelbė straipsnį apie IV–XI a. įvijinius apgalvius, kuriame nemaža vietos skirta pietinėje Žiemgaloje rastiesiems (Vaškevičiūtė, 1992, p. 128–134). Žiemgalių laidosenos papročiams skirtas jos straipsnis „Burial practices in one of the Baltic tribes – Semigallians“ (Vaškevičiūtė, 1992a, p. 91–98). Pavirytės-Gudu kapyno XVI–XVII a. kapams paskelbti paraštas I. Vaškevičiūtės straipsnis „XVI–XVII a. Pavirytės-Gudu kapyno (Akmenės r.) kapai“ (Vaškevičiūtė, 1995, p. 317–329). Žiemgalių V–XI a. kultūrai nuvesti skirti du I. Vaškevičiūtės straipsniai, išspausdinti žurnale „Baltų archeologija“ (Vaškevičiūtė, 1995a, p. 2–7) ir „Žiemgala. Žiemgalos krašto praeitis“ (Vaškevičiūtė, 1999, p. 7–30). Dar vienas I. Vaškevičiūtės straipsnis yra apie pietinės Žiemgalos ribas, išspausdintas žurnale „Žiemgala“ (Vaškevičiūtė, 1999a, p. 2–7). Kituose trijuose tos pačios autorės straipsniuose „Rozetiniai smeigtukai“ (Vaškevičiūtė, 2000, p. 25–27), „Moterų liejikių kapai Žiemgalos kapynuose“ (Vaškevičiūtė, 2000a, p. 91–98) bei „Svarstyklės ir svarstyklės dėžutės pietinėje Žiemgaloje“ (Vaškevičiūtė, 2001, p. 275–282) aptarti rečiau randami dirbiniai. Paskelbta dviejų žiemgalių kapynų – Šukionių ir Stungių tyrinėjimų medžiaga (Vaškevičiūtė, 2001a, p. 159–224; Vaškevičiūtė, 2001b, p. 225–262).

Pavirytės kapyno kapų Nr. 135 ir 141 lankinės laiptelinės segės buvo panaudotos atliekant metalo sudėties tyrimus. Jų rezultatai paskelbti straipsnyje „Iš senosios lietuvių amatininkystės istorijos (alavas senuosiouose lietuvių papuošaluose)" (Volkaitė-Kuliakauskiene, Jankauskas, 1992, p. 135–170).

A. Tautavičiaus knygoje apie vidurinį geležies amžių (Tautavičius, 1996) nemaža vienos skirta Žiemgalai. Autorius nušviečia Žiemgalo etninės srities susidarymo procesą, apžvelgia svarbiausius to laikotarpio laidojimo paminklus, laidosenos bruožus, įkapių komplektą. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad šios srities kultūra nebuvo visai vienoda. Pietinėje arealo dalyje ji artimesnė žemaičių kultūrai, rytiniame pakraštyje jaučiama didesnė sėlių bei latgalių kultūros įtaka (p. 93). Autorui lieka neaiški šio arealo rytinė riba, nes Kupiškio ir Biržų rajonuose nėra plačiau tyrinėtų kapinynų. Aptartoji sritis apima Mūšos baseiną vakaruose ir pietvakariuose siekia Ventą, šiaurėje – Lielupės baseiną iki Dauguvos. Rašydamas apie įkapes, autorius nurodo jų chronologiją, paplitimo ribas. Taip pat aptaria žiemgaliams būdingiausius darbo įrankius, ginklus bei papuošalus.

Pavirytės kapyno degintiniame kape Nr. 65 rastas šalmas aptartas V. Kazakevičiaus straipsnyje „Pavirytės-Gudų kapyno šalmas" (Kazakavicius, 1998, p. 129–135). Kitas šio autoriaus straipsnis skirtas Linkuvos kapinyne, kape Nr. 5, rastam kalavijo makštu apkalui, kuris, pasak autoriaus, pagamintas vietos meistrių, tačiau pagal skandinavišką pavyzdį (Kazakevičius, 2000, p. 19–24).

A. Simniškytė, rašydamas apie geriamuosius ragus Lietuvoje, mini ir Žiemgaloje – Jauneikiuose, Linkaičiuose, Linksmučiuose, Pavirytėje, Stungiuose, Šukioniuose rastuosius. Tiesa, Stungiuose rastajų geriamajų ragų autorė kiek paankstina, datuoja jų VIII–IX a. (Simniškytė, 1998, p. 185–245).

E. Vasiliauskas parašė straipsnį apie Žiemgalo prekybos kelius bei centrus (Vasiliauskas, 1999, p. 79–99). Jis ne tik aprašo galimus prekybos kelius, bet ir sumini importo

dirbinius bei dirbinius, susijusius su prekyba ir mainais.

XII–XIII a. Žiemgalos istorijos laikotarpiui nušvesti skirtas R. Jarockio straipsnis „Semi-gallia 1100–1400. A review of archaeological and historical sources" (Jarockis, 1998, p. 45–53).

Iš pateiktos literatūros apžvalgos matyti, kad žiemgalių kultūros ir istorijos tyrinėjimams skiriama nemaža dėmesio tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje, kurios teritorijoje liko didesnė žiemgalių gyventų plotų dalis, dauguma jų archeologinių paminklų.

Dauguma tyrinėtojų nuo XIX a. paskutinių dešimtmečių pirmiausia stengesi išaiškinti žiemgalių gyvenamuųjų plotų ribas. Iš esmės vyrauja nuomonė, kad pietinė jų teritorijos riba buvo Mūša, o vakaruose siekė Ventą, bet rytinė riba liko ne visai aiški. Tik V. Žulkus teigia ją buvus Lévens slėnį. Kai kurie autoriai (H. Moora, R. Volkaitė-Kuliakauskiene) pabrėžia, jog tos ribos kito žiemgaliams slenkant į šiaurę. Keliuose darbuose paliečiamas ir jų kilmės klausimas. Vyrauja nuomonė (A. Tautavičius, M. Atgazis, M. Michelbertas, H. Moora), kad jie susiformavo apie V a. (ar gal kiek anksčiau), kai Lietuvos–Latvijos pilkapių kultūra suskilo į kelias mažesnes kultūrines sritis. Dauguma autorų paliečia ar mini būdingiausius žiemgalių kultūros bruožus. Visi autoriai pabrėžia, kad žiemgaliams būdingas nedegintų mirusių laidojimas, ginklų į kapus déjimas. Daugelyje straipsnių ir apibendrinamojo pobūdžio darbų yra aptarti būdingiausi šios srities papuošalai, ginklai, darbo įrankiai, šių dirbinių chronologija, paplitimas, bet išsamesnės šios genties materialinės kultūros raidos neturiame. Lietuvos archeologų darbuose akcentuojamas žiemgalių kultūros artumas žemaičiams, o Latvijos – žiemgalių ryšiai su latgaliiais ir séliais. Visas šias mintis papildo sukaupta archeologinė medžiaga, ypač iš pastaruojuosius tris dešimtmečius tirtų Jauneikių, Pavirytės, Šukionių, Stungių ir kitų pamincklų. Jais remiantis bandoma apžvelgti žiemgalių kultūros raidą.

ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI

Iš pateiktos svarbiausios literatūros apžvalgos matome, kad pagrindinis žiemgalų istorijos šaltinis yra jų palikti archeologijos paminklai. Šiu paminklų tyrimų duomenimis tenka remtis aiškinantis tokius klausimus kaip šios genties atskyrimo nuo baltų etninio masyvo laikas, jų teritorijos ribos, būdingiausi kultūros bruožai, santy-

kiai su kaimyninėmis gentimis. Minėtų klaušimų ar jų dalies aiškinimasis priklauso nuo sukauptos archeologinės medžiagos. Ta medžiaga nėra dar ypatingai gausi, o ir archeologinių paminklų tyrimai Lietuvos ir Latvijos teritorijoje vyko netolygiai. Tad tyrimų eigą tenka apžvelgti atskirai vienoje ir kitoje Žiemgalos pusėje.

TYRINĖJIMAI LIETUVOJE

Lietuvoje yra tik nedidelė buvusios Žiemgalos dalis – pietinis jos kraštas. XIX a. tai buvo Kauno gubernijos dalis, o susikūrus Lietuvos Respublikai, – buvusios Mažeikių ir Šiaulių apskritys šiaurinė ir rytinė dalis (pagal dabartinj administracinių suskirstymą Akmenės, Joniškio, Pakruojo, Pasvalio rajonai, Mažeikių rajono rytinė dalis, Biržų rajono vakarinė dalis, Šiaulių ir Panevėžio rajonų šiaurinės dalys). Šiame Žiemgalos pakraštyje yra gausu archeologijos paminklų. Didžiąją dalį jų sudaro kapinynai (jų žinoma apie 100), gerokai mažiau čia yra piliakalnių ir prie jų buvusių gyvenviečių (apie 20). Dar mažesnė dalis jų tyrinėta.

Pirmieji paminklai šiaurinėje, kaip, beje, ir visoje kitoje Lietuvos dalyje buvo pradėti regiszruoti tik XIX a. Iki tol tik vienas kitas atsitiktinės radinys atsidūrė kolekcionierų rinkiniuose, Jelgavos muziejuje. Bent kiek platesnio masto tiriamieji darbai per visą XIX a. taip ir nebuko pradėti. Pavieniai dirbiniai iš ardomų kapinynų XX a. pradžioje pakliuvo į kolekcionierių rankas ir muziejų rinkinius. 1923–1940 m. nemaža archeologinių radinių kolekcija susikaupė Šiaulių „Aušros“ muziejuje (didžioji dauguma jų yra pavieniai atsitiktiniai radiniai, surinkti įvairių ūkinės darbų metu). Kiek mažiau radinių pateko į Kauno miesto, vėliau

į Vytauto Didžiojo kultūros muziejų bei kitus muziejėlius. Tik XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Šiaulių kraštotoyros draugija atliko nedidelės apimties kelių kapinynų tyrinėjimus, kuriems vadovavo B. Tarvydas. Linkaičių (Joniškio r.) kapinyne buvo ištirta 13 kapų, Jauneikių (Joniškio r.) kapinyne iškastas apie 40 kv. m plotas ir surastos pilkapio su akmenų vainikais liekanos bei 8 kapai. Dar 2 kapai ir 9 židiniai rasti už pilkapio ribos. Pasidairyta dar Jakiškėse (Joniškio r.) (neaptikta nei kapų, nei radinių), Lieporuose (Joniškio r.) ir Šukioniuose (Pakruojo r.). Draugija tyrinėjimų medžiagą skelbė savo leidiniuose (Šiaulių, 1933, p. 1–17; Šiaurės, 1933; Šiaurės, 1933a; Gimtasis, 1934, p. 165–167; Gimtasai, 1936). 1939 m. Vytauto Didžiojo kultūros muziejus tyrė Meldinių kapinyną (vad. P. Baleiniūnas). 1943 m. tyrinėjimo darbus tęsė P. Kulikauskas. Tačiau lėšų trūkumas, prasidėjęs karas visai sustabdė kasinėjimus visoje Lietuvoje keletui metų. Tik 1948 m. P. Kulikauskas pradėjo Linksmučių (Pakruojo r.) kapinyno tyrimus, juos 1949 m. tęsė R. Volkaitė-Kulikauskienė. Per du tyrinėjimo sezonus surasta arti 90 VII–XI a. kapų (Volkaitė-Kulikauskienė, 1951 p. 279–314). 1949 m. P. Kulikauskas tyrinėjo Degesių (Pakruojo r.) kapinyną (atidengta 12 VII–XI a.

kapų). (Navickaitė, 1961, p. 95). 1999 m. šį kapinyną tyrinėjo Ė. Striškienė. Buvo iškastas dar 100 kv. m plotas surasti 2 suardytai vėlyvi XVII a. kapai ir trijų buvusių kapų duobės (Striškienė, 2000a, p. 319–320).

1955 m. Šiaulių „Aušros“ muziejus (vad. J. Naudužas) tyrė apardytą Papilés (Akmenės r.) kapinyną. Atkasta 16 VIII–X a. kapų. Tais pat metais J. Naudužas Valdomų (Šiaulių r.) kapinyne atidengė vieną VIII a. vyro kapą bei surinko nemaža atsitiktinių radinių. To paties paminklo likučius 1968 m. tyré A. Tautavičius – rastas dar 21 IX–XI a. kapas. 1989 m. Šiaulių „Aušros“ muziejus (darbams vadovavo B. Salatkienė) ištyrė dar 12 kapų, esančių pačiame pietiniame kapynoje pakastryje. Tiesa, tai jau vėlyvi palaidojimai, datuojami XVI–XVII a. (Salatkienė, 1990, p. 89–92). Lieka pridurti, kad nemaža dalis minėtuose paminkluose rastujų kapų buvo apardyti, dalis aplėsti.

1956 m. Šiaulių „Aušros“ muziejus bandė kasinėti Žvelgaičio kalną (Žagarės piliakalnį). Darbams vadovavo J. Naudužas. Minėtame piliakalnyje buvo pradėtas tirti 50 kv. m plotas. Aptikta medinio pastato ar gynybinės sienos liekanos, datuotinos XIII–XVII a. Tyrimai palietė tik viršutinį piliakalnio sluoksnį, o senieji sluoksniai liko netyrinti. Reikia pridurti, kad tai iki pat XX a. pabaigos buvo vienintelis bandymas tyrinėti piliakalnį visoje pietinėje Žiemgaloje, bet ir tas nesėkminges. Tik 1996 m. R. Jarockis Žvelgaičio piliakalnio aikštéléje padarė keletą gręžinių, kurie parodė, kad čia kultūrinis sluoksnis siekia nuo 0,5 iki 1,2 metro (Jarockis, 1998a, p. 66–70). Bandyta tyrinėti ir Raktuvės piliakalnį bei papédę. Papédės gyvenvietėje gręžiniai bei šurfais nustatyta, jog čia kultūrinis sluoksnis iki 120 cm storio, o datuojamas laikotarpiu nuo I t-mečio pradžios iki 1272 metų, t. y. iki Raktuvės pilies sudeginimo (Jarockis, 1998b, p. 72–74). Žvalgomojø pobūdžio tyrimai buvo atliki Raktuvės piliakalnyje (Vasiliauskas, 2000, p. 134–138). Čia ištirtas 45 kv. m plotas. Nustatyta, jog ankstyvieji sluoksniai priklauso Brūkšniuotosios kerami-

kos kultūrai, gilesni sluoksniai datuojami viduriniuoju ir vėlyvuoju geležies amžiumi.

1957 m. O. Navickaitė ir V. Urbanavičius tyrinėjo Diržių (Pakruojo r.) kapinyną, surado 9 kapus, datuojamus VIII–IX a. (Navickaitė, 1959, p. 151–158). 1996–1999 m. šio kapyno tyrimus pratešė Ė. Striškienė. Per kelerių metų tyrimų sezoną ištirti dar 83 kapai. Visas tyrinėtas plotas 700 kv. m, iškasti 92 kapai, surinkta 770 radinių. Tačiau tyrimai parodė, kad pats kapinynas labai suardytas. Geriau išlikę tik apie 10 % palaidojimų. Kapai datuoti VIII–XI a. Pavieniai radiniai leidžia teigti, jog čia būta ir VI–VII a. datuojamų kapų (Striškienė, 1998, p. 209–213; Striškienė, 2000, p. 269–271).

1973 m. B. Tautavičienė tyré Pamiškių (Pasvalio r.) kapinyną, surado apie 70 VI–VII ir X–XI a. kapų (Tautavičienė, 1974, p. 40–45). Tačiau ir čia nemaža kapų dalis buvo labai apardyta. 1974 m. E. Butėnienė tėsė 1939 m. P. Baleniūno pradėtus Meldinių (Pakruojo r.) kapyno tyrinėjimus. Aptikti trys VI–VIII a. bei dešimt XVIII a. kapų, surinkta pavienių radinių iš suardytų VIII–XII a. kapų (tyrinėjimų medžiaga neskelbta).

1975–1976 m. A. Tautavičius ir B. Tautavičienė tyrinėjo Jauneikių (Joniškio r.) kapinyną. Čia ištirtas apie 3500 kv. m plotas ir rasti 467 V–XI a. kapai (Tautavičienė, Tautavičius, 1978, p. 135–141; Tautavičius, Tautavičienė, 1978, p. 156–164). Šis kapinynas dabar yra plačiausiai tyrinėtas žiemgalių paminklas Lietuvoje. Dėl savo geografinės padėties, tyrinėjimų apimties ir surinktos medžiagos gausumo šis paminklas tapo vienu svarbiausių šaltinių pietinės Žiemgalos dailies gyventojų kultūrai tirti.

1977 m. A. Cholodinskienė pradėjo tyrinėti Pavirvytės-Gudų (Akmenės r.) kapinyną, esantį vakariname Žiemgalos pakrastryje. Šio paminklo tyrinėjimai buvo tesiomi ir 1978–1979 m. bei 1982 m. 1983–1984 m. kapinyną tyrinėjo I. Vaškevičiūtė. Čia iš viso ištirtas apie 3000 kv. m plotas, surasti 183 kapai, tarp jų 32 degintiniai ir 38 vėlyvieji, t. y. XVII–XVIII a. Kapinynas datuojamas X–XI a. ir XVII–

XVIII a. (Cholodinskienė, Striukaitė, 1978, p. 174–181; Cholodinskienė, 1980, p. 85–97; Vaškevičiūtė, 1984a, p. 111–114).

1985 m. Dakanis, o 1986 m. I. Vaškevičiūtė tyrinėjo Stungių (Joniškio r.) kapinyną. Čia buvo ištirtas 362 kv. m plotas, surasti 26 VII–XI a. kapai (Dakanis, 1985, p. 45–47; Vaškevičiūtė, 1988a, p. 116–117; Vaškevičiūtė, 2000, p. 225–262).

1988 m. V. Šimėnas pradėjo Šukionių (Pakruojo r.) kapinyno tyrimus. Juos 1989 ir 1990 m. tėsė I. Vaškevičiūtė. Čia per trejus metus ištirtas apie 1500 kv. m plotas, surastas 131 VIII–XI a. kapas, vienas XVI a. ir devyni XVIII–XIX a. kapai (Šimėnas, 1990, p. 105–108; Vaškevičiūtė, 1990, p. 114–118; Vaškevičiūtė, 2000, p. 159–224).

Pastarajį dešimtmetį Žiemgalos archeologinę medžiagą papildė dar keletas smulkesnės apimties tyrinėjimų. 1995 m. A. Šapaitė (Šiaulių „Aušros“ muziejus) aptiko ir ištirė vyro griautinį kapą Joniškyje (Šapaitė, 1996, p. 122–124). 1997 m. P. Tebelškis atliko žvalgomuosius archeologinius tyrinėjimus Norelių (Pasvalio r.) kapinyne (Tebelškis, 1998, p. 225–227). Čia iškastas 27 kv. m plotas, surasti 3 griautiniai kapai, datuoti VIII–IX a. Linksmėnų (Kurmaicių) kapinyne (Joniškio r.). 1998 m. P. Tebelškis ištirė 32 kv. m. plotą ir aptiko 7 kapų duobes; 2 ištirė. Kapai datuoti VII–VIII a. (Tebelškis, 2000, p. 290–291). 1998 m. buvo bandyta ieškoti išlikusių palaidojimų Vabalninko (Biržų r.) kapinyne (darbams vadovavo I. Vaškevičiūtė). Iš surinktų duomenų – tiek iš literatūros (LAA, 1977, p. 117), tiek iš muziejuose esančių radinių (Kauno karo muziejuje išlikusios antkaklės platėjančiais galais su kabučiais (2 fragmentai) (Inv. Nr. 716: 1, 2), smeigtuko rato formos galvute (Inv. Nr. 716: 3), dviejų apyrankių platėjančiais galais (Inv. Nr. 716: 4, 5) antkaklės ramentiniais galais (Inv. Nr. 812: 1)) ir išlikusių aprašų (VAK byla 6/290, p. 80–86), atrodo, jog Vabalninko kapinynas, dar 1936 m. minimas E. Šneideraičio, paliktas žiemgalių

bendruomenės. Jis buvės įrengtas dabartinio miestelio pietinėje dalyje. Tačiau E. Šneideraitis čia mini jau buvus žvyro karjerą, kuris visiškai sunaikino kapinyną. Karjero (ir kapinyno vieta) buvo rekultivuota; šiuo metu čia įsikūrusios dviejų gyventojų sodybos. Taigi Vabalninko senkapis „palaidoj“ savo informaciją visiems laikams. 1999 m. I. Vaškevičiūtė tyrė Linkuvos kapinyną (Pakruojo r.) (Vaškevičiūtė, 2000b, p. 293–295). Čia ištirtas 246 kv. m plotas, aptiki 5 kapai: 3 moterų, 2 vyru, surinkti 79 radiniai (iš jų 52 atsitiktiniai). Kapinynas datuojamas IX–XI a. I. Vaškevičiūtė 2000 m. tyrė Kyburių (Pasvalio r.) kapinyną. (Vaškevičiūtė, 2002, p. 106–107). Ištirtas 107 kv. m plotas, surasti 4 apardytai (3 vyru ir 1 vairo) kapai, datuojami VIII–XI a.

Reziumuojant tai, kas pasakyta, galima teigti, jog Šiaurės Lietuvoje V–XII a. kapinynai tyrinėti pakankamai plačiai. Tyrinėjimų apimtis plati dvejopa prasme: pirmiausia tyrinėta 13 kapinynų, t. y. apie 20 % visų žinomų, ir ištirta daugiau kaip 1000 kapų. Antra, tyrinėti paminklai visuose pakraščiuose, t. y. Akmenės, Pasvalio, Pakruojo, Joniškio ir Šiaulių rajonuose (žr. 1 pav.). Terti kapai datuoti nuo V iki XII a. laikotarpiu. Šiaurinėje Lietuvos dalyje IX–XI a. kapų surasta žymiai daugiau nei V–VII a., tuo tarpu Latvijos teritorijoje iki šiol daugiau rasta V–VII a. kapų. Iš tyrinėtų paminklų žemėlapio matyti, kad dar esama ir „baltų vietų“, kurias būtina užpildyti, ypač Žiemgalos pakraščiuose.

Iš tokių tyrinėtinų vietų reikėtų paminėti jos Pietrytinį kampą Šiaulių–Panevėžio ir Pasvalio–Panevėžio rajonų ribose. Taip pat reikėtų dar tyrinėti šiaurinę Šiaulių rajono dalį bei Pasvalio ir Biržų rajonų teritoriją, nes, kaip matome, Pietrytinė Žiemgalos riba tebéra neaiškiausia. Savotiška spraga tebéra ir tai, kad Žiemgalos paribyje Lietuvoje neturime stambesnių tyrinėtų kuršių, žemaičių ir aukštaičių kapinynų. Pastarųjų tyrimai padėtų ryškiau parodyti gentinių kultūrų ryšius, o kartu ir skirtumus, savitus bruožus.

TYRINĖJIMAI LATVIJOJE

Latvijoje esantys žiemgališki paminklai tyrinėtojų sulaukė gerokai anksčiau nei Lietuvoje. 1886 m. K. Boy, T. Kaizerlingas ir E. Šmidtas pradėjo kasinėti IX–XII a. kapinyną prie Vecsaulės Čepanų. 1892 m. jį toliau tyré F. Braunas. Nors tuo metu jau buvo žinoma, kad iki XIII a. Lielupės baseine gyveno žiemgaliai, bet rastoji medžiaga buvo pri-skiriamas normanams (Свердлов, Браун, 1976, p. 221–226). K. Boy Ciemaldų IX–XIII a. kapinyne atidengė 27 kapus ir šį paminklą priskyrė Upmalės žemei, esančiai Žiemgalos rytiniame pakraštyje (Boy, 1895, p. 27). Didelį vaidmenį suvaidino V–VII a. Katlakalno-Plavniekalno kapinyno tyrinėjimai. Iki tol buvo kasinėti tik I–V a. ir IX–XIII a. paminklai, o viduriniojo geležies amžiaus paminklų nebuvo žinoma. Todėl buvo spėjama, jog tuo laikotarpiu Žiemgaloje bus būvusios germanų kolonijos ar būta tuščio tarpo tarp minėtų laikotarpių. Tokias mintis panaigė minėtojo kapinyno tyrimai (Buchholtz, 1901, p. 41–47). Žiemgalių etnines problemas gvildeno R. Hausmanas (Hausman, 1910, p. 41–43). Jis bandė apibendrinti su-kauptą medžiagą bei pats tyrinėjo Tervetės piliakalnį (kartu su A. Bielensteinu). Ižymus vokiečių archeologas M. Ebertas savo darbuose stengėsi pabréžti didelę germanų kul-tūrinę įtaką baltų gentims (Ebert, 1913, p. 498–559). Mintj, jog pagrindinį vaidmenį for-muojantis žiemgalių genčiai suvaidino vietinis baltiškasis substratas, iškélė vokiečių kal-bininkas ir archeologas A. Bezzenbergeris.

Latvijos archeologijos paminklais rusų tyrinėtojai kiek daugiau susidomėjo po Rusijos archeologų suvažiavimų Vilniuje (1893) ir Rygoje (1896). Jie pastebėjo, jog Rytų Baltijo archeologinė medžiaga skiriasi nuo slavų kraštuose randamos. Taip pat kritiškai vertino K. Grevingko teiginius apie didelę skandinavų įtaką, tačiau pagrindinis dēmesys čia skirtas Latgalai, o domėjimasis Žiemgala išblėso.

Po Pirmojo pasaulinio karo, susikūrus Latvijos Respublikai, archeologijos srityje dirbo nemaža latvių archeologų: F. Baluodis, A. Kar-nupas, R. Šnuorė, E. Šnuorė, H. Riekstinas, E. Šurmas ir kt.

E. Brastinis aprašo visus žinomus Latvijos piliakalnus, grupuoja juos pagal senąsias et-nines sritis. Žiemgalių piliakalniams skirtas tomas išleistas 1926 m. (Brastiņš, 1926). Tais pačiais metais išleistas kolektyvinis darbas „Latvijos archeologija“ (Latvijas archaio-logija, 1926). Svarbi Latvijos teritorijoje gy-venuusių baltų genčių kultūrai tirti yra 1930 m. išleista R. Šnuorės knyga apie geležies amžiaus smeigtukus, kurie ypač buvo mègsta-mi žiemgalių (Šnore, 1930). Šiame darbe ap-zvelgti visi smeigtukų tipai, pateikiamas jų paplitimo žemėlapis, pagal smeigtukų papli-timą bandoma lokalizuoti genčių teritorijas, tarp jų ir žiemgalių.

Daug dēmesio buvo skiriamas piliakalnių tyrimams. Tuo laikotarpiu kasinėti žymiausi Žiemgalos centrai Daugmalė, Mežuotnė. Antrojo pasaulinio karo metais archeologijos paminklų tyrimai nutrūko, tyrimų duo-menys liko beveik neskelbti.

Pokariu intensyvėjant ūkinei veiklai, padidėjo paminklų tyrimų mastas. Žiemgalių teritorijoje dirbo archeologai V. Urtanas, E. Brivkalnė, A. Stubavas, J. Daiga, M. Atga-zis ir kt.

Atlikta detali archeologijos paminklų re-gistracija. Paaiškėjo, jog latviškoje Žiemga-lo dalyje yra 25 piliakalniai ir apie 50 kapi-nynų (Latvijas, 1974, p. 179). Tačiau didžioji dauguma paminklų netyrinėti.

Tuo po karo imtasi tyrinėti žinomiausius Žiemgalos piliakalnus arba testi ankstesniais metais pradétus. E. Brivkalnė tyrinėjo Terve-tės piliakalnį (Arheoloģiske izrakumi Tērve-tes, 1960, p. 13), vėliau šio piliakalnio tyri-mo darbus tėsė F. Zagorskis (Arheoloģiske izrakumi Mūkukalna, 1961, p. 4). J. Daiga kasinėjo Duobelės piliakalnį (1952, 1956,

1959, 1977 m.) ir gyvenvietę (Daiga, 1959, p. 42–44) bei Kamardės piliakalnį (Daiga, 1979, p. 31–36). V. Urtanas Daugmalės piliakalnį 1966–1970 m. (Urtāns, 1967, p. 41–42; Urtāns, 1968, p. 77–80; Urtāns, 1969, p. 55–57; Urtāns, 1970, p. 67–69; Urtāns, 1971, p. 56–58), M. Atgazis – Mežuotnės piliakalnį (1969 m.) (Atgāzis, 1970, p. 41–46).

Tyrinėti Žiemgalos piliakalniai nesusilaikė monografijų ir išsamesnių publikacijų, bet jų tyrimų medžiaga plačiai panaudota atskiruose apibendrinamojo pobūdžio darbuose. Iš jų paminėtini pirmiausia „Latvijos archeologija“, taip pat M. Gimbutienės, V. Sedovo, M. Atgazio darbai.

Intensyviai buvo tiriamas kapinynai. 1959 m. J. Grauduonis tyrė Agrariešų kapinyną – rasti 3 V–VI a. kapai bei 14 XVII–XVIII a. kapų (Arheologiskie izrakumi Tērvetes, 1960, p. 14). 1964 m. I. Cimermanė tyrė Kaijukruogo kapinyną; rasti 5 VIII–X a. kapai (Cimermane, 1965, p. 5). M. Atgazis tyrė Duolės Lejaskivuto kapinyną, aptiko keletą VI–VII a. kapų (Atgāzis, 1967, p. 27). 1970 m. M. Atgazis kasinėjo Mežuotnės Centro kapinyną, esantį kairiajame Lielupės krante. Čia rasti 88 VII–XII a. kapai (Atgāzis, 1971, p. 27–30). 1976 m. M. Atgazis tyrė Kurų kapinyną, esantį dešiniajame Skujanės krante, ir aptiko 12 VI–VII a. kapų ir pavienių daiktų iš suardytų XII a. kapų (Atgāzis, 1977, p. 14–23). 1976 m. J. Grauduonis tyrė Ciemaldų kapinyną prie Lielupės, aptiko 27 XII–XIII a. kapus (Graudonis, 1977, p. 37–39). Tais pačiais metais A. Caunė tyrė Silinių kapinyną, esantį Memelės (Nemunėlio) dešiniajame krante, aptiko keletą IX–XIII a. kapų (Caune, 1977, p. 24–29). M. Atgazis kasinėjo Tervetės Anškinų kapinyną netoli Tervetės piliakalnio, dešiniajame Skujanės krante, aptiko 5 VI a. kapus (Atgāzis, 1978, p. 14–16). J. Grauduonis 1977–1979 m. tyrinėjo Kakužėnų (Miklas kalna) kapinyną ir rado 77 V–XII a. kapus (Graudonis, 1980, p. 53–57). 1979 ir 1981 m. M. Atgazis tyrė Balų–Škerstainų kapinyną, esantį kairiajame Beržės krante. Čia rasta 60 V–XI a. kapų

(Atgāzis, 1980, p. 22–27; Atgāzis, 1982, p. 33–41). 1982 m. baigtas tirti Duobelės kapinynas, kuriame iškasta 1340 vėlyvų, t. y. XIV–XVII a., kapų (Daiga, 1984, p. 52–55).

Net 17 sezonų buvo tiriamas Drengerūčunkanų kapinynas. Pradėta tyrinėti 1924 m. E. Valės, 1928 m. šį kapinyną tyrė V. Ginteris, 1936 m. P. Stepinis, 1937 m. – E. Šurmas, 1952 m. – A. Stubavas. 1984 m. V. Bebre ir M. Atgazis ir nuo 1985 m. iki 1994 m. imtinai – M. Atgazis (Bebre, 1984, p. 26–29; Atgāzis, Bebre, 1986, p. 19–25; Atgāzis, 1994, p. 23–30; 1996, p. 16–24). Kapinynas įrengtas Memelės (Nemunėlio) dešiniajame krante. Čia iškasti 724 kapai, surinkta per 3000 radinių. Kapai datuojami VIII–XI a., o kai kurie atsitiktiniai daiktai rodo, jog čia būta ir ankstesnių palaidojimų, siekiančių senojo geležies amžiaus pradžią. Tai kol kas plačiausiai tyrinėtas kapinynas visoje Žiemgalioje.

1984–1985 m. J. Asaris tyrinėjo Priedinių kapinyną, esantį už 4 km į rytus nuo Valaksties, dešiniajame jos krante. Čia ištirtas 322 kv. m plotas, rasti 48 palaidojimai, iš kurių 2 (k. Nr. 1 ir 2) datuoti II–V a., kiti 46 – XVII–XVIII a. Ankstyvuoju laikotarpiu datuotuose kapuose rasta prūsų tipo akinė segė, lankinė segė lenkta kojele ir t. t. (Asaris, 1986, p. 25–26).

A. Vilka 1991 m. tyrė Rūsišų–Debešų senkapį (Vilka, 1992, p. 110–112) Saldaus r. Iškastas 66 kv. m plotas, rasti 3 XVII a. kapai, vieno vaiko kapas, datuojamas VI–VII a. 1992–1994 m. J. Urtanas tyrinėjo Gaidelių–Vidučių kapinyną (Urtāns, 1994, p. 87–89; 1996, p. 117–119) Jelgavos rajone. Kapinynas buvo įrengtas dešiniajame Svitės krante. Čia iškastas 230 kv. m plotas, rasta 24 viduriniojo bei vėlyvojo geležies amžiaus kapai, be to, keletas atsitiktinių radinių, datuojamų XVI–XVII a.

Apibendrindami tai, kas pasakyta, ir lyginami tyrinėjimų duomenis su Lietuvos teritorijoje esančiais tyrinėtais Žiemgalos paminklais, matome, jog piliakalniai ir gyvenvietės Latvijoje yra pažįstami nepalyginti geriau nei

Lietuvoje (tyrinėti Duobelės, Daugmalės, Mežuotnės, Tervetės, Karmelės). Latvijoje tirti net 5 stambiausi piliakalniai, Lietuvoje – nė vieno. Kapinynai visoje Žiemgalos teritorijoje pažstami beveik vienodai. Latvijoje plačiau tyrinėti tik Čiunkanų-Drengerų, Balų-Škerstainių, Kakužėnų ir Mežuotnės Centro kapinynai, kiti tyrinėjimai buvo daugiau žvalgomojos pobūdžio. Iš jų medžiagos matyt, jog Latvijoje labiau yra pažstamas V–VIII a., nes ištirta žymiai daugiau šio laikotarpio kapų. Tuo tarpu Lietuvoje turime daugiau tyrinėtų IX–XI a. kapų. Kaip matome, Žiemgalos archeologinių tyrimų duomenys Latvijoje iki šiol nesusilaukė apibendrinančios knygos. Apie daugelį tyrinėtų kapinynų paskelbtos tik trumpos informacijos. Iki 1970–1972 m. tyrimų duomenys apibendrinta forma plačiausiai panauđoti prieš dvidešimt metų parengtai „Latvijos archeologijai“ (išspausdinta 1974 m.). Čia pateikiamas žinios apie žiemgalių genties teritoriją, pastebima, jog kapinynai koncentravosi Lielupės baseine, žiemgalių kultūra atskyrė nuo bendro baltų kamieno apie IV–V amžių. Patys ankstyviausi Tervetės, Sturų, Duobelės ir Uošų kapinynai. Remiantis jais, pateikiama žinios apie ankstyvojo periodo žiemgalių laidoseną – pilkapiuose su akmenų vainikais ir griautiniuose kapinynuose. Pažymimi būdingiausi laidosenos bruožai – vyru ir moterų priešpriešinė orientacija, aprašomi jkapių komplektai. Vėlyvojo geležies amžiaus žiemgalių kultūrai skirta nepalyginti daugiau vietas. Čia pateikiama nemažai žinių apie pilakalnius, jų gynybinius įrenginius. Aprašomi alkakalniai ir kulto vietos bei laidojimo paminklai. Nurodomi šiam laikotarpiui būdingi bruožai, aptariami dirbiniai, pateikiama daug iliustracijų (Latvijas, 1974, p. 147–148, 204–217, 54–59 pav.).

XX a. 9-ajame dešimtmetyje Žiemgalos praeičiai tyrinėti Latvijoje buvo skirta kiek daugiau dėmesio. Pasirodė straipsnių, vienaip ar kitaip susijusių su Žiemgala. M. Atgazis straipsnyje „Drengerų-Čunkanų kapinyno kapas Nr. 241 ir VIII–IX a. žiemgalių tradicija į kapus dėti ietis“ analizuoją vieną būdingiausią žiemgalių bruožą – iečių gausą kape ir bando atsakyti į sudėtingą klausimą, kodėl kai kuriuose žiemgalių kapuose randame tiek daug iečių (Atgāzis, 1994, p. 29–40). V. Bebrė straipsnyje „VIII–XII a. ornamentuoti geriamieji ragai Latvijoje“ (Bebre, 1996, p. 43–48) rašo apie Drengerų-Čunkanų kapinyno kape Nr. 41 rastą geriamajį ragą, kurio apkalas sidabrinis, puoštas saulės simboliais. Ragas, autorės nuomone, pagamintas vietas meistrų ir skirtas didikams. T. Berga straipsnyje „Sulankstomas svarstyklės Latvijoje X–XIII a.“ (Berga, 1996, p. 49–61) rašo apie Žiemgaloje, Čunkanų-Drengerų bei Mežuotnės Centro kapinynuose, rastąsias. I. Šternas paskelbė straipsnį „De Portu Semigallie“ (Šterns, 1997, p. 165–171). Šiaame darbe bandoma identifikuoti Henriko Latvio kronikoje minimą žiemgalių uostą su Daugmalės gyvenviete ir čia esančiomis dviem salomis – Duolės ir Martinsalos.

Reziumuojant Latvijos archeologų darbus apie Žiemgalą galima pasakyti, jog jie jnešė nemažą jnašą į mūsų bendrų protėvių – žiemgalių materialinės ir dvasinės kultūros tyrimus. Tačiau reikia pasakyti, jog Latvijos archeologų žiemgaliams skirtuose darbuose lieka beveik nepaliesti žiemgalių ir kuršių bei žiemgalių ir lybių kultūrų santykiai. Neskelbta tyrinėtų XIV–XVII a. kapinynų medžiaga, kuri galėtų papildyti rašytinių šaltinių faktus apie Žiemgalos nuniokojimą XIII a. ir jos gyventojų įsiliejimą į susidarančią latvių tautą.

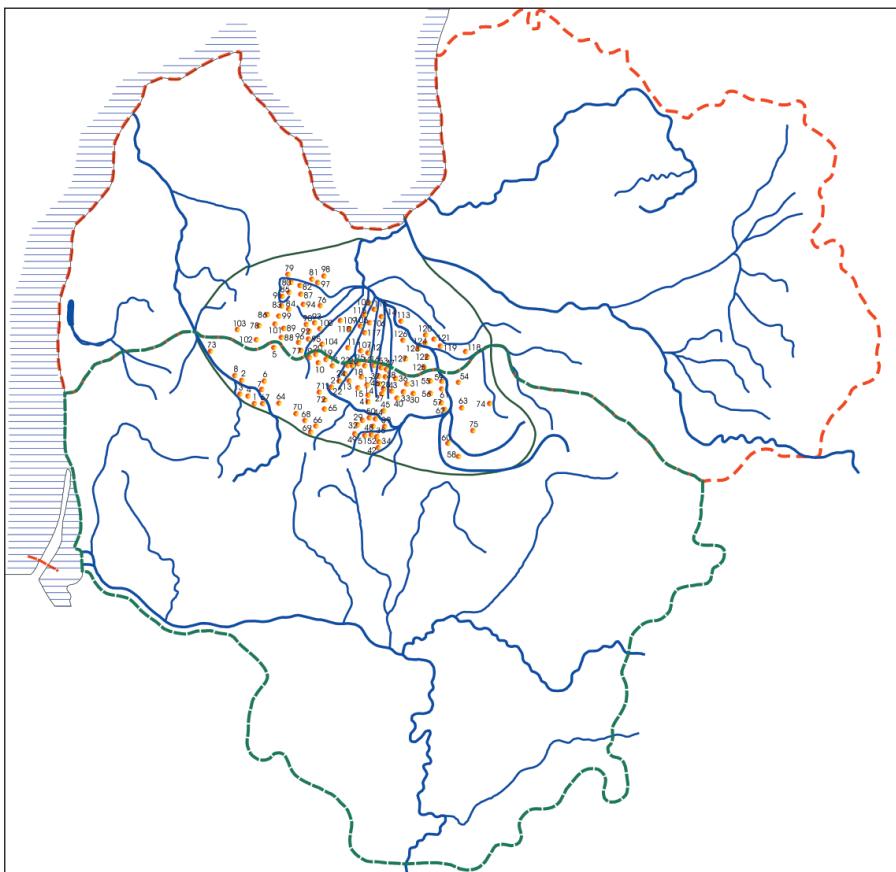
ŽIEMGALA IKI V AMŽIAUS

GEOGRAFINĖ APŽVALGA

Žiemgalių teritorija Lietuvoje aprėpia Vidurio Lietuvos žemumos šiaurinę dalį – Mūšos ir Lévens upių baseiną ir kalvotą Vidurio Latvijos žemumą (1 pav.). Ši teritorija ledynmečių laikotarpiu buvo apklotą ištisinės ledynų dangos. Pagrindiniai reljefo bruožai kūrėsi ir ryškėjo traukiantis į šiaurę vadinaujai Lietuvos ledo tékmei. Jos atsitraukimas nebuvo tolygas. Smarkiau atsilus, ledyno pakraštys smarkiau tirpdavo, atvésus sustodavo. Antai ledyno pakraštys, apleidės pietuose Baltijos kalvyną, buvo sustojęs ir Vidurio žemumos šiaurinėje dalyje. Čia stovėdamas

tirpo ramiai ir létai, dėl to susiformavo lyguma. Tik pačiame ledyno pakraštyje, plūstant vandeniu nuo jo, susidarė apie 100 km ilgio galinių morenų tipo kalvagūbris, kylančios nuo lygumos apie 20–30 m. Šis kalvagūbris išskiria iš kitų analogiškų formų savo nuostabiu vientisumu. Nuo Végerių taisyklingu lanku jis eina kairiuoju Mūšos krantu per Linkuvą ir Gružius iki didžiojo Mūšos posūkio prie Tatulos žiočių.

Minėtas rajonas pasižymiai itin geru dirvožemiu. Didelę dalį jo sudaro priesmėlis ir lengvas priemolis. Dirvožemiai derlingi, tu-

1. Žiemgalos teritorija

ŽIEMGALA IKI V AMŽIAUS

rintys nemaža naudinga augalams maisto, tik nelaidūs vandeniu. Nors čia kritulų palyginti nedaug – 533–575 mm per metus (tuo tarpu Pajūrio žemumoje 650 mm, Žemaičių aukštumos vakarinėje dalyje 858 mm), tačiau dėl mažo dirvožemio ir podirvio laidumo jaučiama žalinga drėgmės įtaka. Šiaurės Lietuvą, kaip ir visą kitą Lietuvos dalį, dažnai veikia drėgnas jūrinis Atlanto oras. Žiemą dažniausiai pučia pietų, pietryčių ir pietvakarių vėjai, vasarą – šiaurės, šiaurės rytų ir šiaurės vakarų. Daugiau kaip 100 dienų per metus čia būna nesaulėtos, pusę dienų per metus – krituliai. Žiemos švelnios su dažnais atodrėkiais ir rūkais, pavasariai labai ne-pastovūs, dažnai kaitaliojasi šalti ir šilti orai, vasara šilta ir drėgna, rudenį irgi vyrauja drėgnai orai. Šioje dalyje (dėl žemyninės teritorijos padėties) oro temperatūra vasarą aukštesnė negu pajūryje, bet žemesnė nei rytinėje ar pietinėje Lietuvos dalyje. Žiemą – atvirkščiai. Pavasaris čia taip pat prasideda 5–6 dienomis vėliau negu pietinėje Lietuvoje, bet tiek pat anksčiau nei pajūryje. Sniego danga žiemą storesnė negu Pietų ir Vakarų Lietuvoje, bet plonesnė negu Rytų.

Klimatas palankus žemės ūkiui, vegeta-

cinis periodas daugiau kaip 200 dienų. Tolydžiai tirpdamas, ledynas nesudarė sąlygų atsirasti gilioms sraunioms upėms, vandeniniams ežerams. Tačiau čia apstu mažesnių, lėtai tekantių per lygumas upelių, kurios sudaro Lielupės (itekančios į Dauguvą) baseiną. I Lielupę įteka 18 didesnių ar mažesnių upelių, imančių pradžią Šiaurės Lietuvoje. Didžiausios jų Berštalis, Istra, Yslikis, Mūša, Lévuo, Kruoja, Pyvesa, Plonė, Sidabra, Švetė, Švitinys, Tatula, Vézgė, Vilkytė.

Prieš išplintant žemdirbystei miškai dengė beveik visą kraštą. Tačiau vėliau, ypač įsigalėjus lydiminei sistemai, jie pamažu buvo labai išretinti. Manoma, kad dar X a. vienam gyventojui teko apie 8 ha miško ir 3 ha lauko. Šiaurinėje Lietuvos dalyje, tikriausiai dėl intensyvios žemdirbystės, didelių miškų masivų neišliko. Tačiau yra nedideli miškų plotai prie Žagarės, Skaistgirio ir nuo jo į pietus Šiaulių link. Vyrauja lapuočiai, vietomis paplitę baltalksniai. Yra užsilikusių ąžuolynų, iš spygliuočių dažniausiai paplitę eglynai (Lietuvos, 1958; Tarvydas, 1958).

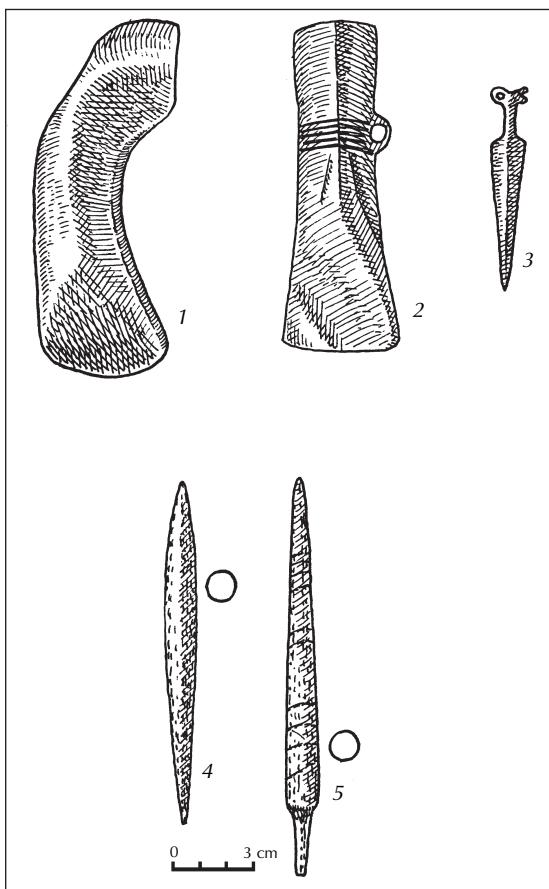
Reziumuojant galima pasakyti, jog Žiemgalioje yra palankiausios gamtinės sąlygos tiek žmonių gyvenimui, tiek ir žemės ūkiui.

AKMENS AMŽIUS

Žmonių pėdsakai Lietuvos teritorijoje aptinkami tik nuo X t-mečio pr. Kr. Tačiau Lietuva buvo ne vienu laiku apgyventa. Seniausios stovyklavietės rastos pajūryje (Madleno kultūros gyventojai) ir pietinėje Lietuvoje – Nemuno vidurupys ir Merkio pakrantės (Svidru kultūros nešėjai). Paleolito radinių ar stovyklaviečių šiaurinėje Lietuvos dalyje kol kas neaptikta. Nors nedidelės medžiotojų ar rankiotojų grupelės ir čia užklysdavo. Mezolito laikotarpiai pietinėje Lietuvoje randamos stovyklavietės ir dirbiniai skiriame Nemuno kultūrai (pavieniai Nemuno kultūros radiniai žinomi ir iš Latvijos teritorijos). Estijoje ir Latvijoje tuo metu paplito Kundos kultūra. Ji grei-

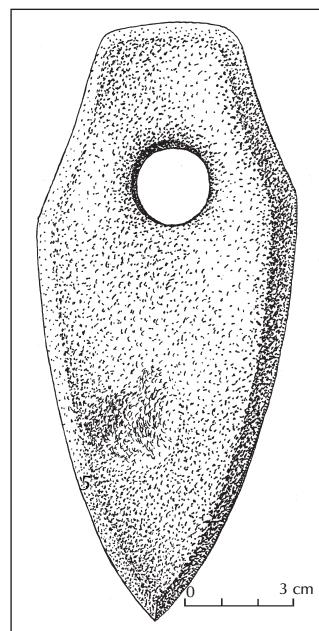
čiausiai apėmė ir šiaurinę Lietuvos dalį. Tuo tarpu iš šios srities turime tik keletą pavienių kaulo bei rago dirbinių: Pasvalio r., Pumpėnų apyl., Jstros upelyje rasti 2 raginiai šeivos pavidalo antgaliai (12,3 cm ir 14,9 cm ilgio), datuojami mezolito periodu (2: 4, 5 pav.). Nemuno kultūrai įprastų titnagų beveik nėra (Rimantienė, 1984, p. 94).

Neolite menamoje teritorijoje buvo paplitęs Narvos kultūros vakarinis variantas, tačiau to laikotarpio gyvenviečių pėdsakų iš mus dominančios – vėliau žiemgalių teritorijos dar nežinome. Artimiausia dabar žinoma ir tyriantė yra netoli Žemaičių Kalvarijos esanti Šarnelės gyvenvietė. Mat neolite žmonės daž-

2. Akmens ir žalvario amžiaus radiniai:
1–3 Vaškų lobis: žalvarinis pentinės kirvis, Meliaro
tipo kirvis, durklas, 4–5 – raginiai antgaliai

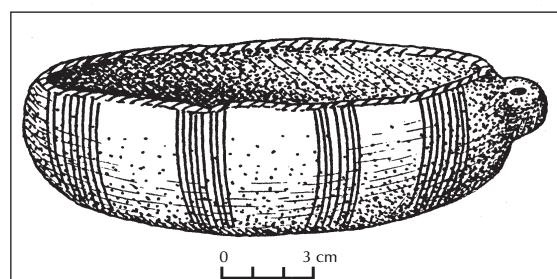
niausiai kūrėsi prie ežerų, o čia jų nėra, ir greičiausiai ši teritorija neolite tebebuvo retai gyvenama. Svarbiausi žmonių gyvenimo liudininkai lieka akmeniniai kirviai, kurių laukuoje buvo randama gan apsčiai. Nemaža jų XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje buvo patekė į Jelgavos muziejų ir žuvo Antrojo pasaulinio karo metu. Lietuvos muziejuose išlikę kirviai suregistravoti „Lietuvos TSR archeologijos atlaso“ pirmojoje knygoje. Iš čia skelbtų duomenų matyti, kad ypač daug rasta titnaginių lešio pjūvio (IV–III t-metis pr. Kr.) (LAA, 1974, p. 85) ir akmeninių kirvelių su skyle kotui, keturkampe ir apvalia arba netaisyklinga pentimi, kurie datuojami vėlyvuojančiam neolitu (LAA, 1974, p. 85), bei trumpa apvalia pentimi iš III–II tūkstantmečio pr. Kr. Rasta ir laivinių kovos kirvių – apie 11 egz., datuo-

3. Laivinis kovos kirvis iš Guostagilio

jamų vėlyvuojančiam amžiumi ir žalvario amžiaus pirmaja pusė (3 pav.). Iš Linksmučių vietovės žinomas akmeninis dviašmenis kirvis pagal analogus datuojamas II–I tūkstantmečiu pr. Kr. riba (LAA, 1974, p. 148). Prie Skaistgirio rastas akmeninis kaplys datuojamas vėlyvuojančiam neolitu (LAA, 1974, p. 178).

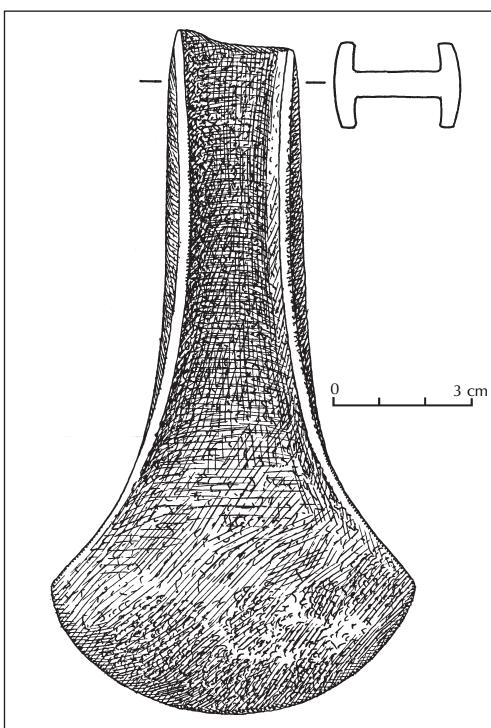
Akmens amžiaus kapinynų Lietuvoje iki šiol žinome nedaug, visi jie rasti Vakarų ir Rytų Lietuvoje. Iš kitų sričių žinome tiktais vieną kitą kapą. Artimiausias Žiemgalai būtų prie Šakynos rastas neolitu datuotas griautinis kapas su vienintele, tačiau reta įkape – moliniu dubeneliu su ląsele (4 pav.). Šis kapas laikomas ankstyvųjų virvelininkų palikimu (Rimantienė, 1984, p. 199, 106 pav.).

4. Dubenėlis iš Šakynos

ŽALVARIO IR ANKSTYVASIS GELEŽIES AMŽIUS

Neturtinga Žiemgala ir žalvario amžiaus paminklų bei radinių. Nerasta čia nei šio laikotarpio gyvenviečių, nei laidojimo paminklų. Negausūs ir paskiri radiniai (Grigalavičienė, 1980, p. 5–8, 66–93). Didžiąją dalį jų sudaro kirviai – atkraštiniai Rytų pabaltijo tipo (7 vienetai), skobtiniai (2 vienetai), įmoviniai (3 vienetai). Be kirvių, rastas miniatiūrinis durklas, datuojamas IV–V žalvario amžiaus periodu, pjautuvėlis su ataugėle gale (Gembutė) ir Akmenės r. rastas įmovinis ietigalis. Vaškuose (Pasvalio r.) aptiktas lobis, kurj sudarė Haličo tipo žalvarinės pentinės kirvis, Meliaro tipo įmovinės kirvukas ir miniatiūrinis durklas (2: 1–3 pav.). Vaškų lobis datuojamas naujuoju žalvario amžiumi. Tikslesnė data neaiški, nes lobyje rasti daiktai labai skirtinges chronologijos (LAA, 1974, p. 208). Ankstyviausi radiniai – žalvariniai atkraštiniai kirviai datuojami II periodo pradžia ir III periodu (5 pav.), skobtiniai kirveliai – III periodu. Naujajam žalvario amžiliui

5. Žalvarinis atkraštinis kirvis iš Linkuvos

priskiriami žalvariniai įmoviniai kirveliai, rasti Pavadaksčiuose (Akmenės r.), Vaškuose (Pasvalio r.), Kriausiskėse (Pasvalio r.), Jomanantuose (Pakruojo r.) (LAA, 1974, p. 206–212).

Šiuo laikotarpiu Lietuvos ir Latvijos teritorijose egzistavo dvi baltų kultūros: pačiam vakariname pakraštyje Pilkapių kultūra ir rytinėje minėtosios teritorijos dalyje – Brūkšniuotosios keramikos kultūra. Būsimome pietinėje Žiemgalos dalyje nerasta nei Vakarų baltų pilkapių, nei Rytų Lietuvos Brūkšniuotosios keramikos kultūrai būdingų paminklų. Tiesa, pavienių brūkšniuotosios keramikos šukių yra aptikta. J. Šliaivas prie Žeimelio yra radęs brūkšniuotosios keramikos puodelį (Šliavas, 1969a, p. 347–348), o centrinėje Latvijos dalyje A. Vaskas aptiko net 12 brūkšniuotosios keramikos radimo vietų (Backc, 1991, p. 35).

Rastieji pavieniai dirbiniai patvirtina, jog ir žalvario amžiuje šiaurinėje Lietuvos dalyje neabejotinai buvo gyventa. Čia dėl dideilių miškų masyvų turėjo būti kultivuojama lydiminė žemdirbystė, medžioklė, miško bitininkystė. Todėl turėta kuo prekiauti. Svarbių vietų mainų prekyboje užėmė brangių žvėrelių kailiai, vaškas, gyvuliai ir kt. Intensyvią prekybą rodo Vaškų lobis bei vis gausėjantys žalvariniai dirbiniai. Matyt, Lielupe buvo plaukiama į Rygos įlanką, o iš ten – į Vidurio Europą. Tai vienas iš pagrindinių to meto alavo ir vario tiekėjų kelių.

Visoje Lietuvos teritorijoje nedaug žinoma paminklų ar paskirų dirbinių, datuojamų ankstyvuojamų geležies amžiumi. Šis amžius Vakarų Lietuvoje pažįstamas iš pilkapių, o Rytų Lietuvoje – iš piliakalnių kultūrų. Šiaurės Lietuvos šiame periodu datuojamų paminklų visai neaptikta. Skirtingai nuo akmens ar žalvario amžių, nerasta menamoje teritorijoje ir pavieniai radinių ar kapų. Todėl ankstyvasis geležies amžius Šiaurės Lietuvos tebéra visai nežinomas. Latvijos teritorijoje kai kuriuose tuo laikotarpiu datuotuose pi-

liakalniuose brūkšniuotoji keramika sudaro net 96,6% visos keramikos (Backc, 1991, p. 35). Aišku tik tiek, jog ši teritorija greičiausiai turėjo priklausyti Brūkšniuotosios keramikos kultūros vakariniam pakraščiui (Grigalavičienė, 1995, p. 236).

Senajame geležies amžiuje (nuo I a.) šiaurinėje Lietuvos dalyje randami kolektyviniai palaidojimai pilkapiuose. Ši kultūra archeologų pavadinta Šiaurės Lietuvos ir Pietų Latvijos pilkapių kultūra, tačiau dėl jos kilmės vieningos nuomonės iki pastarojo laiko nėra. Archeologai E. Grigalavičienė (Grigalavičienė, 1995, p. 236), M. Michelbertas (Michelbertas, 1986, p. 238), A. Tautavičius (LAA, 1977, p. 11, Taytavicius, 1980, p. 81; Tautavičius, 1981, p. 30) pilkapių kultūrą kildina iš Brūkšniuotosios keramikos kultūros teigdami, jog pilkapių kultūra susidarė tuo met, kai Brūkšniuotosios keramikos kultūros arealo vakariname pakraštyje atskyrė gentys. Kartu pripažistama, jog šis vakarinis Brūkšniuotosios keramikos kultūros pakraštys tuo metu buvo retai gyvenamas. Todėl manoma, jog I a. į šią sritį atsikėlė giminingsos gyventojų gentys iš Lietuvos pajūrio. Jie atsinešė paprotį pilti pilkapius ir kai kuriuos

mirusiųjų laidojimo papročius, taip pat materialinės kultūros bruozus. Ateiviams susimaišius su senaisiais vietiniais Brūkšniuotosios keramikos kultūros gyventojais, susidarė I–IV a. pilkapių su akmenų vainikais kultūrinė sritis (Tautavičius, 1996, p. 72–73). Latvių archeologas A. Vaskas taip pat teigia, jog senajame geležies amžiuje pilkapių kultūra egzistuoja toje teritorijoje, kur ankstesniame periode buvusi Brūkšniuotosios keramikos kultūra (Backc, 1991, p. 106). Tačiau tyrinėtojas tuo pačiu metu pažymi, jog tiesioginių sąsajų tarp Brūkšniuotosios keramikos kultūros ir pilkapių kultūros žmonių išvesti negalima. Taip yra visų pirma dėl to, jog lyginami nevienareikšmiai paminklai (pirmuoju atveju tai piliakalniai ir gyvenvietės, antruoju – laidojimo paminklai). A. Vasko nuomone, negalima teigti, jog pilkapių kultūra susiformavo tik vietinių tradicijų pagrindu, tačiau vietinių tradicijų vaidmuo nebuvo menkas (Backc, 1991, p. 107–108). Pastaruoju metu vis dažniau keliamas mintis, jog Šiaurės Lietuvos ir Pietų Latvijos pilkapių kultūra kilusi iš Vakarų baltų pilkapių kultūros, jos gyventojams plūstelėjus rytų link (Jovaiša, 2003, p. 53–58).

SENASIS GELEŽIES AMŽIUS

Senasis geležies amžius yra labai svarbus baltų genčių ekonominei bei visuomeninei raidai. Masiškai pradedami naudoti geležiniai įrankiai ir ginklai iš vietoje pasigaminotos geležies, intensyvėjant mainams buvo gaunama spalvotųjų metalų papuošalamas gaminti. Intensyvėjo ūkis, gausėjo žmonių, stambios kultūrinės sritys ėmė skilti į mažesnius vienetus. Senajame geležies amžiuje piliakalniai ir gyvenvietės kūrėsi prie upių ir ežerų (Michelbertas, 1986, p. 17). Šiaurės Lietuvoje nei vieno, nei kito tipo gyvenvietės dar nekasinėtos. Tačiau tai, jog tuo laikotarpiu žmonių tikrai gausiau gyventa, liudija gausūs to meto laidojimo paminklai, naudoti

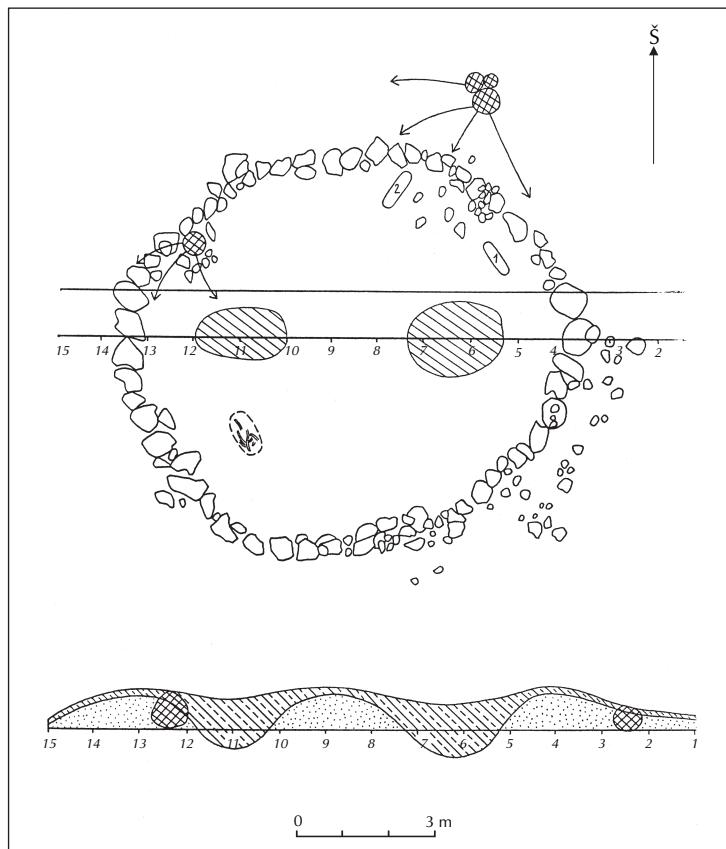
po keletą šimtų metų.

Šiaurės Lietuvoje senajame geležies amžiuje mirusieji laidoti pilkapiuose su akmenų vainikais. Šie paminklai, tyrinėtojų nuomone, Lietuvoje buvo paplitę į rytus nuo kapinynų su akmenų vainikais, į šiaurę ir šiaurės rytus nuo Nemuno žemupio kapinynų. Jų žinoma Jūros upės aukštupyje ir kairiajame bei dešiniajame krante, Dubysos vidurupio ir aukštupio baseine, Nevėžio aukštupyje, Šventosios aukštupyje ir į šiaurę nuo minėtos teritorijos bei Latvijos pietuose (Michelbertas, 1986, p. 54; Jovaiša, 1997, p. 59–62). Dabar žinome Žiemgalos teritorijoje buvus apie 30 pilkapynų, kuriuose laidota ne

ŽIEMGALA IKI V AMŽIAUS

vėliau kaip nuo II a. po Kr. Tai Buknaičiai, Naikiai, Miliai (Mažeikių r.), Paventė, Padavakščiai, Kivyliai (Akmenės r.), Linkaičiai, Rūdiškiai, Linksmėnai, Pabalai, Žagarė, Daukščiai, Jauneikiai, Jakiškiai (Joniškio r.), Skrebotiškės, Šakarniai, Daujėnai, Grūžiai, Girpetriai, Pamūšė, Karašilis, Kauksnujai, Linkevė, Laipuškiai, Margiai, Paliečiai, Sakališkiai, Gataučiai (Pakruojo r.), Berklainiai, Daujėnai (Pasvalio r.), Vabalninkas (Biržų r.), Berčiūnai (Panevėžio r.)*. Iš suminėtų paminklų kiek plačiau tirti tik Daujėnų, Berklainių (Michelbertas, 1986, p. 56, 57) ir Berčiūnų (Urbanavičienė, Vaškevičiūtė 1994, p. 113–119; Urbanavičienė, 1996, p. 86–89) pilkapynai. Latvijoje (būsimoje žiemgalių teritorijoje) tokį pilkapyną priskaičiuota apie 12. Tai Andzinų, Bunkų, Rūsišų, Gailišų, Ilų, Uozuolkalnio, Vecpuokalnų, Puokainų, Januoganų, Kalvių, Strelniekų, Galvų (LA, 37

pav.). Tyrinėta taip pat tik nedidelė jų dalis. Tie Lietuvoje, tiek Latvijoje dalis pilkapių jau visai sunaikinti. Iš išlikusių duomenų (tyrinėjimų, pasakojimų apie buvusius kapus, į muziejus patekusiu radinių) žinome, jog pilkapių 8–18 m skersmens, 0,75–1,10 m aukščio, apjuosti akmenų vainiku, juose laidoti nedeginti mirusieji (6, 7 pav.). Randama nuo 2 iki 28 kapų (Gailišų pilkapis) (LA, 1974, p. 104), tačiau dažniausiai buna palaidoti 4–8 individai. Gulduti ant nugaras, sukryžiuotomis rankomis, ištestomis kojomis, dažniausiai galva vakarų kryptimi. Galimas daiktas, jog laidota karstuose, su ietimis, peiliais, įmoviniais kirviais. Iš suardytų pilkapių į muziejus pateko trimitinių ir kūginiai galais antkaklių, laiptelinių segių, ritininių smeigtukų, apskrito ir kampuoto skerspjūvio apyrankių bei kitų papuošalų, taip pat įmovinių ir pentinių siaurašmenių kirvių (8 pav.). Šie radi-

6. Berčiūnai. Pilkapio Nr. 62 planas

* Mažeikių, Biržų, Panevėžio rajonuose imami tik tie paminklai, kurie jėjo į Žiemgalos teritoriją.

7. Berčiūnai. Pilkapio Nr. 62 akmenų vainikas *in situ*.

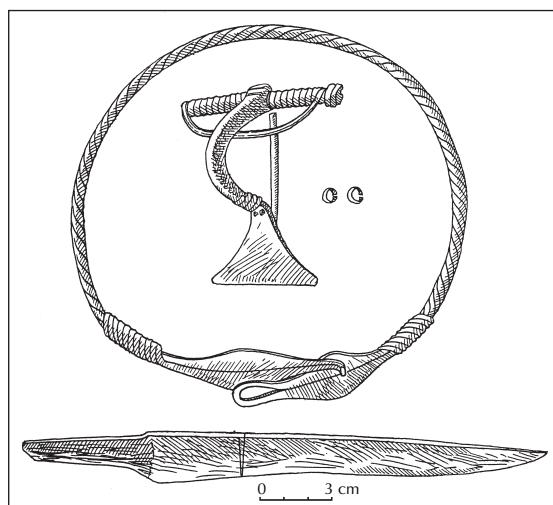
niai būdingi visai Žemaitijai, Vidurio ir Šiaurės Lietuvai, Pietų Latvijai. Taigi II–IV a. pilkapių Šiaurės Lietuvoje ir Pietų Latvijoje – vėlesnėje Žiemgaloje laidosena ir jkapių sudėtimi buvo artimi gretimoms Lietuvos sritis.

Tokioje didelėje teritorijoje, kokią užima

pilkapiai su akmenų vainikais, tyrinėtojai pastebi lokalinius skirtumus. Arealo vakarinės dalies pilkapių ankstyvesni, datuojami II a., rytuose vėlyviausiai (Michelbertas, 1986, p. 56). Vakarų dalies pilkapių turi daugiau bendrų bruožų su Lietuvos pajūrio kapais. Rytinėje ir šiaurinėje arealo dalyse pilkapių pagrinde yra degesių bei angliukų sluoksniai, be to, čia pilkapiuose laidota ilgiau. Kai kuriais bruožais (akmenimis galvūgalyje bei kojūgalyje) pilkapių kapai artimi Vidurio Lietuvos kapinynams (Michelbertas, 1986, p. 240).

Pilkapių kultūrinė sritis priskirama žemaičiams, žiemgaliams, sėliams ir latgaliams, kurie, kaip mano archeologai, pradėjo skritis tik apie 350–450 metus po Kr. (Michelbertas, 1986, p. 40; Tautavičius, 1981, p. 29).

Apibendrinant galima konstatuoti, jog iš visų iki tol nagrinėtų laikotarpų geriausiai archeologams Šiaurės Lietuvoje pažįstamas senasis geležies amžius, palikęs gausius pilkapius su akmenų vainikais. Gaila, kad nėra šio laikotarpio žinomų ir ištirtų gyvenviečių, kurios padėtu susidaryti visapusiskesnį vaizdą apie Šiaurės Lietuvos gyventojus.

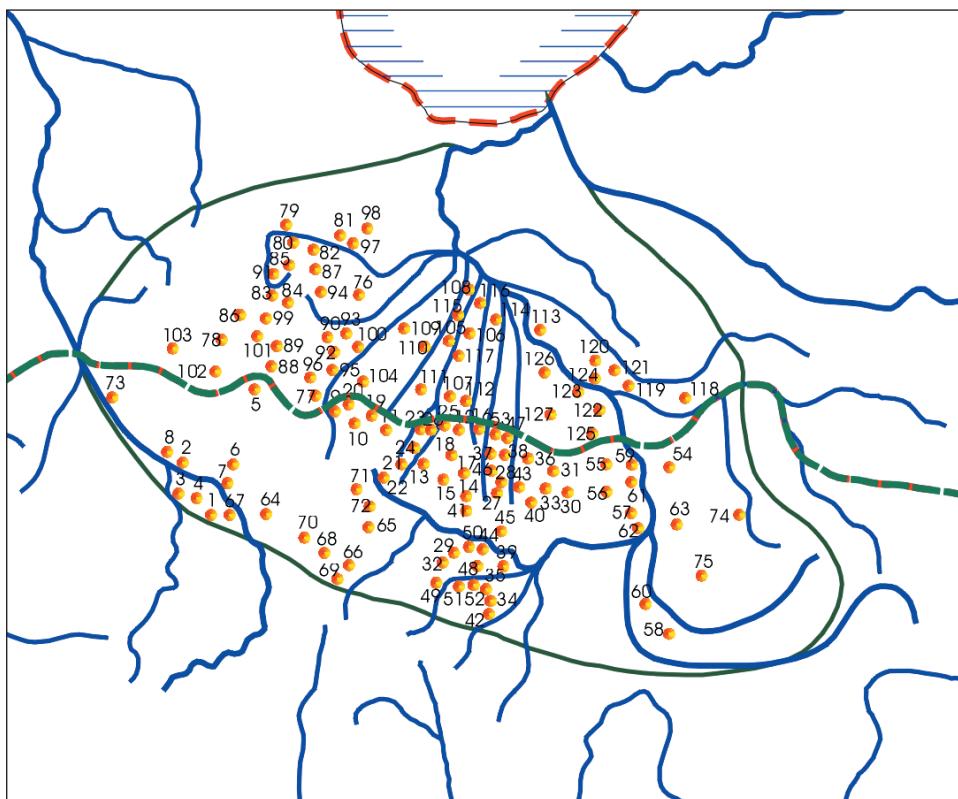
8. Berčiūnai. Pilkapis Nr. 60, kapas Nr. 1.
Radinių komplektas

V–XII A. ŽIEMGALIŲ KULTŪRA

ŽIEMGALIŲ SUSIDARYMAS

Atskirų baltų genčių formavimuisi ir jų tolesnei raidai ypač svarbus yra V–VI amžius. Yra žinoma, kad šiuo laikotarpiu ir Lietuvoje, ir Latvijoje įvyko svarbūs baltų gyvenimo pokyčiai (tobulėjo darbo įrankiai, didėjo dirbamų laukai), susidarė genčių sąjungos, didėjo gyventojų skaičius. Gyventojų skaičiaus augimą liudija to meto gyvenviečių ir kapinynų gausėjimas. Iš viso kultūros ir ūkio raidos proceso neišskyrė ir Šiaurės Lietuvos sritis. Isgalėjus lydiminei žemdirbystei, ir čia miškai vis sparčiau buvo naikinami, kūrėsi gyvenvietės ir didėjo dirbami laukai. Archeologai yra nustatę, jog V–VI a. buvusioje pilkapių su akmenų vainikais srityje išsiskyrė kelios gi-

miniškos ir savo kultūroje turinčios daug bendrų bruožų gentys – tai vakarinėje arealo dalyje žemaičiai, į šiaurę nuo jų – žiemgalių, į šiaurės rytus nuo žiemgalių – séliai ir dabartiniėje Latvijos teritorijoje – latgaliai (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 34; Taytavicius, 1980, p. 82; Tautavičius, 1996, p. 72–73; Gimbutienė, 1985, p. 115; Michelbertas, 1986, p. 240; Atgazis, 1980, p. 92–93). Žiemgalių, būdami tarsi viduryje, tapo lyg ir jungiamoji grandis tarp žemaičių ir latgalių, savo kultūra vienais požymiais artimesnė žemaičiams, kitais – latgaliams. Tada, kai pilkapius su akmenų vainikais visiškai pakeičia plokštiniai kapai, archeologai fiksuoja žiem-

9. Žiemgalių kapinynai

ŽIEMGALIŲ KAPINYNAI

1. Balsiai	44. Paliečiai	87. Janioganiai
2. Būriškės	45. Pamūšis	88. Jaunbežai
3. Pavirvytė	46. Pašvitinys	89. Kaijukruogai
4. Kairiškiai	47. Potromiai	90. Kauliniai
5. Kerėžiai	48. Sakališkiai	91. Kaupjai
6. Klaišiai	49. Stačiūnai	92. Kūriai
7. Papilė	50. Sutkūnai	93. Lejnekai
8. Viešniai	51. Šukioniai	94. Liekniai
9. Kivyliai	52. Vébariai	95. Lieluoglai
10. Budraičiai	53. Žeimelis	96. Mazgarbiai
11. Daunorava	54. Brenčiai	97. Uošai
12. Dvareliškiai	56. Kyburiai	98. Selité
13. Ivoškiai	56. Noriai	99. Skaré
14. Jauneikiai	57. Pamiškiai	100. Stūrai
15. Jakiškiai	58. Pumpénai	101. Ešainiai
16. Lieporai	59. Saudogala	102. Priedišai
17. Linkaičiai	60. Smilgeliai	103. Rusišai-Debešai
18. Linksménai	61. Šakarniai	104. Linksmaniai
19. Martyniškiai	62. Vaidžiūnai	105. Ciemaldai
20. Pabalai	63. Smilgiai	106. Diduliai
21. Paudrūvė	64. Amaliai	107. Ežiai
22. Rūdiškiai	65. Daugėlaičiai	108. Gaideliai-Vidučiai
23. Rukuižiai	66. Jurgaičiai	109. Gauriniai
24. Slėpsniai	67. Kaubriai	110. Kakužénai
25. Spirakiai	68. Maniušiai	111. Kalnaplateriai
26. Stungiai	69. Norušaičiai	112. Kraujai
27. Antalkiai	70. Norvaišiai	113. Lieldalūžiai
28. Aukštadvaris	71. Valdomai	114. Miglai
29. Dargžiai	72. Račiai	115. Staniuvénai
30. Degésiai	73. Šiliai	116. Vecdunduriai
31. Diržiai	74. Vabalninkas	117. Vilces parkas
32. Dovainiškės	75. Anciškiai	118. Čepanai
33. Gegiedžiai	76. Agrariešai	119. Drengerai-Čunkanai
34. Arpiškiai	77. Atvasai	120. Jumpravmuižiai
35. Kauksnujai	78. Aucé	121. Lielbrukniai
36. Lauksodis	79. Audariai	122. Linksmaniai
37. Liesiai	80. Avuotiniai	123. Mežuotnė
38. Linkavičiai	81. Balai-Škerstainiai	124. Mežuotnės Centro
39. Linksmučiai	82. Cibeniai	125. Zieduonskuola
40. Linkuva	83. Dicmaniai	126. Jaunžemai
41. Masčioniai	84. Gailišiai	127. Margraužiai
42. Meldiniai	85. Grabai	
43. Mičiūnai	86. Grinertai	

V–XII A. ŽIEMGALIŲ KULTŪRA

galius, nes nuo to meto iš lėto kito kultūra, o laidosena išliko ta pati iki XIII a., kai jos gyventojai vadinami žiemgalias. Žiemgalių ryšį su I–IV a. pilkapiais rodo tai, kad dažnai laidojimo vieta paliekama ta pati, dalyje kapinynų aptinkamos buvusių pilkapių su akmenų vainikų liekanos (Jauneikiai, Linkaičiai). Be to, V a. kapų įkapės turi daug bendrų bruožų su III–IV a. pilkapiuose palaidotų žmonių įkapėmis. Taigi negalime kalbėti apie naujų žmonių atėjimą į šią sritį V a., o tik apie didelės kultūrinės srities suskilimą.

LAIDOSENA

Žinoma, jog dvasinė kultūra, gyvenimo būdas visose baltų gentyse buvo vienodas. Jis siejo baltų gentis tarpusavyje ir skyrė jas iš kaimynų – slavų ir germanų. Tuo tarpu materialinė kultūra kiekvienoje baltų gentyje buvo kiek skirtinga: skirtingas laidojimo būdas ir papročiai, įkapės, jų déjimo į kapą tvarka. Vienos gentys mirusiuosius laidojė plokštiniuose kapinynuose, kitos – pilkapiuose, mirusieji ir deginti, ir laidoti nedeginti ir t. t. Todėl baltų genčių kultūroms pažinti tokie svarbūs yra kapinynų tyrimai. Net tais atvejais, kai greta gyvenusios giminingos gentys iš esmės vienodai laidodavo savo mirusiuosius, detaliau patyrinėjus visada aptinkama kai kurį skirtumą ir savitumą. Todėl remiantis laidosena galima išskirti genčių teritorijas. Kitai tariant, laidojimo ypatumai yra svarbūs ar net pagrindiniai bruožai, kuriais remiantis sprendžiama etninė priklausomybė.

Žiemgalių kultūra – jų gyvenvietės, gyvenimo būdas, papročiai tiek šiaurinėje tiek pietinėje dalyje identiška. Ieškoti kokių nors skirtumų tarp jų būtų netikslinga, nes tai yra vienalytė gentis, tik dirbtinai perskirta į dvi dalis paskutinajame savo vystymosi etape, kada jau buvo prasidėjęs visų baltų genčių konsolidavimosi procesas. Jeigu ir yra šiokie tokie kultūriniai skirtumai tarp pietinių ir šiaurinių žiemgalių, tai ne didesni nei tarp

Pagrindinis šaltinis žiemgalių kultūrai rekonstruoti yra gausių ir turtinę kapinynų tyrimų duomenys. Kaip jau minėta, Žiemgalos srityje dabar žinomi 127 kapinynai (9 pav.). Iš jų tik keletas (Diržiai, Jauneikiai, Linksmučiai, Pavirvytė, Pamiškiai, Šukoniai, Mežuotnės Centras, Čunkanai-Drengėrai, Balai-Skerstainai) yra kiek plačiau tyrinėti, o daugelis – mažai (Linkuva, Stungiai, Papilė, Valdomai, Priediškiai, Gaideliai-Vidučiai, Ciemaldai), o dar iš kelių turime tik atsitsiktinių radinių.

vakarinių ir rytinių jos pakraščių. O tokius skirtumus neišvengė nė viena gentis. Gentys, ypač valstybės kūrimosi išvakarėse, bendravo viena su kita, keitėsi patirtimi ir, aišku, perimdavo viena kitos papročius. Dėl to vakariniame Žiemgalos pakraštyje jaučiama kuršių įtaka, rytiniame – aukštaičių, pietiniame – žemaičių, šiaurės rytiniame – latgalių.

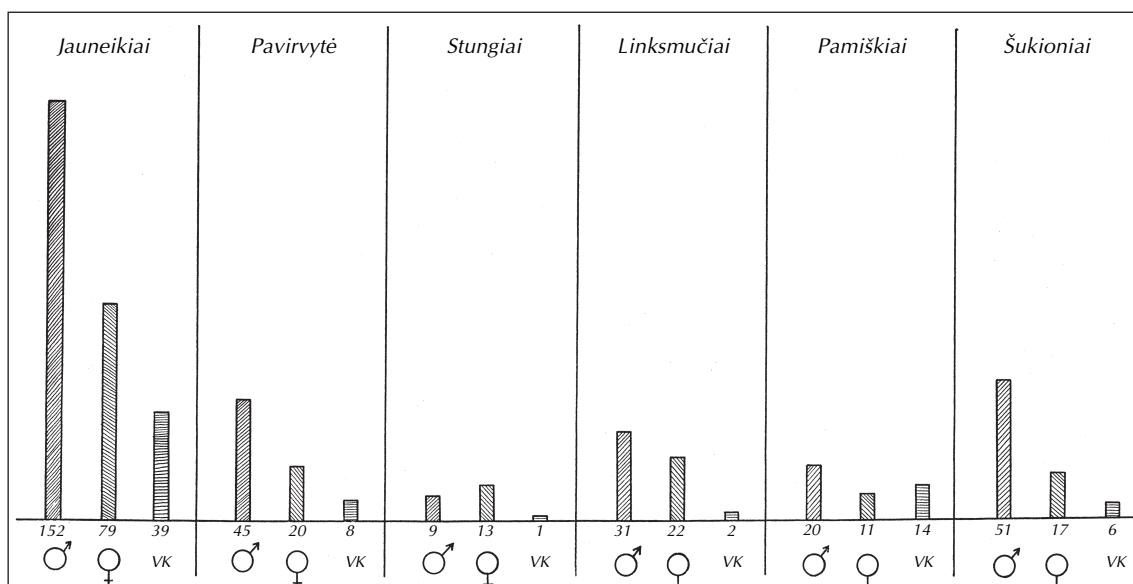
Žiemgalai mirusiuosius laidojė nedeginus, plokštiniuose kapinynuose. Kapinynui buvo parenkama nedidelė kalva netoli upelio. Aukštesnė vieta parenkama neatsitiktinai, matyt, nenorėta, kad pavasario polaidžio ar rudens liūčių metu mirusiuosius reikėtų laidoti vandens pilnose kapų duobėse. Upelių vanduo šalia kapinaičių, be abejonių, turėjo vaidinti ir svarbesnį vaidmenį. Jis susijęs ir su laidojimo apeigomis (mirusiuų prausimu), ir su pomirtinio gyvenimo įsivaizdavimu. Yra žinoma, kad pagonių tikėjime vanduo skyrė žemiškajį pasaulį nuo pomirtinio. Dėl to Jauneikių kapinynui parinkta vieta Sidabrės kairiajame krante, Pavirvytės – dešiniajame Virvytės krante, Šukionių – kairiajame Vézgės upelio krante, Linksmučių – kairiajame Kruojos krante, Diržių – kairiajame Berštalio krante, Pamiškių – Mūšos kairiajame krante, santakoje su Pyvesa, ir t. t. Toje pat vietoje dažniausiai laidota kelis šimtmecius. Ilgainiui laidota ne tik kalvos viršuje, bet ir šlaite, o kar-

tais ir visai pašlaitėje. Tiriant mažiau suardytius kapinynus pastebima, kad mirusieji laidoti lyg ir eilėmis. Eilės nelygios, tarsi truputį lenktos, atrodytų, jog laidota puslankiu. Vieaną kapą nuo kito skiria apie 30–50 cm pločio tarpai, o esti atvejų, kai vienas kapas kasa mas visai greta kito. Tokios puslankiu išsiri kiavusios eilės pastebétos Jauneikių, Šukionių, Čunkanų-Drengerų ir kt. kapinynuose. Žiemgaloje, kaip ir kitose baltų gentyse, viename kapinyne laidota ilgą laiką. Pradedama laidoti V a. (nors kai kuriuose mažiau suardytuose kapinynuose randami dar senesnių pilkapių su akmenų vainikais likučių (pvz., Jauneikiuose) ir laidojama iki pat XII–XIII a. Nereitai kapinynuose esti ir XVI–XVII a. kapų (Degėsiai, Pavirvytė, Meldiniai, Šukioniai, Valdomai, Gaideliai-Vidučiai, Priedišai). Galbūt tokie bruožai būtų pastebimi ir kituose laidojimo paminkluose, bet, deja, dauguma jų smarkiai suardyti, o juose ištirtas tik vienas ar kitas sveikiai išlikęs pakraštys. Tačiau aišku, jog ilgus šimtmecius buvo laidojama pastoviai toje pat vietoje. Laidojant mirusiuosius laikytasi eiliškumo, t. y. ir vyrai, ir moterys, ir vaikai laidoti vieni šalia kitų. Nebuvo tradicijos turtingesnius laidoti atskiroje kapyno vietoje (10 pav.).

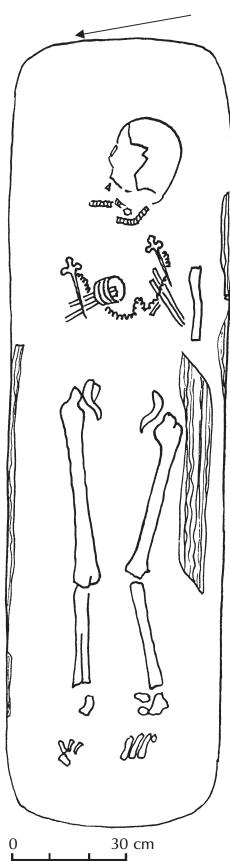
Tiriant didesnius kapinynus pastebéta, jog ankstesni kapai, t. y. V–VII a., koncentravosi arčiau upelio, beveik jo slėnyje ir žemesnėje kalvelės dalyje, o vėlyvesni tarsi kopė į kalvos viršų. Mirusieji laidoti 30–90 cm gylyje, dažniausiai kastos 40–50 cm gylio duobės suaugusiesiems ir 25–40 cm gylio – vaikams. Galimas atvejis, jog duobių gylis priklausė nuo metų laiko: šaltą žiemą mirusieji laidoti seklesnėse duobėse, vasarą – gilesnėse.

Duobės mirusiesiems kastos pailgos, kartais apvaliais galais ar kampais, 140x50 – 280x70 cm dydžio. Paprastai duobių kontūrai gerai išsiskiria iš aplinkinės žemės.

V–VII a. dažniausiai, matyt, laidota be karstu, mirusiuosius suvyniojus į drobulę. Taip galima teigti remiantis kai kuriomis jkaptėmis: kai kuriuose kapuose randami smeigtukai, gulintys ant rankų kaulų; matyt, jais buvo susegama drobulė. Toks reiškinys pastebėtas ir pas žemaičius. Pvz., Pagrybio kapyno kape Nr. 116 mirusysis buvo susuktas į drobulę, o šioji susegta žalvarine sege ir geležiniu smeigtuku (Vaitkuskienė, 1995, p. 68). VIII–XII a. bent dalis mirusiuų jau buvo laidoti karstuose. Karsto kontūrai ar net ištisi dugno ir šono medienos likučiai rasti

10. Vyru, moterų ir vaikų skaičius kai kuriuose žiemgalių kapinynuose

11. Medinio karsto likučiai. Stungiai, kapas Nr. 1

to laikotarpio Jauneikių kapinyno kapuose Nr. 107, 123, 198, 202, 226, 231, Pavarvytės kapuose Nr. 1, 11, 13, 17, 84 85, Linksmučių kapuose Nr. 11, 23, 27, 28, 65, 78, 80, Stungių kapuose Nr. 1, 2, 7, 8, 9, 11 (11 pav.), Šukionių kapuose Nr. 37, 118, 134, taip pat Latvijos teritorijoje Mežuotnės, Ciemaldų ir kt. kapinynuose. Remiantis išlikusiomis karsto dugno ir šono detalėmis galima teigti, jog karstai buvę skobtiniai (pvz., Pavarvytės kape Nr. 13 karstas buvo 200x40 cm dydžio). Tačiau ir šiuo laikotar-

piu ne visi mirusieji laidoti karstuose. Šukionių kapinyno kapuose Nr. 52 ir 53 šalia vyru kaukolių rasti žiediniai smeigtukai liudija, jog jais buvo susegta drobulė (Vaškevičiūtė, 2000, p. 160). Diržių kapinyno kape Nr. 39 po mirusiojo smakru rasta pasaginė segė, kurią turėjo būti susegta drobulė (Striškienė, 1997š).

Vienas būdingiausių žiemgalių laidosenos bruozų – priešpriešinė vyru ir moterų orientacija, nors tokios pačios tradicijos laikėsi ir žemaičiai (Tautavicius, 1980, p. 85).

Laidosena pamažu keitėsi. Tai matyti palyginus skirtingų laikotarių kapus. Todėl atskirai aptariami ankstyvieji kapai, t. y. V–VII a., ir po to vėlyvieji, t. y. VIII–XII a.

V–VII a. vyrai dažniausiai guldyti galvomis į P–PV, PR (Jauneikiuose šia kryptimi palaidota 80% vyru). Tokia pat kryptimi mirusieji laidoti ir šiaurinėje Žiemgalos dalyje Uošoje, Baluose, Plavniekalne, Katlakalne ir kt. (Latvijas, 1974, p. 147–148).

Moterys guldytos į priešingą pusę – Š, ŠR, ŠV (Jauneikių kapinyne ta kryptimi palaidota 75% moterų) (12 pav.).

VII–VIII a. pasikeitė mirusiuų kryptis. Vyrai V–VII a. buvo laidoti galvomis į P, o VIII–XII a. jie guldyti galvomis į Š. Moterys – atvirkščiai. Idomus reiškinys pastebėtas Šukioniuose. Čia, kaip minėta, dauguma vyru palaidoti galvomis į Š, o moterys – į P. Tačiau nemaža vyru laidoti galvomis į P, moterų – į Š. Beje, vyru, palaidotų „moteriška“ kryptimi, daugiau nei moterų „vyriška“ kryptimi (Vaškevičiūtė, 2000, p. 160). Dvejopa kapų orientacija šiame kapinyne greičiausiai paaiškinama laidojimo krypties pokyčiais: vieni laikėsi naujos orientacijos, kiti – dar senosios. Kodėl atsirado šie pokyčiai, neaišku.

Lytis/pavidalinimas	Jauneikiai V–VII	Jauneikiai VIII–XI	Šukionių	Pavarvytė	Stungiai	Linksmučiai	Pamiškių	Papilė	Diržiai	Diržiai VIII–XI	Valdomai	Mežuotnės Centro	Čurkanai-Drengeriai	Gaideliai-Vidučiai	Miklos kahas	Balos-Skerstainiai	Ciemaldai
♂	P	Š	Š	P	PV	PV	PR	ŠV	ŠV	PR	P	PR	R	R	V	P	PR
♀	Š	P	P	Š	ŠR	ŠR	ŠV	PR	PR	ŠV	Š	ŠV	V	V	R	Š	ŠV

12. Vyru ir moterų orientacija pasaulio šalių atžvilgiu

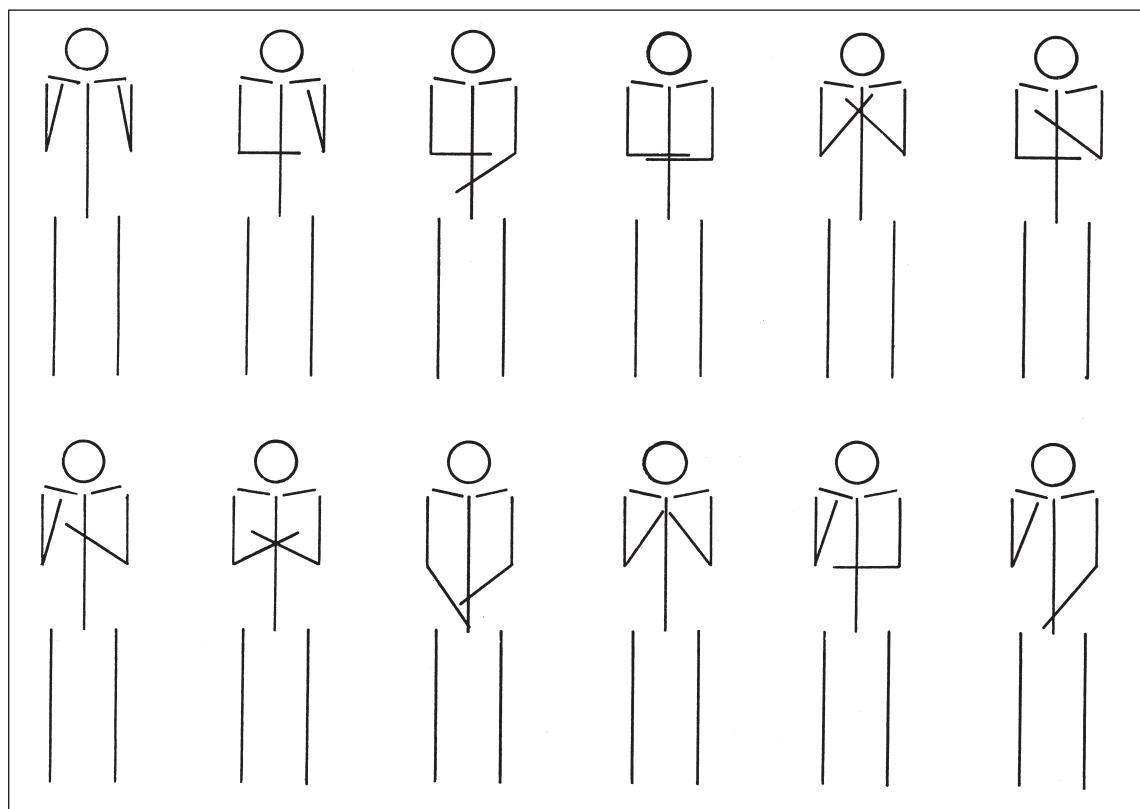
Toks reiškinys pastebimas tik žiemgališkuose kapinynuose – Jauneikiuose, Valdomuose, Mežuotnės Centro, Ciemaldų. Be abejo, šį reiškinį galima pastebėti tik ten, kur buvo laidojama visą m. e. I tūkstantmečio antrają pusę. Nei artimiausi kaimynai kuršiai (Lazdininkai, Griežė), nei žemaičiai (Maudžiorai, Kairėnėliai, Požerė ir kt.) savo mirusiuju laidojimo krypties tarsi nekeitė.

VIII–XII a. vyrai laidoti galvomis į Š–ŠR, ŠV (Jauneikių kapinyne taip palaidota absoliuti dauguma vyrių, Pavirvytėje 78%, Šukioniuose 80%), Linksmučių kapinyne vyrai laidoti PV kryptimi, Stungių – PV, Pamiškių – PR, Rytų Latvijoje esančiuose Mežuotnės Centro ir Ciemaldų kapinynuose vyrai laidoti PR kryptimi (Latvijas, 1974, p. 211). Moterys vi suose kapinynuose – priešinga vyrams kryptimi (12 pav.). Matyt, vienos kokios griežtos laidojimo krypties visoje Žiemgalos teritorijoje nebuvo, tačiau aišku viena, jog buvo pa protys skirtingų lyčių atstovus laidoti priešin-

ga kryptimi. Pastebėta, kad PV Žiemgalos dalyje daugiau laikytasi Š–P krypties, PR dalyje – V–R krypties. Idomus reiškinys pastebėtas Stungių kapinyne. Čia mergaitės (sprendžiant iš jkapių) laidotos priešinga suaugusioms moterims kryptimi: suaugusios moterys laidotos galvomis į R, o mergaitės – į V (k. Nr. 14, 15) (Vaškevičiutė, 2000, p. 227).

Štoks krypties nepastovumas bandomas aiškinti jvairiai. Archeologas V. Žulkus mano, jog mirusiuju orientavimas, vienas iš svarbiausių gentinių požymių, labai susijęs su pasaulėžiura ir priklausę nuo to, kurioje pusėje buvo išvaizduojamas mirusiuju pasaulis ar artimiausios kapinynui šventvietės, šventi miškai (Žulkus, 1989, p. 108).

Per visą laikotarpį mirusieji laidoti nedeginti, guldtyti ant nugaros, ištiesomis ir suglaustomis kojomis, krūtinės srityje sudėtomis rankomis – dažniausiai viena ranka sulenkta stačiu, kita smailiu kampu arba abi rankos smailiu kampu. Retkarčiais abi ran-

13. Dažniausiai pasitaikančios mirusiuju laidojimo padėtys

kos sukryžiuojamos per riešus ir padedamos liemens – dubens srityje, arba sulenkiamos per alkūnes taip, kad plaštakos siektų pa-smakrę (13 pav.). Būta ir išimčių. Kartais dėl suaugusių tarpusavyje stuburo slankstelių sprando srityje ar kitų invalidumo požymų mirusysis laidojamas ant šono (Linksmučiai, kapas Nr. 46, Stungiai, kapas Nr. 3).

Rasta ir dvigubų kapų. Jauneikiuose, kape Nr. 33, 119, 180, Linksmučiuose, kape Nr. 56, Pamiškiuose, kape Nr. 37, vienoje duobėje (ji kasama platesnė, 120–180 cm pločio) rasti dveji mirusiuų griaučiai. Mirusieji šiuose kapuose laidoti viena kryptimi: Jauneikiuose – Š ir P, Linksmučiuose – ŠV, Pamiškiuose – R. Jauneikių kapo Nr. 33 radiniai leidžia teigti, jog šiame dvigubame kape palaidoti moteris ir vyras; kape Nr. 180 rasti du ietigaliai, padėti prie vieno iš mirusiuų, o kitas be įkapių. Linksmučių kape Nr. 56, sprendžiant iš įkapių, palaidotos dvi moterys, abi turtingos, viena su balneline ant-kakle ir žiediniais smeigtukais, kita su apgalviu, antkakle užkeistais galais ir žiediniu smeigtuku. Pamiškiuose viename kape palaidoti du vaikai: vienas su turtingomis įkapėmis, kitas be jų. Nedidelis dvigubų kapų skaičius (tik 5) rodytų, kad tai nebūdingas laidosenos bruožas. Greičiausiai viename kape palaidoti kartu žuvę ar mirę giminaičiai. Panašus dvigubų kapų skaičius randamas ir kitų genčių kapinynuose, pvz., žemaitiškame Pagrybio V–VI a. kapinyne rasti trys tokie kapai (Vaitkunskienė, 1980, p. 80). Literatūroje žinoma ir kitokių šio reiškinio priežasčių aiškinimų. L. Vaitkunskienė mano, jog antrasis palaidojimas toje pat duobėje gali atspindėti aukojimo papročius, ypač tada, kai šalia vieno turtingo mirusiojo palaidotas kitas be įkapių (Vaitkunskienė, 1980, p. 81–82). Analizuojant Žiemgaloje rastuosius kapus, tokią mintį patvirtinti būtų sunku. Įdomu pastebeti, jog beveik visur, kai nepaisant lyties, amžiaus ar socialinių skirtumų du mirusieji palaidoti viena kryptimi, dažniausiai pasirenkama „vyriškoji“ kryptis.

Baltų gentys stengėsi mirusiuosius visą I ir

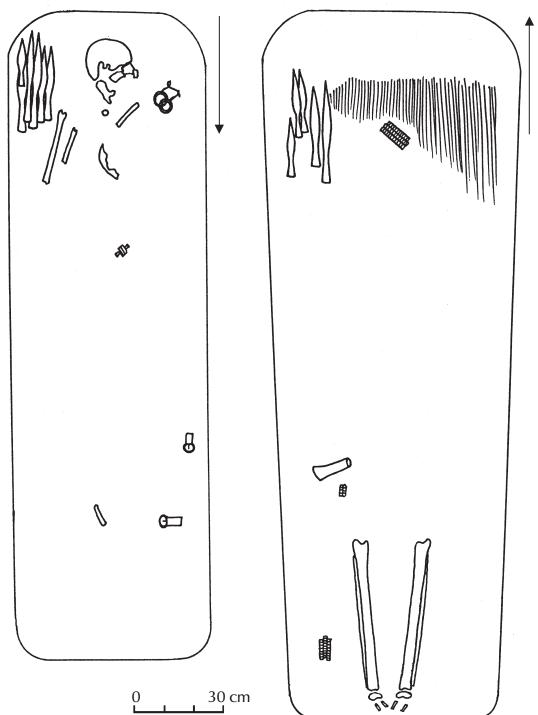
II tūkstantmečio po Kr. pirmają pusę laidoti su gausiomis metalinėmis įkapėmis. Tikėta pomirtiniu gyvenimu ir tuo, jog Jame žmogui prireiks tų pačių daiktų, kuriais jis naujodosi šiame pasaulyje, jog kitame pasaulyje mirusysis turės testi čia pradėtus darbus. Laidojant mirusijį kartu laidoti kai kurie darbo įrankiai bei ginklai. Išsiskyrimas su išeinančiuoju į kitą pasaulį nebuvo laikomas labai liūdną ar gedulingu įvykiu. Greičiau atvirkščiai. Viduramžių kelialautojai, aprašydami laidotuvės, pažymi, jog šermonų metu būdavo geriama ir žaidžiama, vyko turnyrai, lenktynės ir mirusiojo turto dalybos bei kiti krikščioniškajam pasauliui nesuprantami ir į liūdesį nepanašūs reiškiniai (Lietuvos ..., 1955, p. 23). Visi mirusieji į naują gyvenimą išlydimi šventiškai aprengti ir gausiai išpuošti. Laidota su gausiais, dažniausiai žalvariniais papuošalais. Kartais kape randame po 2–3 ar net 4 antkakles (Jauneikiai, kapo Nr. 58, Linksmučiai, kapo Nr. 58, Pamiškiai, kapo Nr. 26), nors gyvi būdami žmonės greičiausiai puošesi kuria nors viena. Retkarčiais moterys palaidotos ir su dvimi poromis smeigtukų (Pavirvytė, kapo Nr. 138) ar su keliolika žiedų.

Pagal nusistovėjusius papročius visi į ką pagabėdami daiktai turėjo savo vietą: papuošalai randami padėti taip, kaip jie buvo nėšiojami, – galvos dangos papuošalai ant arba šalia mirusiojo galvos (matyt, nuslinkę), antkaklės, karolių apvaros – ant kaklo, segės ir smeigtukai – krūtinės srityje, apyrankės – ant rankų, žiedai – ant pirštų, tačiau būta ir išimčių. Pvz., Pavirvytėje, kape Nr. 135, rasta apyrankė ne ant rankos, o krūtinės srityje. Ji, matyt, buvo padėta ant karsto viršaus. Segė Jauneikiuose, kape Nr. 46, gulėjo prie mirusiojo kelių, Šukioniuose, kape Nr. 97, žiedas padėtas mirusiajam ant kojų. Tačiau tokios įkapės žiemgalių kapuose itin retos, gal atsidūrusios čia kaip artimujų dovanos.

Ginklai dėti taip pat griežta tvarka. Beveik visi vyrai laidoti su ietimis. Ietys kape padėtos taip, kad šalia galvos, vienoje ar kitoje jos pusėje, randama nuo 1–2 iki 5–6 ietigalių.

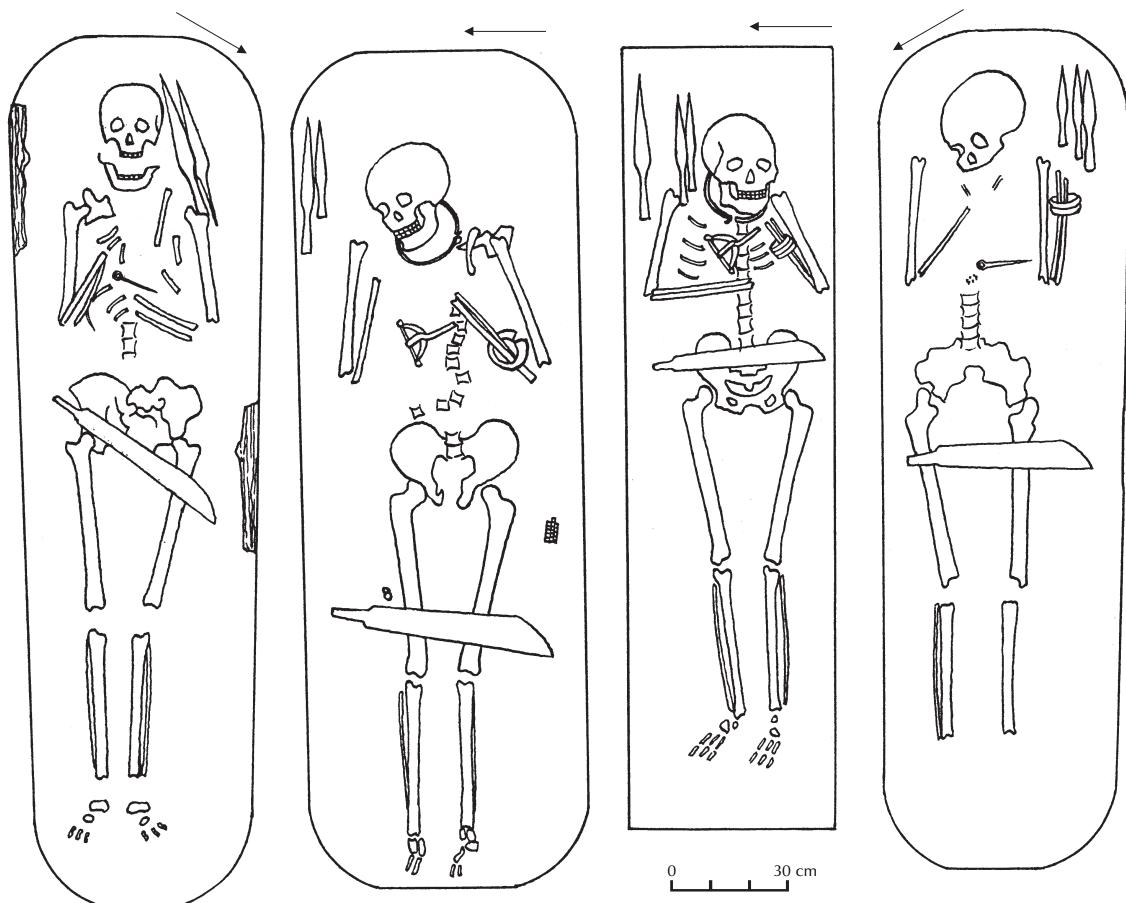
Daugiausia ietys dėtos dešinėje mirusiojo galvos pusėje: Šukioniuose 75% visų iečių antgaliai rasti dešinėje galvos pusėje ir 25 – kairėje. Pamiškiuose – atitinkamai 67 ir 33%. Jauneikiuose ir Pavirvytėje vienodas skaičius iečių rastas ir vienoje, ir kitoje mirusiojo galvos pusėje, t. y. po 50%. Kitų kapinynų duomenys statistiskai nepatikimi. Pvz., Diržiuose iš 93 tirtų kapų tik septyniuose rasti ietigaliai ir tik viename kape Nr. 3 ietigalis guli savo vietoje (šiuo atveju dešinėje galvos pusėje). Stungiuose rasti tik 3 vyru kapai su savo vietoje gulinčiais ietigaliais. Vienas jų padėtas dešinėje galvos pusėje, du – kairėje. Dėl iečių déjimo vienoje ar kitoje galvos pusėje tvarkos literatūroje žinomas kelios nuomonės. Pvz., M. Atgazis linkęs manyti, jog kairėje galvos pusėje ietys dėtos kairiarankiams (Atgāzis, 1974, p. 163). V. Kazakevičius, tyrinėjęs balto ginklus, tokiai nuomonei nepritaria teigdamas, kad atskirais atvejais kairėje pusėje iečių randama net dažniau nei dešinėje (Kazakavicius, 1988, p. 20). Be to, autorius samprotauja, jog, galimas atvejis, kad dešinėje galvos pusėje dėtos ietys kaip tik gali priklausti kairiarankiams, nes karo žygio metu iečių patogiai laikyti kairėje rankoje, o kovos metu – dešinėje. Kairiarankiams atitinkamai – atvirkščiai (ten pat, p. 20). Taigi V. Kazakevičius ieties padėtį galvos atžvilgiu linkęs laikyti atsitiktinumu. Ietigaliai guli ir vienas ant kito, ir vienas šalia kito. Jeigu randama keletas ietigaliai, tai jie dažniausiai skirtingu dydžiu ir net formu. Dėti į kapus kartu su mediniais kotais, kurių dabar randami tik likučiai ietigaliai įmovose. VIII–XII a. kapai yra turtingesni ietigaliai. Valdomų, Jauneikių (V–VII a. kapuose) rasta po 1–2 iečių antgalius, o velyvuose kapuose – jau po 3–4 (Jauneikiai, kapo Nr. 107, 294, 231, Šukoniai, kapo Nr. 74) ar 5 (Jauneikiai, kapo Nr. 123, Dregerai-Čunkanai, kapo Nr. 79, 209, 241) ir net 6 (Šukoniai, kapo Nr. 69) (14 pav.). Tačiau pats paprotys laidoti vyra su ietimi išliko visą laikotarpį.

Be ietigaliai, vyru kapuose randama kovos peilių. V–VII a. – tai siauras ilgas peilis, padė-

14. Šukoniai k. Nr. 69, Jauneikiai k. Nr. 123

tas kairėje kojų pusėje, kotu galvos link, ašmenys nukreipti į kapo duobės vidų. VIII–XI a. naudoti platieji kovos peiliai-kalavijai. Jie dedami skersai dubens kaulų ar kiek įstrižai šlau-nikaulių, kotu – rankena dešinės rankos link (15 pav.). Tokie peiliai-kalavijai – viena būdingiausių žiemgališkų įkapių. Čia jų rasta gausiausiai ir į kapą dėti skirtingai nei kaimyninėse gentyse. Be žiemgalių, jais naudojosi žemaičiai ir latgaliai (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 191; LAA, 1978, p. 124; Lietuviai ..., 1978, p. 24; Kazakevičius, 1998a, p. 30, 46). Žemaičių kapuose toks peilis randamas padėtas ir prie mirusiojo šono, lygiagrečiai jam, o latgaliai griežtos tvarkos dėdami peilį į kapą visai nesilaikė. Todėl jie randami padėti ir skersai dubenkaulių, ir išilgai mirusiojo griaučių (Latvijas, 1974, p. 241; Nukšų, 1957, pav. XXIX, XXX, XXXI, XXXV, XXXVII; Šnore, 1987, p. 28, pav. XII, XVI, XX). Žiemgaloje buvo žinomi ir vienašmeniai kalavijai, tačiau jais naujotas retai. Du kalavijai rasti Jauneikių kapiyne, kapuose Nr. 377 ir 455 (datuojami VII a.) ir dar vienas toks kalavijas – atsitiktinai

15. Stungiai, vyro k. Nr. 9, Jauneikiai, vyro k. Nr. 113, 260, 200

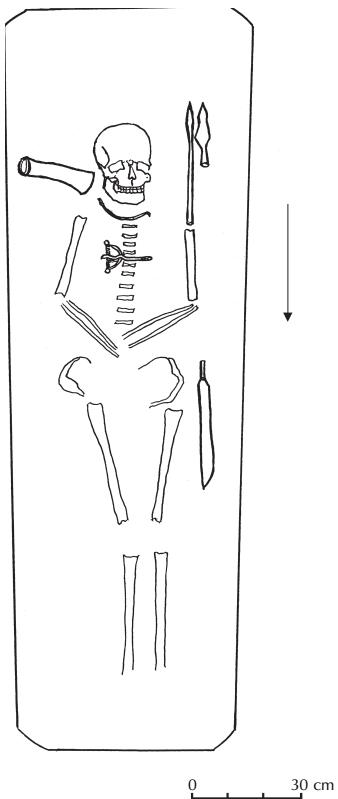
Lieporuose (Joniškio r.) (Gimtasai, 1934, p. 37; Vaškevičiūtė, 1986, p. 44; Kazakevičius, 1988, p. 94). V. Kazakevičius šį kalaviją skiria M tipui ir datuoja jį X a. (Kazakevičius, 1998a, p. 47). Panaši padėtis ir šiaurinėje Žiemgaloje. Ankstyvų vienašmenių kalavijų rasta tik Puodinių ir Uošių kapinynuose. Vėlyvajame geležies amžiuje šiaurinėje Žiemgalos dalyje rasta pavienių kalavijų. Tai T1 tipo kalavijas iš Mežuotnės, X tipo kalavijai, rasti Mežuotnėje ir Viesturiuose, Y tipo – Čapanuose, Z tipo – Čunkanuose-Drengeruose ir Viesturiuose. Kalavijas su rombo formos buožele žinomas iš Puodinių kapinyno (Kazakevičius, 1998a, p. 47–48). Turima medžiaga rodo, jog tiek vienašmeniai, tiek dviašmeniai kalavijai žiemgalių nebuvo gausiai naudojami. Juos čia visiškai atstojo platieji kovos peiliai.

Žiemgalių kapai itin turtingi ginklų, tačiau darbo įrankiai juose negausūs.

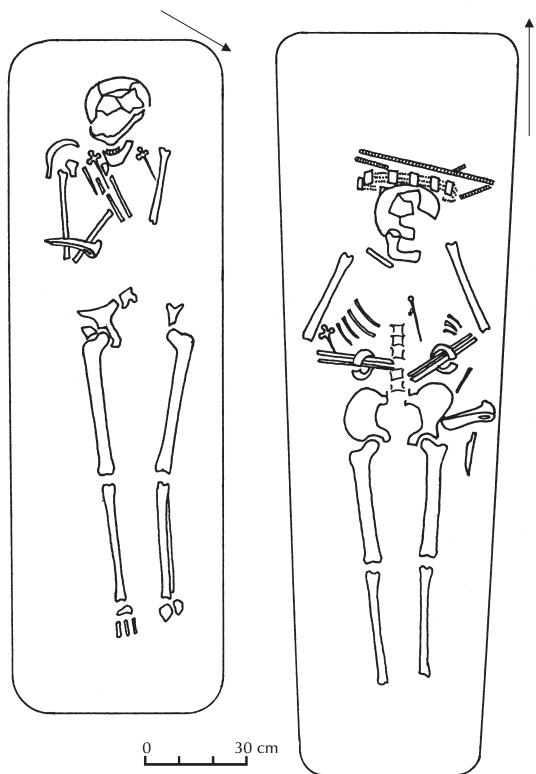
V–VII a. vyro kapuose, dešinėje galvos ar juosmens pusėje, dar galima rasti kirvį, kurio ašmenys nukreipti į mirusijį, kotas – kojų link. Jų gerokai daugiau IV–V a. kapuose (16 pav.).

VIII–XI a. kapuose kirvių vis rečiau. Matyt, šis paprotys nyko. Iš kitų vyro darbo įrankių reikėtų paminėti peiliukus, kurie taip pat randami kojų-juosmens srityje, o kartais būna padėti įstrižai šlaunikaulių kartu su plačiuoju kovos peiliu. Kojų-juosmens srityje retkarčiais randamos peikenos (vedegos) bei buitinės-apeiginės paskirties įkapės – geriamieji ragai, pincetai, pentinai ar žąslai.

Moterims į kapus dėti kapliai, peiliukai, ylos, adatos, verpstukai. Vienas būdingiausiai žiemgalių moterų darbo įrankių – kaplys. Jis dedamas šalia kairiojo blaždikaulio

16. Jauneikiai, k. Nr. 390

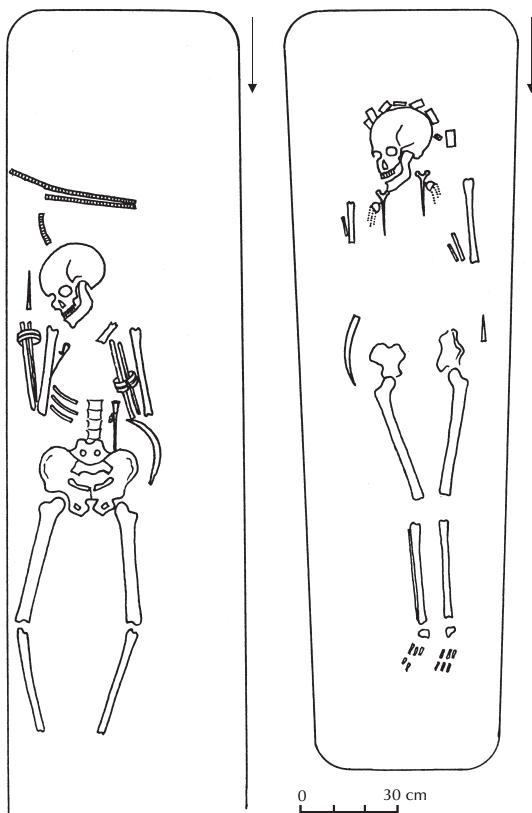
17. Stungiai, k. Nr. 25, Jauneikiai, k. Nr. 439

ar šlaunikaulio, kotu galvos link, ašmenimis į kapo vidų (17 pav.). Rečiau būna jie padėti ir kojų gale arba prie galvos. Peiliukas, dažniausiai lenkta viršūne, dedamas juosmens srityje, kitos įkapės – peiliukai tiesia nugarėle, adatos, verpstukai, ylos randami taip pat juosmens, kiek rečiau galvos srityje.

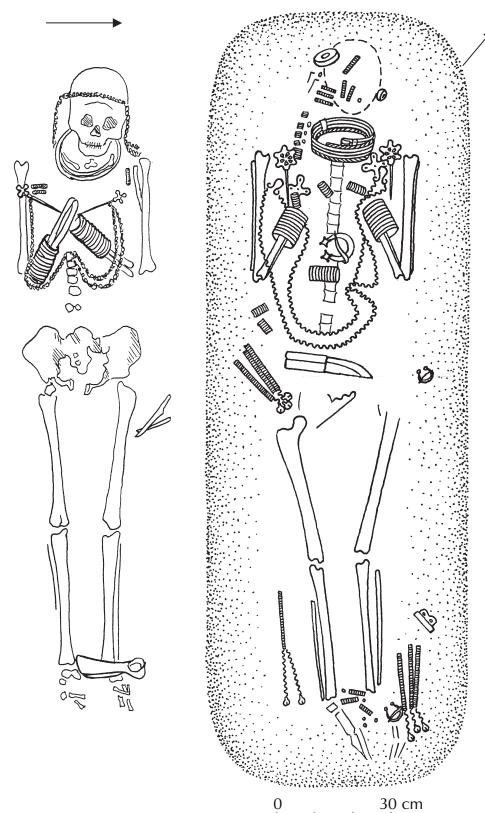
Papuošalai kape randami tose vietose, kur ir buvo nešioti. V–VII a. vyrų drabužis buvo susegamas sege. Tuo metu nešiotos jvairios lankinės segės. Kapuose randama po vieną krūtinės srityje, vienoje ar kitoje jos pusėje (15, 16 pav.). Retkarčiais vyro kape randamas ir smeigtukas. Dažniausiai padėtas ant krūtinės rečiau – juosmens srityje (15 pav.). Kai kada drabužis būdavo susegamas ir sege, ir smeigtuku. Tada abu šie papuošalai randami ant krūtinės, gulintys lygiagrečiai vienas kitam. Vyrai puošęsi apyrankėmis. Jos randamos uždėtos ant kairės rankos, po vieną (15 pav.). Laidota ir su antkaklėmis

(15 pav.). Tokia pat papuošalų dėvėjimo ir déjimo į kapą tvarka išliko ir VIII–XI a., pasikeitė tik papuošalų forma ir pagausėjo kapų su antkaklėmis.

Moterų kapuose papuošalų gausiau ir jie įvairesni. V–VII a. kapuose randami apgalviai, kartais dar ir įvijų vainikas (17, 18 pav.). Krūtinės srityje būtinai esti smeigtukų pora, sujungta grandinėlėmis (19 pav.), ant abiejų rankų dėvėtos apyrankės (18, 19, 20 pav.), kai kurios moterys laidotos su antkaklėmis (19, 20 pav.). VIII–XI a. kapuose rečiau randami apgalviai, tačiau dažniau puoštasi antkaklėmis ir nešiotos ne po vieną, o po 2–3 ar net 4. Smeigtukai ir toliau išliko mėgsta-miausiu papuošalu ir toliau puoštasi apyrankėmis. Dažniausiai nešiojo ant abiejų rankų vienodos formos. Kai kurių moterų kapuose rastos segės, kartais nešiotos kartu su smeigtuku (19 pav.) (Pavirvytė, kapas Nr. 135, 138, 141, 143, 144).

18. Jauneikiai k. Nr. 414, 349

19. Jauneikiai k.
Nr. 124

20. Pavarvytė k.
Nr. 138

Vaikų įkapės negausios. Kaip ir suaugusių kapuose, peties ar juosmens srityje randami peiliukai, berniukai-paaugliai laidoti su ietimis. Drabuži puošė segė, smeigtukas, ant kaklo dažnai randamas vienas karoliukas, ant rankos apyrankė. Tiriant vaikų kapus pastebėta, kad dalis papuošalų, dedamų vaikui į kapą, buvo gaminami paskubomis, t. y. iš suaugusių nešiotų, didesnių papuošalų padaryti vaikiški. Jie sumažinti ir pritaikyti vaiko rankytei ar kakliukui. Antai Diržiuose, kape Nr. 13, iš suaugusio apyrankės padaryta antkaklė, Diržių kapinyne, kape Nr. 12, iš suaugusio antkaklės, nukirtus dalį lankelio, padaryta mažesnė, tinkanti vaikui. Šukioniuose, kape Nr. 76 ir 107, bei

Stungiuose, kape Nr. 22, rastos apyrankės, pagamintos iš antkaklės lankelio. Panašus reiškinys pastebėtas ir kituose baltų genčių laidojimo paminkluose Maudžioruose, Kai-réneliuose, Plinkaigalyje (Valatka, 1984, p. 22; Stankus, 1984, p. 75; Kazakevičius, 1993, p. 34).

Apibendrindami tai, kas pasakyta, galime teigti, jog paprotys laidoti su gausiais metaliniais papuošalais, ginklais ir kai kuriais darbo įrankiais išliko visą laiką. Išliko ir ta pati įkapių tvarka kape. Pasikeitė tik ginklų ir papuošalų formos, be to, įkapės ilgainiui tik gausėjo. Matyt, mainais buvo gaunama vis daugiau spalvotų metalų, gamintasi daugiau papuošalų.

ĮKAPĖS

Darbo įrankiai

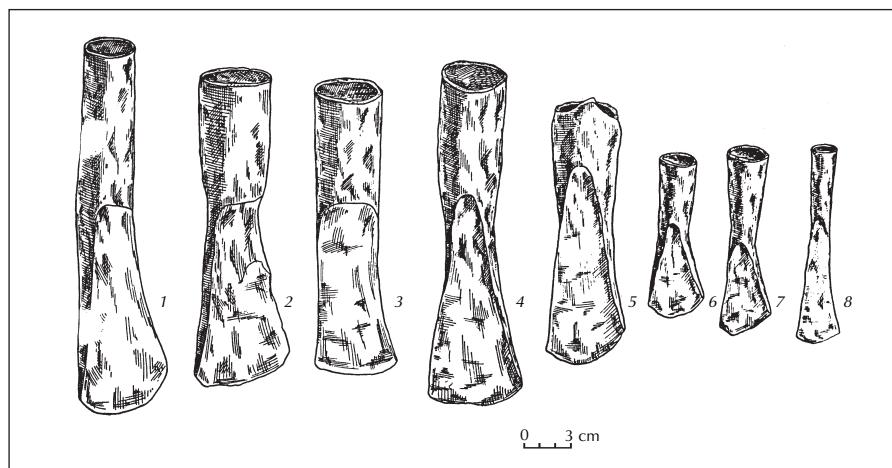
Ši rastų įkapių grupė yra bene mažiausia, palyginti su ginklais ar papuošalais. Pvz., Jauneikių kapinyne darbo įrankiai sudaro tik 20% visų radinių, Stungiuose – 16, Pavirvytėje – tik apie 6, Pamiškuose – 10, Šukioniuose – 12% ir t. t. Analogiška padėtis ir latviškoje Žiemgalos dalyje. Galima pridurti, kad šiuo atžvilgiu žiemgaliai nesiskyrė nuo kitų genčių. Matyt, buvo dedami tik būtiniausi įrankiai, be kurių tikrai sunku būtų išsi-versi „kitame pasaulyje“. Dažniausiai jie yra išdilusiais ašmenimis ir, matyt, dėti į kapą ilgesnį laiką vartoti. Randami padėti peties-galvos arba juosmens-kojų srityje. Kadangi vyro ir moterų darbo veikla skirtinga, tai skirtingi ir darbo įrankiai jų kapuose.

Vyrų darbo įrankiai

Kirviai. Šis įrankis nėra labai dažnai randamas ir vyro kapuose. Žiemgalių teritorijoje buvo vartojami dviejų rūšių kirviai: pentiniai ir įmoviniai. Tiriant kapinynus pastebėta, jog įmoviniai kirviai vartoti vakariniame Žiemgalos krašte, pentiniai – rytiniame. Todėl pagal tai Žiemgala kartais dalijama į Vakarų bei Rytų. Vakariniame Žiemgalos pa-

kraštyje, matyt, buvo didesnė žemaičių ir kuršių įtaka – jie irgi vartojo įmovinius kirvius, rytiniame – selių ir latgalių, vartoju sių pentinius kirvius. Įmovinių kirvių daugiausia rasta Jauneikių kapinyne: iš 31 kirvio tik 2 pentiniai. Rūdiškių kapinyne iš 13 rastų kirvių tik 1 pentinis, Stungiuose rasti tik 2 kirviai, abu įmoviniai, Šukionių kapinyne – taip pat tik du kirviai, abu pentiniai, Diržiuose – tik 1 kirvis pentinis, Pavirvytėje – 3 pentiniai kirviai, Pamiškių kapinyne rastieji kirviai – pentiniai.

Įmoviniai kirviai neturi penties, kotas įsta-tytas į apskritą įmovą, ašmenys trumpi, šonai arba lygūs, arba truputį išmaugti. Šių kirvių kotas turėjo būti lenktas, kablio pavida-lo. Medinių koto liekanų randama tų įrankių įmovose, todėl aišku, jog į kapą būdavo dedami drauge su kotu. Šis įrankis buvo var-totas bent nuo pirmų amžių po Kr. Randama suardytuose pilkapiuose. Dažniau į kapą dėti dar V ir VI a., vėliau – retai. V–VII a. kapuo-se rasti kirviai 18,5–24,5 cm ilgio, 4,6–6 cm pločio ašmenimis, su 3,2–4 cm skersmens įmova, sunkūs. VIII–X a. į kapus dėti maži įmoviniai kirviai: 11–14 cm ilgio, ašmenys 2–4 cm pločio, įmovo skersmuo 2 cm. VIII–X a. kirviai ne tik mažesni, bet ir lengvesni,

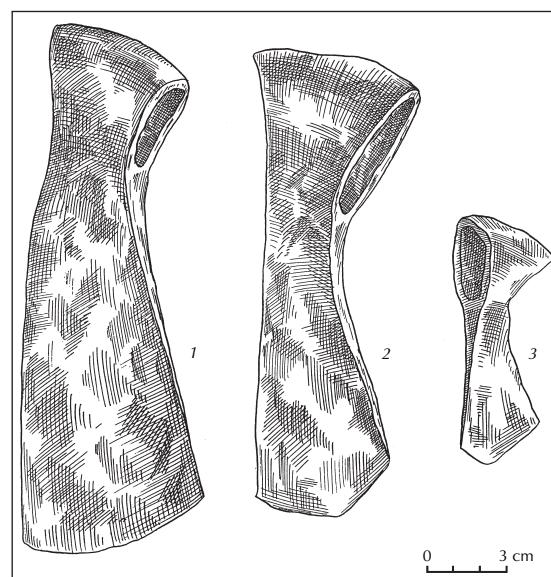
21. Įmoviniai kirviai. Jauneikiai. 1) k. Nr. 454, 2) k. Nr. 2, 3) k. Nr. 390, 4) k. Nr. 60, 5) k. Nr. 58, 6) k. Nr. 76, 7) k. Nr. 370, 8) k. Nr. 341

V-XII A. ŽIEMGALIŲ KULTŪRA

plonesniais kirvakočiais. Greičiausiai tai kokiemis nors specialiemis medžio darbams skirti kirveliai, nes miškui kirsti, statybų reikalams turėjo būti iprasto dydžio kirviai. Galbūt su mažais kirveliais palaidotieji vyrai yra kokie amatininkai. Kaip jau minėta, šie kirviai paplitę Vakarų ir Šiaurės Lietuvoje, taip pat visame Rytų Pabaltijyje, vartoti visą I tūkstantmetį, o Žiemgaloje dar ir II tūkstantmečio pradžioje (Latvijas, 1974, p. 213; Vaškevičiutė, 1985, p. 52) (21 pav.).

Pentiniai kirviai randami Latvijoje ir Lietuvoje. Jie tyrinėtojų laikomi baltiškais (LAB, 1961, p. 178). Pasirodė kartu su jėmoviniais ir vartoti taip pat visą geležies amžių. Tačiau Lietuvos teritorijoje jie paplitę tik centrinėje ir rytinėje dalyje. Žiemgaloje rasta tik 15 pentinių kirvių, Vakarų Lietuvoje taip pat tik 15 (Malonaitis, 2000, p. 7–8). Žiemgaloje šios formos kirvių dažniausiai randama tik rytinėje jos dalyje (Latvijas, 1974, p. 213).

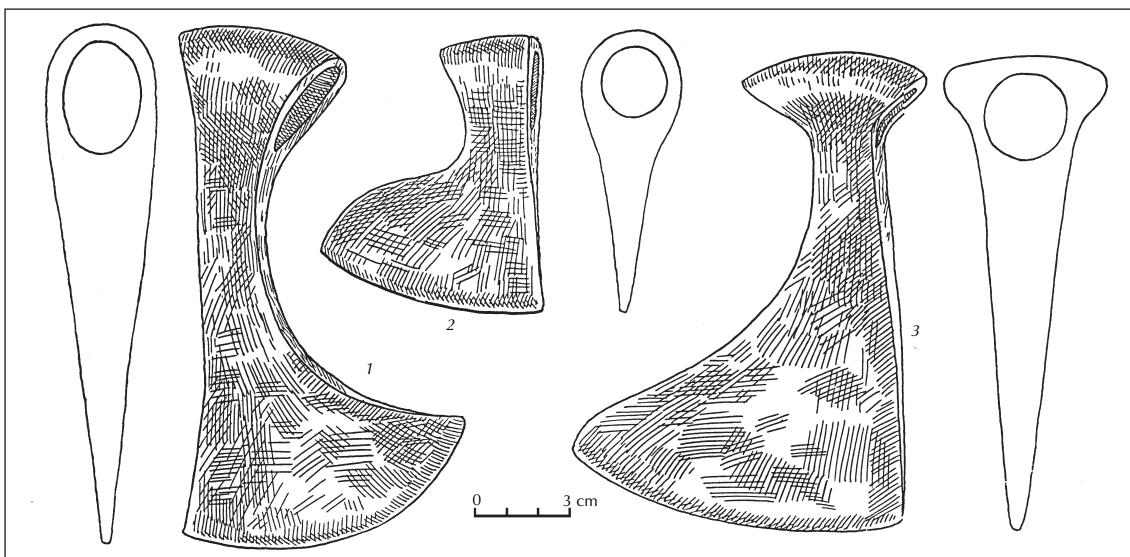
Pentinius kirvius pagal ašmenų plotį archeologai skirsto į siauraašmenius ir plačiaašmenius. Siauraašmeniai kirviai vartoti tik darbui, ir šioje teritorijoje yra dažnesni. Jų rasta Jauņeikių, Šukioniuose, Pamiškių, Diržių, Rudiškių, Meldinių, Lieporų kapinynuose (LAA, 1978, p. 110). Kirviai lieknų formų, šiek tiek paplataintais ašmenimis, liemuo nuo koto pusės tai-

22. Siauraašmeniai pentiniai kirviai:
1) Šukioniai, atsitikt., 2) Jauneikiai, k. Nr. 78,
3) Jauneikiai, atsitikt.

syklingai išlenktas. Kirvių pentis apvali ir šiek tiek pailginta į abi puses. Jie 14–18 cm ilgio, pentis apie 4–5 cm aukščio. Be minėtų Lietuvos ir Latvijos sričių, tokiai kirvių randama Vakarų Baltarusijos II–X a. paminkluose (LAA, 1978, p. 109–112) (22 pav.).

Žymiai retesni Žiemgaloje plačiaašmeniai kirviai (23 pav.). Jų rasta Pamiškių kapinyne (du kirviai, abu atsitiktiniai), Šukioniuose, ka-

23. Plačiaašmeniai pentiniai kirviai: 1) Šukioniai, k. Nr. 54, 2) Skeiriai-Vadagiai, atsitikt.,
3) Rudiškiai, atsitikt.

pe Nr. 54, Rudiškiuose ir Skeiriųose-Vadagiuose (Akmenės r.). Šis kirvukas kol kas vienintelis Žiemgaloje, miniatiūrinis ir papuošęs čia per mainus iš kuršių. Jis 9 cm ilgio, ašmenys 7 cm pločio, pentis 3 cm aukščio. Paprastai kirviai esti 15–17 cm ilgio, ašmenys 8–10 cm pločio, pentis 5 cm aukščio, skylė kotui apie 4 cm skersmens. Manoma, jog plačiaašmeniai kirviai buvo vartoti ne tik darbui, bet ir kovai. Tačiau jau iprasta kovos kirviais pripažinti tik tuos, kurie ornamantuoti arba ypač plačiais ašmenimis, todėl darbui tikrai netinkami. Kartais tik turint visą kapo įkapių komplektą galima atsakyti į klaušimą, kam skirtas plačiaašmenis kirvis. Kaip pavyzdys galėtų būti Šukionių kapinyno kapas Nr. 54. Jame palaidotas vyras galva į priekius, o tai visai nebūdinga šiam kapinynui (Vaškevičiūtė, 2000, p. 164). Kairėje mirusiojo galvos pusėje buvo padėti 2 geležiniai įmoviniai 32 ir 36 cm ilgio karklo lapo formos plunksnomis ietigaliai. Prie dešinės rankos alkūnės gulejо pentinis plačiaašmenis kirvis, ašmenimis atsuktas į kapo vidų, išorinėje kairės kojos pusėje lygiagrečiai jai – 35 cm ilgio geležinis kovos peilis, į kapą įdėtas su žalvariu apkaustytomis makštimis. Ant šio peilio padėtas kitas geležinis peiliukas tiesia nugarėle, žalvarinis pincetas, skiltuvas ir žaslai. Ant kairės kojos uždėtas puošnus žalvario pentinas. Kapas apardytas, papuošalų nerasta, o gal čia jų ir nebuvo. Kaip matome iš laidosenos, įkapių dėjimo tvarkos ir pačių įkapių (vienos jų visai nebūdingos Žiemgaliams – kovos peilis su žalvariu apkaustytomis makštimis, kitos vienintelės šiame kapinyne – skiltuvas, pincetas, o ir kituose kapinynuose randamos tik viename ar keliuose kapuose). Šiame kape greičiausiai buvo palaidotas neeilinis žemdirbys, tad plačiaašmenis kirvis skirtas tikrai ne darbui.

Kaip rodo archeologinė medžiaga, plačiaašmeniai kirviai Žiemgaloje į kapus dėti retai, dažniau rytinėje jos dalyje. Latgaloje taip pat dažniau kariai X–XII a. laidoti su kovos kirviu, kuris nuo darbo kirvio dažnai skiriasi tik žalvariu papuoštu kirvakočiu.

Peiliai. Ši darbo įrankių grupė gausiausia, ir ne tik Žiemgaloje. Jų randama ir vyru, ir moterų kapuose. Matyt, juos galima priskirti ne tik prie darbo įrankių, bet ir prie buitinės paskirties daiktų arba tiesiog prie asmeninio vartojimo reikmenų. Visi rastieji peiliai – įtveriamieji, mediniai kotaici. Jie dviejų formų: tiesia nugarėle, dažniausiai randami vyru kapuose, guli dažnai šalia plačiojo kovos peilio-kalavijo, ir peiliukai lenkta viršūne – tik Žiemgalėms būdinga įkapė, randama vien moterų kapuose (jie bus aptarti kartu su kita moterų darbo įrankiais).

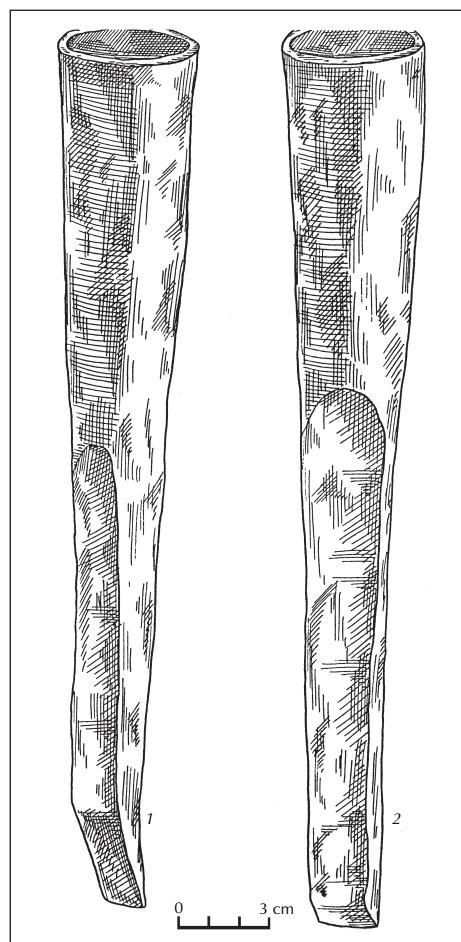
Peiliai tiesia nugarėle nuo 9 iki 20 cm ilgio, su dvejopo tipo geležtėmis: vienų geležtės vienodo pločio, viršūnėlė nuo ašmenų pusės siaurėja. Tokie peiliai esti 1–1,7 cm pločio. Kitų geležtės platėja nuo įkotės į ašmenų pusę ir plačiausioje vietoje siekia iki 2,6 cm. Peilių tiesia nugarėle geležtės siauros, ilgos, ties įkote nukirstos iš abiejų pusų arba tik iš ašmenų pusės, rečiau tik iš nugarėlės pusės. Nors pagal atskirus parametrus atrodo skirtingai, tačiau visi jie vartoti įvairiems smulkiems darbams – tai universalus įrankis. Vartoti ar bent į kapus jie dėti nuo pat pirmųjų amžių po Kr. Jauneikiuose jų rasta 96 vienetai, Šukioniuose – 20, Stungiuose – 8, Pavirvytėje – 24, Diržiuose – 11. Tokių peilių randama visoje Lietuvos teritorijoje bei kaimyniniuose kraštose. Dar galima būtų pridurti, jog Žiemgaloje jie mirusiajam įdedami be makštų, nes pastarųjų liekanų neaptikta né viename tyrinėtame kapinyne. Kitur tokie peiliukai kartais buvo įdėti su makštimis (LAB, 1961, p. 306).

Peikenos (vedegos). Tai įrankis ledui prakirsti. Peikenos įmovinės, savo išvaizda kiek primena įmovinius kirvius, bet jų įmovos žymiai platesnės, kotas irgi buvęs storesnis, korpusas ašmenų link siaurėja, ilgas, ašmenys siauros. Peikenos 26–30 cm ilgio, ašmenys 2,4–3,1 cm pločio. Kaip jau minėta, tai reta įkapė. Jauneikiuose jų rasta tik trijuose kapuose (kape Nr. 82, 344, 452), Pavirvytėje – keturiuose (kape Nr. 2, 10, 22, 65 deg.), o

kituose kapinynuose visai neaptikta. Šis įrankis beveik visai nepakitęs buvo vartojamas visą geležies amžių (24 pav.). Žinomas ne tik žiemgalių, bet ir žemaičių, sėlių, latgalių žemėse (LAA, 1978, p. 117; Latvijas, 1974, p. 153). Ir kitų genčių vyrai retai laidojami su peikena. Tiesa, dėl šių įrankių paskirties yra ir kitokių nuomonų. Antai Latvijos Žiemgalos tyrinėtojas M. Atgazis linkes manyti, kad jie buvo vartojami barčiams-drevėms skaptuoti (Atgāzis, 1980, p. 90).

Moterų darbo įrankiai

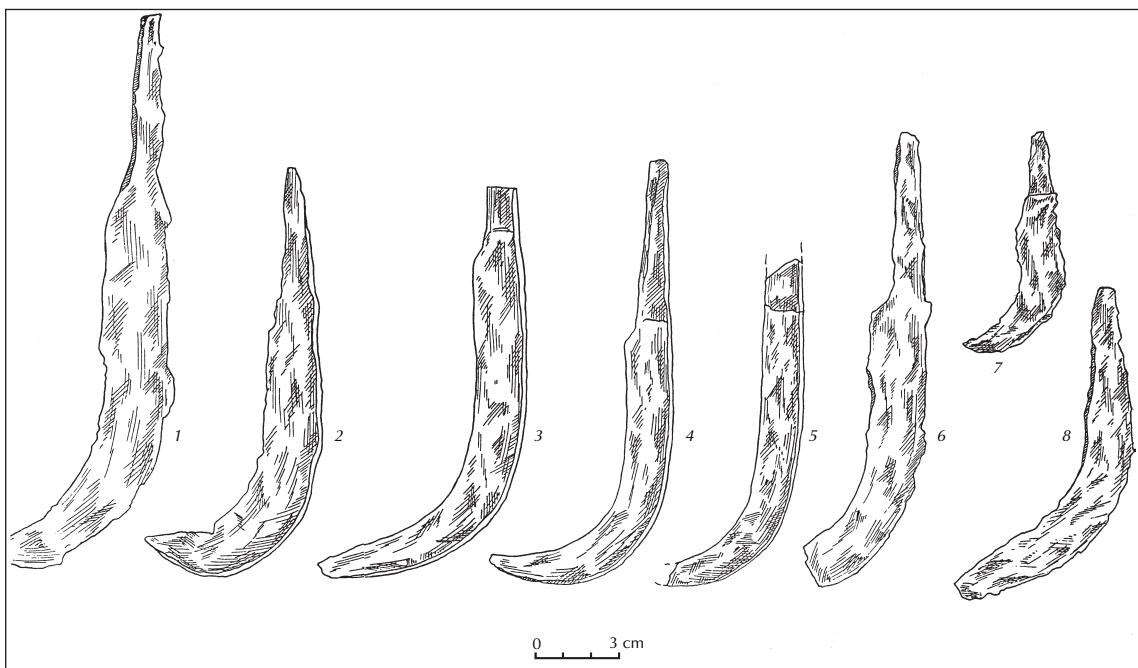
Jų ne ką daugiau. Tai minėtieji peiliukai lenktomis viršūnėlėmis, kapliai, ylos, verpsukai, adatos. Gausiausi – peiliukai lenkta viršūne.

24. Peikenos. Jauneikių: 1) k. Nr. 284,
2) k. Nr. 344

Peiliukai lenkta viršūne. Su jais palaidota nemaža moterų. Jauneikiuose jų rasta 61, Šukioniuose – 10, Stungiuose – 11, Pavirvytėje – 7, Diržiuose – 9. Šio tipo peiliai dviejų formų: vieni siauri, geležtės plotis 1–1,4 cm, labiau išlenkti, turi ilgą įkotę, kiti platesni (2–2,7 cm), mažiau lenkti ir turi trumpą platią įtveriamąją dalį. Peiliai 10–18 cm ilgio, bet labiausiai paplitę yra 13–14 cm ilgio. Peilių kotai mediniai. Dėl peilių paskirties – naujodimo néra vieningos nuomonės. Vieni autoriai teigia, jog jie buvo naudoti lydiminėje žemdirbystėje (Moora, 1952, p. 117; LAB, 1961, p. 405), kiti – jog tokiais peiliais buvo pjaunamos plonus medžių vytelės, šakelės ruošiant pašarą gyvuliams (Oxenstierna, 1948, p.125, pav. 105–107). Bet kokiui atveju aišku, jog šiaisiai peiliais naudojosi moterys dar ir savo kasdieniniams darbams. Šio tipo peiliai kiek rečiau randami dar ir sėlių gyventuose plotuose bei rytinėje Žemaitijos dalyje, tačiau, kaip minėta, labiausiai megti žiemgalių, čia jie ir gausiausi. Beveik visos moterys Jauneikių ir Stungių kapinynuose palaidotos su šio tipo peiliukais. Datuojami VI–XII a., bet kapuose gausesni nuo VIII a. (25 pav.).

Kapliai. Kitas labai būdingas žiemgalės darbo įrankis – kaplys. Manoma, kad juo moterys pureno daržus. Visi kapliai pentiniai, šiek tiek platėjančiais ašmenimis, mediniai kotas. Jie 15–22 cm ilgio, su 4,3–6,5 cm pločio ašmenimis. Jauneikių kapinyne rasti 2 nedideli, vos 10–11 cm ilgio su 3,5 cm pločio ašmenimis kapliukai (26 pav.). Pastarajame kapinyne aptikta daugiausia kaplių – 23. Be Jauneikių, jų rasta Stungių kapinyne (6), o iš kitų turime tik atsitiktinius radinius iš suardytų kapų. Idomu pastebėti, jog Šukioniuose kaplių visai neaptikta. Be Žiemgalos, jų rasta tik centrinėje ir rytinėje Lietuvos dalyse (LAB, 1961, p. 308), kur, matyt, atėjo paprotys iš Žiemgalos. Latvijoje kapliai žinomi tiktais iš Žiemgalos (Latvijas, 1974, p. 153). Kapliai randami kapuose beveik visada kartu su peiliais lenkta viršūne. Kapai su šia įkapė datuojami V–X a. Greičiausiai jais buvo dirbama ir vėliau, tačiau kol kas vėlesnio lai-

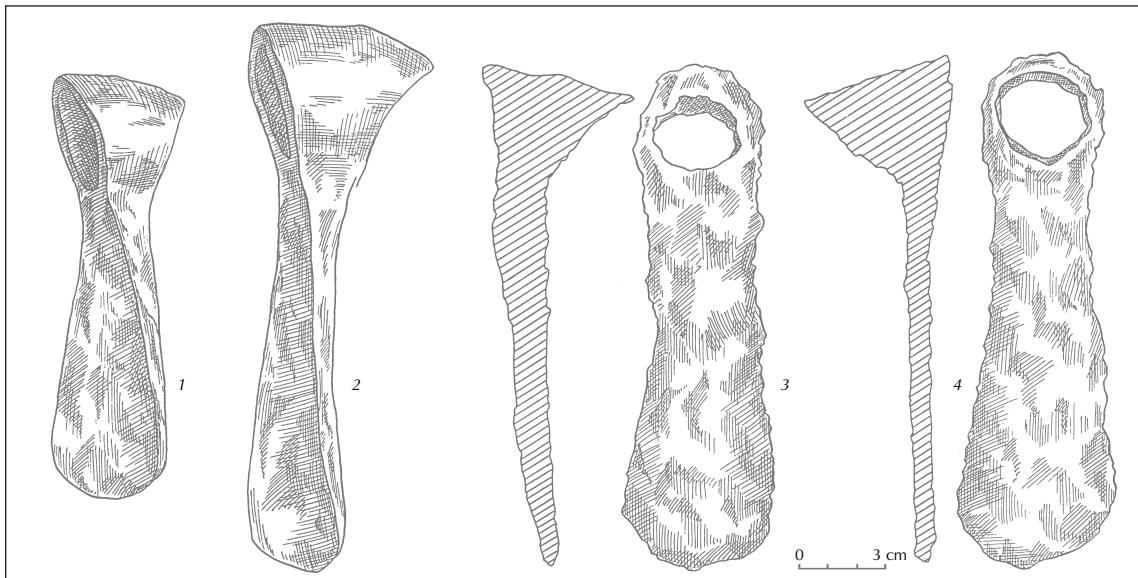

25. Peiliukai lenkta viršūne: 1–2) Jauneikiai, k. Nr. 144, 82, 3–5) Šukoniai, k. Nr. 111, 129, 99, 6–8) Stungiai, k. Nr. 7, 5, 25

kotarpio kapų turime labai nedaug. Galimas dalykas, kad dėl kokių nors priežasčių XI–XII a. paprotyss jėdėti kaplį į kapą išnyko.

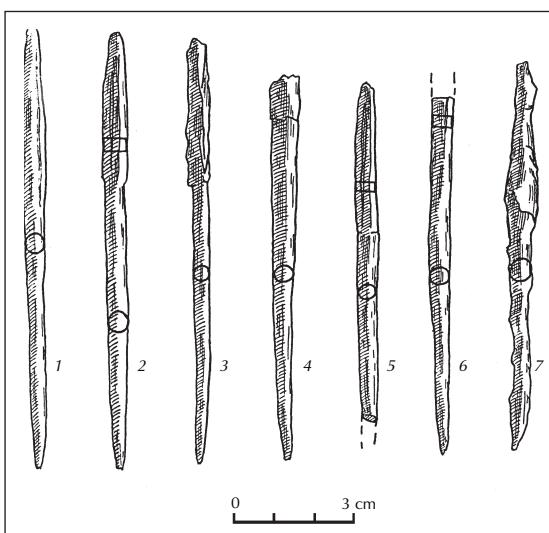
Ylos. Vienas labiausiai paplitusių įrankių moterų kapuose – ylos. Tai universalus dar-

bo įrankis, vartojamas siuvant odas, kailius, audinius, medžio karnas bei kt. Ylos įtveriamos, įkötės keturkampės, viršunės smailios, ilgis 9–14 cm, skersmuo 0,5–0,9 cm, kotai mediniai (27 pav.). Jų randama ne tik kapuose, bet ir piliakalniuose. Savo išvaizda nesi-

26. Kapliai 1) Jauneikiai, k. Nr. 141, 2) Jauneikiai, k. Nr. 65, 3) Jauneikiai, atxitkt., 4) Stungiai, k. Nr. 25

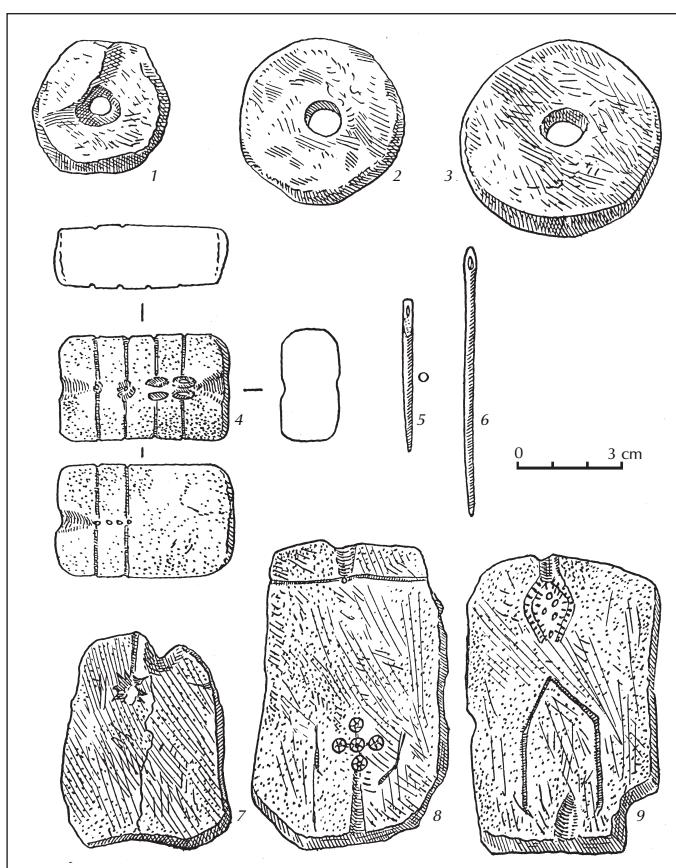
V-XII A. ŽIEMGALIŲ KULTŪRA

27. Ylos: 1) Šukoniai, k. Nr. 104, 2) Šukoniai, k. Nr. 127, 3) Šukoniai, k. Nr. 99, 4) Šukoniai, k. Nr. 111, 5–6) Šukoniai, k. Nr. 129, 7) Stungiai, k. Nr. 25

skiria nuo pat pirmųjų amžių po Kr. Ši įkapė bendra daugeliui baltų genčių: jų yra kuršių, žemaičių, sėlių ir kt. kapuose.

Verpstukai. Neabejotinai visų genčių moterys nuo seniausių laikų verpė ir audė, todėl laikė šį darbą būtiną ir aname pasaulyje: nuo m. e. pradžios kuršės, žemaitės bei kitų genčių moterys dažnai laidojamos su verpstuku. Tuo tarpu žiemgalių kapuose jie randami ypač retai. Jauneikių kapinyne rasti vos 2 verpstukai (kapo Nr. 388 ir atsit.) (ištirta daugiau kaip 100 moterų kapų), Diržiuose, Pamiškiuose, Šukioniuose, Stungiuose, Linksmučiuose nė vieno, Pavirvytėje 7 (kapo Nr. 46, 129, 135, 138, 144 ir 2 atsitikt.) (pastarasis kapinynas visai šalia kuršių teritorijos – dėl jų itakos dažniau laidota su verpstuku). Matyt, Žiemgaloje nebuvo papročio moterų

28. Darbo įrankiai. Verpstukai: 1) Stungiai, atsitikt., 2) Pavirvytė, k. Nr. 144, 3) Pavirvytė, k. Nr. 135. Akmeninės liejimo formelės: 4) Šukoniai, k. Nr. 119, 7–9) Pavirvytė, k. Nr. 135. Adatos: 5) Šukoniai, k. Nr. 119, 6) Jauneikiai, k. Nr. 58

laidoti su verpimo įrankiais. Rastieji verpstukai jvairūs, bet vyrauja akmeniniai ir šiferiniai. Pavirvytėje, kape Nr. 129, rastas vienas gintarinis. Tai kol kas vienintelis gintarinis verpstukas pietinėje Žiemgalos dalyje, turbūt patekės iš Kuršo, kur jų gausiausia. Verpstukai 3,8–5,3 cm skersmens, 1,7–0,7 cm storio. Šie dirbiniai žymiai dažnesni piliakalniuose ir gyvenvietėse. Randami visose balto žemėse visą geležies amžių (28: 1–3 pav.).

Adatos – universalus darbo įrankis, tačiau kapuose randamos palyginti retai. Jauneikių kapinyne rasta tik viena adata itin turtingame moters kape Nr. 58. Po vieną adatą rasta Linkuvoje (kapo Nr. 1), Pavirvytėje (kapo Nr. 131) ir Šukioniuose (kapo Nr. 119). Jauneikiuose ir Šukioniuose rastosios žalvarinės, Linkuvoje ir Pavirvytėje – geležinės. Matyt, šiame laikotarpyje dar nebuvo papročio laidoti moteris su adatomis. Jos apie 4–5 cm ilgio, 0,3 cm skersmens. Šukionų kapinyne rasta kartu su akmenine liejimo formele, matyt, moters amatininkės kape (Vaškevičiutė, 2000a, p. 94) (28: 5, 6 pav.).

Akmeninės liejimo formelės. Labai savytas radinys. Rastos Pavirvytės ir Šukionų kapinynų moterų kapuose Nr. 135 (trys) ir 119. Jos buvo skirtos smulkiems papuošalamams iš alavo lieti (Moora, 1963, p. 365). Alavo lydymosi temperatūra gana žema, todėl gaminanti alavinius papuošalus buvo galima namuose prie židinio. Ši darbą galėjo dirbti ne kalviai amatininkai, o moterys. Visa bėda, kad alavas, skirtingai nei žalvaris ar sidabras, kapuose blogai išlieka, todėl nerasta nė vieno alavinio papuošalo (tik kartais kapuose aptinkamos alavo žymės, dažniausiai galvos-kaklo srityje, pvz., Šukionų kapinyno moterų kapuose Nr. 39, 40). Manoma, kad iš alavo buvo liejami smulkūs spurgeliai, biseriai, sagos. Jais tuošdavo kepuraites, marškinį apykakles, iškirptės kraštelius, rankoves, siūles (Antoniewicz, 1938; Moora, 1963, p. 365). Jais galėjo būti dabinama galvos danga. Toks papuošalas rastas Jelizaveto-Michai-

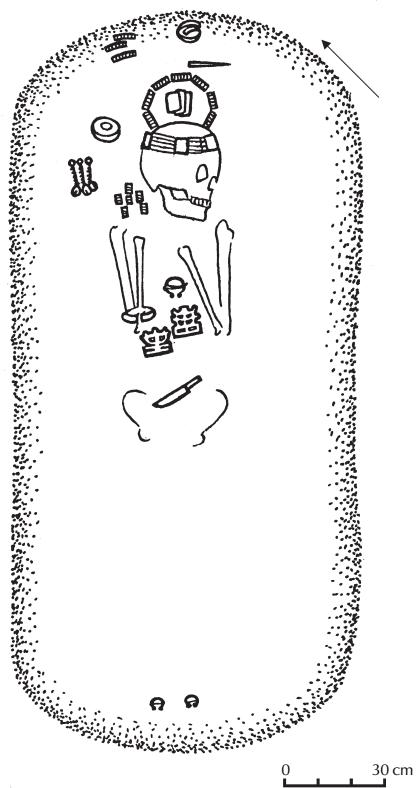
lovo kapinyne (Pavolgis) (Голубева, 1984, p. 75). Kartais moterys alavu tuošdavo įsigytas žalvarines seges ar smeigtukus (Volkaitė-Kulikauskienė, Jankauskas, 1992, p. 158). Pavirvytės ir Šukionų liejimo formelės yra pirmi tokie radiniai, rasti kapuose ne tik Lietuvoje, bet ir visame Rytų Pabaltijyje. Iki tol jų kiek dažniau buvo randama piliakalniuose. Tačiau ir piliakalniuose liejimo formelės nėra gausios. Lietuvoje dauguma jų buvo atsitiktiniai radiniai (tikslesnės radimo aplinkybės nežinomas) (Nagevičius, 1935, p. 80–81). Pastaruoju metu akmeninė liejimo formelė rasta Raktuvės piliakalnyje (Vasiliauskas, 2000, p. 137). Kiek vėlesniu periodu datuojamos rastosios Vilniuje, Žemutinės pilies teritorijoje, Kauno senamiestyje ir Anykščiuose (Merkevičius, 1995; Žalnierių, 1999; Zabiela, 1998, p. 54–57). Daugiau jų rasta pas kaimynus. Vien Tervetės piliakalnyje formelių surinkta 27, datuojamos XI–XIII a. (Brivkalne, 1964, p. 89, 4–6 pav.; Latvijas, 1974, p. 255, 73: 5–7 pav.). Estijoje, Saremo saloje, akmeninių liejimo formelių rasta arti 400. Tačiau tik 3 jų rastos pilkapyje. Jos estų archeologų traktuojamos kaip reta išimtis (Auh, 1980, p. 8–83, 17 pav.). Akmeninės liejimo formelės ypač būdingos finų-ugru gentims, todėl dažniau randama VIII–XI a. marių bei mordvių laidojimo paminkluose (Голубева, 1984, p. 77; Архипова, 1973, p. 47). Įdomu, jog su liejimo formelėmis laidotos jaunos moterys ir tik nuo X a., nors retai, jų randama jau ir vyrių kapuose (Голубева, 1984, p. 85).

Tiek Pavirvytėje, tiek Šukioniuose akmeninės liejimo formelės rastos darbo įrankiams būdingoje vietoje – galvūgalyje. Ypač įdomus yra Pavirvytės liejikės kapas. Čia palaidota labai turtinga moteris. Jos galvą dabino žalvarinis apgalvis, ornamentuotas neįprastu ornamentu, įviju vainikas su 6 žvangučiais galuose. Krūtinės srityje gulėjo 3 žalvarinės segės: viena pasaginė ir dvi lankinės laiptelinės (vienna jų dengta sidabru). Dar dvi pasaginės aguoninės segutės rastos prie pėdų kaulų. Virš abiejų rankų buvo padėta vy-

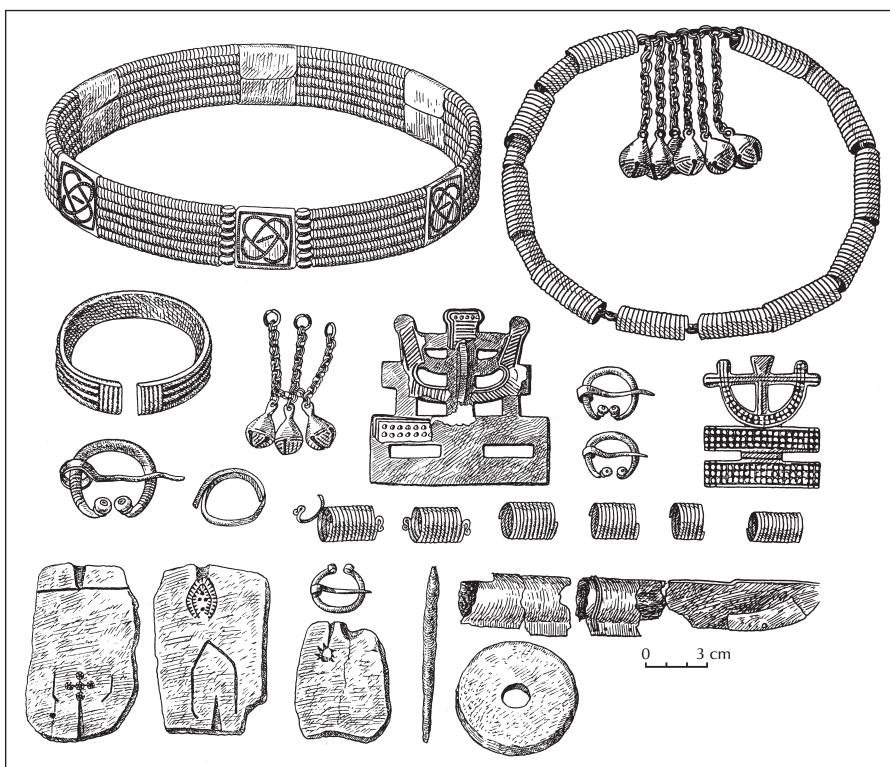
V-XII A. ŽIEMGALIŲ KULTŪRA

riška, masyvi netaisyklingo skersinio pjūvio apyrankė. Ji greičiausiai į kapą pateko kaip dovana. Ant pirštų užmauti 6 žvijiniai žiedai, kurių keli tarsi puošti zoomorfiniais motyvais. Ant dubens kaulų gulėjo tiesus peiliukas žalvariu kaustytose makštyse. Galvūgalyje padėta yla ir verpstukas, o prie pat viršugalvio gulėjo 3 akmeninės liejimo formelės; po jomis rasta mažytė pasaginė segutė cilindriniu galiukais. Matyt, liejimo formelės buvo įsuktos į audeklą, susegtos segute ir tik tada įdėtos į kapą (29, 30 pav.). Šukionių liejikės kapas suardytas. Nepaliesta išliko tik galvos sritis. Prie mirusiosios viršugalvio buvo padėta akmeninė liejimo formelė, dešinėje galvos pusėje – yla. Krūtinės srityje rasta žalvarinė adata, ant kaklo – gintarinis dvigubo nupjauto kūgio formos karoliukas. Abu kapai datuojami X–XI a.

Liejimo formelės akmeninės, balto kalkakmenio, galuose grioveliai, kuriais tekėdamas skystas metalas išlieja plokštelių paviršiuje išraižytą reikiamo pavidalo dirbinį. Pavirvytės liejimo formelės $8 \times 5,5 \times 0,7$, $8 \times 5 \times 0,5$,

29. Pavirvytė, k. Nr. 135

30. Pavirvytės kapo Nr. 135 įkapės

5,5x4,8x0,5 cm dydžio (dvi pirmosios balto kalkakmenio, trečioji – smiltainio). Šukioniu plokštelė mažesnė, bet gerokai storesnė, ir dirbinukai galėjo būti liejami abiejose pusėse. Ji 5,5x3x1,7 cm dydžio, pagaminta taip pat iš balto kalkakmenio (28: 4, 7–9 pav.). Akmeninės liejimo formelės, skirtingai nuo molinių, buvo vartojamos ilgą laiką. Jos patogios, nes nereikia jų laužyti.

Tiek Pavirvytės, tiek Šukioniu liejikių kapuose, be minėtų formelių, rasta kitų darbo įrankių: ylų, adatų, verpstukų. Tokios pat įkapės moterų liejikių kapuose rastos ir Pavolgyje (Suvorovo kapinyne kapo Nr. 5 (Голубева, 1984, p. 77). Šalia jų dar aptiktos kiti darbo įrankiai: plaktukėliai, lydiniai. Kaip pažymi tyrinėtojai, liejikių kapai išsiskiria žalvarinių papuošalų gausa. Be to, Pavolgio kapinynų šių moterų kapuose retkarčiais randama ne tik moteriškų įkapių, bet ir iečių, kirvių, žirgo aprangos reikmenų. Tokios įkapės, tyrinėtojų nuomone, tik dar labiau parbėžia moterų turtumą (Голубева, 1984, p. 85).

Akmeninės liejimo formelės moterų kapuose rodo, jog alavinių papuošalų gamyba buvo moterų užsiėmimas, prilygstas verpimui, audimui, siuvimui. Be įprastinių moterims darbų, jos sėkmingai reiškėsi ir juvelyrikoje. Tačiau, be abejonės, ne kiekviena moteris galėjo tapti tokia namų amatininke, tam reikėjo ir sugebėjimų, ir iğudžių, ir turbūt galimybių. Tai, kad liejimo formelės randamos jaunų mergaičių kapuose, liudyti, jog šio amato mokytais nuo vaikystės (Vaškevičiutė, 2000a, p. 95).

Taigi žiemgalių kapuose rastų darbo įrankių kompleksas artimas kitų Lietuvos sričių kapinynų radiniams. I kapą dažniausiai buvo dedamas peiliukas, yla, kirvis, kaplys. Rastieji darbo įrankiai atspindi pietinės Žiemgalos dalies gyventojų ryšius su kaimynais. Savitas žiemgalių paprotys – laidoti moteris su kapliu ir beveik niekada nedėti verpimo įrankių. Savo ruožtu, matyt, žiemgalių kultūros įtaka aiškintinas paprotys centrinėje Lietuvoje retkarčiais į kapą dėti kaplj (Pašušvio

kapinynas) ir šiaurrytinėje žemaičių gyvenamojo ploto dalyje į moters kapą dėti peilį lenkta viršūne. Žiemgalių darbo įrankių komplekto įtaka jaučiama žemaičių ir aukštaičių gyvenamosiose srityse.

Ginklai

I–XIII a. daliai baltų genčių būdingas paprotys laidoti vyros su ginklais. Ypač daug jų randama žiemgalių V–XII a. kapinynuose. Tai vienas iš jų laidosenai būdingų bruožų. Ginklų randama daugiau nei darbo įrankių. Plačiausiai tyrinėtame Jauneikių kapinyne jie sudaro 23% įkapių, Šukioniuose taip pat 23%, Stungiuose 18%, kituose kapinynuose kiek mažiau.

Žiemgaliai vartojo labai savitus ginklus, nors ginkluotė toli gražu neįvairi. Kapuose randami beveik tik ietigaliai ir kovos peiliai. Tačiau ir vieni, ir kiti yra saviti ir skiriasi nuo kitų genčių vartotų. Kiek kitokia nei kaimyninėse gentyse buvo įkapių dėjimo į kapą tvarka. Ietys dėtos į kapą dažniausiai po 2–3, jų ietigaliai kairėje ar dešinėje galvos pusėje, o savitos formos platus kovos peilis, čia astojojęs kalaviją, į kapą visada guldytas įstrižai dubens ar šlaunų. Šis paprotys būdingas tik žiemgaliams. Šiuos peilius, be žiemgalių, vartojo žemaičiai, bet į kapą juos dėjo savo papročiu, taip kaip ir kalaviją – prie šono, išilgai kapo duobės, rankena prie juosmens.

Kovos peiliai

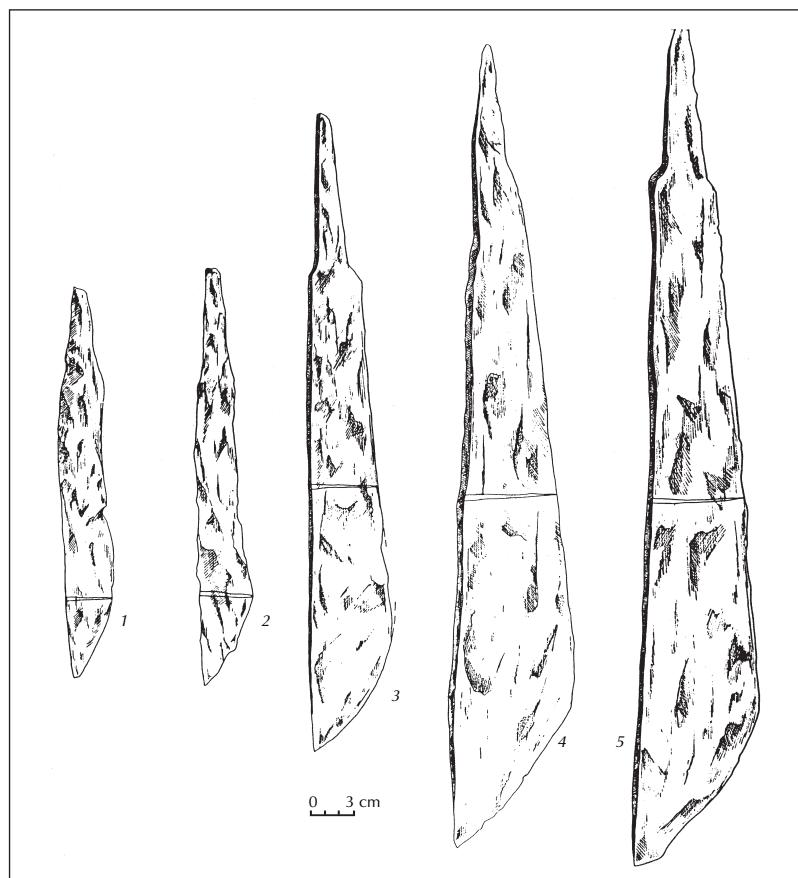
Platieji kovos peiliai-kalavijai buvo tik baltų genčių ginklas. Kol kas neturime nė vieno peilio-kalavijo, rasto už baltų teritorijos ribų. Tačiau ir baltų gentyse jie nevienodai gausiai paplitę. Ypač mėgstami buvo žiemgalių, o jau nuo VIII a. čia jie ėmė vyrauti, išstumti visus kitus peilius. Nejsigalėjo čia ir kalavijai. Gausiau ar rečiau šio tipo peiliai randami visuose žiemgališkuose kapinynuose, tiek pietinėje dalyje, tiek ir šiaurinėje. Tai ilgi masyvūs peiliai, platėjantys nuo mediňės rankenos. Netoli geležtės galo iki 8 cm

pločio. Jų galas įstrižai nusklembtas, nugarėlė tiesi. Paprastai tokie peiliai esti 27–53 cm ilgio, platusis galas 3,4–8,1 cm pločio (31 pav.). Žinoma nemažai atvejų, kai randami nedideli, tik 13–24 cm ilgio, bet tokios pat formos peiliai, kurie padėti į kapą tokia pačia tvarka. Retkarčiaiš tokie miniatiūriniai peiliukai esti kapuose kartu su dideliu plačiuoju peiliu-kalaviju. Šios miniatiūrinės, greičiausiai simbolinės (Kazakjavičius, 1988, p. 114) įkapės rastos Jauneikių, Valdomų, Linkaičių, Pavirvytės kapinynuose, taip pat Jakštaičių-Meškių kapinyne (kur griautiniai kai-pai priskiriami žiemgaliams) (Urbanavičius, 1977, p. 133). Tokio tipo ginklai pasirodė jau VI a. (kartu su ietigaliais profiliuota plunksna) ir vartoti iki pat XI–XII a. Paplitę žiemgalių, žemaičių ir latgalių žemėse (Volkaitė-Kuliakienė, 1970, p. 191; LAA, 1978, p. 124;

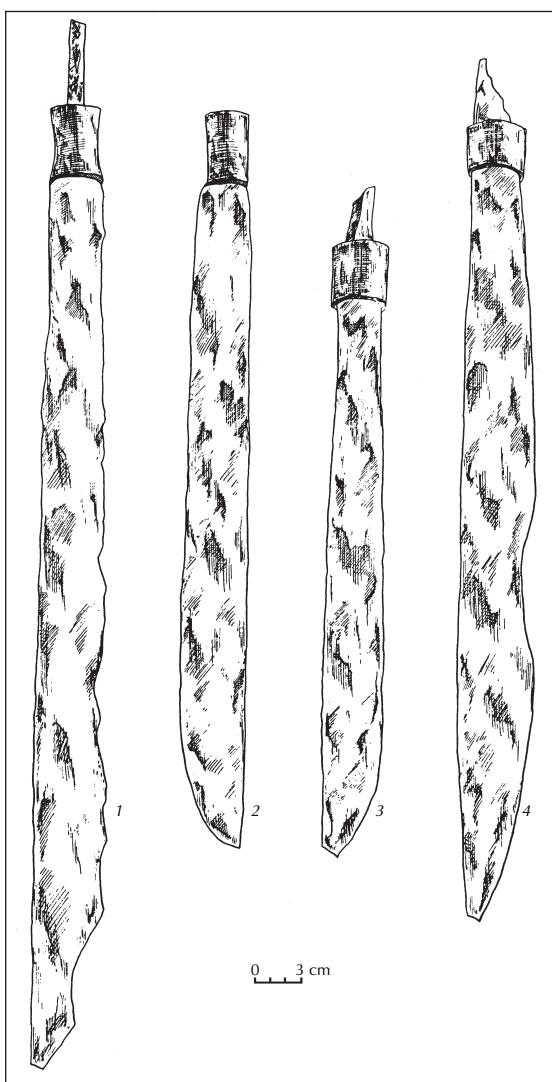
Lietuvui, 1978, p. 24; Kazakjavičius, 1988, p. 24). Plačiujų kovos peilių-kalavijų paplitimo žemėlapis rodo ir Žiemgalos teritoriją, yrač jos vakarinį ir rytinį pakraščius (Kazakjavičius, 1988, 44 pav.).

Ilgisiauri kovos peiliai retesni. Jų rasta Jauneikiuose, V–VII a. kapuose, be to, Stungių, Pamiškių, Pavirvytės kapuose ir vienas Šukionių X–XI a. kape Nr. 54. Peiliai pagal rankenos užbaigimą skiriami į dvi grupes: su žiedu ant įkotės ir be jo.

Peiliai su žiedu ant įkotės 17–47 cm ilgio, 2,6–3 cm pločio. Įkotės plonus, prie pat geležtės ir įkotės 2,4–3 cm pločio geležinis žiedas (32 pav.). Juo, matyt, buvo apkaustyta medinė kovos peilio rankena. Tokie peiliai reti, lietuviškoje Žiemgalos dalyje rasti tik Jauneikiuose (kapo Nr. 370, 390, 431, 433, 447, 451, 460 ir 4 atsitikt.). Kartu su

31. Platieji kovos peiliai: 1) Jauneikiai, k. Nr. 351, 2) Stungiai, k. Nr. 24, 3) Šukoniai, k. Nr. 41, 4) Jauneikiai, k. Nr. 43, 5) Jauneikiai, k. Nr. 113

32. Kovos peiliai su žiedu ant jkotės:

- 1) Jauneikiai, k. Nr. 371, 2) Jauneikiai, k. Nr. 390, 3) Jauneikiai, k. Nr. 447,
- 4) Jauneikiai, k. Nr. 443

šiais peiliais rasta lankinė pelėdinė segė, nuokamienis smeigtukas. Kapai datuoti V–VII a. (Vaškevičiūtė, 1986, p. 44). Be žiemgalių, juos vartojo centrinės Lietuvos gentys. Rasti Plinkaigalio kapinyne (kapo Nr. 93 ir 223) kartu su lankine ilgakoje ir lankine trikampe kojele segėmis (Kazakevičius, 1993, p. 74). Dar trys tokie peiliai aptikti žemaitiškuose Lieporių (Šiaulių r.) ir Pagrybio (Šilalės r.) kapinynuose (Salatkienė, 1992, p. 118; Vait-

kunskienė, 1995, p. 94). Be to, keletas šios formos peilių rasta Latvijoje – Betelių kapyne (kartu su ietigaliu profiliuota plunksna (Graudonis, 1978, p. 41), Ziedanskuolos kapinyne, taip pat su ietigaliu profiliuota plunksna, Zvardės Grinertų, Keipenų Salinių kapinynuose (LA, 1974, p. 156, 39: 15 lent.), Miklaso kalno kapinyne (Graudonis, 1979, p. 42, 9 pav.).

*Siauri ilgi peiliai be rankenos apkauštų pa-*plitę platesnėje teritorijoje. Jie randami nuo VI–VII iki pat XI a. Šie peiliai, daugumos tyrinėtojų nuomone, buvo vienašmenių kalyvių prototipai (Lietuviai, 1978, p. 24). Peilių nugarėlės tiesios, jkotės ilgos, plokščios, geležtės 32–43,5 cm ilgio, 2,3–3,6 cm pločio. Gausiausiai randami Lietuvos pajūrio srityje (Aukštakiemiai, Kašučiai, Kiauleikiai, Palanga, Lazdininkai), Žemaitijoje (Pagrybis), skalvių žemėse (Linkūnai, Kreivėnai, Sodėnai, Vidgiriai), prūsų gentyse (Ekritten, Burkenštejn, Silberge). Kiek rečiau aptinkami Latgalijoje. Žiemgaloje jie plačiai paplitę. Rasti Jauneikiuose, Stungiuose, Pamiškiuose, Pavirvytėje, Šukioniuose, taip pat šiaurinės Žiemgalos kapinynuose: Puodinuose, Uošiuose. Kapai datuojami VI–VII a. (Jauneikiai; rastas kartu su ietigaliu profiliuota plunksna) ir X a. (rasti su pasaginėmis segėmis daugiakampėmis galvutėmis, įvijinėmis apyrankėmis). Ankstyvieji peiliai dėti į kapus be makščių. Nuo X a. randami ir odinėse makštyse, kartais kaustytose žalvariu (Pavirvytė, Stungiai, Šukoniai).

Būta ir kitos formos kovos peilių. Tai peiliai, kurių nugarėlė tiesi, nuo ašmenų pusės smailėjanti geležtė; esti 24–29 cm ilgio, 1,8–2,8 cm pločio. Šiuos stambius peilius dauguma autorų taip pat priskiria prie kovos peilių. Tokie peiliai žiemgalių kapuose negausūs, kiek daugiau jų rasta tik Jauneikių kapinyne. Čia jie vartoti VI–VII a. (Vaškevičiūtė, 1986, p. 45). Kituose kapinynuose – Pavirvytėje, Stungiuose jų rasta ir XI a. kapuose. Visi šie peiliai (išskyrus plačiuosius) dėti į kapą išilgai jo, prie dešiniojo mirusiojo šono.

Apžvelgus kovos peilius matyti, jog Žiem-

galoje jais naudotasi nuo pat V iki XII a. Visą šį laikotarpį išsilaike platieji kovos peiliai-kalavijai ir ilgi siauri kovos peiliai. Ilgi siauri su rankenos žiedu vartoti trumpesnį laiką. Nors peiliai randami iš viso V–XII a. laikotarpio, tačiau jų padaugėjo tik nuo VIII a. Panaši padėtis ir Kurše, Žemaitijoje, Latgalijoje, šiaurinėje Žiemgaloje. Ten kovos peilių taip pat gausiau vėlyvuose kapuose.

Kalavijai

Jų iš šiaurinės Lietuvos dalies turime tik keletą pavienių egzempliorių (tieki vienašmenių, tiek dviašmenių). Kalavijai į kapus dėti labai retai. Ankstyviausi kalavijai – vienašmeniai, be rankenos skersinių, rasti Jauneikių kapinyne (kapo Nr. 377, 455). Jie apie

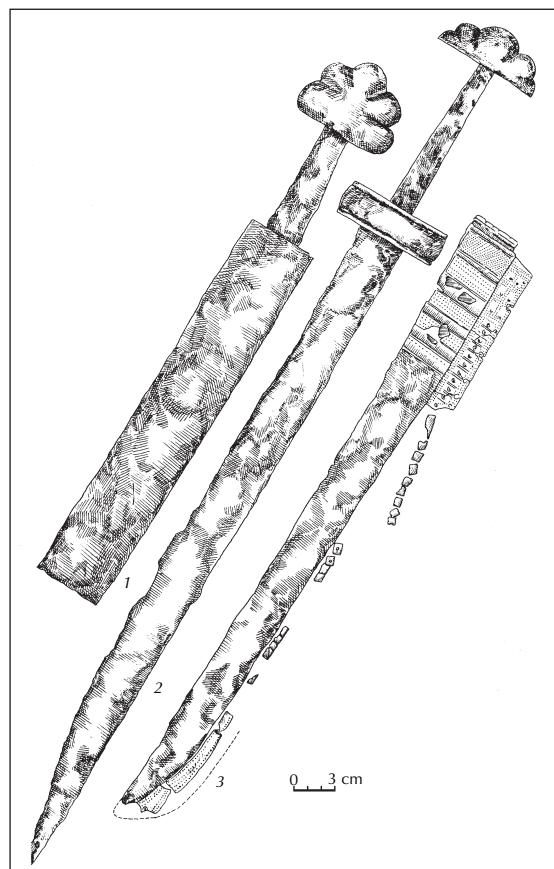
71,5 cm ilgio, geležtės 3–4 cm pločio, nugarėlės apie 0,5–1,3 cm storio. Kiek daugiau kalavijų, net 8, rasta tik Pavirvytės kapinyne (kapo Nr. 22, 65, 102, 111, 145 ir 3 atsitikt.) (33 pav.). Dviejose kapuose rasti vienašmeniai (kapo Nr. 65, 145), kiti – dviašmeniai, priklausantys T, M ir Y tipui pagal J. Peterseeno klasifikaciją. Tačiau būtina pažymėti, jog jie visi rasti degintiniuose kapuose, dauguma sulenkti, perlaužti ar kitaip sugadinti prieš išdedant į kapą. Rasti kartu su žiemgaliams visai nebūdingomis kitomis įkapėmis. Šie kapai priskiriami kuršiams (Vaškevičiutė, 1989, p. 65–66). Dar vienas žinomas iš Lieporų (Joniškio r.) kapyno (Tarvydas, 1934, p. 37). Jis priskirtas M tipui (Kazakevičius, 1998, p. 47). Taigi išeity, jog žiemgalių kapams kalavijai nebūdingi, čia juos visiškai pakeitė platieji kovos peiliai-kalavijai. Tai būdinga ne tik pietinei, bet ir šiaurinei Žiemgalai, kur kalavijai taip pat negausūs. Žinomi tik pavieniai egzemplioriai iš Mežuotnės, Viesturių, Čapanų, Čunkanų-Drengerų ir Puodinių kapinynų.

Ietigaliai

Tai viena būdingiausių vyro žiemgalio įkapų. Praktiškai beveik visi vyrai palaidoti su ietimi, dažnai ir ne su viena. Kaip jau minėta, neretai kapuose randamos 2–3, vėlesniu periodu retkarčiais net 5 ar 6 iety. Visi žiemgalių kapinynuose rasti ietigaliai, ar įmoviniai, ar įtveriamieji, turi vieną išskirtinį bruožą: juose nėra aiškaus perėjimo iš plunksnos į įmovą ar įtvarą, neturi aštros briaunos per plunksnos viduri, t. y. plunksna esti plokščia.

Rastuosius iečių antgalius reikėtų suskirstyti į dvi grupes: įmovinius ir įtveriamuosius.

Įmoviniai ietigaliai sudaro absoliučią daugumą rastujų iečių antgalių. Pvz., Jauneikių kapinyne iš 232 ietigalių – 217 įmoviniai (daugiau kaip 93%) ir tik 15 įtveriamujų (beveik 7%). *Įmoviniai ietigaliai* sudaro daugumą ir kituose kapinynuose: Pamiškuose iš 17 rastujų – 12 įmovinių, Pavirvytėje iš 44

33. Kalavijai ir kovos peilis iš Pavirvytės kapinyno: 1) k. Nr. 27, 2) k. Nr. 145, 3) k. Nr. 18

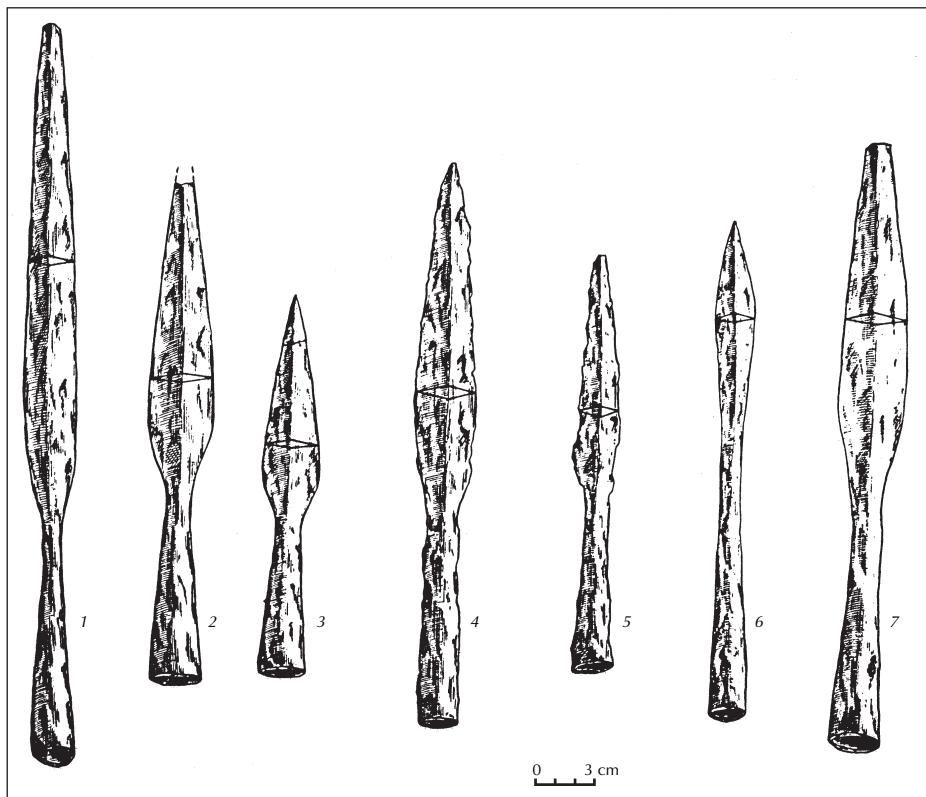
ietigalių tik 3 (beveik 7%) įtveriamieji, Stungiuose iš 12 ietigalių tik 2 įtveriamieji, Šukioniuose iš 68 ietigalių tik 1 įtveriamasis ir t. t. Įmoviniai ietigaliai pasižymi plunksnų įvairove.

Gausiausi – su *karklo lapo* formos plunksna iečių antgaliai. Jauneikiuose jie sudaro 33% visų iečių antgaliai, Šukioniuose 48, Stungiuose 36%. Jie 18–40 cm ilgio, plunksnos 10–25 cm ilgio, 2–3,6 cm pločio. Šių ietigalių įmovos visada trumpesnės už plunksną. Paplitę tokie ietigaliai nuo Baltijos jūros pakrančių iki Dnepro aukštupio baltiškųjų paminklų. Tačiau gausiausiai randami lietuvių ir latvių protėvių gyventose žemėse nuo VII iki XII a. (Lietuviai, 1978, p. 11; Kazakavičius, 1988, p. 62; Kazakevičius, 1998, p. 26). (34 pav.).

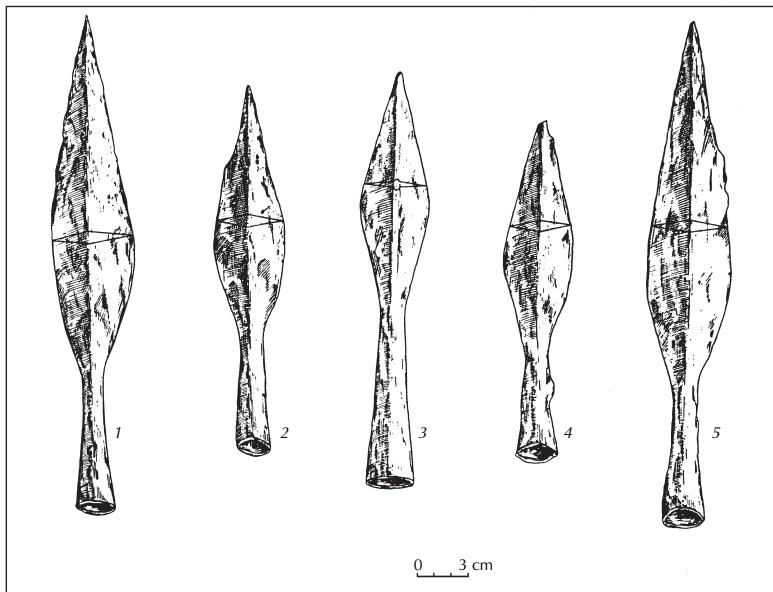
Lauro lapo formos iečių antgaliai kiek mažesni nei karklo: 13–27 cm ilgio, plunksnos 10–16 cm, tačiau platesnės (plotis 3–5 cm).

Žinomi pavieniai labai dideli šios formos ietigaliai, kurių plunksnos iki 44 cm ilgio. Šios formos ietigaliai paplitę visame baltų genčių areale, išskyrus patį rytinį kampą, t. y. Dnepro baltų gyventas vietas (Kazakevičius, 1998, p. 27). Žiemgaloje šie ietigaliai taip pat gausiai paplitę. Jauneikiuose šio tipo iečių antgaliai sudaro 27% visų iečių, Stungiuose 54, Šukioniuose 44%. Be žiemgalių, juos vartojo žemaičiai, kuršiai, latgaliai, tačiau ten jie rasti tik VII–VIII a. kapuose (Казакавичюс, 1988, p. 60; Kazakevičius, 1998, p. 27), o žiemgalių jie buvo vartoti bent iki XI a. (Vaškevičiūtė, 1986, p. 47) (35 pav.). Vėlesnieji ietigaliai kiek skiriasi nuo ankstyvųjų klasikinių. Jų plunksnos kiek siauresnės, įmovos ilgesnės.

Ietigaliai su *rombine* plunksna, palyginti su pirmaisiais, retesni. Nors jie buvo paplitę beveik visose baltų žemėse, bet, kaip pastebi tyrinėtojai, atskirose teritorijose vyravo

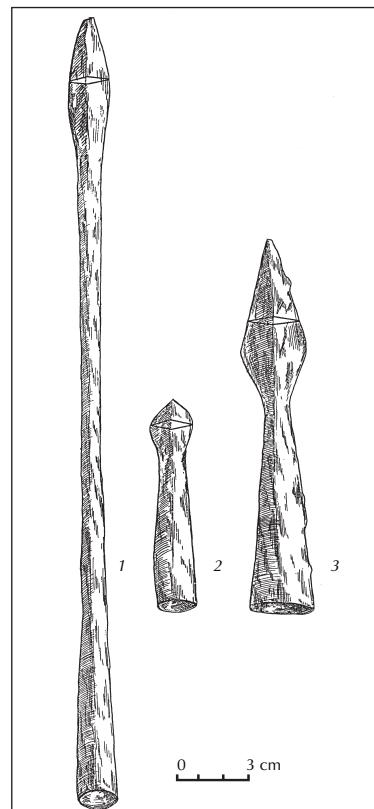
34. Įmoviniai karklo lapo formos plunksna ietigaliai: 1) Jauneikiai, k. Nr. 311, 2) Šukioniai, k. Nr. 25, 3) Šukioniai, k. Nr. 25, 4) Stungiai, k. Nr. 24, 5) Stungiai, k. Nr. 24, 6–7) Jauneikiai, k. Nr. 344.

35. Jmoviniai su lauro lapo formos plunksna ietigaliai: 1–2) Jauneikiai, k. Nr. 466, 3) Šukioniai, k. Nr. 21, 4) Linkaičiai, atsitikt., 5) Jauneikiai, k. Nr. 111

skirtingų potipių ir variantų ietigaliai (Kazakevičius, 1998, p. 27). Žiemgaloje randame tik du šio tipo ietigalių variantus: 1) ietigaliai su ilga plunksna ir trumpa jmova ir 2) ietigaliai su ilga jmova ir trumpa plunksna. Pirmojo pogrupio ietigaliai rasti tik VI–VII a. kapuose. Jie 11–17 cm ilgio, jmovo 6–7 cm. Rasti Jauneikių (kapo Nr. 2, 14, 19, 413), Diržių (kapo Nr. 3, 60, 68, 85 ir atsitikt.) ir Linksmučių (kapo Nr. 86, 87) kapinynuose. Priskiriami jmovinių ietigalių su rombine plunksna I potipiui (Kazakevičius, 1979, p. 54). Antrojo pogrupio ietigaliai dažnesni. Pietinėje Žiemgaloje rasti Jauneikių (k. Nr. 135, 149, 348, 350, 383, 389, 393, 465, 466) ir Linksmučių (k. Nr. 86, 87) kapinynuose. Jų jmovo 23–26 cm, plunksnos vos 3–7 cm ilgio. Tokie ietigaliai datuojami VI–IX a. Skiriami jmovinių ietigalių su rombine plunksna III potipiui (Kazakevičius, 1979, p. 55). Gausesni jie Šiaurės ir Vakarų Lietuvoje bei Latvijoje (LA, 1974, p. 157). (36 pav.).

Ietigaliai su *profiliuota* plunksna paplitę beveik visame Pabaltijyje, bet skiriasi jų formas. Pietinėje Žiemgalos dalyje rasti tik Jauneikių kapinyne (k. Nr. 390, 396, 415, 438,

36. Jmoviniai su rombo formos plunksna ietigaliai: 1) Jauneikiai, k. Nr. 390, 2) Jauneikiai, k. Nr. 135, 3) Diržiai, k. Nr. 3

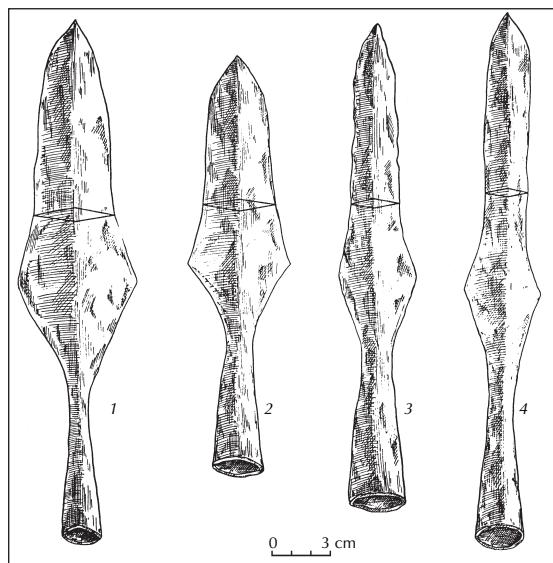
443, 452, 453, 457 ir 13 atsitikt.). Šių ietigaliaių plunksnos nuo įmovo staigiai platėja, o nuo ryškių petelių siaurėja. Ietigaliai 19–28 cm ilgio, plunksnos 13–17 cm ilgio ir 3–4,6 cm pločio. Tokio tipo ietigalius tyrinėtojai priskiria profiliuotų ietigalių V potipiui, datuoja VI a. (Kazakevičius, 1979, p. 59). Kitų autorių nuomone, šie ietigaliai dar gali būti datuojami ir VII a. (LAB, 1960, p. 312). Latvijoje rasti kiek ankstyvesniuose, V–VI a. datuojamuose, kapuose (LA, 1974, p. 157). Pietenėje Žiemgaloje rasti, kaip minėta, tik Jauneikių kapinyne. Kapai datuoti VI–VII a. (Vaškevičiūtė, 1986, p. 48). (37 pav.).

Ietigaliai su *siaura ilga plunksna* nėra gausūs pietinėje Žiemgaloje – rasti tik Jauneikių kapinyne (k. Nr. 43, 60, 78, 218, 222, 226, 287 ir 5 atsitikt.). Jie 15–33 cm ilgio, plunksnos 10–23 cm ilgio ir iki 3 cm pločio. Rasti X a. datuojamuose kapuose. Šių ietigalių daugiau yra Vakarų Lietuvos kapinynuose – X–XI a. kapuose. Latvijos teritorijoje šios formos iečių antgaliai kiek vėlesni – datuojami XI–XII a. Skandinavijoje, kaip ir Latvijoje, laikomi būdingais XI–XII a. (Lietuvių, 1978, p. 14).

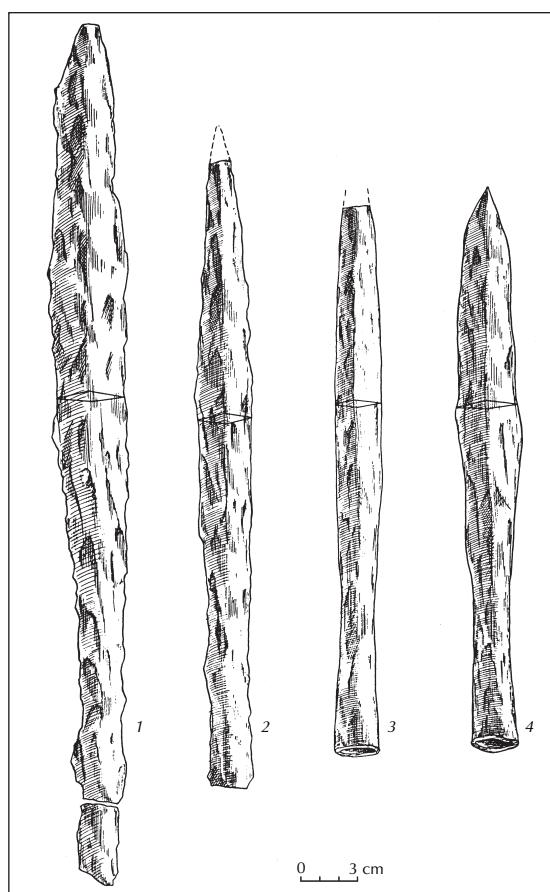
Juostiniai ietigaliai – ne baltų ginklakalių išradimas. Kaip pažymi tyrinėtojai, jie bū-

dingi visai Vakarų Europai, o ypač populiarūs Skandinavijoje (Kazakevičius, 1998, p. 41). Žiemgaloje jų randama retai. Žinomi iš Jauneikių, Linksmučių, Stungių ir Čunkanų-Drengerų kapinynų. Jie 16–36 cm ilgio, plunksnos 2,4–3 cm pločio, datuoti X–XI a. Plačiau paplitę Prūsijoje, vakarinėje bei rytinėje Lietuvos dalyse (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 231; Kazakevičius, 1998, p. 41). Kai kurie ietigaliai turi ornamentuotas įmovas. Ietigaliai su ornamentuotomis įmovomis Žiemgaloje rasti tik Jauneikių ir Čunkanų-Drengerų kapinynuose. Dauguma tyrinėtojų yra tos nuomonės, jog tokie ietigaliai yra importiniai, patekę čia iš Skandinavijos kraštutį ir datuojami IX–XI a. (Kazakevičius, 1999, p. 193). (38 pav.).

Kaip jau minėta, *itveriamieji ietigaliai*

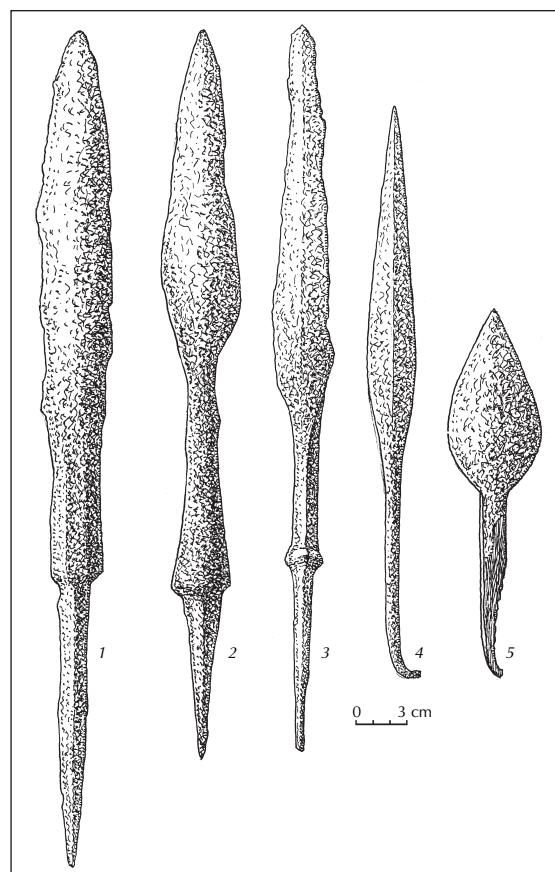
37. Įmoviniai profiliuota plunksna ietigaliai. Jauneikiai: 1) k. Nr. 413, 2) k. Nr. 415, 3) k. Nr. 13, 4) k. Nr. 443

38. Įmoviniai juostiniai ietigaliai: Stungiai, k. Nr. 16, 2) Stungiai, k. Nr. 19, 3) Šukoniai, k. Nr. 91, 4) Jauneikiai, k. Nr. 50

Žiemgaloje buvo vartoti žymiai rečiau nei įmoviniai; jie sudaro tik apie 6–8% visų iečių antgalių. Visi jie vienodi – su karklo arba lauro lapo formos plunksnomis. Rasti nuo 12 iki 38 cm ilgio (39 pav.). Kapuose randami kartu su įmoviniais (Linksmučiai, Linkuva, Jauneikiai, Šukioniai, Pamiškiai, Pavirytė ir kt.). Ankstyviausia aptiktai Jauneikiuose ir Pamiškuose, datuoti VI–VII a., vėlyviausiai X–XI a. (Vaškevičiūtė, 1986, p. 48). Kur kas dažnesni įtveriamieji iečių antgaliai latgalių VII–IX a. kapuose (LA, 1974, p. 157).

Apžvelgus rastuosius ietigalius matyti, jog V–XII a. ginkluotė labai mažai kito: naudoti iš esmės tie patys ginklai – kovos peiliai ir ietys. Keitėsi tik peilių ir iečių antgalių formos ir jų gausa. Nuo VIII a. padaugėjo į kapą dedamų iečių skaičius.

39. Įtveriamieji ietigaliai. 1) Stungiai atsitikt., 2) Jauneikiai, k. Nr. 31, 3) Stungiai, k. Nr. 23, 4–5) Linkuva k. Nr. 2

Žiemgalio vyro ginkluotė turi daug bendrų bruožų su žemaičių bei latgalių ginkluote, nors ir skiriasi nuo pastarųjų. IX–XII a. latgaliai dažnai į kapą dėjo ir kovos kirvį, daugiau naudojo įtveriamuosius ietigalius, o žemaičiai nuo IX a. nebevartojo plačiųjų kovos peilių-kalavijų. Žiemgalių karys skiriasi ir nuo kuršio: labai retai į žiemgalio kapą dedamas kalavijas, X–XI a. kapuose nėra žebroklinių įtveriamujų ietigalių.

Savita žiemgalio ginkluotė leidžia tiksliau nustatyti etninę Žiemgalos teritoriją, pasekti jos ribų kaitą ir kaimynų įtaką. Ypač tai pasakytina apie plačiuosius kovos peilius-kalavijus. Jų paplitimo žemėlapis beveik tiksliai atitinka Žiemgalos teritoriją.

Papuošalai

Žiemgalai mėgo puoštis, todėl jų kapuose randame daug papuošalų. Vieni jų būdingi tik šiai genčiai, kitais puošesi ir kaimynai. Dauguma papuošalų žalvariniai, tik menka dalis sidabriniai ar pasidabruoti. Nešioti papuošalai, kurių gamybai naudota ir sudėtingesnė technologija: žalvarinės papuošalų dalys dengtos sidabro ar alavo plokštelėmis, o šios dar puoštos stiklo akutėmis ir kt. Be įprastų, gausiai randamų papuošalų, nešioti labai reti, išskiriantys savo formą ar dekorą papuošalai. Randama ir tokų juvelyriskos šedrvės – vienetinių egzempliorių, kurių daugiau nėra ne tik Žiemgaloje, bet ir kitose baltų žemėse. Yra papuošalų, kurių galima rasti tik kelis ar keliasdešimt egzempliorių visoje baltų teritorijoje. Įdomu, jog visi rastieji papuošalai vietinių juvelyrų darbo, galbūt kai kurie jų gaminti pagal importinius pavyzdžius, bet pritaikant savą baltišką stilių ir ornamentą.

Žiemgaliai savito stiliaus neturėjo. Jiems būdingas tas pats ornamentas, kuris įprastas visoms baltų gentims. Vyrauja geometrinis raštas, sudarytas iš taškučių, akučių, skersinių įkartelių, krypučių, eglučių, tiesių bei susikertančių linijų. Toks dekoras vyrauja papuošalų ornamentikoje visą genties egzistavimo laikotarpį. V–VI a. dėl tautų krausty-

mosi atsirado zoomorfinis motyvas. Kaip ir būdinga šiam laikotarpiui, gyvuliukai pavaizduoti labai realistiškai. Pirmiausia pasinaudota vandens paukščių įvaizdžiu – antytės ar žąselės puošia lankines seges, kabučių plokštumas, geriamujų ragų pakraščius. Vandens paukščiai, matyt, pasirinkti neatsitiktinai. Trimatičių visatos samprata atitinka vandens paukščių gyvenseną (vaikščioja žeme, plaukioja vandenye, skraido ore). Šalia vandens paukščių vaizduoti ropliai – gyvatės ir žalčiai. Roplių motyvas būdingas daugumai indoeuropiečių genčių. Žiemgaliams jis irgi buvo žinomas, tačiau nebuvo plačiai paplitęs. Vėlyvajame geležies amžiuje labai stilizuota forma naudojamas daugiausia tik lankinių aguoninių segių puošyboje, ir aišku, įvijinėse apyrankėse, kurių jau pati forma primena susirangiusį žaltį. Kitose gentyse zoomorfinis ornamentas plačiai naudotas pasaginių segių ir apyrankių dekoravimui. Žiemgaloje šio tipo segių ar apyrankių reta. Pavieniai daiktai dekoruoti ir iš Skandinavijos atėjusiu borre ar jellingo stiliumi*.

Vienus papuošalus nešiojo tik vyrai, kitus – tik moterys, o dar kitus – ir vyrai, ir moterys. Pagal paskirtį papuošalus galima suskirstyti į galvos dangos, kaklo-krūtinės ir rankų.

Galvos danga

Žiemgalės ypač mėgo puoštis *apgalviais*. Apgalvis – tai metalinis vainikas, gaubiantis galvą kaktos srityje ir primenantis karūnėlę. Iš etnografinės medžiagos žinoma, jog galvos danga skyrė moters drabužį nuo mergino aprangos (Bernotienė, 1974, p. VIII). Todėl kalbant apie apgalvius kyla klausimas, kas jais puošesi: moterys ar merginos? Priimta manysti, kad apgalviais puošesi tik merginos, o ištekėjusios moterys galvos dangos nepuošė. Archeologinė medžiaga rodo, jog apgalviai randami jaunu individžių kapuose. Tačiau yra žinomos išimtys. Netoli žiemgalių žemaitiškame Pagrybio kapinyne, kape Nr. 35, su ap-

galviu palaidota 45–50 metų moteris (Vaitkunskienė, 1980). Yra žinoma ir daugiau tokų atvejų, kai su apgalviu palaidotos vyresnio amžiaus moterys, nors didžioji dauguma palaidotųjų 14–18 metų (Vaitkunskienė, 1980, p. 76). Latvijų archeologė A. Zarinia mano, jog apgalviais puošesi tik jaunos merginos, tačiau pagal vyrausį paprotį mirusioms moterims tai pat uždėdavo apgalvi (Zariņa, 1986, p. 178). Čia reikėtų pasakyti, jog ir Žiemgaloje, kur apgalviai randami palyginti gausiai, jais puošesi turtingesnės, iš kilmingesnių šeimų kilusios merginos. Tai liudija gausios įkapės, rastos kapuose kartu su apgalviais (Pavirvytė, k. Nr. 135, 138, Jauneikių, k. Nr. 57, 384, 349, 414, 419, 425, 435, 459 ir kt.).

Remiantis turima medžiaga galima teigti, jog Žiemgaloje buvo nešiojami trijų tipų apgalviai: 1) sudaryti iš ilgesnių įvijelių ir siaurų skiriamujų plokštelių, 2) iš trumpų įvijelių ir plačių storesnių plokštelių, 3) iš ilgų įvijelių ir skardelių, kurios aplėbia įvijų eiles. Be apgalvių, dar buvo nešiojami įvijų vainikai ir juostos, puoštos žalvariniais spurgeliais.

Pirmaojo tipo apgalviai gaminti iš 2–5 įvijų eilių, įvijėlės apie 3 cm ilgio, ir siaurų, 0,3–0,5 cm pločio, skiriamujų plokštelių. Skiriamujų plokštelių aukštis priklauso nuo įvijelių eilių skaičiaus. Žiemgalės nešiojo 3–5 lygiagrečių eilių apgalvius. Be žiemgalių, juos nešiojo žemaitės, sélės ir latgalės nuo V iki XI a. (Michelbertas, 1972, p. 130). Žiemgaloje šio tipo apgalviai rasti Diržių, Lieporų, Jauneikių, Trivalakių, Papilės kapinynuose.

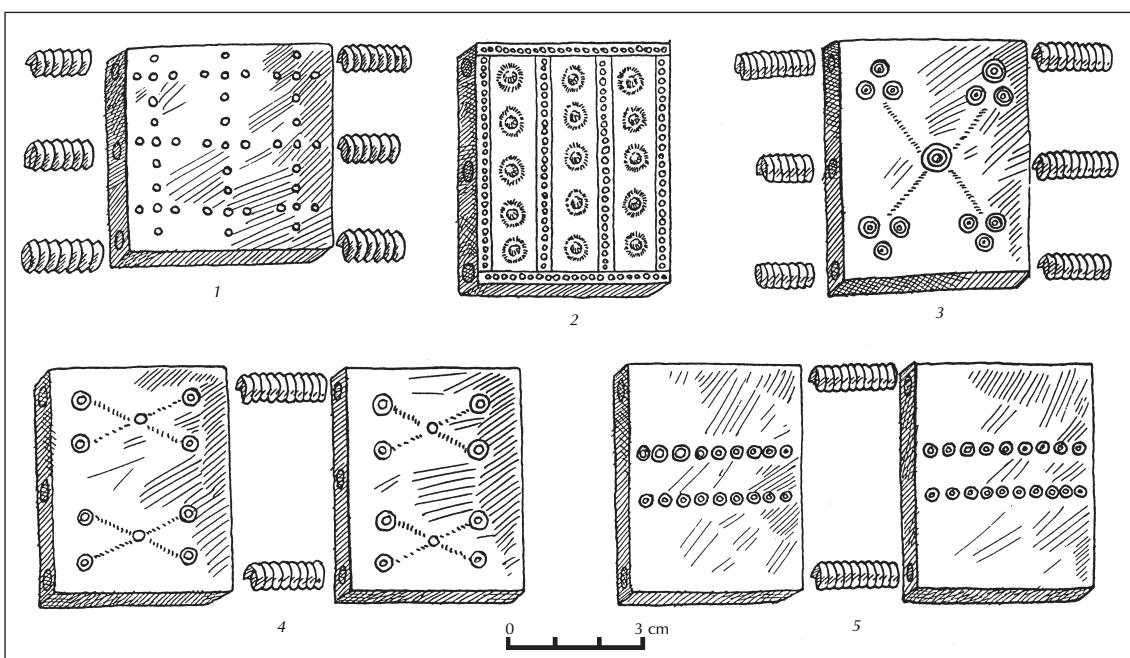
Dalis nešiotų apgalvių turėjo ne stačiakampio, o T formos pavidalo skersinio pjūvio plokštėles. Jų plokščioji pusė plonesnė, skyllutes esti kojelėje. Tokios plokštėlės atrodo lengvesnės, nemasyvios, nors yra gerokai platesnės. Žiemgaloje šio tipo apgalvių turime tik pavienius egzempliorius iš Diržių bei Linkuvos. Deja, nėra né vieno išlikusio sveiko. Tokie apgalviai populiaresni buvo Žemaitijoje. Rasti Pagrybio, Lieporių, Kairėnėlių kapinynuose. Nešioti V–VII a.

* Norint išvengti pasikartojimų, retesnių papuošalų ornamentas bus aptartas skyriuose, skirtuose atskiroms papuošalų grupėms.

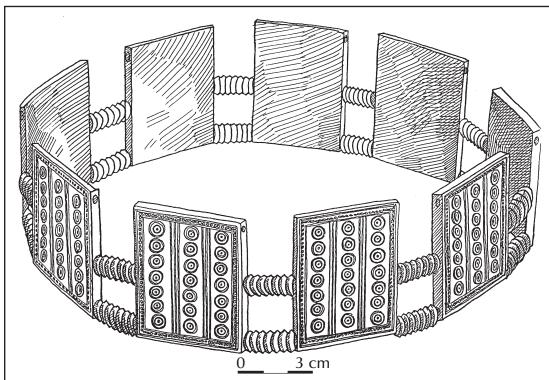
Antrojo tipo apgalviai gaminti iš 0,6 cm storio, 3,7x5,5 – 4,9x6,7 cm dydžio 9 ar 10 žalvarinių stačiakampių plokštelių. Jos turi 3 išlietas skersines skylutes siūlams perverti. Dažniausiai jungtos tik 2 eilės įvijėlių: viena viršuje, kita apačioje. Įvijėlių ilgis šio tipo apgalviuose priklausė nuo plokštelių pločio – jei jos platesnės, tai sujungtos trumpesnėmis įvijėlėmis, ir atvirkščiai. Taip gaunamas reikiamo dydžio vainikas, juosią galvą. Tokie apgalviai yra sunkūs, iki 5,5–6,2 cm pločio. Nors apgalvio plokštélės gana plačios, tačiau daugumos jų lygus paviršius. Tik keilių apgalvių ir kai kurių atsitiktinai rastų plokštelių paviršius ornamentuotas, kai kurių dengtas sidabru (40 pav.). Plokštelių puošybai naudotas jau gilias tradicijas turintis geometrinis ornamentas, dažniausiai sudarytas iš akučių ir įkartelių. Kartais puošiamas vienas plokštélės paviršius, o kartais tik jos centras arba pakraščiai. Ypač gausu tokio tipo apgalvių Jauneikių kapinyne. Jų rasta net dviešimtyje kapų ir 14 jų dalių – kapinyno teritorijoje. Tačiau sveikų išlikusių apgalvių rasta tik šešiuose mažiau suardytuose kapuose

(Vaškevičiutė, 1987, p. 20). Čia rastas ir itin puošnus apgalvis, kurio plokštelių paviršius dengtas sidabru ir ornamentuotas (k. Nr. 349) (41 pav.). Be Jauneikių, sidabru puošti apgalviai rasti Lieporuose, Ringuvénuose, Kurmaičiuose-Linksmenuose; nemažai yra be radimo vienos. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dažnai kape šalia apgalvio, sudaryto iš 9 tokų plokštelių, būna įdėta dar viena, dešimtoji, tarsi papildoma apgalvio plokštélé (Jauneikiai, k. Nr. 349). Galbūt ši papildoma plokštélé galėtų reikšti, jog apgalvis buvo gamintas mažesnei mergaitei turint tikslą ateityje jį padidinti.

Svarbu pažymėti, jog po šiai masyviais apgalviais nėra rasta nė mažiausiu audinio fragmentų. Taigi atrodo, jog šie apgalviai buvo dėvimi tiesiog ant plaukų, o ne ant skaros ar kepuraitės. Apgalvių, pagamintų iš stačiakampių plokštelių, paplitimas rodo, jog jais daugiau puošesi pietinėje Žiemgalos dalyje ir greta buvusioje Žemaitijoje (Vaškevičiutė, 1987, p. 21–22). Tokio tipo apgalvių ilgą laika nebuvę žinoma iš šiaurinės Žiemgalos; netgi buvo manyta, jog ten jie nebuvuo-

40. Apgalvio plokštelių ornamentai: 1) Vėžlaukis, atsitikt., 2) Jauneikiai, k. Nr. 384, 3) Jauneikiai, k. Nr. 408, 4–5) Jauneikiai, k. Nr. 427

41. Stačiakampių plokštelių apgalvis.
Jauneikiai, k. Nr. 349

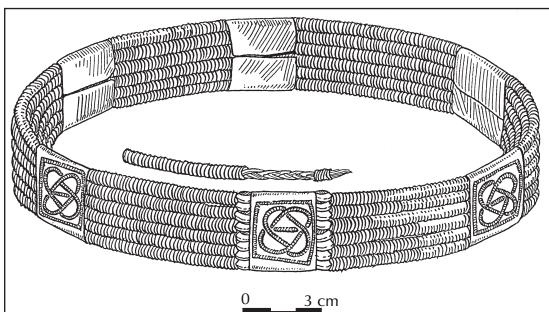
šioti (Vaškevičiūtė, 1992, p. 131). Pastaruoju metu, tiriant Gaidelių-Vidučių (Jelgavos r.) bei Kakužėnų kapinynus (Jelgavos r.), rasti minėto tipo apgalviai (Urtāns, 1994, p. 87–89, 19 pav.; Graudonis, 2001, p. 55–62).

Tokie apgalviai rasti kartu su apyrankėmis iškilia trikampe briauna, nuokamieniais, kiaurakryžiais, kryžiniais smeigtukais, taip pat su smeigtukais trikampe galvute. Šie radiniai leidžia datuoti apgalvius iš stačiakampių plokštelių VI–VII a. ir tik retkarčiais tokie apgalviai buvo nešioti dar ir VIII a. pradžioje, ypač puošnesni, dengti sidabru (Vaškevičiūtė, 1987, p. 21).

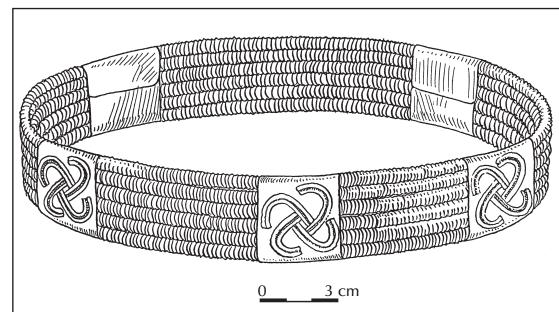
IX–XI a. moterys puošėsi apgalviais, pagamintais iš kelių lygiagrečių jvijų eilių, kurių grupes skiria ir eiles jungia plonos skardelės. Jos pagamintos taip, kad apglėbia visas jvijų eiles ir neleidžia joms išsiskirti. Plokštelių užlenkti galai susieina vidinėje apgalvio pusėje. Tokie apgalviai lengvesni, rasti Jauneikiuose, k. Nr. 46 ir 58, bei Pavirvytėje, kapuose Nr. 135, 137. Pavirvytėje rastieji apgalviai iš-

siskiria plokštelių puošnumu (42, 43 pav.). Juos sudaro 5,5–6,5–2,5x3,5 cm dydžio ornamentuotos plokštélés ir 6 jvijų eilės. Apgalvio iš k. Nr. 135 centrinė plokštélė atskirta nuo kitų trumpesnėmis jvijélémis. Plokštelių ornamento motyvas labai skiriasi nuo, tarkime, anksčiau aprašytų apgalvių. Čia ornamentui panaudotas dvigubo kryžiaus motyvas. Kryžių galai tarpusavyje susipynę. Nors apgalviai rasti XI a. datuotame kape, tačiau artimiausiu puošybos analogijų reikėtų ieškoti VI–VII a. ornamentikoje, ypač rankogalinių apyrankių raštuose, kur kryžiaus motyvas buvo bene dažniausias (Tautaviciūc, 1970, p. 198, 1, 2 pav.). Tik apgalviuose kryžiaus ženklas labiau stilizuotas, labiau primena kryžių, nei į jį panašus. Tačiau vėlyvajame geležies amžiuje dauguma puošybos elementų, atsiradusių V–VI a., naudojami stilizuota forma. Po šiai apgalviais aptiktas nemažas kiekis organinės medžiagos rodo, jog tokie apgalviai buvo nešioti ant medžiaginių galvos apdangalo. Tokie apgalviai néra gausiai ar plačiai paplitę. Jų rasta X–XII a. latgalų kapuose, skriamosios plokštélés dažniausiai ornamentuotos akutémis. Visoje baltų gyventojoje teritorijoje plačiau buvo nešiojami apgalviai iš jvijelių ir siaurų skiriamujų plokštelių. Tokio tipo apgalviais puošėsi merginos ir Latvijos teritorijoje (Latvijas, 1974, 41:12; 59:1, 4 pav.).

Be aptartųjų apgalvių tipų, visoje žiemgalų teritorijoje (tieki pietinėje, tieki šiaurinėje) randami *vainikai*, pagaminti iš vienos ilgos žalvarinės jvijos. Tokios jvijos skersmuo 1,8–2,4 cm, jos viduje randama gausiai išlikusi organinė medžiaga – medinis virbas, stori vil-

42. Apgalvis iš jvijų ir skardelių. Pavirvytė,
k. Nr. 135

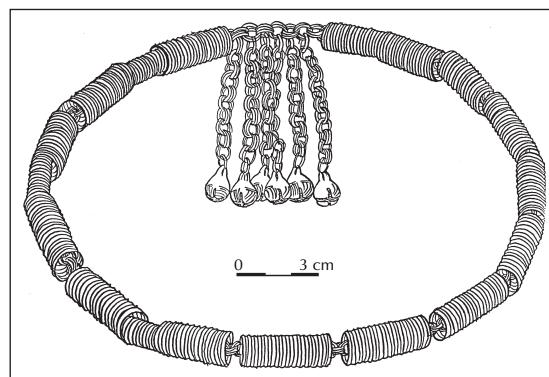

43. Apgalvis iš jvijų ir skardelių. Pavirvytė,
k. Nr. 137

noniai siūlai ar iš jų nupinta virvutė. Matyt, tik su jais stambiai įvijai buvo galima suteikti vainiko pavidalą. Tokių vainikų ypač daug rasta Jauneikių kapinyne. Retkarčiais kape randamos nevienodo skersmens įvijos, o bendras rastų įvijų ilgis siekia net 1 metrą. Atrodytų, jog nešioti ir dvieiliai (dvigubi) vainikai. Tokių vainikų rasta Jauneikių kapinyno kapuose Nr. 428, 439, 459. Jie mėgti ir latgalių. Tik ten randami ir sukabinti tarpusavyje, o pakaušio srityje puošti žalvariniais kutais (Zariņa, 1960, p. 88, 6, 100 pav., p. 155, 71, 91. IV: 2, 3, XIV: 1, XV: 1–4, XVI: 1; XVII: 1 pav.). Apie tokį įvijų nešiojimą literatūroje žinoma ir kitokių nuomonių (Volkaitė-Kulikauskienė, 1984, p. 118–125; Graudonis, 2001, p. 55–62, 8, 12 pav.). Lietuvos teritorijoje, be žiemgalių, panašais vainikais mėgo puoštis žemaitės (Valatka, 1979, p. 6–24; Tautavičienė, 1979, p. 40; Merkevičius, 1979, p. 41–62). Reikėtų pažymėti ir tai, jog vainikai neretai buvo randami kartu su apgalviais iš siaurų stačiakampių plokštelių ir įvijų. Įvijos kartu su minėtais apgalviais ypač buvo mėgtos Žemaitijoje. Ten dėvėtos trumpesnės, sudarė tik daļą tokių vainikų. Be to, jie nešioti žemiau apgalvio iš įvijų ir plokštelių. Pieninėje Žiemgalos dalyje, Jauneikiuose, tokie vainikai nešioti virš apgalvio ir nerasti kapuose be jų (Tautavičius, Tautavičienė, 1978, p. 156–164). Kadangi įvijų vainikai rasti kartu su minėtais apgalviais, tai ir datuojami tuo pačiu periodu, t. y. VI–VII a. Kiek kitoks įvijų vainikas rastas Pavirytės kape Nr. 135. Ji sudarė šešiolika 2,5–3 cm ilgio ir 1 cm skersmens įvijų, suvertu ant žalvarinės grandinėlės. Vainikas pakaušio srityje užsibaigia 6 kabančiomis žalvarinėmis grandinėlėmis su žvangučiais galuose (44 pav.). Rastas kape taip pat su įvijiniu apgalviu. Šis kapas datuojamas XI a.

Matyt, įvijų vainikais, kaip ir apgalviais, žiemgalės puošėsi V–XI a., tik vėlesniais amžiais kiek rečiau.

Be apgalvių, moterų galvos danga buvo puošiama ir kitokiais metaliniais papuošalais. Turtingame Jauneikių kapinyno kape Nr. 124 ant galvos mirusiajai buvo uždėta 120 cm il-

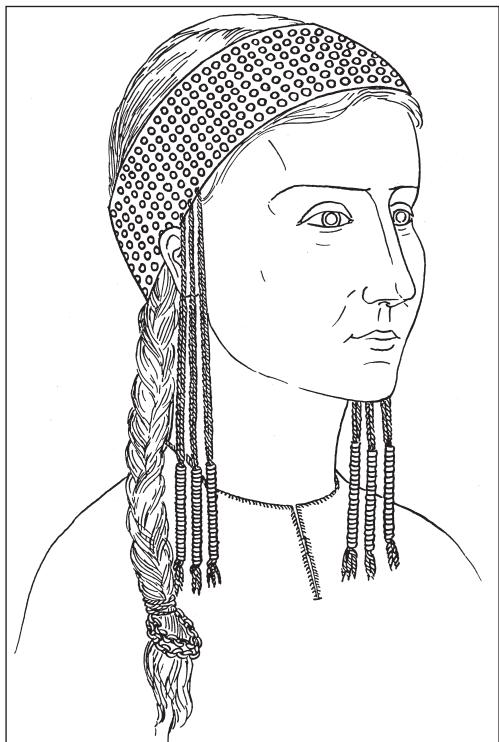

44. Įvijų vainikas. Pavirytė, k. Nr. 135

gio žalvarinė grandinėlė. Ji juosė kaktą, o galai nusileido ant pečių (20 pav.). Greičiausiai ši grandinėlė puošė galvos apdangalo kraštą. Taip puošta galvos danga rasta Diržiuose, k. Nr. 92, ir panaši, tik puošnesnė, nes jas antrą grandelę įkabintas klevo sėklos pavidalo žalvarinis kabutis, – Pavirytės kape Nr. 143. Atrodytų, jog grandinėlė taip pat puošė kraštą audinio, dengusio galvą kaktos srityje.

Žymiai rečiau nei apgalviai buvo nešiojamos kepuraitės ar *galvos raiščiai*. Jų randama ir vyru, ir moterų kapuose. Tokius raiščius gamino iš 5 cm pločio odos (Šukionių) ar audinio (Jauneikiai) juostelės, kurios paviršius nusagstytas žalvariniai spurgeliai. Jie įkabinti į medžiągą ir liežuvėliais kitoje pusėje pritvirtinami prie jos. 6–7 cm pločio puošta smulkiai spurgeliai juosta rasta VIII a. Jauneikiuose, vyru k. Nr. 260 ir 351 (Vaškevičiūtė, 1987, p. 23), Linksmučių k. Nr. 8, 21, Pamiškių k. Nr. 38, Šukionių k. Nr. 12, 34, 35, 78, 121. Pastarajame moters kape rastoji galvos juosta ypač puošni. Ji odi-nė, 5 cm pločio, puošta 7 eilėmis spurgelių. Prie juostos maždaug ties smilkiniuose į ją buvo įvertos 3 juostelės ir prie jų pritvirtintos žalvarinės įvijėlės. Jos turėjo kaboti pečių srityje (45 pav.). Panaši galvos danga rasta to paties kapinyno k. Nr. 12.

Žalvarinių spurgelių juostų, tik siauresnių, rasta moterų kapuose Pavirytėje, k. Nr. 90, Stungiuose, k. Nr. 26, Linksmučiuose, k. Nr. 20, 21, 22, 36, Pamiškuose, k. Nr. 4, 38. Šias juostas galima traktuoti ir kaip moterų kepuraičių krašto apvadus.

45. Galvos juostos rekonstrukcija (pagal Šukionių kapinyno k. Nr. 119)

Kepuraitėmis tiek vyrai, tiek moterys labiau mėgo puoštis Žemaitijoje ir Kurše. Ten jų dažniau randama moterų nei vyrų kapuose (Volkaitė-Kulikauskienė, 1959, p. 43; Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 127).

Kaip matome, pietinėje Žiemgalos dalyje galvos danga buvo savita, skirtinga nei kituose regionuose nešiota. Apgalviai iš stačiakampių plokštelių randami tiktais Žiemgaloje ir centrinėje Žemaitijoje. Tik pietinėje Žiemgalos dalyje kartu su minėtais apgalviais nešioti stambių ilgų įvijų vainikai virš apgalvio, o Žemaitijoje, kur taip pat dėvėti apgalviai, įvijos randamos pakaušio srityje, žemiau apgalvio, neretai nešiotos ir be apgalvių. Minėto tipo apgalvių ir vainikų dėvėjimas priartina pietinius žiemgalius prie žemaičių.

Savitai puoštos kepuraitės ir juostos, žalvariniai spurgeliai, įkabinti į audinį ar odą, paplitę taip pat minėtame regione. Kaip vėliau matysime, tokie spurgeliai ypač populiarūs, naudoti ne tik galvos dangai, bet ir apavui ar diržams puošti.

Kaklo papuošalai

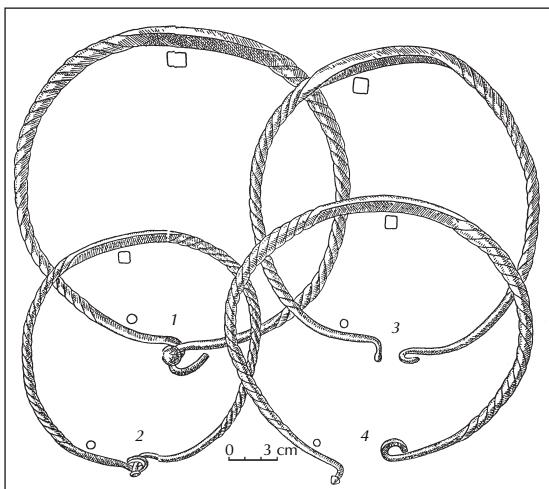
Šią papuošalų grupę sudaro antkaklės ir karoliai.

Antkaklės žiemgaliai mėgo ir nešiojo įvairių formų. Šis papuošalas tiko tiek moterims, tiek vyrams. Tos pačios formos antkaklės nešiotos abiejų lyčių atstovų. Todėl antkaklių negalima skirstyti į moterų ar vyrų. Tačiau krinta į akis tai, jog su antkaklémis palaidota tik nedaug mirusiuju: Jauneikių kapinyne 10%, Pavirytėje 11, Linksmučių 12, Pamiškių 20, Stungių 26%, Šukionių kapinyne šis rodiklis dar mažesnis – tik apie 6%. Literatūroje yra įsigalėjusi nuomonė, jog antkaklémis puošėsi tik turtingi, kilmingi visuomenės nariai (Vaitkuskienė, 1978, p. 24). Žiemgalos kapinynų medžiaga visiškai paremtų šį teiginį. Antkaklémis puošesi visą laikotarpį, t. y. nuo pat V iki XII a. Tačiau šį laikotarpį jos nešiotos netolygiai: mažiau antkaklių VI–VII a. kapuose ir daugiau VIII–XII a. Be to, VI–VII a. dažniau laidota tik su viena antkakle, o iš IX–XII a. randame kapų su 2–3 ar net 4 antkaklémis: Jauneikiuose, k. Nr. 58, – 4 antkaklės (beje, ši kapą galime pavadinti siuvėjos (amatininkės) kapu. Jame rasta adata ir kitos retesnės, gausesnės įkapės, rodančios, jog mirusioji turėjo užimti ne visai eilinę padėtį to meto visuomenėje). Stungiuose, k. Nr. 14, – 3 antkaklės (kape palaidota jauna mergaitė su geriamuoju ragu), Pamiškiuose, k. Nr. 58, – 4 antkaklės ir t. t. Visuose tuose kapuose palaidotos moterys. Greičiausiai paprotys moteris laidoti su keliomis antkaklémis plito iš Kuršių, kur jis būdingas.

Dauguma rastujų antkaklių žalvarinės, tik viena kita sidabrinė ar geležinė. Nešiotos antkaklės įvairių formų, tačiau labiausiai paplitusios ir gausiausiai randamos visoje Žiemgalos teritorijoje *antkaklés su kabliuku ir kilpele*. Tik šio tipo antkaklés buvo rastos Šukionių kapinyne, didžiąją daugumą jos sudarė Pamiškiuose (iš 65 antkaklių net 36 šio tipo) ir Jauneikiuose. Randamos be išimties visuose žiemgalų kapinynuose. Nešiojo ir vyrai, ir moterys, ir vaikai. Jų lankelis prie galų suktas, vidurinioji dalis keturkampio skersinio pjūvio,

V–XII A. ŽIEMGALIŲ KULTŪRA

galai plonėja ir užsibaigia vienas galas kabliuku, kitas – kilpele. Jauneikių kapinyne kai kurių šio tipo antkaklių vidurinioji dalis puošta tinkliniu ornamentu ar duobutėmis, o kabliukas esti su „kepurėle“, puošta įkartelėmis. Kai kurios iš šių antkaklių sidabrinės (Tautavičienė, 1981, p. 7: 25, 26, 27, 15 pav.), tačiau didžioji dauguma žalvarinės. Jos jvairaus dydžio: skersmuo 1,1–2 cm, storis 0,6–1,1 cm (46 pav.). Nešiotos taip, kad užsegimas esti ir krūtinės (Jauneikiai), ir sprando srityje (Šukioniai). Šio tipo antkaklių dažniausiai randama Šiaurės Lietuvoje, kiek rečiau – Vakarų bei Vidurio Lietuvoje. Jomis puošesi žiemgalių, žemaičiai, kuršiai, skalviai, aukštaičiai, latgalių. Ypač mėgtos IX–X a., nors pradėtos nešioti jau nuo V a. pabaigos – VI a., o pavienės puošnesnės – dar ir XI a. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 144; LAA, 1978, p. 21; Tautavičius, 1996, p. 178). Jauneikių kapinyne 4 tokios antkaklės rastos VI–VII a. kapuose (Vaškevičiūtė, 1987, p. 25). Kituose kapinynuose jų rasta ir vėlesnio laikotarpio kapuose. Latvijos teritorijoje antkaklės su kilpele ir kabliuku taip pat gausiausios Žiemgalos srityje, kiek rečiau nešiotos kuršių bei latgalių, o lybiai jomis puošesi itin retai (Latvijas, 1974, p. 214). Todėl galime drąsiai teigti, jog tai žiemgaliams būdingas antkaklių tipas, ir jų kitas gentis jis, matyt, plito iš šio krašto.

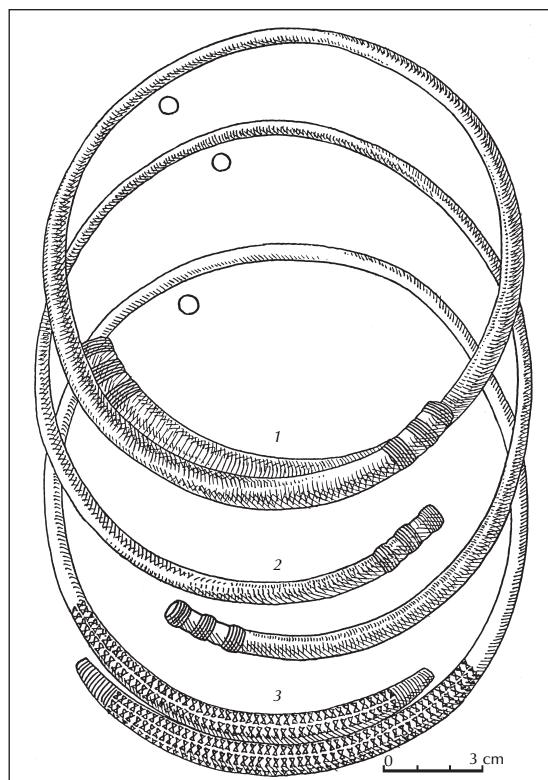

46. Antkaklės su kabliuku ir kilpele:

- 1) Jauneikiai, k. Nr. 113, 2) Valdamai, k. Nr. 7,
- 3) Pamiškiai, k. Nr. 54, 4) Stungiai, k. Nr. 19

Antkaklių užkeistais storėjančiais galais rasta Jauneikių kapinyne (k. Nr. 4 ir 444), VI–VII a. moterų kapuose, Diržiuose (k. Nr. 43), Rūdiškėse (atsitikt.), Linksmučiuose (k. Nr. 70), Pavirytėje (k. Nr. 6). Jų lankelis apvalaus skerspjūvio, galai truputį storėja ir užsikeičia. Patys galiukai ornamentuoti skersinių rantelių grupėmis ar trikampėliais. Jos 13,7–14 cm skersmens, lankelis 0,3 cm, galai 0,6–0,7 cm storio. Viena jų – sidabrinė (Tautavičienė, 1981, p. 7: 37, 2 pav.). Šis antkaklių tipas būdingas Vakarų bei Šiaurės Lietuvai, o Latvijoje sutinkamas tik žiemgalių teritorijoje (Latvijas, 1974, p. 160, 41: 14 lent.). Pradėtos nešioti nuo V–VI a. ir nešiotos iki XI a., tačiau labiausiai mėgtos VIII–IX a. (Tautavičius, 1996, p. 181) (47 pav.).

Pergniaužtinės antkaklės nors retai, bet buvo nešiotos ir Žiemgaloje. Iš Lietuvos teritorijoje esančių žiemgalių kapinynų tik viena šio tipo antkaklė – VII a. vyro kape Nr. 422 Jauneikiuose. Ši antkaklė sidabrinė (Tautavi-

47. Antkaklės užkeistais storėjančiais galais:

- 1) Jauneikiai, k. Nr. 4, 2) Jauneikiai, k. Nr. 444,
- 3) Linksmučiai, k. Nr. 70

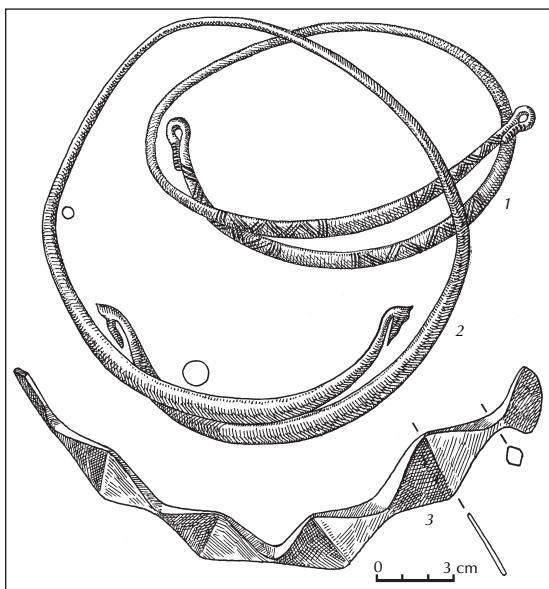
čienė, 1981, p. 7: 35, 21 pav.). Antkaklės lankelio vidurinioji dalis plona, apskrita, galai ir šonai storesni, plokšti, užkeisti. Plokščioji lankelio dalis protarpiais igniaužta, tarp igniaužimų susidaro aštūs rombai. Tokio tipo antkaklės datuojamos VI–VII a. sandūra (Tautavičius, 1996, p. 180). Latvijos teritorijoje jų rasta gausiau, bet ir ten jos paplitusios tik žiemgalių ir latgalių žemėse (Latvijas, 1974, p. 160, 41: 15 pav.; p. 161, 42: 8 pav.) (48: 3 pav.).

Balnelinės antkaklės – irgi mėgtas žiemgalių antkaklių tipas. Jas, skirtingai nuo antkaklių užkeistais pastorintais galais, nešiojo ir vyrai, ir moterys. Jų daugiausia rasta Jauneikių kapinyne. Antkaklių lankelis apvalaus skerspjūvio, galai ir šonai kiek storesni, papuošti smulkiomis įkartėlėmis, rombeliais, o kartais ornamentas imituoją tordiravimą. Vieinas lankelio galas užsibaigia „balneliu“, kuris taip pat ornamentuotas, kitas – ramento formos kilpele. Šio tipo antkaklių rasta ir sidabrinių – Jauneikiai, k. Nr. 28 (Tautavičienė, 1981, p. 8: 39, 24 pav.). Antkaklių skersmuo 15–16 cm, lankelio storis 0,7–0,8 cm. Nešiotos VII–XI a. Pastaruoju metu šių antkaklių rasta ir VI a. kape (Kazakevi-

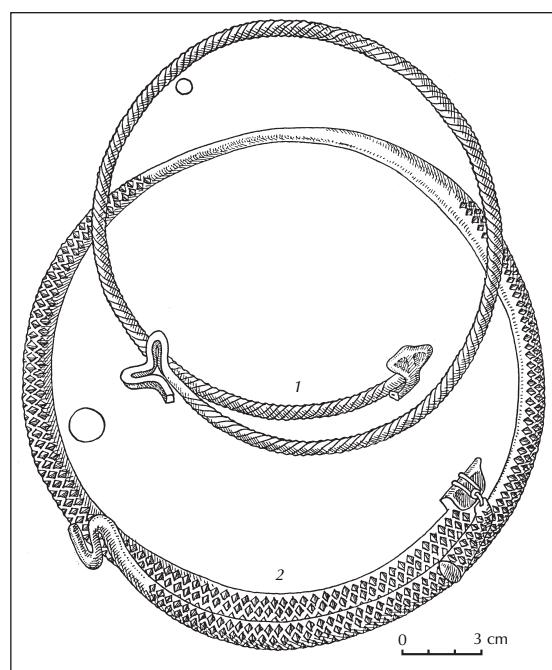
čius, 1993, p. 97; Šnore, 1980, p. 97–100). Be žiemgalių, jomis puošesi séliai, lietuviai, aukštaičiai, rečiau žemaičiai ir kuršiai. Ne maža jų Latgaloje (LAA, 1978, p. 24; Tautavičius, 1996, p. 182), randamos taip pat Estijoje (Тыниссон, 1962, p. 254) (49 pav.).

Antkaklės užkeistais keturkampiais galais taip pat mēgstamas žiemgalių papuošalas. Jų lankelis tordiruotas, galai keturkampiai, vidurinioji dalis plonesnė, apvalaus skerspjūvio. Skersmuo 17–20 cm, lankelio storis 0,6–0,7 cm. Visos rastos moterų ar vaikų (sprendžiant iš jkapių, mergaičių) kapuose (Jauneikiai, k. Nr. 58; Stungiai, k. Nr. 15; Pamiškiai, k. Nr. 26; Linksmučiai, k. Nr. 19; Diržiuose, k. Nr. 25 ir kt). Jos pradėtos nešioti nuo VIII a. ir ypač mėgti jomis puoštis X–XI a. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 146; LAA, 1978, p. 24). Tokio tipo antkaklės būdingos ir latgaliams. Rečiau aptinkamos už Rytų Pabaltijos ribų: rasta Šiaurės rytų Baltarusijoje (Latvijas, 1974, p. 161, Сепреева, 1978, p. 37, 1: 3 pav.) (50 pav.).

Ramentiniai galais antkaklės rastos Jauneikių, Diržių, Linkuvos ir Pavirvytės kapinynuose. Antkaklių lankelis apvalaus skersi-

48. Antkaklės ramentiniais galais: 1) Linkuva, atsitikt., 2) Pamiškiai, k. Nr. 23, pergniaužtinė antkaklė – 3) Jauneikiai, k. Nr. 422

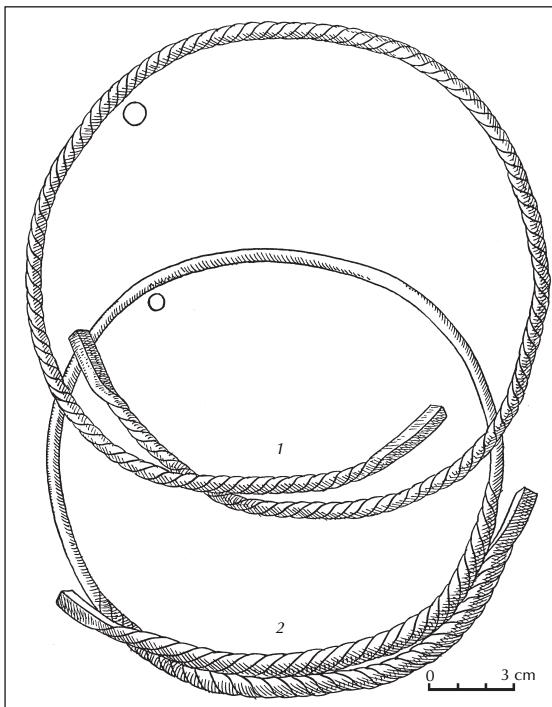

49. Antkaklės balneliniai galais: Jauneikiai 1) k. Nr. 28, 2) 124

V–XII A. ŽIEMGALIŲ KULTŪRA

nio pjūvio, galai užkeisti, o plonėjantys galukai sulenkti į vienodas remento formos kilpeles. Antkaklių lankelis dekoruotas įstrižomis įkartomis. Jomis puoštasi IX–XI a., randamos dažniausiai žiemgalių ir sėlių žemėse, rečiau buvo nešiotos lietuvių, žemaičių bei kuršių ir latgalių (Tautavičius, 1996, p. 184; Latvijas, 1974, p. 214, 56: 3 pav.). Randamos ir į rytus iki Aukštutinės Padneprės (Cepreeva, 1978, p. 34) (48: 1, 2 pav.).

Vytinės antkaklės kūginiais galais žiemgalių teritorijoje randamos retai, labiau paplitusios Rytų Lietuvoje ir Latgaloje. Šių antkaklių lankelis vytas iš 3 apvalių vielelių, galai užkeisti. Viename gale dvi vielos baigiasi pailgomis plokšteliémis, o trečioji – kūgeliu, kitame gale visos 3 vielos – aukštais kūgelliais. Plokštelių paviršius puoštas trikampėliais ir zigzagais. Antkaklės 19–20 cm skersmens, lankelis 0,8 cm storio, kūgelio aukštis 2,1–2,3 cm. Trys rastos Jauneikių kapinyne (k. Nr. 58(2) ir 107) ir viena Rūdiškių. Nešiotos VIII–XI a. Jauneikiuose rastosios daudatos X–XI a. (Vaškevičiūtė, 1987, p. 26).

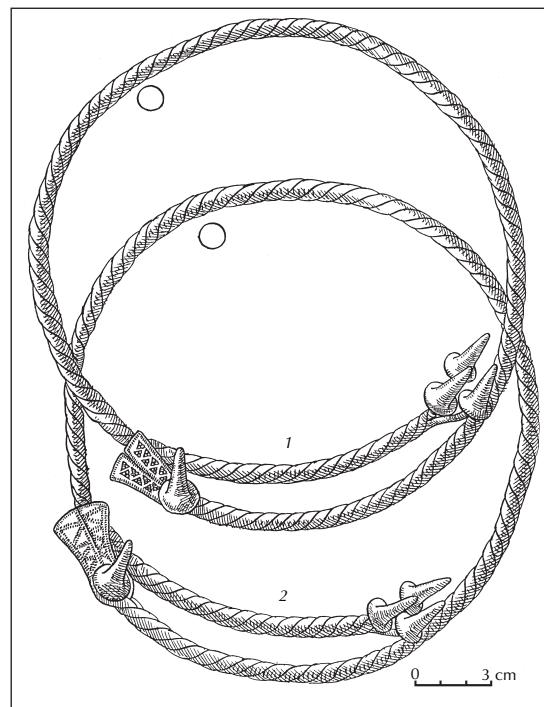

50. Antkaklės užkeistais keturkampiais galais:
1) Jauneikiai, k. Nr. 58, 2) Pamiškiai, k. Nr. 26

Be Rytų Lietuvos, retkarčiais jomis puošesi centrinėje ir šiaurinėje Lietuvoje, jas mėgo latgaliai (LAA, 1974, p. 30; Latvijas, 1974, p. 231, 61: 5 pav.) (51 pav.).

Gausiau buvo puoštasi *vytinėmis antkaklėmis kilpiniais galais*. Jų rasta Pavirvytės (6 vnt.), Linkaičių, Diržių (4), Meldinių, Stačiūnų (8) kapinynuose. Nešiotos ir vyrių, ir moterų. Antkaklių lankelis vytas iš 3 vielų. Viename gale iš vienos vielos sulenkama kilputė, o kitos dvi vielos apvyniojamos apie ją. Kitame lankelio gale iš vienos vielos sulenkiamas kabliukas, o kitos dvi apsukamos aplink. Antkaklių galai prasikeičia; kilpelė apie 1 cm dydžio, lankelio storis 0,6–0,8 cm (52:1 pav.). Nešiotos X–XII a. ir ypač mėgtos kuršių (LAA, 1978, p. 29; LA, 1974, 48 lent.). Gal todėl neatsitiktinai daugiau jų rasta Pavirvytės kapinyne.

Nešiotos ir *sudétinės antkaklės*: sujungtos 3–4 antkaklės smulkesniais ramentiniais galais. Prie lankelių galų ir ties viduriu jos sukabintos tarpusavyje siauromis plokšteliemis (pav. 52: 2, 3 pav.). Tokių antkaklių ži-

51. Antkaklės kūginiais galais: Jauneikiai
1) k. Nr. 58, 2) k. Nr. 107

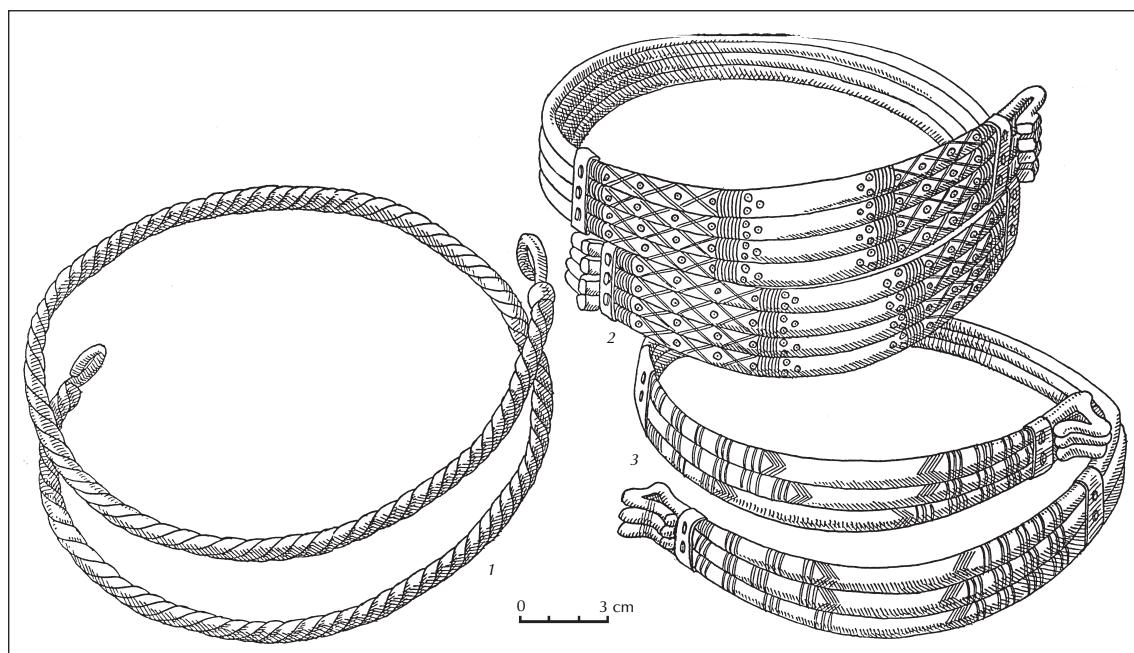
noma nedaug. Gausiausiai jų rasta Pavirytės kapinyne. Visos rastos X–XI a. moterų kapuose. Be Pavirytės, žinomas iš Ringuvėnų, Šaukėnų; tai yra jau žemaičių kapinynai (LAA, 1978, p. 27). Latvijoje jų dažniau aptinkama (Latvijas, 1974, p. 214, 56 lent.).

Kaip matyti, žiemgaliai mėgo antkakles ir nešiojo jas įvairių formų. Pačios ankstyviausios – pergniaužtinės ir užkeistais storėjančiais galais. VII a. kapuose randamos balnelinės, užsibaigiančios kabliuku ir kilpele, nors didžioji dauguma šio tipo antkaklių priklausytų jau VIII–X a. VIII–XII a. kapuose antkaklių pagausėjo, pradėta nešioti po kelias iš karto. Nuo VIII a. buvo nešiojamos vytinės antkaklės kūginiais galais, užkeistais keturkampiais galais. Nuo IX a. – antkaklės ramentiniai galais. X–XI a. kapuose atsirado naujo tipo antkaklių – sudėtinės antkaklės, o X–XII a. nešiotos vytinės kilpiniai galais. Vienos antkaklės būdingos beveik visoms Lietuvoje ir Latvijoje gyvenusioms gentims, kitos nešiotos tik žiemgalių. „Žiemgališkos“ yra su kabliuku ir kilpele galuose, užkeistais keturkampiais galais, taip pat sudėtinės. Antkaklėmis užkeistais storėjančiais galais, be

žiemgalių, puošesi žemaičiai, o vytinėmis kūginiais galais ir balnelinėmis – aukštaičiai, lietuviai ir latgaliai, vytinėmis kilpiniai galais – kuršiai.

Karolių apvaros. Papročio puoštis karolių apvaromis Žiemgaloje nebuvo, karolių rasta labai nedaug. Tik retkarčiais vyru, moterų bei vaikų kapuose randama po 1–2 karoliukus; jie buvo nešioti tik kaip amuletais. Didžioji dauguma karolių gintariniai, mažiau rasta stiklinių ar molinių. *Gintariniai* karoliukai įvairių formų: dvigubo nupjauto kūgio, plokšti, statinaitės formos, pailgi. Tačiau visi jie smulkūs. Karoliai-amuletai rasti VIII–XI a. kapuose. Nešioti kartu su antkaklėmis ir be jų. *Stikliniai* karoliai dažniausiai tam siai mėlyno stiklo, rantyti. Žinomas vienas margas karoliukas, rastas Jauneikių kapinyne, bei keli *moliniai* karoliai.

Čia reikėtų išskirti tiktai Pavirytės kapinyną, kuriame, palyginti su kitais žiemgalių kapinynais, karolių rasta daugiau. Bet ir čia, išskyrus moters kapą Nr. 138, kuriame buvo mėlyno stiklo rantytų karolių apvara, visuose kituose kapuose rasta tik po 1–2 karoliukus.

52. Antkakklių kilpeliniai galais ir sudėtinės antkakklių: Pavirytė, 1–2) k. Nr. 137, 3) k. Nr. 143

Minėtame kape moters kaklą puošė dviguba mėlyno stiklo 68 rantytų karolių apvara (53 pav.). Joje buvo ir 2 nedideli dvigubo nupjauto kūgio formos gintariniai karoliukai. Ši apvara vienintelė visoje Žiemgalos teritorijoje. Beje, kapas turtinges, išsiskiria iš kitų savo ne-tradicinėmis įkapėmis. Manytume, kad ši karolių apvara atspindi glaudžius ryšius su kuršių kultūra, nes kaip tik vakariniai žiemgalių kaimynai kuršiai mėgo puoštis karoliais. Palyginti su kitaikis kapinynais, karolių kiek gausiau rasta Diržiuose. Jie visi gintariniai.

Krūtinės papuošalai

Didelę papuošalų grupę sudaro krūtinės papuošalai – *segės, smeigtukai, grandinélés*. Žiemgaliai jais puošesi kiek kitaip nei kitos gentys. Čia seges nešiojo tik vyrai, o moterys – smeigtukus. Tik labai retai vyro drabužiui susegti naudoti smeigtukai, o moterų – segės. Smeigtukai vyru kapuose kartais randami ne iprastinėje vietoje – krūtinės srityje, o prie galvos, kojų ar po mirusiojo griauciaisiai. Matyt, smeigtuku susegdavo ne tik drabuži, bet ir drobulę, į kurią buvo susuptas mirusysis. Panašią paskirtį turėjo ir kai kuriuose moterų kapuose randamos segės.

Paprotys vyrams puoštis segėmis, o moterims smeigtukais yra vienas iš žiemgalių senosios kultūros bruožų, bet jis bendras su žemaičiais ir kuršiais. Tik kapuose jų padėtis dažnai skiriasi.

53. Mėlyno stiklo karoliai. Pavirytė, k. Nr. 138

Kaip jau buvo minėta, segės vyru kapuose randamos krūtinės-juosmens srityje, paprastai po vieną. Tik retai kape būna 2, 3 ar net 4, 5 segės. Jų kape padaugėjo, pradėjus nešioti pasagines. Lankinių segių randama tik po vieną (išimtį sudaro tik kai kurie Pavirvytės moterų kapai).

Žiemgalių moterims būdinga puoštis smeigtukų pora. Kape jie randami abiejose krūtinės pusėse, sujungti grandinėle ar keliomis grandinélémis. Kartais grandinélés labai ilgos. Taip buvo puošiamas – susegamas viršutinis drabužis. Dažniausiai porą sudarė 2 vienodos formos smeigtukai. Tačiau randama vienoje poroje su skirtingomis smeigtukų galvutėmis. Vyru kapuose randami paprastesni, ne tokie puošnūs smeigtukai – dažniausiai geležiniai lazdeliniai ar žalvariniai nuokamieniai, dar rečiau žiediniai ar trikampė galvute. Bet niekada vyrai nenešiojo smeigtukų poros. Rastieji smeigtukai daugiausia žalvariniai, išskyrus lazdelinius, dažniausiai nukaltus iš geležies. Gana dažnai žalvarinių smeigtukų galvutės būna puoštos baltu metalu – sidabro plokštelėmis ar alavu. Dalis rastųjų papuošalų yra tikri juvelyriskos pavyzdžiai. Jie ne tik gražių formų, bet ir ypač kruopščiai pagaminti, skoningai ornamentuoti. Ornamentų motyvuose atispindi to meto žmonių dvasinis pasaulis, jų ryšys su gamta.

Dalis krūtinės papuošalų, kaip ir antkakliai ar apgalvių, būdingi tik šiai sričiai. Todėl tokie papuošalai padeda nustatyti žiemgalių teritorijos ribas, jų ryšius su kaimynais. Vadinas, krūtinės papuošalai – svarbi etninės kultūros dalis.

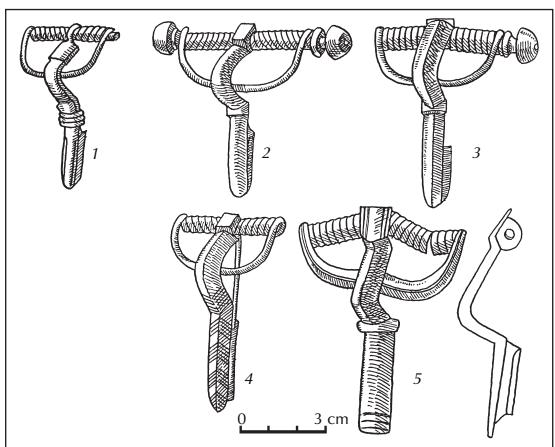
Žiemgaliai nešiojo įvairių formų seges. Jos yra lankinės, pasaginės ir plokštelinės (apskritos ir kryžinės).

Lankinės segės Rytų Pabaltyje išplito III a. pabaigoje – IV a. ir naudotos bent iki XI a. Jos buvo labai įvairios, skirtomos į pogrupius, dažniausiai atsižvelgiant į kojelės formą. V–IX a. buvo būdingiausias vyru papuošalas.

Žiemgalių kapinynuose ankstyviausios yra *lankinės* segės *lenkta kojele*. Šių segių įvija

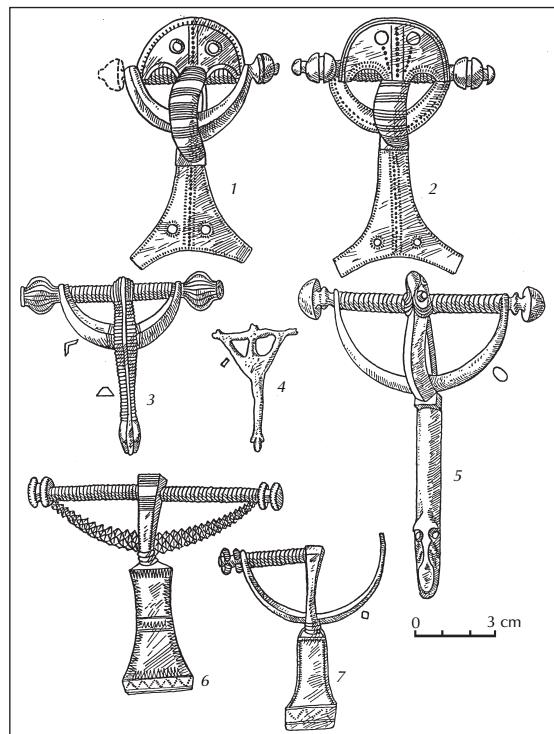
atvira, lankelis apvalaus skersinio pjūvio, liemenėlis profiliuotas, ties perėjimu į kojelę puoštas žiedeliais. Segės nedidelės, apie 5–6 cm ilgio, lankelis 3,5–4 cm pločio, dažniausiai visai neornamentuotos (54: 1–3 pav.). Tokios segės nešiotos Vidurio ir Rytų Europoje. Žiemgalos teritorijoje jų nedaug, rastos Jauneikių kapinyne V–VI a. kapuose, Skarės kapinyne (Duobelės r.), Plavniekalno, Grinertų ir kt. Labiau mėgtos Vakarų ir Vidurio Lietuvoje, nešiotos IV–V a. (Latvijas 1974, p. 158, 30: 15, 41: 7 lent.; Tautavičius, 1996, p. 190–191).

Lankinių ilgakoju segių randama daugiausia V–VI a. kapuose. Šių segių jvijos užsibaigia pusrutulio formos buoželėmis. Jvijos lankelis plokščias, liemenėlis ir kojelė pusiau apvalaus pjūvio, dažnai ornamentuoti ranteliais (kartais jų grupėmis, retkarčiais ištisi), užkaba lieta. Jos 10–13 cm ilgio, jvija 7,2–9,7 cm (54: 4, 5 pav.). Tokiomis segėmis puošesi Lietuvos, Latvijos ir Rytprūsių teritorijoje gyvenusios baltų gentys (LAB, 1961, p. 327; LAA, 1974, p. 158). Jos plačiai paplitusios Vakarų Europoje, iš ten per prūsus gentis atėjo į rytinę Baltijos jūros pakrantę (Tautavičius, 1996, p. 192). Pietinėje Žiemgalos dalyje šio tipo segės negausios, rastos tik Jauneikių ir Rūdiškių kapinynuose. Matyt, ir dėl tos priežasties, jog nedaug težino ma šio laikotarpio kapų.

54. Lankinės segės lenkta ir ilga kojele:
Jauneikiai, 1–4) atsitikt., 5) k. Nr. 393

Lankinės pelėdinės segės gerokai puošnesnės, retai, bet randamos ir žiemgalių žemėse. Segių jvijų galai užsibaigia buoželėmis, kojelė plokščia trikampė, apačioje su įlinkimu, liemenėlis pusiau apvalaus skersinio pjūvio, puoštas skersinių rantelių grupėmis. Jvijų lankelis platus, suploto trikampio skersinio pjūvio, uždengtas vėduoklės formos skydeliu. Skydelis virš jvijos ir kojelė kartais dengti sidabro plokšteliemis, ornamentuotomis smulkiai iškilių taškučių linijomis, juostelėmis, kryželiais. Plokšteliė virš jvijos ir virš kojelės turi po 2 akutes. Segės 8–11 cm ilgio, jvija 6,5–8,5 cm ilgio (55: 1–2 pav.). Datuoamos VII–IX a. Pietinėje Žiemgalos teritorijoje rastos Jauneikių, Šukionių ir Rūdiškių kapinynuose (pastarajame sidabrinė). Lietuvos teritorijoje jos nėra gausios. Žinoma tik 15 jų egzempliorių (Tautavičius, 1996, p. 217). Rastos kuršių, latgalių ir selių žemėse, taip pat žinomas Got-

55. Lankinės pelėdinės, gyvūninės ir skliutakojės segės: 1) Jauneikiai, k. 443,
2) Jauneikiai, k. Nr. 422, 3) Jauneikiai,
k. Nr. 466, 4) Jauneikiai, k. Nr. 381,
5) Jauneikiai, k. Nr. 390, 6) Pamiškiai, k. Nr. 27,
7) Jauneikiai, k. Nr. 455

lande. Kartais jos labai puošnios, didelės, puoštos dar ir mėlyno stiklo akutėmis, todėl nuo seno domino tyrinėtojus (Latvijas, 1974, p. 158, 42: 23 pav.; Urtāns, 1961, p. 39–59).

Lankinės gyvulinės segės čia taip pat negausios. Žiemgaloje jų rasta tik Jauneikiuose ir viena atsitiktinė Budraičių kapinyne (Joniškio r.). Jauneikiuose rastos 3 segės, visos skirtingos. Kapo Nr. 381 segutė nedidelė, vos 5,5 cm ilgio ir 3,6 cm pločio. Segės įvija su nedidelėmis buoželėmis galuose, kojelės galas smailėja ir baigiasi tarsi stilizuotu gyvulio snukučiu su dviem ataugėlėmis – auselėmis. Kapas apardytas; kitų įkapių daugiau nerasta. Tačiau sprendžiant iš to, kad kapas rastas toje kapyno dalyje, kur laidota V–VII a., be to, segė įvijos galuose turi buoželės, ši kapą ir gyvulinę segelę reikėtų datuoti taip pat VI–VII a. (55: 4 pav.).

Kapo Nr. 390 segė turi net 2 gyvulio galvutes. Nors ji ir 14,5 cm ilgio, bet atrodo lengva ir grakšti. Jos įvija baigiasi buoželėmis, ilga kojelė – anties galvutė kiek paplotu snapu, segės liemenėlio galas virš įvijos – žalčio galvutė. Abi galvutės gana realistiškos – aiškiai išskiria antakų linijos, akytės, nosies skylutės. Kartu su sege buvo įmoniniai ietigaliai su profiliuota ir rombo formos plunksnomis. Datuojama VI a. (Vaškevičiūtė, 1978, p. 27) (55: 5 pav.).

Kape Nr. 466 rastoji segė 7,8 cm ilgio, įvija 8,8 cm ilgio, didelėmis „aguonos“ formos buoželėmis. Lankelis per vidurį turi aštarių išilginę briauną, kojelė rantyta ir užsibaigia gyvuliuko, greičiausiai žalčio, snukučiu. Snukutis pavaizduotas labai realistiškai, ryškiai skiriasi nuo visos segės kojelės. Be segės, mirusiajam į kapą buvo įdėti 2 įmoniniai ietigaliai su lauro lapo formos plunksnomis. Kapas datuojamas VII a. (Vaškevičiūtė, 1978, p. 27) (55: 3 pav.).

Budraičių segė išlikusi ne visa, tik kojelė su giliais skersiniaiš ranteliais ir gyvulio galvute (Tautavičius, 1996, p. 205, 93 pav.).

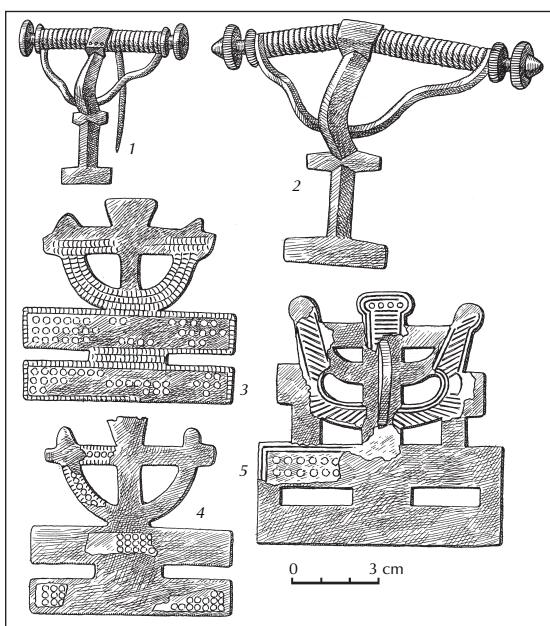
Iki šiol lankinės gyvulinės segės Lietuvos teritorijoje buvo randamos daugiausia pajūrio rajonuose ir datuojamos VIII–IX a. Siame

kapinyne rastosios lankinės gyvulinės segės vienos ankstyviausių Lietuvos teritorijoje. Jų gyvulių galvutės realistiškesnės negu vėlesnių, pajūrio gyventojų naudotų.

Pastaruoju metu jų rasta dar Plinkaigalio (Kėdainių r.) kapyno VI a. kapuose (Kazakevičius, 1993, p. 107) ir Lazdininkų (Kretingos r.) VII a. kapuose (Rickevičiūtė, 1984, p. 45–48). Šie radiniai rodo, kad lankinės gyvulinės segės VI–VII a. Lietuvoje buvo plačiau paplitusios, negu iki šiol atrodė. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad VI–VII a. jos labai įvairios, kiekviena turi savų bruožų. Įdomu, kad lankinių gyvulinių segių nerasta VIII–XI a. žiemgalių kapuose, nors tuo metu jos buvo dėvimos kaimynų kuršių. Negausu šio tipo segių ir latviškoje Žiemgalos dalyje.

Lankinės skliutakojės segės žiemgalių taip pat buvo dėvimos. Jų rasta Jauneikių, Linksmučių, Pamiškių, Diržių kapynuose. Šių segių įvijos galai papuošti dvigubais žiedeliais, lankelis facetuotas. Jos 7,8–9,2 cm ilgio, tik Diržiuose (k. Nr. 62) rastojį mažesnė, 6,5 cm. Kojelė plokščia, galas apie 2,3 cm pločio, dažnai ornamentuotas (55: 6, 7 pav.). Šios segės rastos VII–VIII a. kapuose. Jų gausiau randama žiemgalių ir žemaičių, aukštaičių gyvenamuosiuose plotuose, pavieniai egzemplioriai Lietuvoje rasti ir kitų genčių teritorijose. Jos datuojamos taip pat VII–VIII a. (LAA, 1978, p. 43). Latvijoje jų aptikta tik Žiemgaloje (Latvijas, 1974, p. 156, 41: 21 pav.).

Lankinės laiptelinės segės buvo žinomas 2 tipų: ankstyvosios ir vėlyvosios. Pirmosios su atvira įvija, vėlyvosios – su uždengta. Pirmojo tipo segių įvija užsibaigia 2 žiedeliais ar kūgeliais, liemenėlis išlenktas. Kojelė turi 2 laiptelius, viršutinis trumpesnis. Laipteliai ornamentuoti įspaustomis akutėmis ar ranteliais. Segės 5–8 cm ilgio ir iki 10–11 cm pločio (56: 1, 2 pav.). Rastos Jauneikiuose ir Rūdiškiuose. Jos datuotos VI–VII a. Be žiemgalių, šio tipo segėmis puošėsi Vidurio ir Vakarų Lietuvos gyventojai, gausiai randamos Rytprūsiuose (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 160; LAA, 1978, p. 46; Tautavičius, 1996, p. 214).

56. Lankinės laiptelinės segės: 1) Jauneikiai, k. Nr. 409, 2) Jauneikiai, k. Nr. 410, 3) Jauneikiai, k. atsitikt., 4) Jauneikiai, atsitikt., 5) Pavirytė, k. Nr. 135

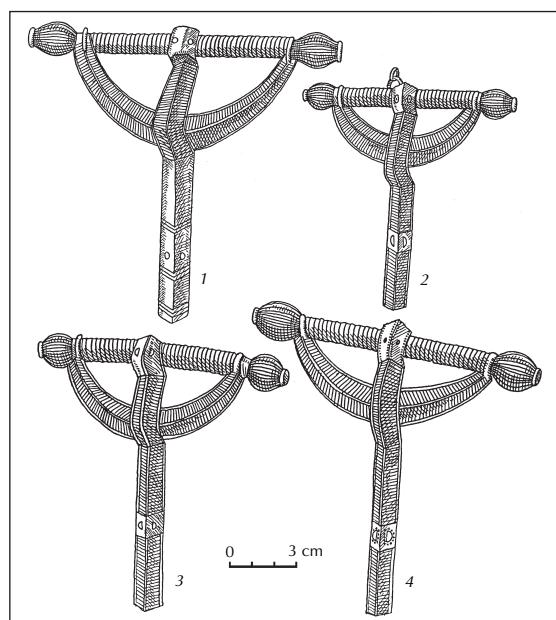
Lankinės laiptelinės segės su uždengta įvija vėlyvesnės. Jų lankelis ir įvija suplokštėja. Laipteliai vienodo dydžio, dengti balto metalo plokšteliemis, puoštomis iškiliais spurgeliais. Labai puošni šio tipo segė rasta Pavirytės kapinyne, k. Nr. 135. Ji kiek didesnė už įprastines, 9 cm ilgio ir tiek pat pločio. Šios segės laiptelių galai sujungti. Įvijos lankelis plokščias, profiliuotas. Segė padengta balto metalo alavo ir švino lydiniu (56: 3–5). (Volkaitė-Kulikauskienė, Jankauskas, 1992, p. 158). Tokios segės buvo nešiotos IX–XI a. Paplitusios toje pačioje teritorijoje, kaip ir pirmojo tipo, randamos ir Užnemunėje (LAA, 1978, p. 47). Lankinės laiptelinės segės plačiai paplitusios ir pietinėje Latvijoje (Latvijas, 1974, p. 216, 57: 22 pav.).

Lankinės aguoninės segės bene gausiausių iš visų lankinių segių. Jų rasta visuose žiemgalių kapinynuose, o Šukioniuose jos sudaro absoliučią daugumą. Šių segių įviju galus puošia suplotos „aguonų galvutės“, ornamentuotos išilginiais ranteliais. Įvijos lankelis ir kojelė trikampio skersinio pjūvio, dažniausiai puošti skersiniai grioveliais. Arčiau

kojelės galo esti dvi žemos ataugėlės (prijmenančios „išsprogusias akis“). Lankelio dalis ornamentuota taškučiais, duobutėmis, trikampėliais ar zigzagais (57 pav.). Šio tipo segių esti ir sidabriniai. Tokios rastos Jauneikių kapinyne (Tautavičienė, 1981, p. 11(75), 45 pav.). Segės masyvios, nuo 9,5 iki 16 cm ilgio, įvija 7,7–16 cm. Datuoamos VIII–X a. (LAA, 1978, p. 48). Panašiomis puošesi ir žemaičiai, latgaliai bei séliai, o kuršiai dėvėjo didesnes, platesnes lankines aguonines seges (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 160; LAA, 1978, p. 48; Latvijas, 1974, p. 216).

Kita gausi segių grupė – *pasaginės segės*. Jos paplito Rytų Pabaltijyje VIII a. pabaigoje – IX a. pradžioje ir ypač buvo mėgstamos kuršių. Jų kaimynai žiemgaliai jas pradėjo nešioti IX a. ir ypač pamėgo X a. Daug pasaginių segių rasta Pavirytės kapinyne. Čia jos sudaro didžiąją dalį visų segių. Pasaginės segės pagal lankelio galų užbaigimą skirtomos į kelias grupes. Žiemgaliai puošesi visų tipų pasaginėmis segėmis: su cilindriniiais, daugiakampiais, keturkampiais, storėjančiais, aguoniniais, žvaigždiniiais, gyvuliniais galais.

Pačios ankstyviausios pasaginės segės

57. Lankinės aguoninės segės: 1) Jauneikiai, k. Nr. 43, 2) Šukoniai, k. Nr. 126, 3) Pamiškiai, k. Nr. 17, 4) Linksmučiai, k. Nr. 4

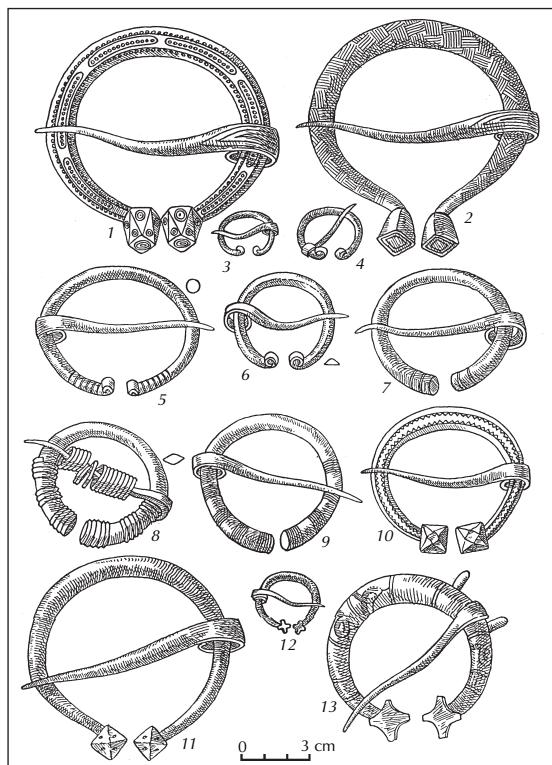
V-XII A. ŽIEMGALIŲ KULTŪRA

cilindrinių galais. Jos nešiotos visoje Žiemgalos teritorijoje. Šios segės turi jvairaus skerspjūvio lankelius: daugiakampi, rombiņi, trikampi, apskritą, rečiau lankelis vytas. Dažnai dar ornamentuojamas akutėmis ar įkartelėmis. Šių segių skersmuo 3,7–8,2 cm (58: 3–6 pav.).

Toliau pagal gausumą eina *segės su daugiakampėmis galvutėmis*. Šios segės turi briaujančią lankelį, dažnai ornamentuotą išilginiais grioveliais, taškučiais, įkartelėmis, tinkliuku. Galvutės puoštos koncentriniais apskritimais, akutėmis. Jų dydis 5,5–9,8 cm (58: 1, 2 pav.).

Pasaginės *segės keturkampėmis galvutėmis* turi suploto ovalo formos ornamentuotą lankelį. Galvutės puoštos įréžtais kvadratėliais. Segių dydis 5,7–9,6 cm (58: 11 pav.).

Kiek gausiau nei su keturkampėmis arba daugiakampėmis galvutėmis rasta *segių*

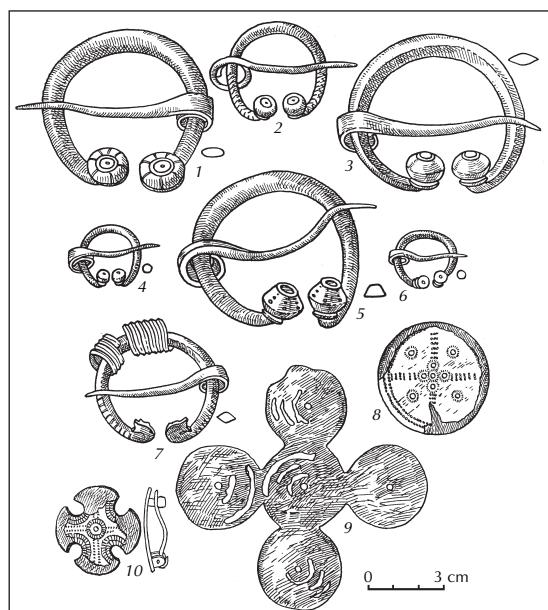

58. Pasaginės segės: 1) Jauneikiai, k. Nr. 57,
2) Jauneikiai, atsitikt., 3–4) Šukoniai, k. Nr. 130,
5) Šukoniai, k. Nr. 133, 6) Pavirytė, k. Nr. 125,
7–9) Pavirytė, k. Nr. 136, 10) Pamiškiai,
k. Nr. 23, 11) Jauneikiai, k. Nr. 183,
12–13) Pavirytė, k. Nr. 140

aguoninėmis galvutėmis. Šių segių lankelis dažniausiai apvalaus skersinio pjūvio, galvutės labai realistiškos: aguonėlės turi ir briaunelę per vidurį, ir vainikėlį, o galvučių viršuje yra skylutės „aguonos grūdeliams“ išbyrėti. Yra jų ir su vytu lankeliu (Pavirytė, k. Nr. 145), rasta miniatiūrių. Matyt, šių segių tipas buvo itin mėgtas pietvakarių Žiemgaloje, kitur jų kiek mažiau: Jauneikiuose rasta tik 1 tokia segė, Linksmučiuose irgi tik 1 (59: 1–6 pav.).

Pasaginių *segėų su žvaigždiniais galais* rasta tik Pavirytės ir Diržių kapinynuose. Vie na jų (Pavirytė, k. Nr. 138) itin puošni, dengta ornamentuota sidabro plokšttele. Šio tipo segės labiau mėgtos kuršių, ten jos žymiai gausėnės (LAA, 1978, p. 54). Matyt, neatsitiktinai jos gausėnės ir Pavirytės kapinyne (58: 12, 13 pav.).

Pasaginių *segėų su gyvuliniais galais* rasta tik Pavirytėje. Jos visos skirtingos: vienos turi vytą lankelį, kitų lankelis apvalaus ar pusiau apvalaus skersinio pjūvio, galai užsibai-

59. Pasaginės ir plokštelinės segės: 1) Pavirytė, k. Nr. 146, 2) Pavirytė, k. Nr. 135, 3) Pavirytė, k. Nr. 136, 4) Pavirytė, k. Nr. 155, 5) Pavirytė, k. Nr. 136, 6) Pavirytė, k. Nr. 135, 7) Pavirytė, k. Nr. 134, 8) Jauneikiai, k. Nr. 351, 9) Jauneikiai, atsitikt., 10) Linkuva, k. Nr. 3

gia stilizuotomis gyvuliukų galvutėmis. Šios segės taip pat būdingesnės kuršiams nei žiemgaliams (59: 1–6 pav.).

Retos *pasaginės segės storéjančiais galais*. Jos turi apvalaus skersinio pjūvio lankelį, kuris į galus storeja ir platėja, galai puošti išrežtais grioveliais (58: 8, 9 pav.).

Pasaginės segės Lietuvos teritorijoje pradėtos nešioti VIII–IX a., labiausiai buvo mėgtos X–XII a. ir išliko madingos iki XV–XVI a. Kaip jau minėta, ankstyviausios pasaginės segės yra su cilindriniu galais. Gausiausiai šio tipo segių randama Pajūrio, Šiaurės ir Vidurio Lietuvoje. Be šių vietovių, pasaginės segės nešiotos visame Rytų Pabaltijyje, Vidurio Rusijoje, Vokietijoje, Skandinavijoje (LAB, 1961, p. 476; Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 60; LAA, 1978, p. 48; Latvijas, 1974, p. 216).

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad ne visos pasaginės segės buvo vienodai paplitusios Žiemgaloje: vienos jų gausėsnės, kitos retesnės. Pvz., gyvulinės, aguoninės retesnės, o su daugiakampiais, cilindriniais, keturkampiais galais kiek gausėsnės.

Be lankinių ir pasaginių segių, žiemgalių dar buvo nešiotos kai kurios *plokštelinės segės* – apskritos ir kryžinės. Tačiau jos rastos tik pavienės. Puošni plokštelinė kryžinė segė rasta Linkuvos kapinyne, k. Nr. 3. Ji 3,5x3,5 cm dydžio, dengta balto metalo (sidabro?) plokšteliu, pakraščiai ornamentuoti iškiliais taškučiais, centre jie imituoją akutę (59: 10 pav.). Analogiška Linkuvos rastajai aptikta Marvelės kapyno k. Nr. 933. Tačiau ši segė išlikusi ne visa, nėra užsegimo. Šio kapyno tyrinėtojo M. Bertašius ji pavadinta apkalu. Ji taip pat dengta balto metalo plokšteliu (Bertašius, 1995š, 99 pav.). Linkuvos kapas su šia sege datuojamas X a. Dar viena plokštelinė kryžinė segė rasta atsitiktinai Jauneikių kapinyne. Ji 9,5 cm skersmens. Jos centre ir kryžmų galuose yra apskritos plokštelių su skylutėmis centre. Ant jų turėjo būti tvirtinami kūgeliai. Tokia segė labai primena kryžinio smeigtuko su suplotomis kryžmomis galvutę (59: 9 pav.). Apskrita nekiauraraštė segė rasta viena, Jauneikių kapi-

nyne, k. Nr. 351. Jos paviršius dengtas balto metalo plokšteliu. Segė ornamentuota 5 akutėmis, nuo jų į kraštus eina 4 spinduliai, dailijantys segę į 4 dalis. Pakraščiai puošti ranteliais. Rasta VIII a. datuojamame kape (Vaškevičiutė, 1987, p. 29) (59: 8 pav.). Tokio tipo segių rasta kuršių kapinynuose: Griežėje, Laiviuose, Palangoje (Bliujiénė, 1999, p. 117). Kiauraraštė segė pietinėje Žiemgaloje, Diržių kapinyne, taip pat rasta viena, atsitiktinė (Striškienė, 2000, p. 270–271). Ją sudaro susipinančios juostelės, pagamintos vadinamujuo Jellingo stiliumi. Tokios segės taip pat labiau mėgtos kuršių. Jų rasta Andulių, Genčų I, Palangos, Pryšmančių I kapinyne (Bliujiénė, 1999, p. 119). Randamos ir šiaurinėje Žiemgaloje (LA 1974, 58: 4, 5 lent.). Pastaruoju metu analogiška segė rasta Čunkanų-Drengerų kapyno kape Nr. 277 (Atgāzis, 1990, p. 40, 7: 3 pav.). Šiame kape kartu rasta ir lankinė laiptelinė segė. Kapas datuojamas X–XI a. Šio tipo segės buvo nešiotos iki pat XIII a. Plokštelinės segės Žiemgaloje nors ir buvo nešiojamos, tačiau nėra gausios. Matyt, jos paplito tik nuo XI–XII a. O mūsų aptariamojoje teritorijoje šio laikotarpio kapai reti.

Žiemgalių kapinynų tyrimai rodo, kad segėmis drabužius susisegdavo tik vyrai. Paprotys nešioti seges išliko ne tik viduriniam, bet ir vėlyvajame geležies amžiuje. I tūkstantmečio po Kr. viduryje ir antroje pusėje vyravo jvairių formų lankinės segės. Ankstyviausios – segės lenkta kojele. Jos datuojamos V–VI a. VI a. datuojamos ilgakojės segės. VI–VII a. nešiotos ir gyvulinės, laiptelinės, pelėdinės bei skliutakojės segės. VIII–X a. jas pakeitė lankinės aguoninės ir vėlyvos laiptelinės segės. IX a. pabaigoje ir ypač X a. taip mėgtas lankines seges išstūmė jvairių tipų pasaginės segės, kai plokštelinės buvo mažiau naudojamos.

Smeigtukai

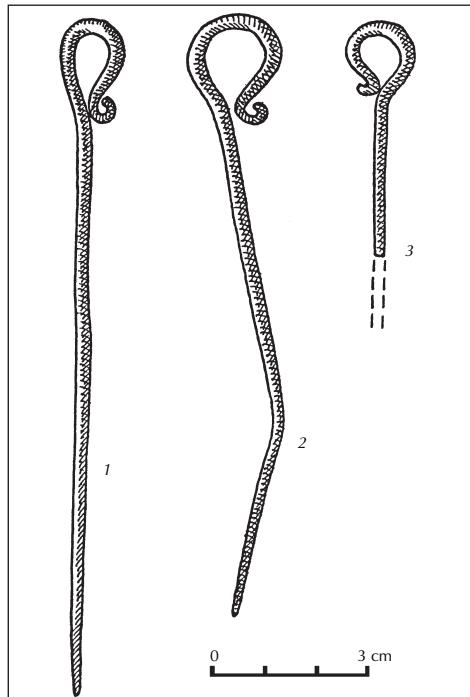
Tai pati gausiausia papuošalų grupė. Smeigtukus drabužiams puošti ir susegti nau-

V–XII A. ŽIEMGALIŲ KULTŪRA

dojo moterys, rečiau jie randami vyru ir vaimų kapuose. Vyrai nešiojo tik kai kurių formų smeigtukus: dažniau lazdelinius, nuokamienius, rečiau žiedinius ir trikampe galvute. Dalis jų geležiniai, žalvariniai irgi papras-tesni. Mažiau ornamentuoti, nesidabruoti. Moterys puošėsi įvairesniais smeigtukais. La- bai dažnai moterų kapuose randami 2 smeigtukai, sujungti ilgomis grandinėlėmis. Kartais ių jų aseles įkabinti kabučiai. Tokie sujungti smeigtukai su kabučiais ir grandinėlėmis sudaro vientisą papuošalą. Dažniausiai puoštasi dviem vienodais smeigtukais, nors naudoti ir skirtingu formų: trikampe galvute ir nuokamienis, žiedinis ir kryžinis, kryžinis ir trikampe galvute, kryžinis ir nuokamienis, kryžinis ir lazdelinis. Didžioji dalis smeigtukų – žalvariniai, tik kai kurie jų dengti sidabro plokštelėmis ar pasidabruoti. Daug mažiau jų geležinių (dauguma – lazdeliniai).

Nešioti kelių formų smeigtukai: lazdeliniai, nuokamieniai, trikampe galvute, žiediniai, kryžiniai, apskrita kiauraraše galvute.

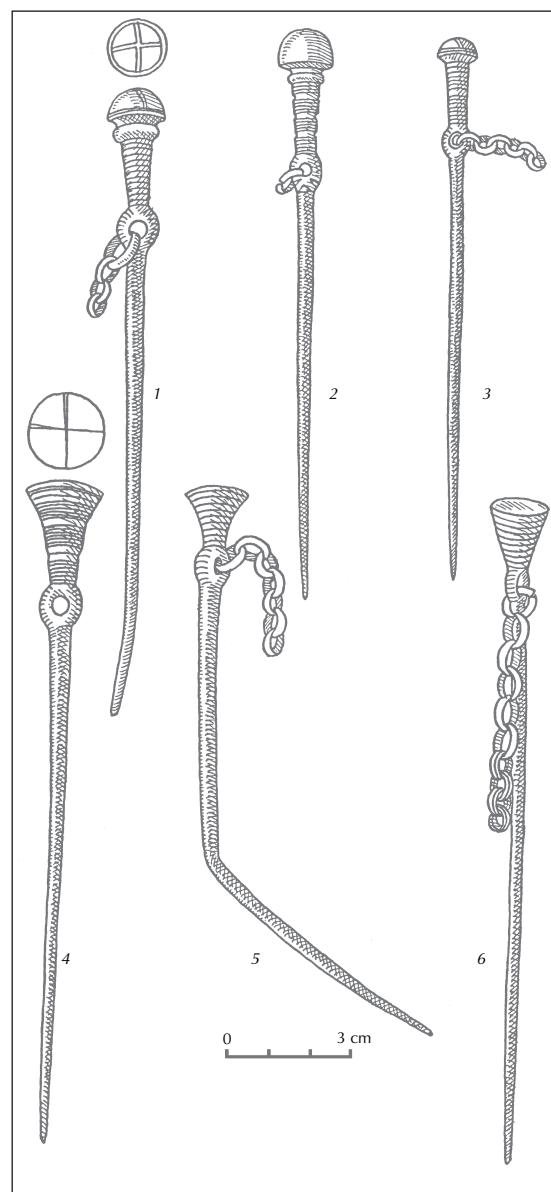
Lazdeliniai smeigtukai nėra gausūs, beveik

60. Lazdeliniai SMEIGTUKAI: 1) Linksmučiai, k. Nr. 91, 2) Jauneikiai, k. Nr. 415, 3) Jauneikiai, k. Nr. 186

visi geležiniai, išskyrius kelis, pagamintus iš žalvario. Geležiniai smeigtukai blogai išlikę, surūdiję, aptrupėję. Iš kelių geriau išsilaikiusių matyti, jog jie buvę nuo 6,5 iki 11,5 cm ilgio su 1,8 cm skersmens galvutėmis. Lazdelinius smeigtukus nešiojo visos baltų gentys nuo I tūkstantmečio pr. Kr. iki XII a. (LAA, 1978, p. 75–78). Rasti jie daugiausia vyru ka- puose su kitais V–XII a. radiniais (60 pav.).

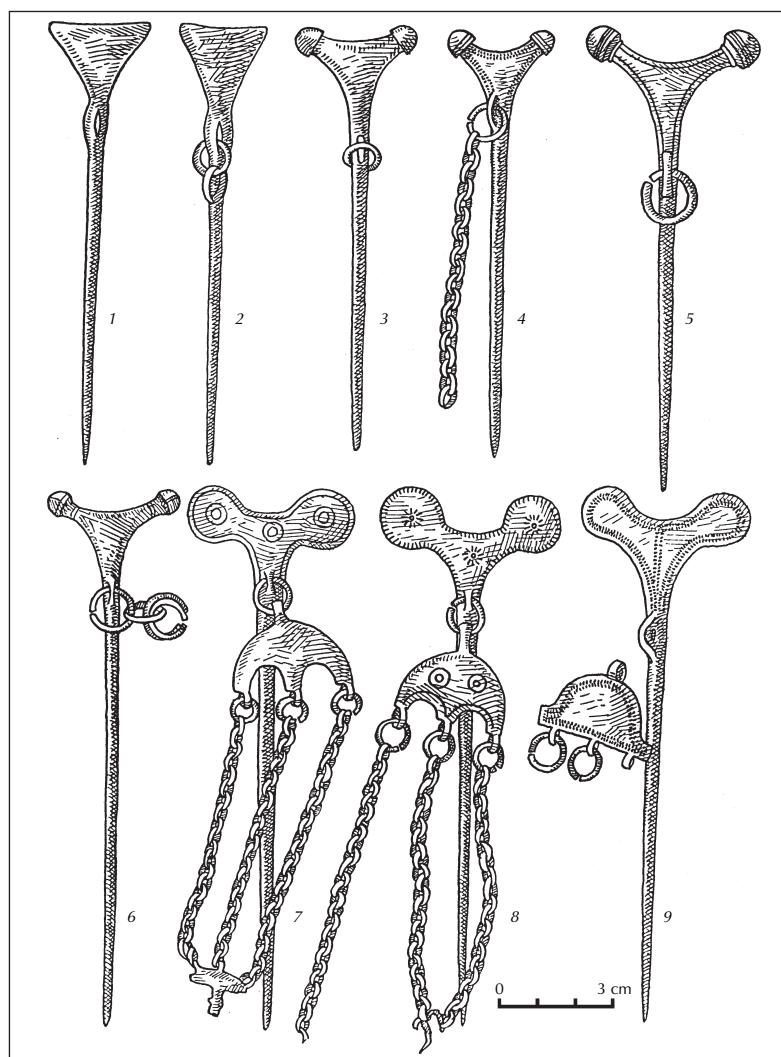
Nuokamieniai SMEIGTUKAI gaminti ir iš žal-

61. Nuokamieniai SMEIGTUKAI. Jauneikiai: 1) atsitikt., 2) k. Nr. 447, 3) k. Nr. 426, 4) atsitikt., 5) atsitikt., 6) k. Nr. 102

vario, ir iš geležies, pastarųjų kur kas mažiau (rasta tik Jauneikių kapinyne). Kituose kapinynuose rasta tik žalvarinių šios formos smeigtukų. Nors visi nuokamieniai smeigtukai datuoti tuo pačiu V–VII a. ir ypač būdingi VI–VII a., tačiau išskiria du jų pogrupiai. Vieną jų galvučių viršus lygus, kitų viršuje esti didesnė ar mažesnė buoželė – pusrutulio formos „kepurėlė“, kaip lankinių ilgakojų segių įvijų galuose. Smeigtukų, užsibaijančių lygiu viršumi, galvutės puoštos įrežta kryžma, plotelis tarp galvutės ir kilpelės – rantelių grupėmis, o kilpelė – skersiniai brūkšneliais (61: 4–6 pav.). I smeigtukų kil-

pelę dažniausiai būna įkabinta grandelė su grandinėle. Ilgis 9,4–15,7 cm, galvučių skersmuo 1–1,8 cm. Jie randami dažniausiai poromis. Smeigtukų su pusrutulio formos „kepurėlė“ galvutės taip pat puoštos dviguba kryžma, dalis tarp galvutės ir kilpelės – rantelių grupėmis, kilpelė – skersiniai brūkšneliais. Jų ilgis 12–15 cm, galvučių skersmuo 0,8–1,3 cm (61: 1–3 pav.). Šios formos nuokamieniai smeigtukai būdingesni vyrams. Jų randama po vieną kape. Nuokamieniai smeigtukai, nešioti V–VII a., rasti Jauneikių, Diržių, Rūdiškių kapinynuose. Be žiemgalų, jais puošesi žemaičiai ir labai retai aukš-

62. Smeigtukai trikampe galvute: 1–2) Jauneikiai, k. Nr. 4, 3) Stungiai, k. Nr. 24, 4) Pamiškiai, k. Nr. 13, 5) Jauneikiai, k. Nr. 375, 6) Jauneikiai, k. Nr. 412, 7–8) Jauneikiai, k. Nr. 349, 9) Linksmučiai, k. Nr. 40

taičiai (LAA, 1978, p. 78). Pavieniai rasti jotvingių ir lybių žemėse. Žinomi Estijoje ir Suomijoje (Tautavičius, 1996, p. 228). Latvijoje randami žiemgalių teritorijoje (Latvijas, 1974, p. 159, 41: 17, 18 pav.).

Smeigtukai su trikampėmis galvutėmis gaminėti tik iš žalvario. Kai kurių galvučių plokštumos dengtos sidabru. Smeigtukai su trikampėmis galvutėmis rasti 3 rūšių: su plona plokščia galvute smailiais kampais, su apskritomis plokšteliomis galvučių kampuose ir su pusrutulio formos buoželėmis kampuose.

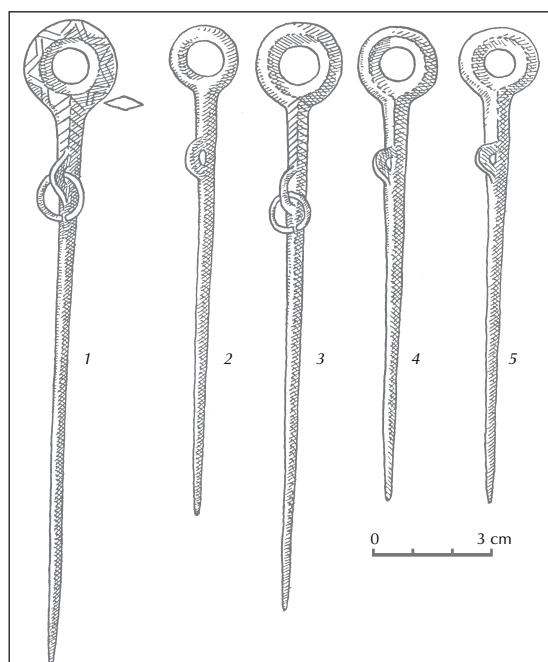
Smeigtukai 10,5 cm ilgio, galvutės 2,3 cm pločio. Jie neturi ąselės. Skylutė grandinėlei įkabinti išlieta adatos paplatėjime, žemiau galvutės. Dalies smeigtukų galvutės sidabruotos. Šios formos smeigtukai reti, randami beveik tik žiemgalių teritorijoje, datuojami V–VI a. pradžia (Latvijas, 1974, 41: 1, 2 pav.; Zinatniskas, 1980, 11: 2 pav.). Randami lybių žemėse ir Sareme (Tautavičius, 1996, p. 230) (62: 1, 2 pav.).

Smeigtukai trikampe galvute su apskrito mis plokšteliomis kampuose yra 13,5 cm ilgio, galvutės iki 4,5 cm pločio, retkarčiais dengtos sidabru, puoštos ispaustomis akutėmis ir smulkiai iškiliu taškučiu linijomis. Jie reti, pietinėje Žiemgaloje rasti tik Jauneikių ir Šukionų kapinynuose. Reti ir šiaurinėje Žiemgaloje. Datuojami VIII a. (LAA, 1978, p. 80; Tautavičius, 1996, p. 231) (62: 7–9 pav.).

Smeigtukai trikampe galvute su buoželėmis kampuose gausesni. Dalis jų sidabruoti (Tautavičienė, 1981, 14(102), 62 pav.). Jie 12–15 cm ilgio, galvutės 3–3,7 cm pločio. Datuojami VIII–IX a. Jais puošesi ir vyrai. Tačiau jie nešiojo po vieną, moterys – po du, sujungtas grandinėlėmis ir kabučiais. Gausiai paplitę visoje Žiemgalos teritorijoje. Jauneikiuose tokį smeigtukų rasta 57, Pamiškiuose 18, Linksmučiuose 17, Šukioniuose 14. Už Žiemgalos ribų jų rečiau. Retkarčiais jų randama žemaičių, sėlių teritorijoje. Pavieniai egzemplioriai žinomi Estijoje (LAA, 1978, p. 79–80; Latvijas, 1974, p. 215, 57: 4 pav.; Tautavičius, 1996, p. 230) (62: 3–6 pav.).

Žiediniai smeigtukai taip pat daugiausia randami žiemgalių kapinynuose. Smeigtuko žiedelis ir plotelis tarp galvutės ir ąselės puošti eglute arba skersiniai ranteliai. Užpakalinė žiedelio dalis lygi, neornamentuota. Adata dažnai rombinio skersinio pjūvio. Smeigtukus nešiojo ir vyrai, tačiau, kaip įprasta, tik po vieną, o moterys – poromis. Jie 8–14 cm ilgio, su 1,8–3 cm skersmens galvutėmis. Datuojami VIII–X a., tačiau dažniausiai randami VIII–IX a. kapuose. Be žiemgalių, jais puošesi žemaičiai, séliai ir latgaliai (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 168; LAA, 1978, p. 84; Tautavičius, 1996, p. 228) (63 pav.).

Bene gausiausi – *kryžiniai smeigtukai*. Jie jvairesni, išskiriamos net 5 grupės. Pirma grupė – ankstyviausi *kryžiniai smeigtukai, pagaminti iš 5 apskritų plokštelių*, kurių priekis puoštas tuščiaviduriais sidabruotais kūgeliais, apjuostais rantytais žiedeliais. Vidurinysis kūgelis didesnis, kraštinių mažesni. Smeigtuko adata kartais geležinė, pritvirtinta galvutės centre, lenkta. Galvutės užpakalinėje pusėje būna išlieta kilpelė, bet kabučiai randami re-

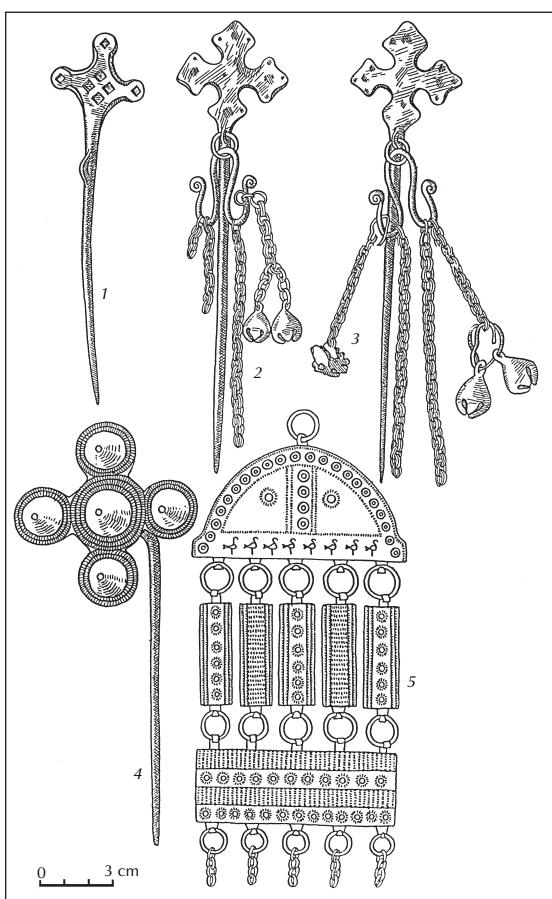

63. Žiediniai smeigtukai: 1) Linksmučiai, k. Nr. 56, 2–3) Jauneikiai, k. Nr. 40, 4–5) Šukioniai, k. Nr. 125

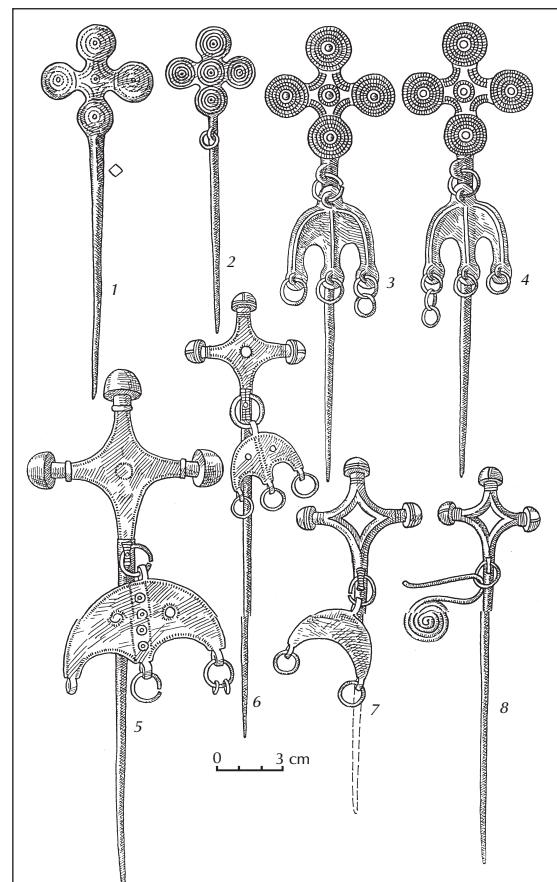
tai. Jauneikių kapinyne rastas tokas smeigtukas su sudėtiniu sidabru dengtu kabučiu. Smeigtukų adatos ilgis iki 16 cm, kryžmos plotis 7,3 cm (64: 4 pav.). Tokie smeigtukai Žiemgaloje reti. Lietuvos teritorijoje jų rasta tik Jauneikiuose. Latvijoje tokius smeigtukus pora rasta žiemgališkame Grynertų kapinyne ((Šnore, 1937, p. 84–90, 3: 2, 3 pav.). Be žiemgalių, tokiais smeigtukais puošesi žemaitės. IV–VI a. (Valatka, 1979, p. 19; Tautavičienė, 1979, p. 368; Tautavičius, 1996, p. 234). Pastaruoju metu dar vienas tokas smeigtukas rastas Plinkaigalio kapinyne, k. Nr. 9 (Kazakevičius, 1993, p. 116–117) ir Lieporiuose (Šiaulių r.). Jauneikiuose jie kiek vėlesni nei žemaitiškuose kapinynuose, datuoti VI–VII a. (Vaškevičiūtė, 1987, p. 32). Tokiu pat laikotarpiu datuoti ir Latvijos Žiemgaloje rasti smeigtukai.

Antrą kryžinių smeigtukų grupę sudaro *kiaurakryžmiai smeigtukai*. Juos nešiojo taip pat tik moterys, dažniausiai po du. Smeigtukai gaminti iš žalvario, jų kryžmų galai užsiabaigia buoželėmis, puoštomis pora sukryžiuotų brūkšnelių. Smeigtukų centre yra rombinė išpjova; jos pakraščiai kartais pagražinti į kartélėmis. Žemiau galvutės adata turi asele, į kurią įkabinami pusménulio formos kabučiai. Smeigtukai 11–17 cm ilgio, kryžmos 4–4,5 cm pločio (65: 7–8 pav.). Randami VI–VII a. kapuose. Kiaurakryžmiasimeigtukus daugiausia nešiojo žiemgalės ir žemaitės (LAA, 1978, p. 81). Latvijoje jie randami tik žiemgalių kapuose (Latvijas, 1974, p. 160).

Kryžiniai smeigtukai su pursutulio formos buoželėmis galuose savo išvaizda panašūs į

64. Kryžiniai smeigtukai: 1) Linksmučiai, k. Nr. 91, 2–3) Pavigrytė, k. Nr. 144, 4–5) Jauneikiai, k. Nr. 464

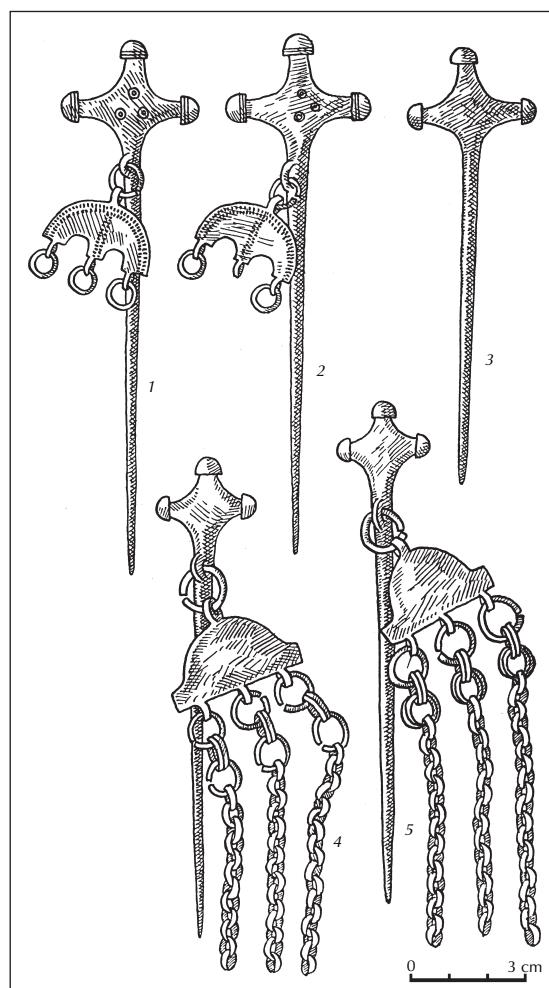
65. Kryžiniai smeigtukai: 1) Stungiai, atsitikt., Šukioniai, k. Nr. 105, 3–4) Jauneikiai, k. Nr. 88, 5) Jauneikiai, k. Nr. 467, 6) Jauneikiai, k. Nr. 408, 7–8) Jauneikiai, atsitikt.

V–XII A. ŽIEMGALIŲ KULTŪRA

kiaurakryžmias SMEIGTUKUS, tik neturi rombinės išpjovos galvutės centre. Kai kurių šios formos SMEIGTUKŲ galvutės centras dengtas sidabru ir papuoštas tamsiai mėlyno stiklo akute. Buoželės puoštos kryžmais grioveliais, galvutės plokštuma – įkartelėmis. Grioveliai 16–17,5 cm ilgio, kryžmos 5–8 cm pločio. Dažnai turi į ašelę įkabintą pusménulio formas kabutį. Jie vienalaikiai su kiaurakryžmiais SMEIGTUKAIS, paplitę toje pačioje teritorijoje (LAA, 1978, p. 82–83) (65: 5, 6 pav.).

Ketvirtą kryžinių SMEIGTUKŲ grupę sudaro nedideli *kryžiniai SMEIGTUKAI SU TRUMPA KRYŽMA IR GALAIS, UŽSIBAIGIANČIAIS MAŽYTĖMIS KITOJE PUSĖJE SPLITOMIS BUOŽELĖMIS*. Jie taip pat nešioti po du, sujungti grandinėlėmis. SMEIGTUKŲ galvutės pagražintos įkartelėmis, rombeliais. Jie 9–13 cm ilgio, galvutės 2,7–3,2 cm pločio. Jais puošesi tik žiemgalės ir žemaitės. Jie vėlesni už aukščiau aprašytuosius – datuoti VIII–IX a. (Tautavičius, 1979, p. 110, 1996, p. 236) (66 pav.).

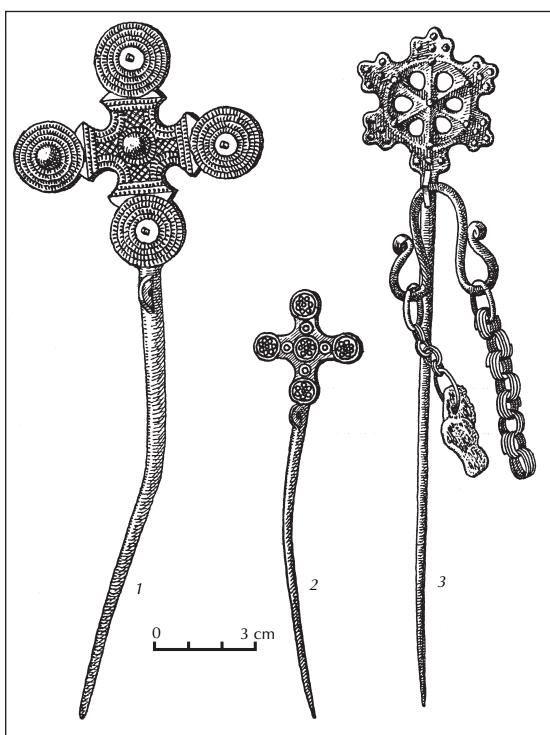
Penktos grupės kryžiniai SMEIGTUKAI SU APSKRITOMIS PLOKŠTELĖMIS KRYŽMŲ GALUOSE YRA Gausiausi ir įvairiausi: galvutes sudaro 3, 4 ar 5 apskritos įvairaus dydžio plokštélės. Kai kurių SMEIGTUKŲ galvutės dengtos sidabru (Tautavičienė, 1981, p. 13 (92–93), p. 14 (108), pav. 65, p. 14 (109), pav. 66), kitų puoštos iš įkartelių sudarytais koncentriniais ratukais, akutėmis. SMEIGTUKAI ŽEMIAU GALVUTĖS TURI KILPELĘ, į kurią įkabinami pusménulio formos kabučiai su grandelėmis. Žiemgalių daugiausia naudoti 11–18 cm ilgio SMEIGTUKAI SU 3–4 CM PLOČIO GALVUTĖMIS. Randami VII–IX a. kapuose. Puošesi jais žiemgalės, žemaitės, retkarčiais kuršės, latgalės, pavieniai rasti ir Estijoje (Tautavičius, 1996, p. 238, LAA, 1978, p. 86, Latvijas, 1974, 41: 17, 42: 10, 11, 48: 5 pav.) (65: 1–4 pav.). Dalies tokijų SMEIGTUKŲ (Linkuva) plokštélės puoštos aukštais kūgeliais, plokštelių pakračiais, kurie neuždengti kūgelių, puošti koncentriniais rateliais. Vidurinioji SMEIGTUKO plokštélė – keturkampio formos įsmaugtomis kraštinémis (67: 1 pav.). Tokie SMEIGTUKAI būdingesni kuršiams, kur čia jie

66. Kryžiniai SMEIGTUKAI: 1–2) Linksmučiai, k. Nr. 6, 3) Stungiai, k. Nr. 25, 4–5) Šukoniai, k. Nr. 118

naudoti IX–X ir XI a. (Urtāns, 1977, p. 25). Žinomi ir tokie kryžiniai SMEIGTUKAI, kurių plokštélės kryžmų galuose ne apskritos, o tarasi rombo formos. Šių SMEIGTUKŲ plokštumos neornamentuotos, matyt, buvusios padengtos balto metalo plokštèle. Tokie SMEIGTUKAI rasti Pavirvytės kapinyne (k. Nr. 46, 144) kartu su sudėtine antkakle, pasaginémis segėmis aguoniniais galais (64: 2, 3 pav.). Datuojami X–XI a.

Žymiai rečiau nei aprašytieji buvo nešiojami SMEIGTUKAI KIAURARAŠTÉMIS GALVUTÉMIS. Vienas toks SMEIGTUKAS rastas atsitiktinai Jau-neikių kapinyne. SMEIGTUKO GALVUTĖS AŽŪRA

67. Kryžiniai ir rozetiniai smeigtukai:
1–2) Linkuva, atsitikt., 3) Pavirvytė, k. Nr. 138

sudaro tarsi du sujungti iksai, adata tarp galvutės ir kilpelės puošta ranteliais. Smeigtukas 12,3 cm ilgio, galvutė 2,9 cm pločio. Ši smeigtuką datuoti sunku, nes jis rastas atsitiktinai, o visiškai identiškų jam kol kas nerasta. Bene panašiausias į jį rastas taip pat atsitiktinai Agluonoje (Preilių r., Latvija). Jis panašaus ilgio, bet žymiai didesne galvute (Zinatniskas, 1980, p. 119, 19: 1 pav.).

Rozetiniai smeigtukai kol kas žinomi taip pat tik iš Žiemgalos. Pavirvytės kapinyne k. Nr. 138 rasti 2 smeigtukai rozetinėmis galvutėmis. Jie buvo sujungti 2 eilėmis grandinėlių. Smeigtukai 19 cm ilgio ir 5 cm pločio. Galvutės primena stilizuotą ažūrinį žiedą su 6 stipinėliais centre, kurie dalija smeigtuko galvutę į laukelius. Smeigtuko galvutę puošia ir reljefinės ataugėlės. Smeigtukai rasti XI a. datuotame kape (Vaškevičiūtė, 2000, p. 26) (67: 3 pav.). Dar vienas toks smeigtukas rastas Jakštaičių-Meškių kapinyne k. Nr. 7 (Vasiliauskas, 1999, p. 88–89). Atsitiktinis be tikslės radimo vietas žinomas iš Biržų muzie-

jaus. Keletas tokių smeigtukų rasti latviškoje Žiemgaloje – Mežuotnės Centro kapinyne k. Nr. 9 ir Salgalės Lieldaluzių kapinyne (LA, 1974, p. 216, Atgāzis, 1968, p. 53–55). Čia jie datuoti taip pat XI amžiumi.

Kabučiai

Dauguma smeigtukų buvo nešioti su kabučiais. Labiausiai mėgti ir gausiausiai randami pusmėnulio formos kabučiai. Juos laiko grandelė, įverta į smeigtuko adatoje esančią ąselę. Kabučio apatiniamame krašte būna 2–3 kilpelės, į kurias įkabinotas grandinėlės sujungia abu smeigtukus. Lietuvoje tokiai papuošalais jau nuo VI–VII a. ypač mėgo dabintis žemaitės ir žiemgalės, o nuo IX a. ir kuršės. Toks papuošalas madingas buvo iki pat XII a. (Tautavičius, 1979, p. 113). Tiesa, kartais į kabutį įkabinamos ir trumpesnės grandinėlės su mažesniais kabučiais.

Pusmėnulio formos kabučiai pagal apatinio krašto užbaigimą skirtini į tris grupes.

Pirmajai grupei priklausytų *kabučiai tiesiu apatiniu kraštu*. Jie ornamentuoti įkartėlémis, X formos kryžiukais. Įkartelių ornamentas dalija kabutį į du trikampius, kurio kiekvieno centre yra įmušta po akutę. Tiesus kraštas užsibaigia kilpelémis, į kurias įkabinotas grandinėlės. Kartais grandinėlės galą puošia klevo sėklas formos kabutis. Dažniausiai tokie kabučiai randami VII–VIII a. kapuose.

Antrą grupę sudaro *kabučiai su 3 nedidelėmis ataugėlėmis ir kilpelėmis* su grandelėmis; į pastarąsias įkabinamos grandinėlės. Šie kabučiai rasti VI–VIII a. kapuose.

Trečiai grupei priklausytų *kabučiai su ilgomis ataugėlėmis*. Jie rasti vėlyvesniuose kapuose ir datuoti VIII–XI a.

Vienokie ar kitokie pusmėnulio formos kabučiai randami be išimties visuose žiemgalijų kapinynuose. Juos nešiojo ir žemaitės, rečiau latgalės.

Kai kurie kabučiai, kaip ir smeigtukų galvutės, dengti sidabro plokštelémis. Jų ornamentas atitinka smeigtuko galvutės ornamentą. Tokiu būdu buvo sudaromas vientisas krū-

tinės papuošalas. Kartais jį smeigtuko adatos ąselę, be kabučio, dar įkabinama grandinėlė su žvangučiais. Tokie skambantys papuošalai rasti Pavirvytės moterų kapuose.

Jauneikių kape Nr. 464 rastas vienintelis šiame regione sudėtinis kabutis (pav. 64: 5). Viršutinė jo plokštélė pusménulio formos, 7,5x3 cm dydžio, tiesiu apatiniu kraštu. Kabučio kraštai ir vertikali tiesė, dalijanti jį į du trikampius, papuošti akutėmis. Po akutę įspausta ir trikampių viduryje. Apatinis kabučio kraštas puoštas 8 vienodomis vandens paukščių figūrélémis. Paukščiukai tarsi stovi ant vienos kojos, atsukę dešinijį šoną. Panashiai įspaustų paukščiukų – antelių ar žaselių eilute V a. pabaigoje – VI a. kartais puošti geriamujų ragų apkalai centrinėje Lietuvos dalyje (Vaškevičiutė, 1978, p. 30, 4 pav.; Kazakevičius, 1981, p. 84, 4: 1, 6: 2 pav.). Apatiniame kabučio krašte yra 5 kilpelés. Iš jų įkabintos vertikalios 4x1,3 cm dydžio stačiakampės plokštélės. Iš jų dvi vidinės papuoštos skersiniaiš ranteliai, o išorinės ir vidurinioji – akutėmis. Vertikalių plokštelių galai grandele sujungti su stačiakampe, horizontalia 2,8x7,5 cm dydžio plokštèle. Ji suskirstyta horizontaliomis juostelėmis, ornamentas kartoja vertikalių juostelių raštą. Šios plokštélės apatiniaiame krašte taip pat yra 5 kilpelés ir ją įvertos grandinėlės. Visos kabučio plokštélės padengtos sidabru (64: 5 pav.).

Šis papuošalas rastas VI–VII a. kape kartu su kryžiniais smeigtukais, kurių plokštumos dengtos sidabriniais kūgeliais. A. Tautavičius šį kapą datuoja VII a. (Tautavičius, 1996, p. 244).

Kaip minėta, Žiemgaloje toks kabutis rastas pirmą kartą. Jie būdingesni Lietuvos pažūriui – kuršių gentims (Kašučiai, Kiauleikiai, Lazdininkai, Laistai, Palanga), tik pastarųjų datuojami VIII–IX a. (Danilaitė, 1961, p. 113, 11, 12 pav.; Volkaitė-Kulikauskienė, 1964, p. 49). Be to, Jauneikių kabučio zoomorfinis ornamentas leidžia jį priskirti prie unikalių to meto baltų areale nešiotų papuošalų. Kuršių gyventuose plotuose rastieji iš kelių plokštelių sukomponuoti kabučiai taip pat dengti

sidabru, papuošti tik geometriniu ornamenu ir mėlyno stiklo akutėmis.

Be jau minėtų, buvo puoštasi W raidės formos kabučiai. Ių jų vidines kilpeles įverriamos grandinėlės. Paprastai į tokius kabučius įverdavo 2 eiles grandinėlių – vidinė trumpesnė, išorinė ilgesnė (pav. 64: 2,3, 67: 3). Tokie kabučiai Žiemgaloje nebuvu itin paplitę, rastas tik vienas kitas: Linksmučiuose, k. 17 (be kitų įkapių), Pavirvytėje, k. 133, 144, su rozetiniu ir kryžiniu smeigtuku suplotomis plokštélémis, Jakštaičiuose-Meškiuose, k. 71, su rozetiniu smeigtuku. Dažnesni tokie kabučiai Kurše. Čia jie randami su kryžiniais smeigtukais suplotomis plokštélémis (Bliujienė, 1999, p. 150, 81 pav.; p. 154, 85 pav.). Taigi kabučiai datuojami X–XII a.

Neįprastos formos kabutis rastas Pamiškių k. Nr. 38. Jis žalvarinis, šukų formos ir turi tarsi rombinę kiauraraštę rankenélę. Prie jo išlikusi dalis grandinėlės, kuri rodo, jog kabutis turėjo būti prikabintas prie smeigtuko. Kabutis rastas labai suardytame kape, smeigtukas neišlikęs (Tautavičienė, 1974, p. 44).

Grandinėlės

Kaip minėta, smeigtukai nešioti tarpusavyje sujungti grandinėlémis. Grandinėlės gamintos iš pusiau apvalaus arba trikampio skersinio pjūvio vielelės, sulenkotos smulkiomis 0,6–0,7 cm skersmens žalvarinėmis grandelėmis. Kartais grandinėlę sudaro dvigubos ar trigubos grandelės. Dažniausiai smeigtukus jungia viena grandinėlė, bet kartais būna sujungti dviem ar trimis grandinėlémis. Kai kada jas ties viduriu dar jungia plokštélė ar grandis. Tokios sujungtos grandinėlės ypač buvo mégtos vakariniame Žiemgalos pakraštyje. Neretai prie grandinėlių dar būdavo prikabinami žvangučiai, stambios įvijos ar amuletai, bet tai būdingiau IX–XII a. Grandinėlės iki 50–70 cm ilgio. Isegus smeigtukus percių srityje, grandinėlės dažnai nukardavo žemiau juosmens ir kartu su smeigtukais suda rydavo vientisą krūtinės papuošalą.

Žiemgalių kapinynų tyrimai rodo, jog smeigtukais, iš jų ir kabučių sudarytais papuošalais dabinosi moterys. Kai kurių formų smeigtukus nešiojo ir vyrai, bet paprastesnius, lazdelinius, rečiau nuokamienius, trikampe galvute, taip pat žiedinius smeigtukus. Juos visada nešiojo po vieną, kartais kartu su sege. Matyt, jie naudoti tik drabužiui susegti.

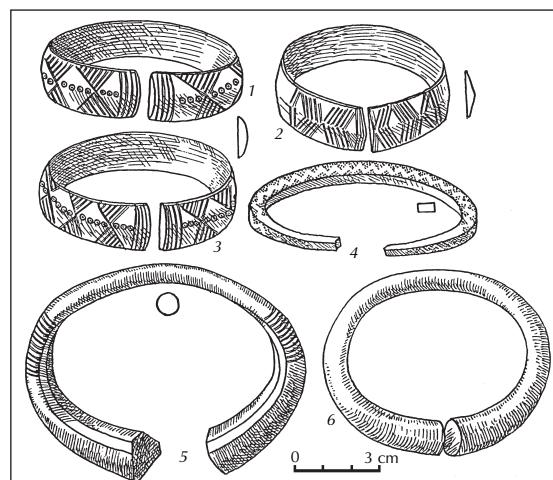
V a. pradėta nešioti nuokamienius ir plokščia trikampe galvute smeigtukus. VI–VII a. buvo mēgstami kryžiniai smeigtukai iš apskritų plokštelių su kūgeliais, kiaurakryžmiai ir kryžiniai su buoželėmis kryžmų galuose. VIII a. smeigtukai nešioti trikampe galvute su apskritomis plokšteliėmis kampuose, VIII–IX a. – trikampe galvute su buoželėmis kampuose, kryžiniai smeigtukai su mažytėmis, kitoje pusėje suplotomis buoželėmis, VIII–X a. – žiediniai, VII–XI a. – kryžiniai smeigtukai su suplotomis plokšteliėmis kryžmų galuose, XI a. – rozetine galvute ir visą šį laikotarpį – lazdeliniai smeigtukai.

Paprotys nešioti smeigtukus būdingas daugeliui baltų genčių. Tačiau žiemgalės šalia smeigtukų, paplitusių visose baltų žemėse, turėjo tik joms būdingų arba tokiai, kuriais puošesi tik žiemgalės ir žemaitės.

Rankų papuošalai

Šią papuošalų grupę sudaro apyrankės ir žiedai. **Apyrankių** gausiai rasta visuose tyrinėtuose kapinynuose. Jomis puošesi ir vyrai, ir moterys, ir vaikai, tačiau nešiojo skirtingai. Vyrai tik po vieną, dažniausiai ant kairės rankos, o moterys puošė abi rankas, dažniausiai vienodos formos apyrankėmis. Be to, vienos apyrankės būdingesnės vyrams, kitos – moterims. Sunkios, masyvios apyrankės – vyru papuošalas, lengvesnės – moterų. Apyrankės gana įvairios, galima išskirti bent 7 jų tipus: 1) juostinės, 2) su aukšta trikampe briauna, 3) rankogalinės, 4) storagalės, 5) įvijinės, 6) masyvios ir 7) gyvuliniai galais, o beveik kiekviename iš jų dar išskirta po kelis pogrupius.

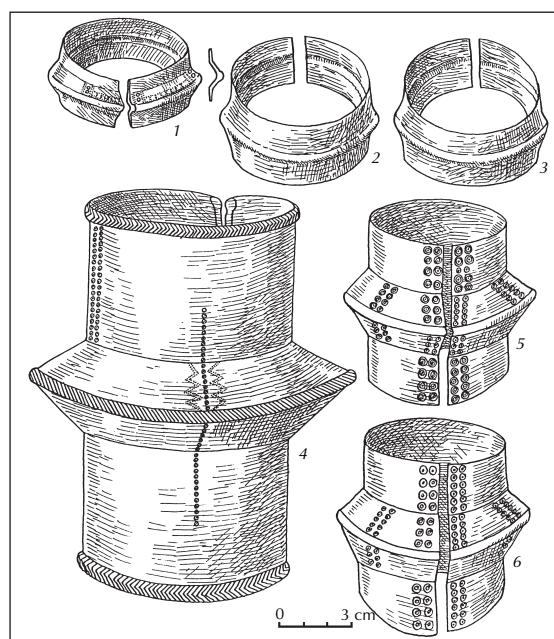
Juostinės apyrankės buvo mēgstamos žiemgalių. Pagal lankelio pjūvį skiriamos į 3 pogrupius: trikampio, keturkampio ir pusapvalio skerspjūvio apyrankės. Pačios rečiausios – su keturkampio skerspjūvio lankeliu. Visų trijų formų apyrankės nešiotos kartu ir randamos viename kapinyne. Tačiau vienos labiau mėgtos vienų genčių, kitos – kitų. Žiemgaloje pačios rečiausios apyrankės – su keturkampio skerspjūvio lankeliu. (68: 4 pav.). Tokia rasta tik viena, Jauneikių kapinyne, atsitiktinai. Bet jos labai mėgtos Vidurio ir Rytų Lietuvoje (Tautavičius, 1996, p. 248). Žiemgaloje žymiai dažnesnės apyrankės su trikampio ir pusapvalio skerspjūvio lankeliu (68: 1–3 pav.). Jos 3,6–5,6 cm skersmens, pagamintos iš 0,8–1,6 cm pločio juostelės. Apyrankių galai puošti skersiniaisiais ranteliais, visas paviršius – eglute, trikampėliais, akutėmis ir išilginiais grioveliais. Randamos ir vyru, ir moterų kapuose, plačiai nešiotos V–VI a., rečiau, tačiau dar nešiotos ir VII–VIII a. Tai nėra vien žiemgalių papuošalas. Tokiomis apyrankėmis puoštasi Vakarų, Vidurio, Rytų ir Šiaurės Lietuvoje (LAB, 1961, p. 344; Tautavičius, 1996, p. 247). Latvijoje randama taip pat žiemgalių, kuršių ir latgalių teritorijoje (Latvijas, 1974, 28: 18, 30: 11, 12, 14, 32: 11, 12, 13, 14, 15 pav.).

68. Juostinės ir storagalės apyrankės. Jauneikiai:
1) k. Nr. 42, 2) k. Nr. 21, 3) k. Nr. 4, 4) atsitikt.,
5) k. Nr. 422, 6) k. Nr. 351

Apyrankėmis su trikampe iškilia briauna puošesi tik moterys. Jų plotis 2–3,4 cm, ties viduriu turi 1–2 cm aukščio trikampę, iškilią briaunelę, kartais tuščiavidurę. Apyrankės ornamentuotos, puošta įmuštų taškučių, trikampelių rombelių ornamentu, pakraščiai – iškiliu ranteliu. Tokiomis apyrankėmis puošesi tik žiemgalės (Jauneikiai, Lieporai, Rūdiškės) ir žemaitės V–VI a. (LAA, 1978, p. 92; Vaškevičiutė, 1987, p. 72; Latvijas, 1974, p. 161, 41: 32, 34, 37 pav.) (69: 1–3 pav.).

Rankogalinėmis apyrankėmis puošesi taip pat tik moterys. Jos gamintos iš žalvarinės skardos, per vidurį turi iškilią aukštą, tuščiavidurę briauną. Apyrankų plotis 6,7–14 cm, galai puošti akutėmis, briauna – akučių ir zigzagų ornamentu (69: 4–6 pav.). Jomis puošesi žiemgalės, žemaitės ir latgalės (LAA, 1978, p. 92; Latvijas, 1974, 62: 1 pav.; Tautavičius, 1978, p. 197–201; Šnorė, 1987, p. 21, V: 5–8 pav.). Tokios formos apyrankės nešiotos VII–VIII a. (Tautavičius, 1970). Idomu, jog žiemgališkos rankogalinės apyrankės skiriasi nuo žemaitiškų: jos masivesnės, platesnės ir sunkesnės, be to, aptiktos tik

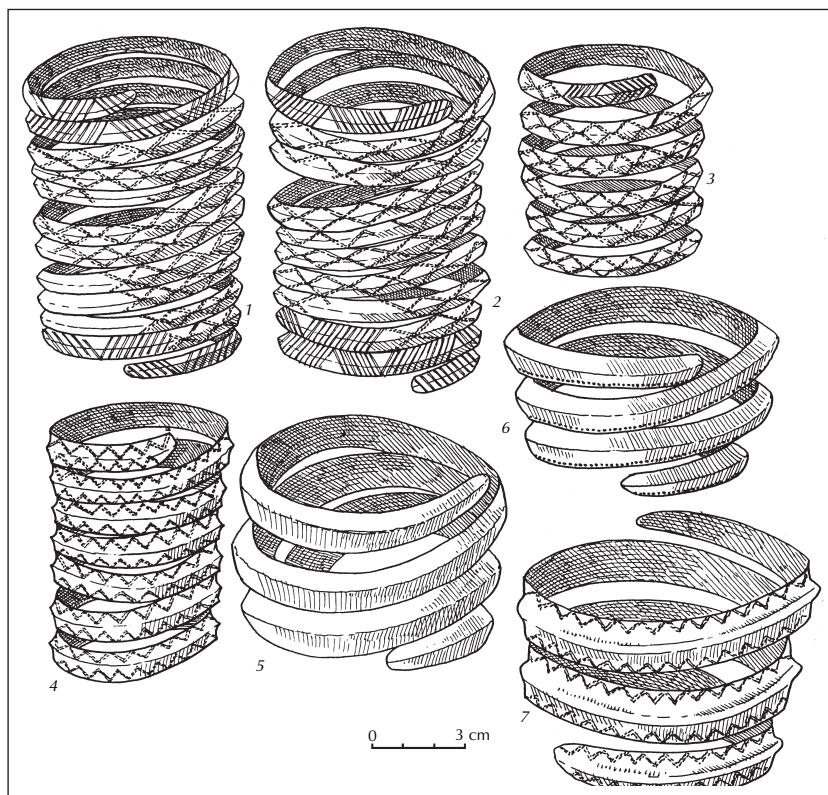
69. Apyrankės su iškilia trikampe briauna ir rankogalinės. Jauneikiai: 1) k. Nr. 392, 2–3) k. Nr. 414, 4) k. Nr. 464, 5–6) k. Nr. 412

VII a. kapuose (Tautavičius, 1979, p. 114; 1996, p. 255) (69: 4–6 pav.). Remdamasis šių apyrankių paplitimo žemėlapiu, A. Tautavičius nustatė Žiemgalos teritorija (Tautavičius, 1970, p. 200).

Storagalės apyrankės – vyriškos. Jų rankelio vidurinioji dalis plona, apvalaus skersinio pjūvio, galai daugiakampio skerspjūvio, 1–2 cm storio, puošti išilginiais brūkšneliais; tarp jų kartais išpaustos akutės ar trikampelių. Žiemgalių jomis puošesi V–VI a. Be žiemgalių, jas nešiojo žemaičiai, kuršiai, skalviai ir kitos baltų gentys. Čia jos išsilaikė kiek ilgiau, iki VIII ar net IX a. pradžios (LAB, 1961, p. 344–346; Latvijas, 1974, 1: 3 pav., Aberg, 1919, p. 133, 118, 430; Tautavičius, 1996, p. 250) (68: 5–6 pav.).

Ivijinės apyrankės gausiausios, daug jų vaikų kapuose. Jauneikių kapinyne šios apyrankės sudaro 38% visų rastujų, Pavirvytės kapinyne beveik visas rastosios apyrankės ivijinės, Stungių kapinyne visas moterų kapuose rastos apyrankės taip pat ivijinės. Jomis puošesi ir vyrai, ir moterys. Apyrankės ivairaus dydžio – nuo 2–3 iki 15 apvijų. Dažniausios yra padarytos iš trikampio skerspjūvio juostelės. Ji 0,6–0,8 cm pločio. Kita dalis šios formos apyrankių pagaminta iš pusapvalės juostelės. Trikampio ir pusapvalio skerspjūvio apyrankių ornamentika skirtinė: pirmųjų ornamentuoti tik briaunelės kraštai, antrųjų – visas paviršius. Tieki vienų, tieki kitų apyrankių ornamentui naudoti tie patys raštai: skersinės įkartėlės, eglutės, zigzagėliai, dvigubi zigzagėliai, duobutės, trikampelių (70: 1–4 pav.). Kartais apyrankės būna papuoštos užmautomis ivijomis. Tokios apyrankės su užmautomis ivijomis ant vienos iš apyrankės apvijų rastos Pavirvytės kapinyne. Ivijinės apyrankės Žiemgaloje dėvėtos VII–XI a. Paplitusios Vakaru, Šiaurės, Vidurio Lietuvoje, o Latvijoje randamos žiemgalių, latgalių ir sėlių plotuose (Volkaitė-Kulkaiuskienė, 1970, p. 178; Latvijas, 1974, p. 216, 231, 57: 25, 62: 9 pav.).

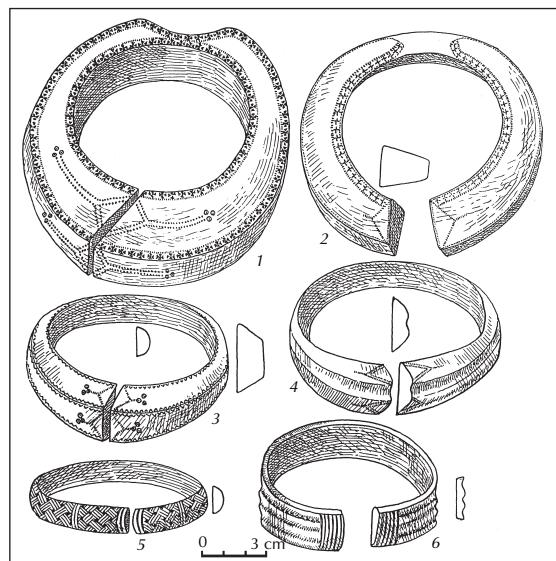
Reikėtų atskirai paminėti vyru kapuose randamas masivias ivijines apyrankes (Jauneikiai,

70. Išvijinės apyrankės: 1–2) Jauneikiai, k. Nr. 124, 3) Pamiškiai, k. Nr. 4, 4) Meldiniai, atsitiikt., 5) Jauneikiai, k. Nr. 31, 6) Pamiškiai, k. Nr. 17, 7) Pamiškiai, k. Nr. 27 b

Pamiškiai, Šukoniai). Jos pagamintos iš trikampio skerspjūvio juostelės smailėjančiais galais, paprastai tik 3 apvijų. Tokios apyrankės ypač būdingos VIII–X a., o Šukioniuose rastos ir XI a. datuojamame kape (Vaškevičiutė, 2000, p. 178) (70: 5–7 pav.).

Masyvios apyrankės nešiotas tik vyru, nėra gausios. Jos dviejų tipų: vadinamosios *kario* ir paprastos. *Kario* apyrankės trapecinio skerspjūvio, platesniais beveik susiliečiančiais galais. Galai puošti smulkių taškučių eilėmis, sudarančiomis trikampelius su ataugėlėmis. Apyrankių galų plotis 2,2–2,7 cm. Tokios apyrankės Lietuvoje nėra gausios. Žiemgaloje rastos tik Jauneikių ir Šukionių kapinynuose. Kapai su jomis datuoti X–XI a. *Kario* apyrankių gausiausiai randama latgalų plotuose. Ten jų žinoma daugiau nei 200 vienetų (Latvijas, 1974, p. 232, 62: 5, 66: 35 pav.) (71: 1, 2 pav.).

71. *Kario* ir masyvios apyrankės: 1) Jauneikiai, k. Nr. 113, 2) Šukoniai, k. Nr. 42, 3) Šukoniai, k. Nr. 53, 4) Pamiškiai, k. Nr. 51, 5) Jauneikiai, atsitiikt., 6) Pavirvytė, k. Nr. 135

Kitos masyvios apyrankės yra visos skirtinės. Dvi jų rastos Jauneikių kapinyne, bet ne kapuose, ir viena – Pavirvytės kapinyne, tačiau, skirtinai nuo kitų tokio tipo apyrankių, ne vyro, bet jaunos mergaitės kape.

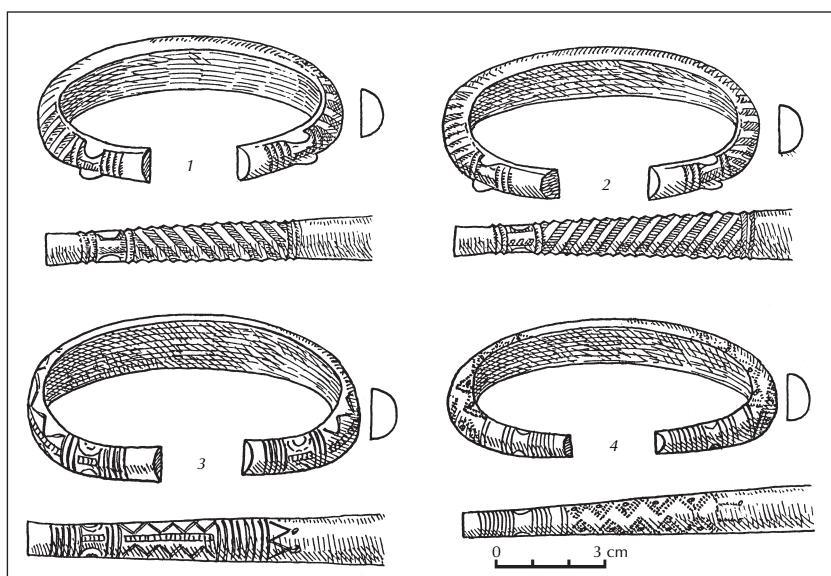
Masyvi apyrankė iš Jauneikių (LNM AR 537: 1155) pagaminta iš pusapvalio skerspjūvio juostelės truputį platėjančiais galais. Lankelis puoštas tinkliniu ornamentu ir įmuštomis duobutėmis, galai – ranteliais. Apyrankė 7,5 cm skersmens, lankelis 1 cm pločio, galai – 1,3 cm. Ši apyrankė priskiriama I masyvių apyrankių tipui. Jų Lietuvoje bene gausiausiai randama, žinoma jų iš 23 radimo vietų (LAA, 1978, p. 95–97, 57: 1 žem.), da tuotos, kaip ir kario apyrankės, X–XI a. Jos taip pat būdingesnės latgaliams nei žiemgaliams (Latvijas, 1974, p. 232, 62: 8, 10 pav.) (71: 5 pav.).

Kita Jauneikių masyvi apyrankė priklau-
styti penktajam masyvių apyrankių tipui. Ji
pagaminta iš daugiaukampio skerspjūvio juos-
telės, galai siaurėja, papuošti skersiniai-
ais ranteliais ir įkartelėmis, lankelis – smulkiai taš-
kučių ir akučių eilėmis. Apyrankės lankelio
plotis 2,1 cm. Lietuvoje rastos tik trys, bū-
dingos latgaliams (LAA, 1978, p. 95–97, 57:
5 žem.; Latvijas, 1974, p. 232).

Pavirvytės kapinyne rastos apyrankės lankelis 2,5 cm pločio ir 0,5 cm storio. Pa-
puošta 4 išilginiais grioveliais, galai – 5 sker-
siniais ranteliais. Skirtingai nuo kitų masyvių
apyrankių, ji rasta ne vyro, o jaunos mergai-
tės kape, ne užmauta ant rankos, o padėta
krūtinės srityje, virš kitų įkapių. Ją galima trak-
tuoti kaip papildomą įkapę, dovaną mirusia-
jai (Vaškevičiūtė, 2000, p. 92) (71: 6 pav.).

*Apyrankės su gyvulinių motyvų galais žiem-
galių nebuvo itin mėgstamos. Rastos tik Pavir-
vytės kapinyne, moterų kapuose (k. Nr. 136,
145, 146). Jų lankelis pusapvalio skerspjūvio,
j galus truputį siaurėja, plotis 1,3–1,4 cm. Apy-
rankės galuose aiškios žalčio ausytės, lankelio
ornamentas primena jo nugarelę (72 pav.). Ka-
pai datuojami XI a. Žiemgalių kapinynuose šio
tipo apyrankių beveik nerandama. Pavirvytės
kapinynas – vienintelė vieta, kur jų rasta. To-
kiros apyrankės būdingos kuršiams ir latgaliams.
Jomis pradėjo puoštis nuo XI a. pabaigos (LAA,
1978, p. 98–101, 58: 6 žem.; Раднинш, 2001,
p. 91, 7 pav.). Pavirvytės kapinyne jaučiama
kuršių įtaka, o šios apyrankės yra vienas iš jos
atspindžių (72 pav.).*

Kaip matyti, apyrankės buvo vienas iš
mėgtų žiemgalių papuošalų. Jomis puošėsi
ir vyrai, ir moterys, ir vaikai. Tačiau dažniau-

72. Apyrankės gyvūniniais galais. Pavirvytė: 1–2, 4) k. Nr. 136,
3) k. Nr. 146

siai nešiojo skirtinį formų apyrankes. Moterys V–VI a. nešiojo juostines apyrankes ir apyrankes su trikampe iškilia briauna, VI–VII a. – rankogalines, nuo VII a. – jvijines (jomis puošesi retkarčiais ir vyrai, nešiojo iki XI a.). X–XI a. vyrai kapuose randamos pavienės kario apyrankės, būdingos latgaliams. Į pietinę Žiemgalą jos atkeliaavo iš ten. XI a. vyrai nešiojo masyvias apyrankes, kurios taip pat rodo ryšius su kaimynais latgaliams. Nuo XI a. vakariniame Žiemgalos pakraštyje pradėtos nešioti apyrankės su gyvulinių motyvų galais. Jos rodo ryšius su kuršiais.

Paprotys dabinti rankas **žiedais** Žiemgaloje nebuvvo plačiai paplitęs. Jie sudaro tik 2,3–3% visų radinių (Jauneikių, Stungių, Šukionių, Linksmučių, Pamiškių kapinynai). Kiek daugiau žiedų rasta Diržių kapinyne. Čia net 16,3% mirusiuju palaidoti su žiedais. Nebuvvo jie jvairūs. Dažniausiai nešioti jvijiniai žiedai, susukti iš trikampės, pusapvalės, apvalios vielos ar siauros juostelės (73 pav.). VI–IX a. nešiota tik po vieną žiedą. Du žiedai viename kape rasti tik Jauneikių kapinyne k. Nr. 464 ir Diržių kapinyne. Čia rasta ir po 2, 3, 4 ar net 8 (k. Nr. 26) žiedus. Jų skersmuo 2,1–3,3 cm, aukštis 1,5–2,7 cm. Kartais vidurinioji jų apvija platesnė ir ornamentuota (Jauneikiai, k. Nr. 52, 464). Daugiau žiedų nei kituose kapinynuose rasta Pavirvytės X–XI a. kapuose. Čia su jais palaidota

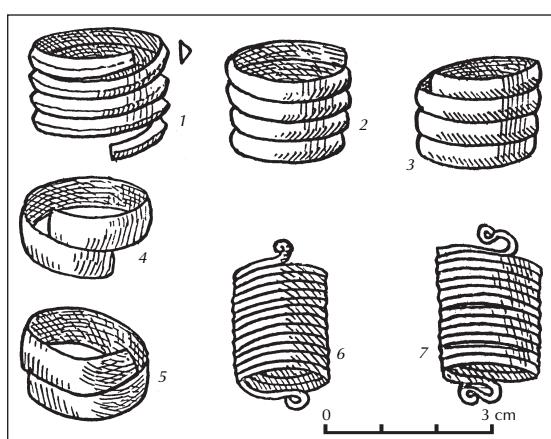
net 24% mirusiuju. Rasta daugiau nei 100 žiedų, be to, ne po vieną, o po kelis. Kape Nr. 135 rasti 6 žiedai. Pavirvytėje rasta jvijinių žiedų su atiestomis ir susuktomis kraštiniemis jvijomis. Atrodo, zoomorfinių motyvai puoštos ne tik apyrankės, bet ir žiedai (73: 6, 7 pav.). Pavirvytės kapinynas – vienintelis Žiemgalos teritorijoje, kuriame buvo taij dažnai mirusieji laidoti su žiedais. Tai jau kaimynų kuršių įtaka (Vaškevičiūtė, 1989, p. 65–66). Tuo tarpu kituose žiemgalių kapinynuose, tiek šiaurinėje, tiek pietinėje Žiemgalos dalyje, žiedų randama retai. Kiek gausiau jų rasta tik XII–XIII a. kapuose (Latvijas, 1974, p. 217, 57: 11–16 pav.).

Kiti radiniai

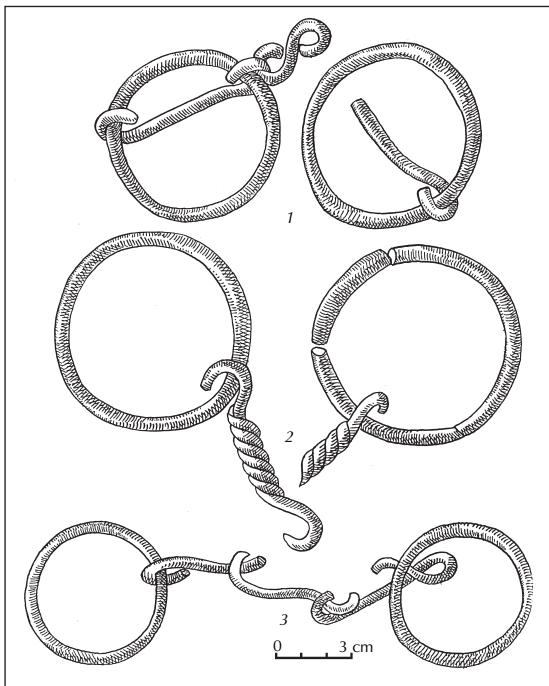
Žirgo ir raitelio aprangos reikmenys

Skirtingai nuo kitų baltų genčių, žiemgalių savo mirusiuju nelaidojo su žirgais. Labai retai žiemgalių vyrai kapuose aptinkama žirgo ar raitelio daiktų – žaslų ir pentinų. Šiuo aspektu žiemgalai artimesni latgaliams, sėliams, kur šiu įkapių taip pat beveik neaptinkama. Jauneikiuose iš 467 kapų tik dviejose rasti žaslai (k. Nr. 27, 344). Pavirvytėje taip pat rasti dveji žaslai (k. Nr. 40 ir atsitikt.), Stungiuose, Pamiškuose, Linksmučiuose jų visai nerasta. Kiek gausiau žaslų aptinkta Šukionių kapinyne (k. Nr. 54, 69, 73, 77, ir 2 atsitikt.) – bene daugiausia iš visų žiemgalių kapinynų. Matyt, čia būta didesnės aukštaičių įtakos. Visi rastieji žaslai geležiniai su 3,3–8 cm skersmens grandimis. Jų nareliai 6–7 cm ilgio, kai kada vytinė. Kapai su žaslais datuojami VIII–XI a. (74 pav.).

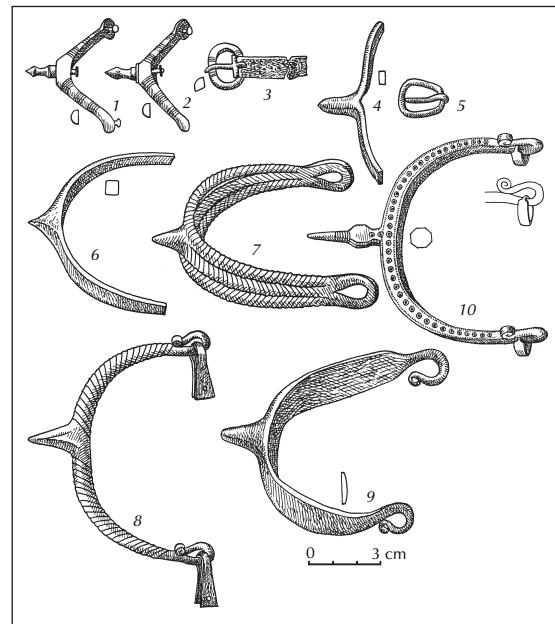
Retai randama pentinų. Yra priimta manysti, jog pentinai Vakarų Europoje dar ir viduramžiais buvo prilyginami kalavijui, kad juos dėvėjo tik kilmingieji ir karai profesionalai (Кирпичников, 1973, p. 57). Jauneikiuose jų rasta 6 (k. Nr. 14, 107, 344, 398 ir dar 2 iš suardytų kapų), Šukioniuose 9 (47, 54, 69, 85, 91, 96, 113 ir 2 atsitikt.), Linkuvoje 2 (k. 5 ir atsitikt.), Diržiuose 1 (atsitikt.). Kituose kapinynuose neaptikta.

73. Žiedai: 1) Pamiškiai, k. Nr. 26,
2–3) Jauneikiai, k. Nr. 2, 4–5) Šukioniai,
k. Nr. 121, 6–7) Pavirvytė, k. Nr. 135

74. Žąslai: 1) Šukoniai, k. Nr. 73, 2) Šukoniai, k. Nr. 54, 3) Jauneikiai, k. Nr. 344

75. Pentinai ir sagtelės: 1–3) Jauneikiai, k. Nr. 398, 4–5) Šukoniai, k. Nr. 111, 6) Valdamai, atsitikt., 7) Šukoniai, k. Nr. 54, 8) Šukoniai, atsitikt., 9) Šukoniai, k. Nr. 91, 10) Linkuva, k. Nr. 5

Nešiota tik po 1 pentiną, dažniausiai ant kairės kojos. Gaminti tiek iš geležies, tiek iš žalvario. Geležiniai pentinai paprastesni, 1 cm pločio, atstumas tarp galų 6–7 cm, dažniausiai neornamentuoti. Pentino galai užbaigtai arba apskritomis plokšteliemis, arba kilpele. Žymiai puošnesni buvo žalvariniai pentinai. Jų lankelis kartais tordiruotas, kartais pagamintas iš 3 susuktų juostelių (75: 7–8 pav.). Pentinų ienelės smailėja, sulenktoji dailias kilpeles, spyglys kartais esti profiliuotas ar kitaip pagražintas. Itin retas pentinas rastas Linkuvos kapinyno k. Nr. 5. Jis žalvarinis, pagamintas iš šešiakampio skersinio pjūvio juostelės, ornamentuotas dvigubu akučių eile. Lenelių galai nusmailinti, užriesti į kilpeles ir susukti į sraigeles. Į kilpeles įvertos žalvarinės grandelės, prie kurų buvo rišami dirželiai pentinui pritvirtinti. Spyglys 3,1 cm ilgio, profiliuotas (75: 10 pav.). Šiam pentinui analogiškų baltų teritorijoje rasta nedaug. Artimiausias žinomas iš Žąsino kapinyno kapo Nr. 153 (Kazakevičius, 2000, p. 22). Linkuvos kapas, o kar-

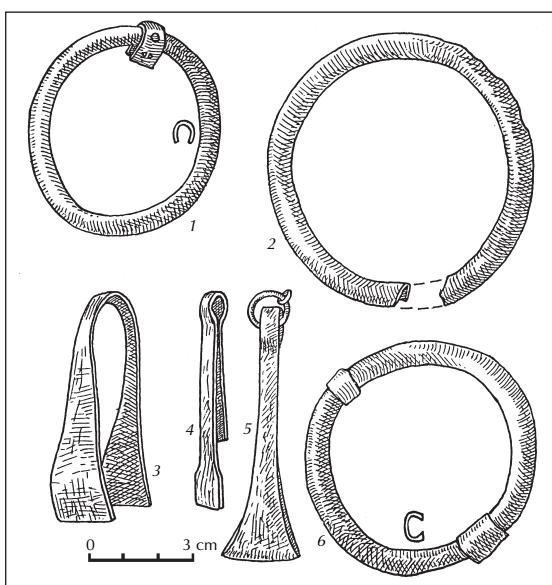
tu ir pentinas, datuotas X a. Dažnai kapuose prie pentino randama ir sagtelijų, naudotų pentinui pritvirtinti (75: 3, 5 pav.). X–XI a. kapuose rastieji žalvariniai pentinai artimi žinomiems iš kuršių kapinynų.

Medžiaga rodo, kad Žiemgaloje pentinus nešiojo VI–XI a., tačiau su jais laidojo retai, dažniau tik šalia aukštaičių teritorijos.

Geriamieji ragai

Paprotys dėti į kapą geriamuosius ragus Lietuvos teritorijoje pastebimas nuo III a. (Tautavičius, 1968, p. 133–134). VIII–IX a. šis paprotys išplito visoje Lietuvos teritorijoje, nors nevienodai. Kaip pastebi tyrinėtojai, apie 30% kuršių palaidoti su geriamaisiais ragais, tuo tarpu žemaičių vos 2–3% (Tautavičius, 1979, p. 115–116). Panaši padėtis ir Žiemgaloje. Jauneikių kapinyne tik 2% mirusiuju palaidoti su geriamaisiais ragais, Šukionių kapinyne – 4, Pavirvytėje – 4, Linksmučiuose – tik 1,1%. Diržiuose rastas tik 1 geriamasis raga, Linkuvos teritorijoje taip pat tik 1, Pamiškiuose visai geriamujų ragų neaptik-

ta. Kapuose išlikę tik ragų angos apkauštai, pagaminti iš plonos 0,7 cm pločio žalvarinės skardelės. Apkauštai siauri ir apgaubia tik patį rago angos pakraštį (76: 1, 2, 6 pav.). Tik Diržiuose (k. Nr. 21) rastas platesnis rago apkalas. Jo plotis 6,2 cm, skersmuo 7,8 cm. Be to, šis ragas buvo su kojelės taurele ir lankstine rankena. Skirtingai nuo kitų plačių rago apkalų, rastasis Diržiuose neornamentuotas. Rastas labai suardytame kape, todėl iškyla šio rago datavimo klausimas. Ė. Striškienė, tyrinėjusi Diržių kapinyną, artimiausią analogą rado Latvijoje Lejasbitėnų bei Čunkanų-Drengerų žiemgališkuose kapinynuose. Tačiau jie latvių archeologų datuoti labai plačiu chronologiniu periodu – V–IX ir VIII–XII a. (Striškienė, 1998, p. 212, 23 pav.). Geriamieji ragai kapuose randami tik po vieną, dažniausiai dėti vyrams. Retkarčiais aptinkami moterų kapuose (Jauneikiai, k. Nr. 28; Stungiai, k. Nr. 15; Pavirvytė, k. Nr. 48). Kapai su geriamaisiais ragais datuojami VIII–XI a. Labai retai, tačiau randama rago smaigilio žalvarinių apkauštų. Tokie radiniai žinomi iš Jauneikių, k. Nr. 391 ir Linksmučių, k. Nr. 15. Abu jie

76. Geriamujų ragų apkalai ir pincetai:

- 1) Šukoniai, k. Nr. 129, 2) Jauneikiai, k. Nr. 391, 3) Stungiai, k. Nr. 16, 4) Jauneikiai, atsitikt. 5) Jauneikiai, k. Nr. 78, 6) Jauneikiai, k. Nr. 391

rasti vyru kapuose. Šie apkauštai primena taurelę su ritės formos kojele, ties viduriu papuošta aštria briauna. Jauneikiuose rastasis datuojamas V–VI, Linksmučiuose – IV–V a. (Michelbertas, 1968, p. 40–41). Tyrinėtojų nuomone, geriamieji ragai yra turėję ne tik praktinę buitinę, bet ir reprezentacinę paskirtį, naudoti apeigų metu (Tautavičius, 1979, p. 116; Kazakevičius, 1981, p. 81–91; Simniškytė, 1998, p. 185–245).

Pincetai

Su pincetu mirusysis laidotas taip pat reitai. Toks reiškinys pastebimas visoje Lietuvos teritorijoje. Paprastai kapinyne, kur rasta net keli šimtai kapų, su pincetais palaidoti tik keli mirusieji. Jau tas faktas leidžia matyti, kad pincetai – ne tik buityje vartotas instrumentas, bet ir su apeigomis, magija ar burtais susijęs daiktas (Tautavičius, 1981a, p. 31). Jauneikių kapinyne rasti 2 pincetai (k. Nr. 78 ir atsitikt.), Pamiškiuose 1 (k. Nr. 27), Šukioniuose 1 (k. Nr. 54). Pincetai žalvariniai, nedideli, žnyplės kiek platesnės, kartais karpytais pakraščiais (Šukoniai). Jų ilgis 6–7 cm, plotis 1,7–2,3 cm (76: 3–5 pav.).

Su pincetais palaidoti turtinių vyrai. Nors Jauneikiuose šis kapas apardytas, išlikusi tik kojų sritis, bet čia rastas siauraašmenis pentinis kirvis (kiti kirviai rasti šiame kapinyne įmoviniai), žalvarinė sagtelė nuo apavo (su puošnesniu apavu palaidoti taip pat tik vienetai), geriamojo rago apkalas ir ietigalis. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog pincetas rastas kartu su geriamuoju ragu, kaip ir Taurapilio „kunigaikščio“ kape (Tautavičius, 1981a, p. 30–31). Išsiskiria iš kitų kapų Šukionių kapinyne mirusysis, palaidotas su pincetu. Be įprastų jkapių – ietigalių (abu ietigaliai masyvūs su karklo lapo formos plunksnomis, 32 ir 36 cm ilgio), buvo jidėtas kovos peilis tiesia nugarėle, puošniose makštyse (kiti vyrai laidoti su plačiaisiais kovos peiliais – kalavijais). Peilis padėtas ne skersai kojų. Prie šono – pentinis kirvis plačiaus ašmenimis, puošnus pentinas, skiltuvas (taip pat vienintelis šiame kapinyne), žaslai. Be to, visos jka-

pės rastos šiame kape labai skiriasi nuo kituose kapuose rastujų, nors datuojamos tuo pačiu laikotarpiu. Todėl peršasi išvada, jog šiame kape palaidotas tikrai ypatingas asmuo. Vadinas, įtikinamesnė mintis, jog pinacetai – ne paprasta įkapė.

Skiltuvai

Skiltuvas – įrankis ugniai įskelti. Tam reikėjo gabaliuko titnago, labai degios medžiagos (gerai išdžiovintos kerpės nuo uosio ar beržo) ir geležinio skiltuvo. Ugnis buvusi šventa. Tai liudija įvairūs to meto keliautojų užrašai ir mitologija. Ugnis buvo nuolat sau-goma, kad neužgestų. O taip nutikus, ją įskelti galėjo ne bet kas, o tik žmogus, kuriam patikėtos šios pareigos. Šiam tikslui turėtas skiltuvas. Mirus tokiam žmogui, skiltuvas, kaip ir kitos įkapės, buvo laidojamos kartu su mirusiuoju. Matyt, neatsitiktinai kapinyne, kur randame 200, 300 ar net 500 kapų, skiltuvų tebūna 1–2. Tai pasakytina apie vieną Lietuvos teritoriją – ir apie Žiemgalą. Jau-neikių kapinyne rastas tik vienas skiltuvas (iš suardyto kapo), Šukioniuose taip pat tik vienas (k. Nr. 54). Visi skiltuvai geležiniai, ovalo formos, atriestais galiukais. Skiriasi tik jų dydis. Jie nuo 7 iki 9,3 cm ilgio, 2,5–3 cm pločio. Diržiuose, k. Nr. 68, rastą titnago gabaliuką tyrinėtoja vadina skiltuvu (Striškinė, 1999š). Lietuvos kapinynuose geležiniai skiltuvai vartoti nuo X–XI a. Tai, jog skiltuvus turėjo neeiliniai bendruomenės nariai, o „žyniai“ ar „burtininkai“, aiškiai liudija Šukionių kapas. Čia mirusajam buvo jdėtas pincetas (sietinas su įvairių burtų ar magijų apeigomis), plačiaašmenis pentinis kirvis (vienintelis šiame kapinyne) ir kt.

Tokios formos skiltuvai būdingi dideliems Europos plotams, kartu su ovaliniais vartoti iki pat XIX a. pabaigos (Moszyński K., 1967, p. 254, 14 pav.).

Diržai

Iš karto reikia pasakyti, jog Žiemgaloje retai laidoti mirusieji, sujuosti odiniai metalu kaustytais diržais. Čia randamas tik vienas

kitas vyras, palaidotas su diržu. Antai Jau-neikių kapinyne tik 9 kapuose rastos diržų dalys: sagtys, kutai, skirstikliai. Šiame kapinyne vos 2% mirusiuų palaidoti sujuosti diržu (Vaškevičiūtė, 1987c, p. 76–77). Degesių kapinyne diržas rastas tik 1 kape, Pamiškių kapinyne – 1 kape, Šukionių – trijuose kapuose, Linkuvoje rasta tik keletas fragmentų. Šiek tiek daugiau nei įprasta diržų ar ju dalių rasta Diržių kapyno dvylikoje kapų ir 2 fragmentai atsitiktiniai. Taigi su diržais čia buvo palaidota per 16% mirusiuų. Žymiai daugiau diržų rasta Pavirvytės kapinyne. Čia su jais palaidota 18% vyru (Vaškevičiūtė, 1989, p. 65), tačiau Pavirvytės kapinynas yra pačiame vakariname Žiemgalos pakraštyje, todėl jaučiama daug didesnė kuršių įtaka. Gausūs kapai su diržais ir rodo, jog čia būta ne vien žiemgališkų tradicijų.

Susidaryti išsamesnį vaizdą apie tai, kokie diržai buvo nešioti, ne taip jau paprasta. Organinė medžiaga beveik neišlieka, o tyrinėtojus pasiekia tik nedideli fragmentai šio papuošalo. Jau-neikių kapyno penkiuose kapuose išlikusios tik sagtys, šešiuose – apkalų dalys ir dviejuose – žalvariu puošti kutai. Pamiškuose irgi rasti tik nedideli žalvariniai papuošimai. Pavirvytėje, kur diržų rasta daugiau, taip pat galima kalbėti tik apie jų skirstiklius, apkalėlius ir sagtis. Šukionių kapinyne geriau išlikusi ir oda. Kapuose Nr. 46 ir 56 rasti diržai buvo odiniai, 1–2 cm pločio, puošti žalvariniais spurgeliais. Šie įsegti į diržą, ir kitoje pusėje esantys jų liežuvėliai užlenkti. Spurgeliai nedideli, apie 0,5 cm skersmens. Diržo ilgio nustatyti neįmanoma, nes išlikusios tik dalys. Panašios konstrukcijos, tik puošnesnis diržas rastas tame pat kapinyne, k. Nr. 69. Jis 2 cm pločio, visas jo paveršius papuoštas tokiai pat, tik stambesnių – 1,3 cm skersmens spurgelių eile. Kas 8–9 cm diržą puošė žalv. plokščias apskritas apkaliukas-ratelis, ornamentuotas akutėmis. Tokių ratelių būta 8. Nuo jų į viršų ir apačią eina odinė juostelė, taip pat puošta spurgeliais. Prie užsegimo diržą puošė kūgio formos 3,5 cm skersmens ir 1,5 cm aukščio apkalas. Prie sagtelės buvo labai plonas žalvarinis apkalėlis. Sag-

telių rasta net 3, visos vienodos, pagamintos iš plokščios juostelės, profiliuotos. Diržas rastas visiškai suardytame kape, todėl neaišku, kaip jis buvo nešiotas. Jis ilgesnis nei reikėtų, visos trys sagtelės negalėjo būti pritvirtintos prie diržo lygiagrečiai, nes to neleido daryti jo plotis. Jei sagtelės jungė visas tris diržo dalis, tai diržas buvo ilgesnis nei to reikia. Trys atskiri diržai irgi negalėjo būti, nes būtų buvę per trumpi. Diržas rastas dubens srityje, vadinasi, perpetė irgi negalėjo būti. Panašiai puoštas diržas rastas ir Pamiškių kape Nr. 11 (77: 1 pav.).

Sagtys buvo žalvarinės, keturkampės, apvaliais galais, profiliuotos, apskritos. Pagamintos iš apvalios ar plokščios juostelės, 3x3–2,8x3,5 cm dydžio. Dažnai prie sagtelės esti pailgos formos dvigubas žalvarinis apkaliukas. Jis neretai ornamentuotas išilginiais grioveliais ar trikampeliais, turi kniedes, kuriomis tvirtinamos prie diržo galo. Labai retai yra diržų, kurių arba visas paveršius, arba dalis padengta pailgais ar kvadratiniais žalvariniais apkalėliais (Pavirvytė, k. Nr. 44, 85; Jauneikiai, k. Nr. 26, 47, 107, 123, 226, 329; Diržiai, k. Nr. 49). Tos plokšteliės yra 1,9x2,9 ar 3x3 cm dydžio, ornamentuotos. Panašiomis skersinėmis stačiakampėmis plokšteliėmis diržus puošdavo – apkaustydavo VIII–XII a. kuršiai.

Skirstikliai rasti tik Pavirvytėje. Juos sudaro apie 4 cm skersmens žalvarinė grandis, viduje esantys stipinai. Tarp jų iš šonų įkabinti pailgi apkaliukai. Jie dažniausiai būna dvigubi, turi kniedes tvirtinti prie diržo. Grandis jungė dvi diržo sagtis. Skirstikliai, matyt, ne tik jungė, bet ir puošė diržą. Dėl to jie gražiai ornamentuoti (77: 3, 5 pav.).

Diržai retai randami ne tik pietinėje, bet ir šiaurinėje Žiemgalos dalyje. Mirusuosis, sujuostus diržais, žymiai dažniau laidojo kuršiai ir žemaičiai. Žiemgaliai, matyt, mieliau nešiojo austines juostas.

Apavo liekanos

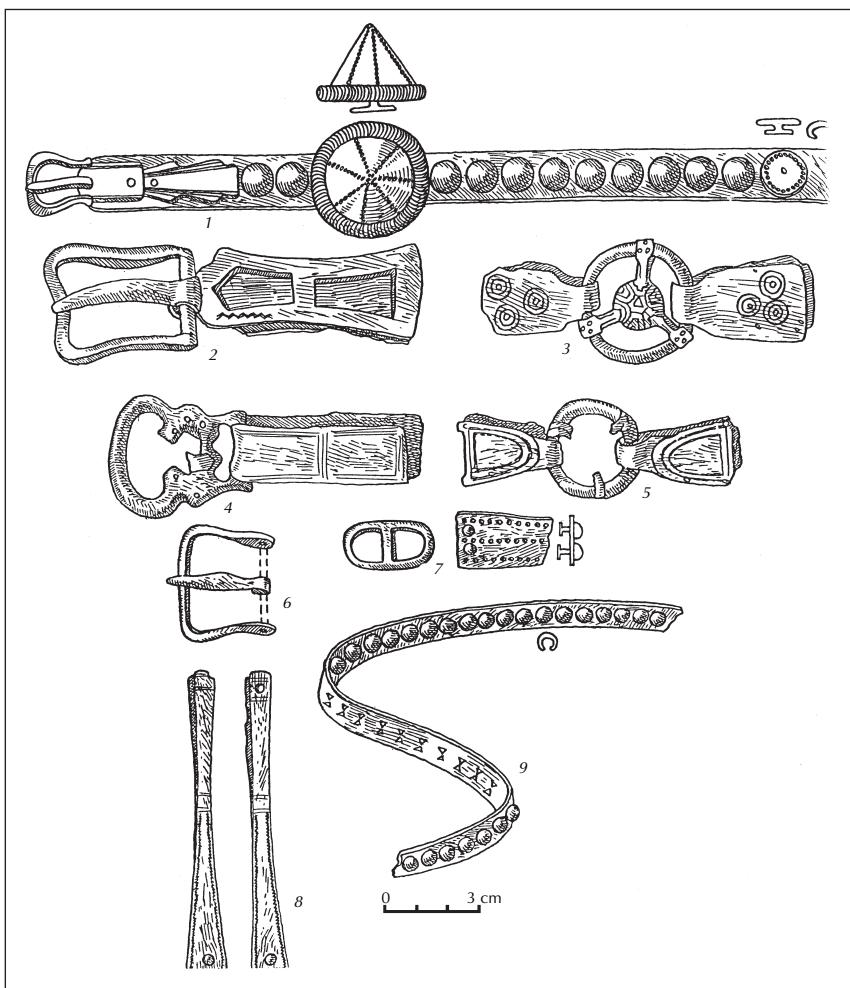
Matyt, bent dalis mirusuojų buvo laidoti su odiniu apavu. Jų liekanų rasta kai kurių vyrių, rečiau moterų kapuose (Jauneikiai, k.

Nr. 123, 260, 277; Stungiai, k. Nr. 2, 10; Linksmučiai, k. Nr. 20, 21; Šukioniai, k. Nr. 2, 37, 47, 49, 74, 90, 126, 131; Diržiai, k. Nr. 51, 85 ir kt.). Kapuose apavo išlikę tik fragmentai, puošti žalvariniai spurgeliai. Pastarieji apie 0,5 cm skersmens, tokie patys, kuriais puošti galvos raiščiai ir diržai. Tik Diržių kapinynė, k. Nr. 51, rasti ypač puošnūs ir gerai išlikę batai. Jų paveršius padengtas žalvariniai spurgeliai, – iš viso jų 1089 (Striškienė, 1998, p. 213). Dažnai prie aulo randamos žalvarinės sagtelės. Jos savo išvaizda nė kiek nesiskyrė nuo tų, kuriomis būdavo tvirtinami pentinai. Sagtelės 2,5x2,6 cm dydžio. Apavas spurgeliai dažniausiai buvo puošiamas tik čiurnos srityje arba tik prie pat viršaus. Vyrų kairės kojos apavo puošiamas čiurnos srityje yra būdingas VIII–IX a., kartais randama iki XI a. (Vaškevičiūtė, 2000, p. 182). Įdomu tai, kad dažniausiai buvo puošiamas tik kairės kojos batas. Beje, pentinas taip pat dažniausiai randamas tik ant kairės kojos.

Jauneikių k. Nr. 399 ant moters kairės kojos čiurnos rasta apvyniota žalvarinė grandinėlė su įkabintais į ją penkiais trikampės formos kabučiais. Toks kojos ar jos apavo puošimas retas kitose Lietuvos srityse. Panasus radinys žinomas iš Maudžiorų kapinyno vyro k. Nr. 141 (Valatkienė, 1980, p. 90).

Svarstyklės ir svoreliai

Svarstyklės ir svoreliai Rytų Pabaltyje kapuose randami tik nuo X a. vidurio ir antrosios pusės. Tokie kapai tyrinėtojų priskiriami pirkliams (Kuncienė, 1981, p. 54; Sadauskaitė, 1959, p. 75). Dauguma radimviečių – pajūrio srityje. Pietinėje Žiemgalos teritorijoje svarstyklų rasta Degesių, Jauneikių, Pavirvytės, Linkuvos, Ringuvėnų, Jakštaičių-Meškių kapinynuose (rastos griautiniame kape. Ši kapinyną tyrinėjęs V. Urbanavičius visus griautinius kapus priskiria žiemgaliams) (Urbanavičius, 1977, p. 133). Atsitiktinai rastos ir dabar esančios Biržų muziejuje. Šiaurinėje Žiemgalos dalyje svarstyklų rasta Balų-Škerstainų, Ciemaldų, Puidinių, Mežuotnės Cen-

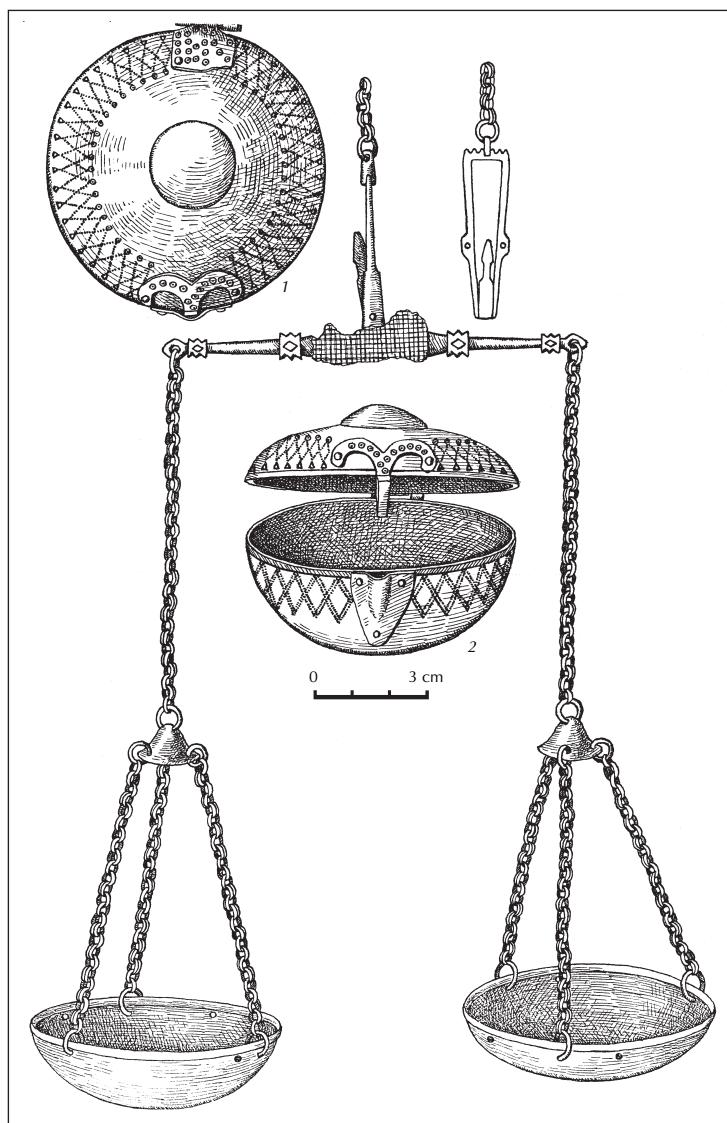
77. Diržai ir jų dalys: 1) Šukoniai, k. Nr. 69, 2) Pavirvytė, atsitikt., 3) Pavirvytė, k. Nr. 133, 4–5) Pavirvytė, atsitikt., 6) Jauneikiai, k. Nr. 53, 7) Meldiniai, atsitikt., 8) Jauneikiai, k. Nr. 398, 9) Šukoniai, k. Nr. 46

tro, Čunkanų-Dregerų, Čapanų kapinynuose, Tervetės ir Mežuotnės piliakalniuose (Berga, 1996, p. 49). Tik Jauneikiuose ir Jakštaičiuose-Meškiuose svarstyklės rastos kapuose (Nr. 47 ir 44). Kitos atsitiktinės. Jauneikiuose rastos tik jų dalys: žalvariniai peteliai ir geležinis svorelis. Kartu apardytame kape buvo juostinis ietigalis su skliautiniu raštu ant jmos, krūtinės srityje 2 pasaginės segės su daugiakampėmis galvutėmis ir diržo fragmentas. Svarstyklės greičiausiai buvo prisegtos prie diržo. Kapas datuotas X–XI a. (Vaškevičiutė, 1987, p. 77). Jakštaičių-Meškių svarstyklėlės rastos taip pat apardytame vyro kaape. Jos gulėjo juosmens srityje, lėkštutės su-

dėtos viena į kitą, matyt, taip pat buvo prisegtos prie diržo. Be svarstyklų, vyrui į kapą idėtas plačiaašmenis pentinis kirvis, dvi pasaginės segės su daugiakampėmis ir aguoni-nėmis galvutėmis. Pagal svarstyklų petelių užbaigimą nustatyta, jog pačios ankstyviausios rastos Linkuvoje ir Ringuvėnuose. Jos datuojamos X a. antraja puse, vėlyviausios – Degėsių ir Pavirvytės, datuotos XII–XIII a. (Vaškevičiutė, 2001, p. 277). Svarstyklės buvo gražiai ornamentuojamos. Puošti petelių galai, lėkštėlės. Naudotas jau įprastas baltų kraštams geometrinis ornamentas. Svarstyklų peteliai 11–13 cm ilgio, lėkštėlės negiliros, 5,7–7,2 cm skersmens.

Pavirytės ir Linkuvos svarstyklėlės buvo rastos puošniose žalvarinėse dėžutėse (78 pav.). Dėžutės suploto rutulio formos, pagamintos iš plonos žalvarinės skardelės, daugiau ar mažiau iškiliu dangteliu. Dangtelis prie dėžutės pritvirtintas vyriu. Dėžutės uždaromos skląsteliu. Pavirytės dėžutės skląstelis profiliuotas. Dėžutė 7,2 cm skersmens, dangtelis pačiame centre turi iškilesnę tutulą (78: 1 pav.). Linkuvos dėžutė 7,5 cm skersmens. Dangtelis papuoštas koncentriniais apskritimais, pačiame centre segmentinė

žvaigždė – saulės simbolis. Svarstyklės dėžutėse rastos ir Balų-Škerstainų kapinyne. Panašios žinomas iš lybių palikto Vampininių I ir II kapinynų (LA, 1974, p. 268, 168 pav.; Berga, 1996, p. 54, 7 pav.). Prūsijoje rastos Ekritten (Vetrovo-2) kapinyne (Кулаков, 1990, p. 120, XXV: 3 lent.). Labai panašios į aprašytasias žinomas Skandinavijoje, Rutės vietovėje (Thunmark-Nylén, 1998, 273, a, b lent.), ir Gotlande (Jansson, 1988, p. 575, 4 pav.). Ten jos greičiausiai pateko iš Rytų Baltijos (Vaškevičiūtė, 2001, p. 279).

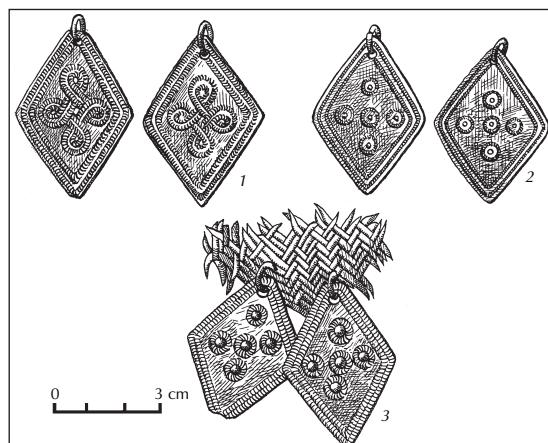
78. Svarstyklės ir svarstykių dėžutės:
1) Pavirytė, atsitikt., 2) Linkuva, atsitikt.

Svorelių rasta žymiai daugiau – po vieną kitą aptikta beveik visuose žiemgalių kapinynuose. Jų būta įvairių formų: dvigubo nupjauto kūgio, pailgų. Naudotos lankinės segės buoželės ar žalvariniai rutuliukai su vienu suplotu kraštu. Pavirvytės kapinyne kartu su svarstyklėmis rasti 8 svoreliai. Dar 4 atsitiktinai aptikti kapinyno teritorijoje. Didžiausias svorelis dvigubo nupjauto kūgio formos, jo plokštumose įmušta po 5 taškelius, sveria 38,5 g. Antrasis svorelis mažesnis, tokios pat formos, galuose įrežti X ženklai, sveria 31,5 g. Trečiasis tokios pat formos sveria 24,9 g. Ketvirtasis, cilindro formos, sveria 9,05 g. Penktasis, daugiakampio formos, sveria 5,6 g, šeštasis – 4,2 g. Septintasis, rutulio formos, sveria 4,3 g, aštuntasis, pusrutulio formos – 1,25 g (Chlodinskienė, Striaukaitė, 1978, p. 177–178). Linkuvoje rasti 8 svoreliai: 1 žalvarinis ir 7 geležiniai. Šeši svoreliai yra suploto rutulio formos, 2,6–1,5 cm skersmens, vienas rutulio formos ir 1 pagamintas iš susilydžiusios gargažės, netaisyklingo rutulio formos, 1x1,5 cm dydžio. Suploto rutulio formos svorelių vienoje ar abiejose plokštiose pusėse yra tam tikri ženklai. Tai 3–4 taškučiai centre ir iš akučių suformuotas apskritimas aplink centrą. Svoreliai 47,1; 37,3; 29,3; 9,5; 8,4; 7,3 ir 3,8 g masės. Tik viename jų (29,3 g) yra ženklas X užriestais galais. Kiti svoreliai dažniausiai rasti atsitiktinai.

Aptinkamos svarstyklės ir svoreliai rodo, kad X–XIII a. pirkliai tiek Venta, tiek Lielupe-Mūša atplaukdavo į pietinę Žiemgalos dalį, vadinas, ir joje intensyvėjo prekybiniai ryšiai. Keliaujantiems pirkliams atskaitant ar įsigijant sidabro, reikėjo svarstyklų.

Kiti retesni radiniai

Be minėtų radinių, pietinėje Žiemgalos dalyje rasta po vieną kitą retesnį dirbinį. Šukionių kapinyne, k. Nr. 134, ant mirusiosios

79. Žalvarinės skardelės: 1) Diržiai, k. Nr. 54,
2) Šukioniai, k. Nr. 134, 3) Jakštaičiai-Meškiai,
k. Nr. 39

moters kojų buvo padėtas trigubai sulanksytas audinys. Visas paviršius papuoštas rombo formos plokšteliemis (79 pav.). Plokštelių būta 23. Jos 4x3,5 cm dydžio, pagamintos iš plonos žalvarinės skardelės. Plokštelių paviršius ornamentuotas iškiliomis akutėmis, pakraščiai apvesti dviguba juoste. Atrodo, jog tai galėjo būti skepetė, kuria buvo pridengtos mirusiosios kojos. Panašių radinių rasta ir kituose kapinynuose. Diržiuose, k. Nr. 54 ir 55, rastos tokios pat skardelės. Jos 3,8x1,8 cm dydžio, paviršius puoštas akutėmis (Striškienė, 1997š). Jakštaičiuose-Meškiuose, k. Nr. 55, tokios plokšteliės (4,3x3,3 cm dydžio) buvo pritvirtintos prie vilnonio audinio taip, kad du kraštais dengė vienas kitą (Urbanavičius, 1977, p. 130–131). Taip puoštas audeklas rastas Šaukote (Volkaitė-Kuliakausienė, 1970, XLIV pav.). Tokie radiniai rodo, jog mirusieji galėjo būti pridengti ir vilnonėmis skepetomis.

Pavirvytėje, k. Nr. 40 ir 129 (moters ir vyro kapai), rastos šukutės. Vyro kape šukutės žalvarinės, moters – medinės su rankenėle, prisegtos prie diržo.

ŽIEMGALIŲ KULTŪROS YPATYBĖS IR TERITORIJA

Aptarus laidosenos papročius ir įkapes, dabar galima pabandyti nusakyti, kuo gi skiriasi žiemgaliai nuo kitų baltų genčių, kurie bruožai yra bendri daugumai jų, kurie – tik kelioms gentims, o kurie yra žiemgališki. Taip pat reikėtų pabandyti išsiaiškinti žiemgalių ypatumus, atkreipiant dėmesį ne tik į rytinių ir vakarinių, bet ir į šiaurinės lietuviškosios ir pietinės – latviškosios Žiemgalos ypatybes. Be to, reikėtų kiek tiksliau nusakyti Žiemgalos ribas, ypač jos pietuose, rytuose ir vakaruose.

Pirmasis ir ryškiausias žiemgališkas bruožas yra nedegintų mirusiuų laidojimas. Šiuo papročiu žiemgaliai skiriasi nuo savo kaimynų žemaičių, kur nuo X a. plito kremacijos paprotys, ir nuo kuršių, kur mirusieji pradėti deginti IX a. Inhumacijos paprotys žiemgaliai suartina su latgaliais bei séliais, kur kremacijos paprotys taip pat nebuvę paplitęs (Latvijas, 1974, p. 222). Kitas būdingas šiai genčiai laidosenos bruožas – priešpriešinis mirusiuų laidojimas. Šio papročio dar laikėsi žemaičiai ir latgaliai (Latvijas, 1974, p. 222; Tautavičius, 1996, p. 65), tačiau tik Žiemgaloje pastebėti laidojimo krypties pokyčiai nuo VII–VIII a. Vyru laidojimo kryptis priešinga moterų laidojimo krypciai. VII a. vyrai laidoti galvomis į rytus. VIII a. jie jau laidoti galvomis į vakarus. Moterys – atvirkščiai. Taip pat vertėtų paminėti kai kuriuos kitus laidosenos ypatumus. Tai laidojimas su žirgais, žirgo ar raitelio įkapémis. Žiemgaliai kartu su mirusiuoju nelaidojo žirgo, kaip tai darė žemaičiai, lietuviai ar aukštaičiai. Šiuo atžvilgiu jie artimesni latgaliams. Žiemgaliai mirusiajam į kapą nedėjo nei žirgo įkapių, kaip tai mėgo daryti kuršiai, nors žirgo su mirusiuoju nelaidojo, nei raitelio aprangos, kaip tai darė aukštaičiai. Šis paprotys taip pat sieja žiemgalius su latgaliais.

Įkapių gausumas būdingas ne tik žiemgaliams, bet ir kuršiams, žemaičiams, latga-

liams. Tačiau savita įkapių dėjimo į kapą tvarka ir sudėties išskiria žiemgalius iš kitų genčių. Vienas tokų skirtumų yra ginklų gausa kape. Vyru laidajo su ietimis ir kovos peiliais. Iečių kape randama net keletas, ir tik labai retai vyras laidotas su viena ietimi. Tuo tarpu kaimyninėse gentyse nors laidota su ietimis, bet jų randama rečiau ir ne tiek daug viename kape. Skiriasi ir į kapus dėtų iečių antgaliai: žiemgalių visi įmoviniai, tik vieną kitas įtveriamasis, o latgaliai mėgo įtveriamuosius. Žiemgalių ietigaliai tokį pat formų kaip ir žemaičių, tačiau jų plunksnos plokštesnės, nėra aiškios briaunos išilgai plunksnos ir aiškaus perėjimo iš plunksnos į įmovą. Nevartoti ir užbarzdiniai-žeberkliniai ietigaliai, kuriuos mėgo kuršiai. Savitos formas buvo žiemgalių kalavijai. Patys ankstyviausi – siauri, ilgi kovos peiliai, kartais su žiedu ant įkotės. Vėliau paplito platūs kovos peilių-kalavijai, išstumdami kitus kovos peilius. Nejsigalėjo čia dviašmeniai kalavijai. Plačiuosius kovos peilius-kalavijus taip pat vartojo žemaičiai ir latgaliai. Žiemgaliai savaiip šiuos ginklus dėjo į kapą: randami padėti skersai kojų ar dubens kaulų. Žemaičiai juos visada dėjo prie mirusiojo šono, išilgai griaucių, o latgaliai nesilaikė vienos dėjimo tvarkos: randami padėti šalia mirusiojo griaucių, bet visada išilgai jų, arba ant griaucių, taip pat išilgai jų, be to, vartoti trumpiau – iki VIII a.

Etninius bendrumus bei skirtumus išryškina tokia įkapė kaip kirvis. Paprotys dėti kirvį į kapą žiemgaliams buvo žinomas, bet vyrai su kirviu nuo VII a. buvo laidojami daug rečiau nei Latgaloje, kur šis paprotys buvo paplitęs, taip pat rečiau nei Žemaitijoje. Žiemgaloje vartoti įmoviniai kirviai, paplitę vaikinėje Žiemgalos dalyje, pentiniai – rytinėje. Žemaičiai ir kuršiai vartojo tik įmovinius kirvius, latgaliai, séliai ir aukštaičiai – pentinius. Taigi kirvis yra įkapė, rodanti lo-

ŽIEMGALIŲ KULTŪROS YPATYBĖS IR TERITORIJA

kalinius skirtumus pačioje gentyje. IX–XII a. kapuose nėra latgaliams būdingų kovos kirvių su žalvariu puoštais kirvakočiais.

Dar viena būdinga žiemgaliams įkapė – kaplys. Kol kas jų randama tik šioje teritorijoje, bei pavienių užtikta rytinėje bei centrinėje Lietuvoje. Todėl drąsiai galime teigti, jog ši įkapė būdinga žiemgalėms. Joms būdingi ir peiliukai lenktomis viršunėmis. Labai retai laidota su verpstuku. Apskritai darbo įrankiai žiemgalių kapuose kur kas rečiau randami nei kitų genčių.

Kai kuriuos žiemgalių kultūros bruožus atspindi į kapus dedami papuošalai. Remiantis jais ne tik nustatomas laikas, kada mirusieji palaidoti. Nors metalinius papuošalus nešiojo visos baltų gentys, tačiau vienais labiau mėgo puoštis vienos gentys, kitais – kitos.

Visų genčių moterys dabino galvas metaliniais papuošalais, bet ne visur vienodai. Dažniausiai puošesi metaliniais apgalviais. Vienur jie gaminti iš smulklių įvijų su siauromis skiriamosiomis plokštelėmis (Žemaitijoje, Kurše, Žiemgaloje, Latgaloje, Aukštaitijoje), kitur buvo mėgstami įvijų vainikai su pakaušio srityje laisvai krintančiomis įvijėlėmis, užsibaigiančiomis kabučiais (Latgala ir iš dalies Žiemgala). Tik žiemgalės bei jų kaimynės žemaitės nešiojo apgalvius iš stambiu žalvarinių plokštelėlių, sujungtų trumpomis įvijėlėmis. Tik žiemgalės déjo ant viršugalvio – aukščiau apgalvio stambios įvijos vainiką. Žiemgalės, kaip ir latgalės, nepuošė kepurėlių ar jų kraštų metaliniais kabučiais, kaip tai mėgo daryti žemaitės, kuršės ir skalvės. Tiesa, retkarčiais čia randama kepuraičių ar galvos raiščių, puoštų žalvariniai spurgeliai.

Žiemgaloje nebuvo papročio puoštis karolių apvaromis. Nešiota tik po vieną kitą karoliuką, kaip ir Latgaloje, greičiau kaip amuletą. Tačiau labai mėgta puoštis antkaklėmis. Būdingiausios šiam kraštui yra antkaklės, užsibaigiančios kilpele ir kabliuku. Yra kapiynų, kur rasta tik šitokių antkaklių. Be žiemgalių, jomis puošesi ir kaimyninių genčių moterys, tačiau ten jos nevyrauja. Antkakles

užkeistais keturkampiais galais, be žiemgalių, nešiojo latgalai. Antkaklių užkeistais storėjančiais galais randama ne tik Žiemgaloje, bet ir Kurše bei Žemaitijoje. Vytinės antkaklės kilpiniais galais ypač mėgtos kuršių, nešiotos ir žiemgalių. Iš visų Lietuvos teritorijoje gyvenusių genčių sudėtinėmis antkaklėmis daugiau puošesi žiemgalai, Latvijos teritorijoje – latgalai.

Žiemgaloje, kaip ir Žemaitijoje, moterys ir vyrai drabužius susegdavo skirtingais papuošalais; vyrai – segėmis, moterys – smeigtukų pora. Žiemgalai vyrai ypač mėgo lankines aguonines seges, rečiau nešiojo lankines laiptelines, ilga kojele bei įvairių formų pasaginių seges. Žymiai „iškalbingesni“ šiuo požiūriu moterų nešioti smeigtukai. Jau pati smeigtukų déjimo į kapą tvarka skiria žiemgales nuo žemaičių. Nors ir vienos, ir kitos mėgo puoštis smeigtukų pora, tačiau žiemgalių kapuose smeigtukai randami abiejose krūtinės pusėse, o juos jungianti grandinėlė laisvai krito krūtinės srityje ir siekė juosmenį. Žemaitės, kaip minėta, taip pat laidotos su dviem smeigtukais, bet jie ne įsegti į drabužį, o padėti vienoje krūtinės pusėje, adatas apvyniojus grandinėlę. Mėgstamiausiai smeigtukai buvo žiediniai, trikampėmis galvutėmis ir įvairių formų kryžiniai: suplotomis plokštelėmis, mažomis buoželėmis, kiaurakryžmai. Be žiemgalių, tokiai smeigtukais puošesi žemaitės. Žiemgalėms, žemaitėms ir kuršėms būdinga į smeigtukus įkabinti kabučius ir sujungti juos ilgomis grandinėlėmis.

Apyrankės – taip pat vienas iš tų papuošalų, kurie atspindi genties kultūrą. Aišku, dažlis jų būdingi daugumos baltų genčių, kitos nešiotos tik vienoje ar keliose jų. Žiemgalės mėgo apyrankes su iškilia briauna. Be jų, šios formos apyrankėmis puošesi žemaitės, rečiau aukštaitės. Rankogalinėmis apyrankėmis puošesi žiemgalės, žemaitės ir latgalės. Tik žiemgaliams ir latgaliams būdingos masyvios bei *kario* apyrankės. Apyrankės su zoomorfiniais galais būdingos kuršiams, bet buvo nešiotos ir žiemgalių.

Žiedai nebuvo mėgstamas žiemgalių papuošalas; juos labiau vertino kuršiai. Nebūta papročio laidoti mirusijį, sujuostą odiniu diržu. Todėl retai kapuose randama sagčių ar kitų metalinių diržų dalių. Tuo žiemgaliai skiriasi nuo žemaičių ir ypač nuo kuršių. Ne-gausūs diržai ir latgalų kapuose.

Apeiginės ir buitinės paskirties daiktai – geriamieji ragai, pincetai, skiltuvai ir kt. daugmaž vienodai paplitę visose gentyse, todėl nelabai tepadeda nustatyti etninę priklausomybę. Jų puošyba labiau priklausė nuo savininko turtingumo ar vaidmens bendruomenėje, negu nuo gentinės priklausomybės.

Aptarę tai, kas būdinga žiemgaliams, pa-bandysime nusakyti teritoriją, kurioje gyveno ši gentis, turint omenyje jų gyvento ploto vakarinį, pietinį ir rytinį pakraščius.

Taigi vakarinis pakraštys. Archeologai, rašę apie žiemgalius, vakarinę jų ribą vedė Ventos upę. Tačiau suradus Pavirytės kapinyną prie Virvytės upės, kairiojo Ventos intako, pasirodė, jog žiemgalių gyventas plotas kai kur yra nutolęs labiau į vakarus nei buvo manyta. Dabar jau aišku, kad žiemgalias Ventą siekė bent nuo Papilės iki Virvytės žiočių, o kai kur gyveno ir kairiajame Ventos krante. Pietinė riba turėtų būti vedama linija Kuršėnai–Šiauliai, šių miestų šiauriniu pakraščiu (PV Šiaulių miesto pakraštyje esantis Lieporių kapinynas – žemaitiškas). Nuo Šiaulių į rytus riba eitų dabartinio Pakruojo rajono pietiniu pakraščiu (Stačiūnų, Šukionių, Meldinių kapinynai) ir Panevėžio rajono šiauriniu pakraščiu palei Lėvens upę. Rytinis ir pietinis pakraščiai dėl tirtų paminklų stokos tebéra sunkiausiai nusakomi. Teritorija tarp Lėvens ir

Pyvesos dabartinio Pasvalio rajone aiškiai dar žiemgališka. Tai rodo Smilgių ir Pumpėnų kapinynai. Kiek labiau į šiaurę ir rytus, t. y. Kupiškio ir Biržų rajonų sandūroje, šią ribą turėtų žymėti Vabalninko ir Anciškių kapinynai (abu jau visiškai sunaikinti). Anciškių kaime kasant žvyrą, kalvelėje buvo aptikta žmonių kaulų ir jvairių radinių, iš kurių išliko tik jmominis ietigalis. Vabalninke taip pat kasant žvyrą rasta keletas ugnies nepaliestų daiktų: antkaklė ramentiniai galais, smeigtukas su rato formos galvute ir kt. Riba Lėvens–Pyvesos žemumoje galėtų būti vedama per Antašavą–Geležius iki Karsakiškio. Labiau į šiaurę – dešiniajame Mūšos krante esantis Brenčių kapinynas taip pat žiemgališkas. Taigi, atrodo, jog rytinę žiemgalių ribą galima vesti nuo Vabalninko palei Apaščios upę iki jos santakos su Nemunėliu.

Žiemgalių teritorijos ribos nebuvo pastoviros. V–VII a. pietinė riba galėjo būti kiek šiauriau, o vėliau labiau pasislinkusi į pietus. Piečiausi žiemgalių kapinynai Šukioniai, Stačiūnai, Meldiniai datuojami VIII–XI a. Nors literatūroje yra žinoma ir priešinga nuomonė, esą II tūkstantmečio pradžioje žiemgalių riba pasitraukė į šiaurę, o pietuose savo plotus užleido žemaičiams ir aukštaičiams. Tačiau minėtų kapinynų medžiaga rodytu buvus atvirkščiai.

Žiemgalių teritorijos vaizdą galima susidaryti ir kartografiavus kai kuriuos šiai genčiai būdingus daiktus: jų teritoriją gražiai apibrėžia rankogalinių apyrankių paplitimo žemėlapis (Tautavičiūs, 1970, 3 pav.), ir placiųjų kovos peilių-kalavijų paplitimo žemėlapis (Kazakjaviciūs, 1988, 44 pav.).

BENDRI PIETINIŲ ŽIEMGALIŲ IR KAIMYNŲ BRUOŽAI

Bendri žiemgalių ir žemaičių bruožai archeologinėje literatūroje nušvesti bene plačiausiai. Šių kultūrų panašumą yra pastebėję F. Baluodis (Latvijas, 1926), H. Mora (Moora, 1952), A. Tautavičius (Tautavičiūs,

1980; Tautavičius, 1981, 1996, p. 91). A. Tautavičius, rašydamas apie žemaičių etnogenezę, išsamiai nušvietė šį klausimą. Kultūrinj artumą lémė abiejų genčių kilmė: vakarinio pakraščio Brūkšniuotosios kera-

mikos kultūra, po to – pilkapių kultūra. Tiek žiemgalių, tiek žemaičiai mirusiuosius laidojo nedegintus. Vienodas abiejų genčių įkapių komplektas – platieji kovos peiliai, paprotys vyrams drabužius susegti sege, moterims – smeigtukų pora. Didžioji dauguma papuošalų taip pat bendri abiem gentimis: moterų apgalviai iš stačiakampių plokštelių, žiediniai su trikampe galvute, kryžiniai smeigtukai, lankinės aguoninės, skliutakojės segės, rankogalinės apyrankės ir apyrankės su trikampe iškilia briauna. Reikia pabrėžti, jog žiemgalių ir žemaičių kultūriniai panašumai didžiausiai V–VIII a., o vėliau jie pradėjo blėsti (žemaičiuose įsigalėjo mirusiuųjų deginimo paprotys, pradėta varoti kalavijus ir t. t.).

Žiemgalių ir kuršių bendrumai literatūroje susilaukė mažesnio dėmesio (Vaškevičiūtė, 1989). Šiuo atveju galime kalbėti ne apie žiemgalių ir kuršių kultūrinį panašumą, bet apie kuršių įtaką žiemgaliams, kuri ypač ryški Pavirvytės kapinyne. Čia žiemgalių kapuose randamos kuršiams būdingos įkapės – trikampiai „kuršiški“ smeigtukai,

karolių apvaros, pasaginės segės gyvuliniais galais. Moterų kapuose randamos segės, vyru kapuose – odiniai diržai su metalinėmis sagtimis, ietigaliai su aiškia briauna per plunksnos vidurį, miniatiūriniai žąslai. Tačiau kuršių įtaka jaučiamā ne tik paribio kapinynuose. Šukioniuose rasti ypač puošnūs žalvariniai pentinai (k. Nr. 54 ir atsit.) taip pat yra kuršių įtakos atspindys. Ši įtaka žymėsne X–XII a. Matyt, pietinių žiemgalių ryšius su kuršiais stiprino Venta – abiejų genčių bendra upė. Tačiau čia nepastebima kuršių įtaka žiemgalių laidosenai.

Dar mažiau iki šiol aptarti žiemgalių ir aukštaičių bendrumai. Matyt, trūko medžiagos, nes tyrinėtų paminklų šiame Žiemgalo pakraštyje išties maža. Kiek plačiau ištýrus Šukionių kapinyną, galima apčiuopti ir aukštaičių kultūros įtaką. Kad tokia įtaka buvusi, liudija čia gausiau randami pentinai, žąslai, diržai.

Pietiniai žiemgalių, bendraudami su kaimyninėmis gentimis, ne tik perėmė iš pastarųjų kai kuriuos kultūros bruožus, bet ir perdavė joms savo kultūrą.

LITERATŪRA

1. Åberg N., 1919 – *Ostpreussen in Völkerwanderungzeit*, Uppsala.
2. Alseikaitė M., 1944 – Baltai prieistoriniai laikais, *Kūryba*, Kaunas, Nr. 1, 2, p. 37–40, 106–111.
3. Antoniewicz W., 1938 – O trech formach odlewniczych z Polski i Litwy, *Senatne un maksla*, Rīga.
4. Arheologiskie izrakumi – Tērvetes pilskalnā, Dobeles senpilsētā, Agrāriešu, Alsungas, Kampānu, Liepenes, Repju kapulaukos un hidroarheologiskie pētījumi 1959.g., *RT 1959.g.*, Rīga, 1960, p. 13–16.
5. Arheologiskie izrakumi – Mūkukalna, Oliņkalna un Tērvetes pilskalnos, kā arī Pungu, Jaunpiebalgas un Liepenes kapulaukos 1960. gadā, *RT 1960 g.*, Rīga, 1961, p. 3–7.
6. Asaris J., 1986 – Izrakumi Priedešu senkapos, *ZA 1984 un 1985*, Rīga, p. 25–30.
7. Atgāzis M., 1967 – Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Zemgalē 1966. gadā, *RT 1966*, Rīga, 1967, p. 25–27.
8. Atgāzis M., 1968 – Arheoloģisko pieminekļu apzināšam Zemgalē 1967 gadā, *RT 1967*, Rīga, 1968, p. 53–55.
9. Atgāzis M., 1970 – Mežotnes arheologiskās ekspedīcijas darbs 1969. gadā, *ZA 1969*, Rīga, p. 41–46.
10. Atgāzis M., 1971 – Mežotnes arheologiskās ekspedīcijas darbs 1970. gadā, *ZA 1970 gadā*, Rīga, p. 27–30.
11. Atgāzis M., 1974 – Dzelzs iedzītīja šķēpu gali ar atkarībām Latvijā, *AE*, Rīga, t. 11, p. 154–173.
12. Atgāzis M., 1977 – Kūru senkapi, *ZA 1976. gadā*, Rīga, p. 14–23.
13. Atgāzis M., 1978 – Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Dobeles rajonā un izrakumi Anškinu senkapos 1977. gadā, *ZA 1977. gadā*, Rīga, p. 12–17.
14. Atgāzis M., 1980 – Bālu-Šķērstaņu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs un aizsardzības izrakumi Mežotnes centra senkapos, *ZA 1979. gadā*, Rīga, p. 22–27.
15. Atgāzis M., 1982 – Izrakumi Dobeles Bālu-Šķērstaņu un Ošu senvietās, *ZA 80/81. gadā*, Rīga, p. 33–41.
16. Atgāzis M., Bebre V., 1986 – Pētījumi Čunkānu-Dreñeru kapulaukā, *ZA 84 un 85. gadā*, Rīga, p. 19–25.
17. Atgāzis M., 1990 – Pētījumu Čunkānu-Dreñeru kapulaukā un aizsardzības izrakumi plūdoņu II apmetnē, *ZA 1988. un 1989. gadā*, Rīga, p. 34–43.
18. Atgāzis M., 1994 – Dreñeru-Čunkānu kapulauks un zemgaļu senvēstures pētniecības Jautajumi, *ZA 1992. un 1993. gadā*, Rīga, p. 23–30.
19. Atgāzis M., 1994a – Dreñeru-Čunkānu 241. kaps un šķēpu lidzdošānas tradīcija 8.–9.GS zemgaļu apbedijumos, *AE*, Rīga, t. XVII, p. 29–40.
20. Atgāzis M., 1996 – Izrakumi Dreñeru-Čunkānu kapulaukā un arheoloģisko pieminekļu apzināšana Rietumzemgalē, *ZA 1994. un 1995*, Rīga, p. 16–24.
21. Bebre V., 1984 – Arheoloģiskās izrakumi Čunkānu-Dreñeru kapulaukā, *ZA 82. un 83*, Rīga, p. 26–29.
22. Bebre V., 1996 – Ornamenteto dzeramo ragu atradumi Latvija 8.–12. GS, *AE*, Rīga, t. XVIII, p. 43–48.
23. Berga T., 1996 – Saliekamie svariņi Latvijā (10.–13. GS), *AE*, Rīga, t. XVIII, p. 49–61.
24. Bernotienė S., 1974 – *Lietuvių liaudies motery drabužiai XVIII a. pab. – XX a. pradžioje*, Vilnius.
25. Bertašius M., Astrauskas A., 1995š – Marvelēs kapinyno 1995 m. tyrinējimų ataskaita. I ir II dalys, *LIIR*, f. 1, Nr. 2570.
26. Bielenstein A., 1892 – *Die Grenzen des Lettischen Voksstammes und der*

- Lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*, St. Petersburg, S. 102–168.
27. Bliujiénė A., 1999 – *Vikingų epochos kuršių papuošalų ornamentika*, Vilnius.
28. Brastiņš E., 1926 – *Latvijas pilskalni. 2. Zemgale un Augšzeme*, Rīga.
29. Brīvkalne E., 1964 – Daži amatniecība darinajumi Tervetes pilskalna, AE, Rīga, t. VI, p. 85.
30. Boy K., 1895 – *Bericht über Ausgrabungen auf dem Kronsgute Ziemalden im Kurland*, Sb. Kurl.
31. Buchholtz A., 1902 – *Über die Aufdeckung einer Gräberstätte auf dem Plawnekkalns*, Sb. Riga, S. 41–47.
32. Caune A., 1977 – Izrakumi Jannsaules Siliņu kapulaukā un Bauskas pilsdrupās, ZA 1976, Rīga, p. 24–29.
33. Cholodinska A., Striukaitė A., 1978 – Pavirvytēs-Gudų (Akmenēs r.) senkapio tyrinējimai 1977 metais, ATL 1976–1977 metais, Vilnius, p. 174–181.
34. Cholodinska A., 1980 – Pavirvytēs-Gudų (Akmenēs r.) senkapio tyrinējimai 1978–1979 metais, Archeologiniai tyrinējimai Lietuvoje 1978 ir 1979 metais, Vilnius, p. 85–87.
35. Cimermane I., 1965 – Aizsardzības izrakumi Kaijukroga kapulaukā, ZA 1964. gada, Arheoloģijas sekcija, Rīga, 1965, p. 5.
36. Daiga J., 1959 – Izrakumi Dobeles senpilsēta 1998. gadā, RT 1958, Rīga, p. 42–44.
37. Daiga J., 1979 – Kamārdes pilskalns, ZA 1978, Rīga, p. 31–36.
38. Daiga J., 1984 – Izrakumi Dobeles kapulauka 1982. Gadā, ZA 1982. un 1983, Rīga, p. 52–55.
39. Dakanis B., 1985 – Stungių plokštinio kapinyno tyrinējimai, ATL 1984–1979 metais, Vilnius, p. 45–47.
40. Danilaitė E., 1961 – Archeologiniai tyrinējimai Kiauleikiuose, Iš lietuvių kultūros istorijos, Vilnius, t. 3, p. 101–124.
41. Ebert M., 1913 – Die Baltischen Provincen Kurland, Livland, Estland, *Prähistorischen Zeitschrift*, Bd. 5, H. 3 / 4, S. 498–559.
42. Elisonas J., 1925 – Archeologinių ir šiaip įdomių, tiek Panevėžio, tiek ir kitų artimų apylinkių vietų sąrašas, kurį yra surinkę Panevėžio valstybinės gimnazijos mokiniai, *Švietimo darbas*, Nr. 4–5, p. 304–332, 434–458.
43. Gimbutas M., 1963 – *The Balts*, London.
44. Gimbutienė M., 1985 – *Baltai prieistoriniai laikais*, Vilnius.
45. Gimtasai, 1934 – *Gimtasai kraštas*, Nr. 3–4, p. 165, 167.
46. Gimtasai, 1936 – *Gimtasai kraštas*, Nr. 2–4.
47. Gedimino laiškai, 1966 – *Gedimino laiškai*, parengė V. Pašuta ir I. Stol, Vilnius.
48. Graudonis J., 1978 – Izrakumi Lielupes krasta 1977 Gadā, ZA 1977, Rīga, p. 41–44.
49. Graudonis J., 1977 – Vedgu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1976. gadā, ZA 1976. Rīga, p. 35–39.
50. Graudonis J., 1979 – Vedgu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1978. Gadā, ZA 1978, Rīga, p. 41–44.
51. Graudonis J., 1980 – Izrakumi „Milkas kalna“ senkapos, ZA 1979, Rīga, p. 53–57.
52. Graudonis J., 2001 – The Finery of the Ancient Semigallians, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 21, p. 55–62.
53. Grigalavičienė E., 1995 – *Žalvario ir ankstyvasis geležies amžius Lietuvoje*, Vilnius.
54. Hausman R., 1910 – Übersicht über die archäologische Forschung in den Ostseeprovinzen im letzten Jahrzehnt, *Arbeiten des I Baltischen Historikertages zu Riga 1908*, Riga, 1909, S. 41–43.
55. Hausman R., 1910 – *Prähistorische Archäologie von Estland, Livland, Kurland, Dorpat*, S. 18–20.

56. Jansson I., 1988 – Wikingerzeitlichen orientalischer Import in Skandinavien, *Oldenburg-Wolin-Staraja Ladoga-Novgorod-Kiev. Handel und Handelsverbindungen im südlichen und östlichen Ostseeraum während des frühen Mittelalters*, Frankfurt am Main, S. 564–647.
57. Jarockis R., 1998 – Semigallia 1100–1400. A Review of Archaeological Sources, *Culture Clash or Compromise? The Europeanisation of the Baltic Sea Area 1100–1400 AB*, Västervik, p. 45–53.
58. Jarockis R., 1998a – Piliakalniai ir geležies amžiaus gyvenvietės, *ATL 1996–1997 metais*, Vilnius, p. 66–70.
59. Jarockis R., 1998b – Raktuvės piliakalnio Žagarėje papédės gyvenvietės 1996–1997 metų tyrinėjimai, *ATL 1996–1997 metais*, Vilnius, p. 72–74.
60. Jovaiša E., 1997 – Senasis geležies amžius: paminklai ir kultūros, *Istorija*, t. XXXVI, p. 48–65.
61. Jovaiša E., 2003 – Ankstyvųjų baltų kultūros, *Lietuva iki Mindaugo*, Vilnius, p. 53–58.
62. Kazakevičius V., 1981 – Unikalus V a. pab. geriamasis ragas iš Plinkaiglio (Kėdainių r.) kapinyno, *Lietuvos TSR moksly akademijos darbai*, A serija, t. 3(76), p. 81–91.
63. Kazakevičius V., 1983 – A Rare Animal-headed Crossbow Brooch from Plinkaigalis in Lithuania, *Forvännen* (Stockholm), Nr. 3/4, p. 189–196.
64. Kazakevičius V., 1993 – Plinkaiglio kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 10.
65. Kazakevičius V., 1998a – Geležies amžiaus baltų genčių ginkluotė (habilitacinis darbas), Vilnius.
66. Kazakevičius V., 2000 – Baltų ir skandinavų ryšių beieškant, *Istorija*, t. XLIII, p. 19–24.
67. Kulikauskienė R., Rimantienė R., 1958 – *Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai*, kn. 1.
68. Kuncienė O., 1981 – Prekyba, *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiais*, Vilnius, kn. 2, p. 49–82.
69. LAB, 1961 – Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., *Lietuvos archeologijos bruozai*, Vilnius.
70. Latviešu, 1938 – *Latviešu vesture, I sējums*, Rīga.
71. Latvijas, 1926 – *Latvijas arhaiologija*, Rīga.
72. Latvijas, 1974 – *Latvijas PSR arheoloģija*, Rīga.
73. Lietuvių, 1978 – *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII a.*, Vilnius, kn. 1.
74. Lietuvių, 1981 – *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII a.*, Vilnius, kn. 2.
75. Lietuvių etnogenezė, 1987 – *Lietuvių etnogenezė*, Vilnius.
76. Lietuvos, 1955 – *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, Vilnius.
77. Lietuvos, 1958 – *Lietuvos TSR fizinė geografija*, Vilnius, t. 1.
78. Lietuvos gyventojų, 1972 – *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.*, Vilnius.
79. LAA, 1974 – *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, kn. 1.
80. LAA, 1975 – *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, kn. 2.
81. LAA, 1977 – *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, kn. 3.
82. LAA, 1978 – *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, kn. 4.
83. Malonaitis A., 2000 – *Siauraašmeniai pentiniai kirviai Lietuvoje (tipologija ir ergonomika)*, daktaro disertacijos santrauka, Vilnius.
84. Merkevičius A., 1979 – Sauginių plokštinis kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, kn. 3, p. 41–62.
85. Merkevičius A., 1995š – Žemutinės pilies teritorija. Senojo arsenalo kieme tiestos kanalizacijos griovio kasimo darbų priežiūros ataskaita, *LIIR*, f. 1, Nr. 2499.
86. Michelbertas M., 1968 – Emaliuotos juostos Lietuvoje, *Lietuvos TSR moksly*

- akademijos darbai*, A serija, Vilnius, t. 2(27), p. 37–46.
87. Michelbertas M., 1972 – V m. e. a. Daujėnų apgalvis, *Lietuvos TSR aukštuju mokyklų mokslo darbai. Istorija* 13, sąs. 2, p. 121–131.
88. Michelbertas M., 1986 – *Senasis geležies amžius Lietuvoje*, Vilnius.
89. Moora H., 1952 – *Pirmatnėjā kopiena iekārta un agrā feodalā sabiedzība Latvijas PSR teritorija*, Rīga.
90. Moszyński K., 1967 – *Kultura ludowa Słowian*, Warszawa, t. 1, p. 254–258.
91. Nagevičius V., 1935 – Mūsų pajūrio medžiaginė kultūra VIII–XIII a., *Senovē*, t. 1, p. 80–81.
92. Navickaitė O., 1959 – Diržių kapinynas, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, kn. 2, p. 151–158.
93. Navickaitė O., 1961 – Plokštinių kapinynų tyrinėjimai Lietuvoje 1948–1958 metais, *Iš Lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, kn. 3, p. 66–100.
94. Oxenstierna E., 1948 – *Die Urheimat der Goten*, Leipzig.
95. Puzinas J., 1938 – Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys, *Senovē*, Kaunas, kn. 4.
96. Rickevičiūtė K., 1984 – Segės iš Lazdininkų, *Muziejai ir paminklai*, Nr. 6, p. 45–49.
97. Rimantienė R., 1984 – *Akmens amžius Lietuvoje*, Vilnius.
98. Sadauskaitė I., 1959 – XII–XIII amžių pirklio kapas Sargėnuose, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2(7), p. 57–76.
99. Salatkienė B., 1990 – Valdomų kapinyno (Šiaulių r.) 1989 m. tyrinėjimai, *ATL 1988 ir 1989 metai*, Vilnius, p. 89–92.
100. Salatkienė B., 1992 – Lieporių (Šiauliai) kapinyno 1990 ir 1991 m. tyrinėjimai, *ATL 1990 ir 1991 metais*, Vilnius, t. 1, p. 117–122.
101. Simniškytė A., 1998 – Geriamieji ragai Lietuvoje, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 15, p. 185–245.
102. Stankus J., 1984 – Kairėnelių plokštinis kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 3, p. 63–79.
103. Striškienė Ė., 1997š – Diržių senkapių (Pakruojo r.) archeologiniai tyrinėjimai 1997 metais, *LIR*, f. 1, Nr. 2849.
104. Striškienė Ė., 1998 – Diržių kapinyno tyrinėjimai, *ATL 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, p. 209–213.
105. Striškienė Ė., 2000 – Diržių kapinyno tyrinėjimai, *ATL 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, p. 69–271.
106. Striškienė Ė., 2000a – Degesių senkapiro tyrinėjimai 1999 metais, *ATL 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, p. 319–320.
107. Svarāne D., 1994 – Rīgas 13–14 gs. lejamveidenes un tīgeli, *AE*, Rīga, t. XVII, p. 97–104.
108. Šapaitė A., 1996 – Vidurinio geležies amžiaus kapas Joniškyje, *ATL 1994–1995 metais*, Vilnius, p. 122–124.
109. Šiaulių, 1933 – *Šiaulių metraštis*, Nr. 4, p. 1–17.
110. Šiaurės, 1933 – Lieporių senkapiro žuvimas, *Šiaurės Lietuva*, 1933 07 27.
111. Šiaurės, 1933a – Senkapis 500 metų prieš Kristą, *Šiaurės Lietuva*, 1933 08 20.
112. Šimėnas V., 1990 – Šukionių kapinyno tyrinėjimai 1988 metais, *ATL 1988 ir 1989 metais*, Vilnius, p. 105–108.
113. Šliavas J., 1969 – Nebaigtai ieškojimai, *Kraštotyra*, Vilnius, p. 23–33.
114. Šliavas J., 1969a – Vertingas radinys, *Kraštotyra*, Vilnius, p. 347–348.
115. Šliavas J., 1970 – Pašvitinio-Linkuvos apylinkių archeologiniai paminklai, *Kraštotyra*, Vilnius, p. 118–126.
116. Šliavas J., 1970a – Substratas Žeimelio apylinkės vardyne ir tarmėje, *Kraštotyra*, Vilnius, p. 263–270.
117. Šliavas J., 1970b – Kai kurie Joniškio raj. archeologiniai paminklai, *Kraštotyra*, Vilnius, p. 92–97.
118. Šliavas J., 1971 – Žiemgališki etiudai, *Kraštotyra*, Vilnius, p. 136–144.
119. Šnore E., 1937 – Jauni videa dzelzs laikmeta kapu atradumi Zemgale,

- Senatne un maksla*, Rīga, Sās. Nr. 3.
120. Šnore E., 1987 – *Kivtu kapulauks*, Rīga.
  121. Šnore E., 1979 – Arheoloģiskās ekspedīcijas darbs Augšzeme 1978., Gadā, ZA 1978. gadā, Rīga, p. 77–81.
  122. Šnore E., 1980 – Ratulānu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1979. gadā, ZA 1979. gadā, Rīga, p. 97–100.
  123. Šnore R., 1930 – Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas, *Latviešu aizvestures materiāli*, Rīga.
  124. Šterns 1997 – De Portus Semigallie, AE, Rīga, t. XIX, p. 165–171.
  125. Tarasenka P., 1928 – *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas.
  126. Tarvydas B., 1934 – Leporū iškasinės, *Gimtasai kraštas*, Nr. 1, p. 37.
  127. Tarvydas S., 1958 – *Lietuvos TSR fizinė-geografinė apžvalga*, Vilnius.
  128. Tautavičienė B., 1974 – Pamiškių (Pasvalio raj.) senkapis, ATL 1972 ir 1973 metais, Vilnius, p. 67–74.
  129. Tautavičienė B., Tautavičius A., 1978 – Jauneikių (Joniškio raj.) kapinyno tyrinėjimai 1975 metais, ATL 1974–1975 m., Vilnius, p. 135–141.
  130. Tautavičienė B., 1979 – Šarkų plokštinis kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, kn. 3, p. 25–40.
  131. Tautavičienė B., 1981 – *III–XVI a. sidabriniai ir sidabru puošti dirbiniai*, Vilnius.
  132. Tautavičius A., 1968 – Palangos kapinynas, *Lietuvos archeologijos paminklai. Lietuvos pajūrio I–VII a. kapinynai*, Vilnius, p. 123–137.
  133. Tautavičius A., Tautavičienė B., 1978 – Jauneikių (Joniškio raj.) senkapio tyrinėjimai 1976 metais, ATL 1976–1977 m., Vilnius, p. 156–164.
  134. Tautavičius A., 1979 – Požerēs plokštinis kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, kn. 3, p. 93–117.
  135. Tautavičius A., 1981 – Žemaičių etnogenezė, *Iš lietuvių etnogenezės*, Vilnius, p. 27–35.
  136. Tautavičius A., 1981 – Taurapilio „kunigaikščio“ kapas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, kn. 2, p. 18–43.
  137. Tautavičius A., 1996 – *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX)*, Vilnius.
  138. Tebelškis P., 1998 – Žvalgomieji tyrinėjimai Norelių kapinyne, ATL 1996–1997 metais, Vilnius, p. 225–227.
  139. Tebelškis P., 2000 – Linksmėnų (Kurmaičių) kapinyno tyrinėjimai 1998 m., ATL 1998–1999 metais, Vilnius, p. 290–291.
  140. Thunmark-Nylén L., 1998 – *Die Wikingerzeit Gotlands. II. Typentafeln*, Stockholm.
  141. Urbanavičienė S., Vaškevičiūtė I., 1994 – Berčiūnų pilkapių tyrinėjimai 1992–1993 metais, ATL 1992–1993 metais, Vilnius, p. 113–119.
  142. Urbanavičienė S., 1996 – Berčiūnų pilkapių tyrinėjimai 1994 ir 1995 metais, ATL 1994 ir 1995 metais, Vilnius, p. 86–89.
  143. Urbanavičius V., 1977 – Jakštaičių-Meškių (Šiaulių r.) kapinyno tyrinėjimai 1974 metais, ATL 1974 ir 1975 metais, Vilnius, p. 129–134.
  144. Urtāns J., 1994 – Arheoloģiskie pētījumi Gaideļu-Viduču senkapos, ZA 1992. un 1993. gadā, Rīga, p. 87–89.
  145. Urtāns J., 1996 – Izrakumi Jausvirlaukas Gaideļu-Viduču senkapos, ZA 1994. un 1995. gadā, Rīga, p. 117–119.
  146. Urtāns V., 1961 – Pūces sakta, AE, Rīga, t. 3, p. 39–60.
  147. Urtāns V., 1967 – Daugmales ekspedīcijas rezultāti 1966. gadā, ZA, 1966, Rīga, p. 41–42.
  148. Urtāns V., 1968 – Daugmales ekspedīcijas rezultāti 1967. gadā, ZA, 1967, Rīga, p. 77–80.
  149. Urtāns V., 1969 – Daugmales ekspedīcijas darba rezultāti 1968. gadā, ZA, 1968, Rīga, p. 55–57.
  150. Urtāns V., 1970 – Daugmales ekspedīcijas darba rezultāti 1969. gadā, ZA, 1969, Rīga, p. 67–69.
  151. Urtāns V., 1971 – Daugmales

- ekspedicijas darba rezultāti 1970. gadā, *ZA, 1970*, Rīga, p. 56–58.
152. Urtāns V., 1977 – *Senākie depozīti Latvija*, Rīga.
  153. Vaitkunskienė L., 1978 – Socialinės nelygybės atspindžiai žemaičių laidojimo paminkluose. (Žasino kapinynas, Šilalės raj.) (X–XI a.), *Lietuvos istorijos metraštis. 1977 metai*, Vilnius, p. 23–35.
  154. Vaitkunskienė L., 1980 – Moters ir vyro statusas žemdirbių bendruomenēje V–VI a. Lietuvoje, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, Vilnius, t. 1(90), p. 74–85.
  155. Vaitkunskienė L., 1980š – Pagrybio kapyno tyrinėjimų ataskaita. Lietuvos istorijos institutas, *LIIR*, f. 1, Nr. 791.
  156. Vaitkunskienė L., 1981 – *Sidabras senovės Lietuvoje*, Vilnius.
  157. Vaitkunskienė L., 1995 – Pagrybio kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 13.
  158. Vaitkunskienė L., 1999 – Žvilių kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 17.
  159. Valatka V., 1984 – Maudžiorų plokštinis kapinynas (1964 ir 1965 m. tyrinėjimų duomenys), *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 3, p. 6–24.
  160. Valatkienė L., 1980 – Maudžiorų senkapio (Kelmės raj.) tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais, *ATL 1978 ir 1979 metais*, Vilnius, p. 89–92.
  161. Vasiliauskas E., 1999 – Žiemgalos prekybiniai keliai ir centrai VIII–XII amžiais, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 18, p. 79–99.
  162. Vasiliauskas E., 2000 – Žvalgomieji tyrinėjimai Raktuvės (Žagarės) piliakalnyje 1999 metais, *ATL 1998–1999 metais*, Vilnius, p. 134–138.
  163. Vaškevičiūtė I., 1978 – Gyvuliniai motyvai VI–VII a. žiemgalių papuošalų ornamentikoje, *Jaunųjų istorikų darbai*, Vilnius, kn. 2, p. 24–30.
  164. Vaškevičiūtė I., 1980 – Iš žiemgalių papuošalų istorijos (Jauneikių senkapio duomenimis), *Jaunųjų istorikų darbai*, Vilnius, kn. 3, p. 101–104.
  165. Vaškevičiūtė I., 1982a – Žiemgalių vyru papuošalai (Jauneikių senkapio duomenimis), *Jaunųjų istorikų darbai*, Vilnius, kn. 4, p. 93–95.
  166. Vaškevičiūtė I., 1984 – Liejikės kapas iš Pavirvytės kapyno, *Jaunųjų istorikų darbai*, Vilnius, kn. 5, p. 112–114.
  167. Vaškevičiūtė I., 1984a – Pavirvytės-Gudų plokštinio kapyno tyrinėjimai 1983 m., *ATL 1982–1983 m.*, Vilnius, p. 111–114.
  168. Vaškevičiūtė I., 1985 – Jauneikių (Joniškio raj.) V–XI a. kapinynas.
    1. Laidosena, darbo įrankiai, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2(91), p. 48–57.
  169. Vaškevičiūtė I., 1986 – Jauneikių (Joniškio raj.) V–XI a. kapinynas.
    2. Ginklai, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, Vilnius, t. 2(95), p. 43–51.
  170. Vaškevičiūtė I., 1987 – Jauneikių (Joniškio raj.) V–XI a. kapinynas.
    3. Galvos ir kaklo papuošalai, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, Vilnius, t. 1(98), p. 20–30.
  171. Vaškevičiūtė I., 1987a – Jauneikių (Joniškio raj.) V–XI a. kapinynas.
    4. Krūtinės papuošalai, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, Vilnius, t. 2(99), p. 25–38.
  172. Vaškevičiūtė I., 1987b – Jauneikių (Joniškio raj.) V–XI a. kapinynas.
    5. Rankų papuošalai, kiti radiniai, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 4(101), p. 71–81.
  173. Vaškevičiūtė I., 1988 – Lieporių (Šiaulių raj.) kapinynas, *ATL 1986–1987 metais*, Vilnius, p. 114–116.
  174. Vaškevičiūtė I., 1988a – Stungių (Joniškio raj.) kapinynas, *ATL 1986–1987 metais*, Vilnius, p. 116–117.
  175. Vaškevičiūtė I., 1989 – Kuršių kapai žiemgalių kapinyne, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija,

- Vilnius, t. 4(109), p. 55–67.
176. Vaškevičiūtė I., 1990 – Šukionių kapinyno (Pakruojo raj.) 1989 m. tyrinėjimai, *ATL 1988 ir 1989 metais*, Vilnius, p. 114–118.
177. Vaškevičiūtė I., 1992 – IV–XI a. ivijiniai apgalviai, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 8, p. 128–134.
178. Vaškevičiūtė I., 1992a – Burial Practices in One of the Baltic Tribes – Semigallians, *Contacts across the Baltic Sea*, Lund, p. 91–98.
179. Vaškevičiūtė I., 1995 – XVI–XVII a. Pavirvytės-Gudų kapinyno (Akmenės r.) kapai, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 11, p. 317–329.
180. Vaškevičiūtė I., 1995a – Žiemgaliai V–XII amžiais, *Baltų archeologija*, Vilnius, Nr. 2(5), p. 2–7.
181. Vaškevičiūtė I., 1999 – Žiemgala ir jos gyventojai V–XI amžiuje, *Žiemgala* (Žiemgalos krašto praeitis), Kaunas, Nr. 2, p. 7–30.
182. Vaškevičiūtė I., 1999a – Pietinės Žiemgalos ribos, *Žiemgala* (Istorijos ir kultūros žurnalas), Kaunas, Nr. 1, p. 2–7.
183. Vaškevičiūtė I., 2000 – Rozetiniai smeigtukai Žiemgaloje, *Istorija*, t. XLIII, p. 25–27.
184. Vaškevičiūtė I., 2000a – Moterų liejikių kapai Žiemgalių kapinynuose, *Iš baltų kultūros istorijos*, Vilnius, p. 91–98.
185. Vaškevičiūtė I., 2000b – Linkuvos (Vaižgantų) kapinyno tyrinėjimai, *ATL 1998–1999 metais*. Vilnius, p. 293–295.
186. Vaškevičiūtė I., 2000c – Šukionių kapinynas (Pakruojo rajonas, Lygumų apylinkė), *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 20, p. 159–224.
187. Vaškevičiūtė I., 2000d – Stungių kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 20, p. 225–262.
188. Vaškevičiūtė I., 2001 – Svarstyklės ir svarstykliai dėžutės Pietinėje Žiemgaloje, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 21, p. 275–282.
189. Vaškevičiūtė I., 2002 – Kyburių (Pasvalio r.) kapinyno tyrinėjimai 2000 metais, *ATL 2000 metais*, Vilnius, p. 106–107.
190. Vilka A., 1992 – Izrakumi Rusišu-Debešu senkapos un drustos, *ZA 1990. un 1991. gadā*, Riga, p. 110–112.
191. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1943 – Stačiūnų kapinyno antkaklės, *Gimtasai kraštas*. Šiauliai, p. 80–95.
192. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1951 – Linksmučių (Pakruojo raj., Šiaulių srt.) kapinyno 1948 m. tyrinėjimų duomenys, *Lietuvos istorijos instituto darbai*, Vilnius, t. 1, p. 279–314.
193. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1959 – Senovės lietuvių moterų galvos danga ir jos papuošalai, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, t. 2, p. 30–53.
194. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964 – Nauji duomenys apie moterų galvos dangą ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu, *Lietuvos TSR mokslo akademijos darbai*, A serija, Vilnius, t. 2(17), p. 41–51.
195. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970 – *Lietuviai IX–XII a.*, Vilnius.
196. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1984 – Apie vieną galvos papuošalą, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 3, p. 118–125.
197. Volkaitė-Kulikauskienė R., Jankauskas K., 1992 – Iš senosios lietuvių amatininkystės istorijos (alavas senuosiouose lietuvių papuošaluose), *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 8, p. 135–170.
198. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1997 – Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai, Vilnius.
199. Zabiela G., 1998 – Senieji Anykščiai, *Baltų archeologija*, Vilnius, Nr. 1–2(11–12), p. 54–57.
200. Zariņa A., 1960 – Latgalu vainagi laika no 6.–13. gadsimtam, *AE*, Riga, t. 2, p. 79–94.
201. Zinkevičius Z., 1984 – *Lietuvių kalbos istorija*, Vilnius, t. 1.
202. Zinkevičius Z., 1987 – *Lietuvių kalbos istorija*, Vilnius, t. 2.
203. Žalnieriūs A., 1999š – Kauno

- senamiesčio 3 kvartalo sklypo Muziejaus g. 11 archeologinių tyrimų ataskaita, LIIR, f. 1.
204. Žulkus V., 1989 – Tarpgentinės dykros ir mirusiuju pasaulis baltų pasaulėžiūroje, *Vakarų baltų archeologija ir istorija*, Klaipėda, p. 107–116.
205. Архипова Т. А, 1973 – Марийцы IX–Х вв. Йошкар-Ола.
206. Атгазис М.К., 1980 – Вопросы этнической истории земгалов, *Из древнейшей истории балтских народов*, Рига, с. 89–101.
207. Аун М, 1980 – *Курганные могильники восточной Эстонии во второй половине I тысячелетия нашей эры*. Таллин.
208. Васкс А., 1991 – *Керамика эпохи поздней бронзы и раннего железа Латвии*. Рига.
209. Голубева Л. А., 1984 – Женщины-литейщицы (К истории женского ремесленного литья у финно-угров), *Советская археология*, Москва, № 4, с. 75–89.
210. Григалавичене Э., Мяркявичюс А., 1980 – *Древнейшие металлические изделия в Литве*. Вильнюс.
211. Казакевичюс В., 1988 – *Оружие балтских племен II–VIII веков на территории Литвы*, Вильнюс.
212. Казакевичюс В., 1998 – Шлем из Павиরвите-Гудай, *История Руси – України* (історико-археологічний збірник), Київ, с. 129–135.
213. Кулаков В. И. – Древности Пруссов 6–13 вв., *Археология СССР. Свод археологических источников*. Москва, с. 120, табл. XXV:3.
214. Кирпичников А.Н., 1973 – *Снаряжение всадника и верхового коня на Руси 9–13 вв.*, Ленинград, с. 57.
215. Моора Х., 1963 – Об оловянных украшениях и их изготовлении в Прибалтике, *Munera Archaeologica Josepho Kostrzewski. Neobitka*, Poznań, p. 354–367.
216. Нукшинский..., 1957 – Нукшинский могильник, *Материалы и исследования по археологии Латвийской ССР*, под ред. Э. Шноре и Т. Зейда. Рига.
217. Покровский Ф.В., 1899 – Археологическая карта Ковенской губернии, *Труды X археологического съезда*, Москва. Т. 3, изд. в Вильне.
218. Радинш, 2001 – Погребальный обряд и инвентарь латгальских захоронений 10–13 веков, *Archaeologia Lituana 2*. Vilnius, p. 65–118.
219. Седов В. В., 1987 – Фино-угры и балты в эпоху средневековья, *Археология ССР*, Москва.
220. Сергеева З. М., 1978 – О прибалтийских шейных гривнах в древнерусских памятниках X–XIII вв., *Краткие сообщения И-та археологии АН СССР*. Москва, вып. 153.
221. Свердлов М. Б., Браун Ф. А., 1976 – Исследователь скандинавских источников по истории Древней Руси, *Скандинавский сборник*, Москва, вып. 21, с. 21, 221–226.
222. Таутавичюс А. З., 1970 – Манже-тообразные браслеты в Литве, *Studia archaeologica in memoriam Harri Moora*, Tallin, p. 197–201.
223. Таутавичюс А. З. 1980 – Балтские племена на территории Литвы в I тысячел. н.э., *Из древнейшей истории балтских народов*, Рига, с. 80–88.
224. Тыниссон Э. Ю. 1962 – Эстонские клады IX–XIII веков, *Muisteed kalmed ja aarded*, Tallinn, p. 182–274.
225. Вашкявичюте И., 1982 – Древнейшие головные венки земгалов. (По данным Яунейского могильника), *Древности Белоруссии и Литвы*, Минск, с. 56–61.
226. Зарина А. 1986 – Одежда жителей Латвии VII–XVII вв., *Древняя одежда народов восточной Европы*, Москва, с. 172–189.

Ilona Vaškevičiūtė

SEMIGALLIANS IN THE 5th–12th CENTURIES

INTRODUCTION

SUMMARY

We have been researching archaeological sites of Lithuania, the most ancient culture and history of its inhabitants for nearly two hundred years.

We know that prior to formation of the state and the Lithuanian nation Curonians, Scalvians, Selonians, Sudovians, Lithuanians and other tribes inhabited the current territory of Lithuania.

This work is devoted to the research of the Semigallian culture of the 5th–12th centuries. Areas inhabited by Semigallians in the Mūša-Lielupė basin in the 13th–14th centuries was included in two states – the southern part in the Grand Duchy of Lithuania and the northern part in Livonia. This political boundary, which divided the Semigallian lands, persisted for a few centuries and in 1919–1920 was again recognised as the Latvian-Lithuanian border.

Only the southern edge of the lands inhabited by Semigallians remained in Lithuania. Archaeological researches of this part of Lithuania are characterised by few more exhaustively researched burials. The major part of research material dates back to the 5th–12th centuries. It has also determined the boundaries of this work. Thus, the work is based on research data of burials, their findings, because we do

not have investigated settlements and mounds in the Semigallian part located in Lithuania.

The available data allow us to discuss the burial practices, ornaments, arms and development of Semigallians in the 5th–12th centuries. We can compare such data with the research data of Curonian, Samogitian, Uplanders and Lettigallian burials. It permits to specify to a certain degree the boundaries of areas inhabited by Semigallians, to discuss their relations with neighbouring tribes. The focus is on clarifications of these issues.

There is also a shortage of archaeological data from the 13th–14th centuries – we have no investigated burials of this period in this territory. That is why it is yet difficult to state how much the southern part of Semigallia in the 13th century suffered from the Livonic Order and armies of Riga Archbishop and other feudal lords. It is not known whether it turned to an absolute wasteland or whether ancient inhabitants remained and also when the colonisation of this territory started. In addition it may be noted that archaeologists have not been successful in finding settlements and burials of Semigallians, who migrated to Lithuania in the end of the 13th century, and which must exist dating back to the 14th–15th centuries.

Overview of Investigations

Semigallia and its inhabitants have interested Lithuanian and Latvian linguists, historians and archaeologists since the 14th century. That is why literature on the issue of Semigallians is quite ample. We will have to focus on the most important publications.

At the end of the 19th century the German-origin researcher A. Bylenstein following H. Latvis and written sources of the 12th–14th centuries and other written sources indicated approximate boundaries of Semigallia. The author was mostly unclear

about the southern and eastern boundary.

The earliest interest of Lithuania in Semigallia manifested through mapping of its archaeological sites (Покровский, 1899, Elišėnas, 1925). The book by P. Tarasenka "Lietuvos archeologijos medžiaga" published in 1928 (Tarasenka, 1928) provides an overview of development of archaeological science in Lithuania as well as cultures, which had existed in its territory.

In 1926 in Riga the book *Latvian Archaeology* is published (Latvijas..., 1926), a section of which is devoted to description of Baltic tribes that once inhabited in Latvian territory. The area inhabited by Semigallians is indicated according to A. Bylenstein. The book also discusses the most characteristic features of Semigallian culture.

The book *Latvian History* (Latviešu..., 1938) was published in Riga in 1938. It contained a map designating Baltic tribes. According to this map in A.D. 1st–4th centuries Semigallians inhabited a greater territory than ever but the southern boundary of the area inhabited by Semigallians, which interests us most, is designated traditionally as the Müša (Latviešu, 1938, p. 106).

Lands inhabited by Semigallians in A.D. 5th–9th centuries were smaller. The territory inhabited by Semigallians in the 9th–13th centuries decreases even more and at the beginning of the second millennium it comprised nearly the same area as the one indicated by A. Bylenstein.

The first scientific survey of Lithuanian archaeology written by J. Puzinas (Puzinas, 1938) provides systematic material from the entire territory of Lithuania. The author distinguished Semigallia as the Müša Basin – Akmenė – Šiauliai – Rozalimas – Pumpėnai – Biržai areas (Puzinas, 1938, p. 275).

M. Alseikaitė in her work "Baltai priešistoriniai laikais" (*Balts in Prehistoric Times*) (Alseikaitė, 1944) most probably for the first time in literature undertook such a broad explanation of theory for the Balts' origin. The author ascribed Semigallian areas reaching

Tauraganai – Svėdasai in Lithuania. The western boundary of the territory inhabited by Semigallians, i.e. the boundary with Curo-nians is not indicated at all.

The 1950s were marked with intensified research of sites, accordingly more material for clarification of ethnic history was accumulated. The book about Baltic tribes in Latvia by Estonian archaeologist H. Moora published in 1952 (Moora, 1952) states that as early as in the 2nd century A.D. there existed clearly defined cultural areas, namely the territory between the Venta and the Daugava is ascribed to Semigallians.

"Lietuvos archeologijos bruožai" published in 1961 (LAB, 1961) quite exhaustively discusses Lithuanian pre-history before formation of the state. The book contains rather extensive data about burial grounds of north Lithuania, which were classified separately.

More exhaustive study of Semigallian culture can be found in the book of R. Volkaitė-Kulikauskienė "Lietuviai IX–XII a." (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970). The author maintains that Semigallians in the beginning of the second millennium A.D. were moving northwards and their territories in the south were occupied by Uplanders and Samogitians.

A. Tautavičius in his article on cuffed bracelets (Таутавичюс, 1970, pp. 197–202) also touched upon the issue of Semigallian localisation. His work contains a distribution map of those bracelets, which also depicts tribal boundaries of Semigallians.

An important step forward in researching ethnic history of Baltic tribes was publishing of atlases of Lithuanian archaeology (LAA, 1974, 1975, 1977, 1978). On the basis of burial grounds the territory inhabited by Semigallians was distinguished, i.e. the basin of the Müša-Lėvuo rivers. In west it reached the Venta, in south-west Šiauliai district, in south-east it went as far as the northern boundary of Panevėžys district and the eastern boundary still remains unclear as researched archaeo-

logical sites of the 5th–12th centuries from Kupiškis, Rokiškis and Biržai districts are lacking (LAA, 1975, p. 18). The territory of Semigallians is left slightly greater than before.

A. Tautavičius in his articles "Baltic Tribes in the First Millennium A.D. in Lithuanian Territory" (Таутавичюс, 1980) and "The Samogitian Ethnogenesis" (Tautavičius, 1981) discusses separation of Semigallian tribe from the common stem of Baltic tribes, i.e. from barrows cultural area of north and west Lithuania. He also indicates areas inhabited by this tribe and emphasises affinity of Samogitian and Semigallian cultures.

M. Gimbutienė in her book "Baltai priešistoriniai laikais" published in 1985 (Gimbutienė, 1985) focuses more on the formation process of local tribes. The author ascribes to Semigallians the part of Middle Latvia and Northern Lithuania located in the Mūša basin. However, the author does not discuss the southern boundary of Semigallia in greater detail.

M. Michelbertas in his book "Senasis geležies amžius Lietuvoje" (Michelbertas, 1986) considers the period, which is very important to formation of culture of all tribes. He gives sufficient attention to barrows with stone circles of Northern Lithuania. It is stated that Semigallian culture developed from barrows culture of north-east area in approximately 350–450 A.D. (Michelbertas, M., 1986, p. 240).

The book by V. Sedov *Finno-Ugrians and Balts in the Middle Ages* (Седов, 1987) is devoted to history of all Baltic tribes. The author supports his statements by works of Lithuanian and Latvian archaeologists but distinguishes the Baltic tribes into "Latvian" and "Lithuanian" ones following the state borders settled in historical times. According to the author such tribes as Semigallians and Selonians are Latvian tribes. In this respect he as if goes back to A. Bylenstein's view, who also stated that Semigallians and Lettigallians spoke Latvian.

It must be yet mentioned that the monog-

raph on arms of the 2nd–8th centuries by V. Kazakevičius published in 1988 (Казакевичюс, 1988) quite exhaustively discusses armament of Semigallians as well.

In the book "Lietuvių etnogenezė" (Литувија etnogenezé, 1987) specialists of several fields attempt to analyse the process of developing Lithuanian nationality. The great part of this work is dedicated to differentiated Baltic tribes, including Semigallians.

Latvian archaeologist M. Atgazis is the one, who among other Latvian archaeologists in the last decades has dedicated most of his time to Semigallian burial grounds. His major article on this issue was published in the collection of articles dedicated to ethnic history (Атгазис, 1980, pp. 89–101). The author maintains that Semigallians originated from barrows with stone circles culture of north Lithuania and south Latvia. He also indicates that this area in the north reached as far as the Lielstraupė and in the west as far as the Zantė and Ezerė, yet its boundaries with Lettigallia are not clear. The author accepts the southern boundary of Semigallian tribe as the one distinguished by A. Tautavičius.

The author of this work wrote an article dedicated to analysis of Semigallian and Curonian relations (Vaškevičiūtė, 1989, pp. 55–67), which on the grounds of materials of Pavirytė burial ground attempts to discuss Semigallian and Curonian relations.

In addition to the above mentioned major works, which examine issues of Semigallian culture and ethnic history, there are quite a lot other works and articles that cover this territory and its inhabitants in one or the other aspect. These are primarily the articles publishing the material of excavated archaeological sites or the works dedicated to certain finds or their groups.

In 1943 R. Volkaitė-Kulikauskienė published an article on neck-rings found in Stačiūnai burial ground (Volkaitė-Kulikauskienė, 1943, pp. 80–95) and in 1951 the same author published an article on results of ex-

cavation in Linksmučiai cemetery in 1948 (Volkaitė-Kulikauskienė, 1951, pp. 279–314). O. Navickaitė, who researched the remnants of ruined Diržiai burial ground, published an article on this site (Navickaitė, 1959, pp. 151–158) and later in her work “Plokštinių kapinynų tyrinėjimai Lietuvoje 1948–1958” (*Research of Flat Burial Grounds in Lithuania in 1948–1958*) (Navickaitė, 1961, pp. 66–100) has devoted a significant attention to investigation of Diržiai, Degėsiai, Linksmučiai and Papilė burial grounds. Various authors in the work *Trading Relations of Lithuanian Inhabitants in the 2nd–12th Centuries* (Lietuvos gyventojų..., 1972) enumerate imported articles, silver alloys found in Semigallia. The Semigallian material was also often employed in the book *Material Culture of Lithuanians in the 9th–12th Centuries* (Lietuvių..., 1978; 1981) in clarifying various issues related to this theme.

Even two books are dedicated to silver decorations (Tautavičienė, 1981; Vaitkuskienė, 1981), which mention quite a great number of finds from Semigallia. The author of this work has written about head adornments, pins worn by southern Semigallian women, brooches worn by men, beginning of animal ornament and casting mould, which were used (Vaškevičiūtė, 1978, pp. 24–30, 1980, pp. 101–104, 1982, pp. 56–61, 1982a, pp. 93–95, 1984, pp. 112–114). A series of articles was also published dedicated to investigation of Jauneikiai burial ground (Vaškevičiūtė, 1985; 1986; 1987; 1987a, 1987b).

The 1980s and 1990s were marked with quite a great number of works in one or the other aspect related to Semigallia. I. Vaškevičiūtė has also published an article on spiral headbands of the 4th–11th centuries, in which a significant attention is devoted to spiral headbands found in southern Semigallia (Vaškevičiūtė, 1992, pp. 128–134). An article by I. Vaškevičiūtė “Burial Practices in One of the Baltic Tribes – Semigallians” (Vaš-

kevičiūtė, 1992, pp. 128–134) is dedicated to discussion of Semigallian burial customs. One more article by I. Vaškevičiūtė discussing boundaries of Semigallia was published in the magazine *Žiemgala (Semigallia)* (Vaškevičiūtė, 1999a, pp. 2–7). The research material from two Semigallian burial grounds, namely Šukoniai ir Stungiai, has also been published (Vaškevičiūtė, 2001a, pp. 159–224; Vaškevičiūtė, 2001b, pp. 225–262).

A. Tautavičius in his book dedicated to the Middle Iron Age (Tautavičius, 1996) gives a significant attention to Semigallia. The author dwells upon the formation process of Semigallia ethnic area, surveys the most important burial sites of that period, features of burial and burial items. It is noted that the culture of that area was not entirely homogeneous. In the southern part of the range it was closer to Samogitian culture, whereas in the eastern part a greater influence of Selonian and Lettigalian culture can be sensed. The area in question comprises the basin of the Mūša in the west and reaches the Venta in the south-west, in north it reaches the Lielupė basin as far as the Daugava. Writing about burial items the author indicates their chronology and distribution boundaries. Work tools, arms and decorations that are most typical to Semigallians are also indicated.

The article by V. Kazakevičius “The Helmet of Pavirvytė-Gudai Burial Ground” (Казакявичюс, 1998, pp. 129–135) dedicated to the helmet found in the burnt grave No. 65 of Pavirvytė burial ground. The other article by the same author is on the bind of sword scabbard found in the grave No. 5 of Linkuva burial ground, which in the opinion of the author was made by local craftsmen, but according to the Scandinavian example (Kazakevičius, 2000, pp. 19–24).

Writing about drinking horns A. Simniškytė (Simniškytė, 1998, pp. 185–245) makes mention of the ones found in Semigallia, namely in Jauneikiai, Linkaičiai, Linksmučiai, Pavirvytė, Stungiai and Šukoniai. E. Vasi-

liauskas has written an article on trading roads and centres of Semigallia (Vasiliauskas, 1999, pp. 79–99). The article by R. Jarockis "Semigallia 1100–1400. A review of Archaeological and Historical Sources" (Jarockis, 1998, pp. 45–53) is dedicated to survey of Semigallian history of the 12th–13th centuries period.

Investigations of Archaeological Sities

Investigation in Lithuania

Investigation works of greater scale were not started throughout the 19th century. Only in the 1930s Šiauliai Regional Studies Society performed modest scale research of several burial grounds, which was headed by B. Tarvydas. In 1939 the museum of Vytautas Magnus University investigated Meldiniai burial ground (headed by P. Baleliūnas). In 1943 P. Kulikauskas continued the research works. In 1948 P. Kulikauskas commenced research of Linksmučiai burial ground, which in 1949 was continued by R. Volkaitė-Kulikauskienė. In 1949 P. Kulikauskas investigated Degėsiai burial ground. Ė. Striškienė researched this burial ground in 1999.

In 1955 Šiauliai "Aušra" museum (head of the museum J. Naudužas) investigated rather disturbed Papilė and Valdamai burial grounds. The remains of the same site were investigated by A. Tautavičius in 1968 and in 1989 by Šiauliai "Aušra" museum (B. Satlakienė headed the works).

In 1956 Šiauliai "Aušra" museum attempted to excavate Žvelgaitis hill. In 1996 R. Jarockis made a few bores in the platform of Žvelgaitis hill-fort, there were some attempts to investigate Raktuvė Mound and its foot.

In 1957 O. Navickaitė and V. Urbanavičius investigated Diržiai burial ground and Ė. Striškienė continued investigation of this burial ground in 1996–1999.

In 1973 B. Tautavičienė investigated Pamiskiai burial ground. In 1974 E. Butėnienė continued investigation of Meldiniai burial

The overview of historiography provided above shows that research of Semigallian culture and history receives quite a significant attention both in Lithuania and Latvia, in the territory of which there remained the greater part of areas inhabited by Semigallians and the majority of their archaeological sites.

ground, initiated by P. Baleliūnas in 1939.

In 1975–1976 A. Tautavičius and B. Tautavičienė investigated Jauneikiai burial ground. Due to its geographical position, scale of research and richness of collected material this site has become one of the most important sources for investigation of culture of southern Semigallia inhabitants.

In 1977 A. Cholodinskienė initiated investigation of Pavirvytė-Gudai burial ground. Investigation of this site was continued in 1978–1979 and I. Vaškevičiūtė investigated this burial ground in 1983–1984.

In 1985 B. Dakanis and in 1986 I. Vaškevičiūtė investigated Stungiai (Joniškis district) burial ground. In 1988 V. Šimėnas started investigation of Šukoniai (Pakruojis district) burial ground. It was continued by I. Vaškevičiūtė in 1989 and 1990.

During the last decade archaeological material on Semigallia was enriched by a few other smaller scale investigations.

Investigations in Latvia

Investigation of Semigallian sites located in Latvia has been started earlier than in Lithuania. Thus, in 1886 K. Boy, T. Kaizerling and E. Schmidt started excavating a burial ground at Vecsaules Čepanai. In 1892 it was further investigated by F. Braun. K. Boy investigated Ciemalde burial ground. Investigation of Katlakalns-Plavniekkalns burial ground of the 5th–7th centuries has played a significant role. Prior to this investigation the presumption was that most probably German colonies had been located in Semigallia. Investi-

gations of the above mentioned burial ground denied that. R. Hausman investigated Tervetė hill-fort (together with A. Bylenstein).

After the First World War upon establishment of the Republic of Latvia a group of Latvian archaeologists worked in the sphere of archaeology, namely F. Balodis, A. Karņups, R. Šnore, H. Riekstīnš, E. Šturm and others.

Close attention was directed to investigation of hill-forts. In this period the most famous centres of Semigallia were excavated, i.e. Daugmalē and Mežotnē. During the war years investigation of archaeological sites was disrupted and results of research remained almost unpublished.

The post-war period in relation with growth of economic activities was marked by intensified investigation of sites as far as their scale is concerned. In the territory of Semigallians there worked archaeologists V. Urtans, E. Brivkalnē, A. Stubavs, J. Daiga, M. Atgazis and other.

The detail registration of archaeological sites has been made, as a result of which it appeared that there were 25 hill-forts and about 50 burial grounds in the Latvian part of Semigallia. Yet the majority of the sites have not been investigated.

Soon after the war investigation of the most famous hill-forts was undertaken or earlier investigations continued. E. Brivkalnē researched Tervetė hill-fort, later investigation of this hill-fort was continued by F. Zagorskis. J. Daiga excavated Dobelē hill-fort (1952, 1956, 1959, 1977) and the settlement as well as Kamardē hill-fort. V. Urtans researched Daugmale hill-fort in 1966–1970 and M. Atgazis excavated Mežotnēs hill-fort in 1969.

The investigated hill-forts of Semigallia have not rendered separate monographs or more exhaustive publications.

Burial grounds have also been intensively investigated. In 1959 J. Graudonis researched Agrarieši burial ground. In 1964 I. Cimermane investigated Kaijukrogs burial ground and M. Atgazis Doles Lejaskivuti bu-

rial ground, in 1970 Mežotnes Centrs burial ground and Kuri burial ground in 1976. In 1976 J. Graudonis investigated Ciemalde burial ground. Within the same year A. Caunē researched Silini burial ground. M. Atgazis excavated Anškini burial ground of Tervetē. J. Graudonis investigated Kakužēni (Miklas kalna) burial ground in 1977–1979 and M. Atgazis researched Balas-Šķerstaini burial ground in 1979 and 1981. In 1982 investigation of Dobelē burial ground was completed. For even 17 seasons M. Atgazis and V. Bebre have been investigating Drengeri-Čunkani burial ground. So far it is the most extensively investigated burial ground in the whole Semigallia.

In 1984–1985 J. Asaris researched Priediši burial ground. A. Vilka investigated Rūsiši-Debeši burial ground in 1991. In 1992–1994 J. Urtans researched Gaideli-Viduči burial ground.

Summarising what has been said and comparing investigation data with researched Semigallian sites located in Lithuanian territory, we can see that mounds and settlements in Latvia are much more explored than in Lithuania. Even 5 major hill-forts have been investigated in Latvia, whereas in Lithuania not one. Burial grounds in the whole territory of Semigallia are known almost to the same extent. Their material indicates that in Latvia the period of the 5th–8th centuries is better explored as much more graves of this period have been investigated. In Lithuania, however, there are more investigated graves of the 9th–11th centuries. As it can be seen data of archaeological investigation of Semigallia have not been summarised in monographs. Only short pieces of information have been published about many of the investigated burial grounds. The Latvian archaeologists' works devoted to Semigallians barely dwell upon relations between Semigallian and Curonian culture and those between cultures of Semigallian and *Lybiai* tribes. Material from burial grounds of the 14th–17th centuries, which had been investiga-

ted extensively, remains unpublished, though it could supplement documented facts of written sources about devastation of Semi-

gallia in the 13th century and its inhabitants' joining the Latvian nation that was undergoing formation process.

Semigallians Before the 5th A.D.

Geographical Survey

Areas inhabited by Semigallians comprise the northern part of the lowland of Midland Lithuania, i.e. the basin of the Mūša and the Lévuo rivers and the hilly lowland of Midland Latvia. In the glacial period this territory was covered by solid glacier covering. The glacier here was thawing evenly and slowly, which resulted in formation of the plain. Only on the very edge of the glacier a hill of final moraine type of around 100 kilometres length was formed, which was rising above the plain in about 20–30 metres.

The above mentioned region is characterised by especially rich soil, but due to low permeability a damaging influence of moisture is felt. The climate is favourable to agriculture. The gradually thawing glacier did not condition formation of deep rapid rivers and lakes with high water levels. Yet in this territory there are plenty of smaller rivulets slowly flowing across the plains, which form the Lielupē River basin.

Stone Age

Traces of people in the Eastern Baltic area are found only from the 10th c. B.C. So far there has not been located any finds or settlements of palaeolithic era in the northern part of Lithuania and the southern part of Latvia. Though it is quite possible that small groups of hunters or collectors of artefacts would wander in this territory as well. In the mesolithic era Kunda culture spread here. We have only individual bone and horn articles from this area dating back to the mesolithic era (Fig. 3:4,5).

The western variant of Narva culture was common in the apparent territory in neolithic era, but so far there are no known traces

of settlements of this period from the territory we are interested in. Stone axes remain the most significant witnesses of population. Boat-shape battle axes have also been found, which date back to the Late Stone Age and the first half of the Bronze Age (Fig. 4).

The Bronze Age and Early Iron Age

Semigallia is poor in sites and finds of the Bronze Age as well. Neither settlements, nor burial sites of this period have been found. Individual finds are also scarce. The greater part of them consists of axes, namely flanged of Eastern Baltics type, socketed. A treasure has been found, which contained a bronze axe with a head of Halichen type, a socketed axe of Mälar type and a miniature dagger (Fig. 3:1–3).

At this period two Baltic cultures existed in the territories of Lithuania and Latvia – on the westernmost edge the Barrows Culture and in the eastern part of the territory in question the Culture of Brushed Pottery. In the would-be southern part of Semigallia neither barrows of Western Balts, nor monuments characteristic to Culture of Brushed Pottery of Eastern Lithuania have been found. Actually a few individual fragments of brushed pottery have been found. J. Šliavas has found a cup of brushed pottery near Žeimelis (Fig. 6) and A. Vaskas in the central part of Latvia have found even 12 sites of brushed pottery.

Little is known of monuments or single articles dated to the Early Iron Age. Sites dated back to this period have not been found in the Northern Lithuania. Thus, the Early Iron Age in the Northern Lithuania remains absolutely undisclosed. In Latvian territory in some of the mounds dated back to that period Brushed Pottery form about 96.6 per-

cent of all ceramics. The only thing obvious is that this territory most probably had to belong to the western edge of Culture of Brushed Pottery.

The Roman Iron Age (1st–4th A.D.)

In the Northern Lithuania and Southern Latvia in the Roman Iron Age the deceased used to be buried in barrows with stone circles. Nowadays we know that there were around 30 barrows in Semigallia and burials took place there not later than from the 1nd century A.D. In Latvia (would-be territory of Semigallia) such barrows are counted up to 12. The barrows are of 8–18 metres in dia-

metre, 0.75–1.10 metres in height, surrounded by a stone circle and unburned dead used to be buried in them (Fig. 7,8). From 2 to 28 graves are found in them, but mostly 4–8 individuals are buried. The dead were buried supine with arms folded over the breast, legs outstretched and heads mostly oriented to the west. It is quite possible that they were buried in coffins, with spears, knives, socketed axes and ornaments (Fig. 9).

Barrows cultural area is actually attributed to Samogitian and Semigallian tribes, which in the opinion of archaeologists began diverging only in about 350, 450 A.D.

Semigallian Culture of the 5th–12th Centuries

Formation of Semigallians

Archaeologists have determined that in the territory of barrows with stone circles that existed in the 5th–6th centuries three tribes have split – namely Samogitians, who inhabited in the western part of the area, to the north from them – Semigallians and to northwest of Semigallians – Lettigallians. Semigallians, located as if in between the other two, have become a kind of bridge between Samogitians and Lettigallians, some of its cultural traits were closer to Samogitians, others to Lettigallians. At the period when barrows with stone circles were completely replaced by flat burial grounds archaeologists document Semigallians.

Data of investigation of ample and rich burial grounds serve as the main source for reconstruction of Semigallian culture.

Burial Practices

It is known that spiritual culture and life style of all Baltic tribes was the same, whereas the material culture in each of the Baltic tribes was somewhat different.

In Semigallian settlements the life style and customs were identical both in northern and southern parts. It will not serve our purpose to search differences between them, because it was a homogeneous tribe only arti-

ficially divided into two parts in the last stage of its development.

Semigallians buried their dead unburned in flat burial grounds. A hillock near a rivulet would be chosen for a burial ground. Usually burials were taking place in the same site for several ages. Investigating burial grounds that are less disrupted it is observed that the dead used to be buried as if in rows. One grave from the other is separated by a space of 30–50 centimetres wide. In Semigallia as in other Baltic tribes one burial ground was used for a long period of time. Burials started in the 5th century (though in some burial grounds that are less disrupted the remains of even older barrows with stone circles are found) and continued until the 12th–13th centuries. Graves from the 16th–17th centuries are also quite often found in the burial grounds. The dead used to be buried in succession, i.e. men, women and children were buried side by side. There was no tradition to bury the richer members of the community in a special section of the burial ground. (Fig. 10).

The dead were buried 30–90 cm deep, mostly adults were buried in grave of 40–50 cm deep and children in grave of 25–40 cm deep.

The grave pits for the dead were oblong in form, the size was 140x50 – 280x70 cm. It might be observed that in the 5th–7th centuries coffins were not in use, the dead were wrapped in sheets. In the 8th–12th centuries at least a part of the dead were buried in coffins (Fig. 11).

One of the most typical features of Semigallian burial practices is the opposite orientation of males and females.

Males in the 5th–7th centuries were mostly buried with their heads oriented to the S-SW, SE, whereas the females were buried with their heads oriented to the opposite side, i.e. to the N, NE, NW (Fig. 12). The 7th–8th centuries were marked with changes with respect to the orientation of the dead: if males in the 5th–7th centuries were buried with their heads oriented to the S, in the 8th–12th centuries they were buried with their heads oriented to the N. Women were buried positioned in the opposite orientation. Neither the closest neighbours Curonians, nor Samogitians changed the orientation of inhumations of their dead. Most probably there was no one firmly established orientation for burials in the whole territory of Semigallia, but it is clear that there was a custom to bury the dead of different sexes in opposite orientation. During the whole period the dead were buried unburned, supine, their legs outstretched and with arms folded over the breast (Fig. 13). Double graves have also been found: one grave pit contained two skeletons of the dead. A small number of double graves would indicate that it was not a typical feature of inhumation. The Baltic tribes tried to bury the dead in the whole first millennium and the first half of the second millennium A.D. with plentiful burial items from metal. They believed in afterlife, in which a person would need the same things s/he used in life.

Following the common customs all things in grave had their places.

Burial Items

Working Tools

This group of finds-burial items is perhaps the least numerous in comparison to arms or ornaments. Working tools in burial grounds make up only 6–20 % of all finds. It may be added that Semigallians in this respect were not different from other tribes. Most probably only the essential tools were placed in graves.

Axes

Axes of two types were used in the territory of Semigallians: axes with blunt ends and socketed axes.

Socketed axes are without the head and their handle is hafted into a round socket, the blade is short and the handle is in the shape of a hook. Axes dating back to the 5th–7th centuries are larger and heavier than those from the 8th–10th centuries. They were common in the whole Eastern Baltic area and were used during the whole first millennium and in Semigallia till the beginning of the second millennium.

Blunt-ended axes are found both in Latvia and in Lithuania. Researchers consider them to be Baltic. They appeared together with socketed axes and were also used during the whole Iron Age. In Semigallia axes of this form are most often found only in its eastern part.

Blunt-ended axes are divided into axes with a narrow blade and axes with a broad blade. Axes with a narrow blade were used only for work and are more common in this territory. Apart from the above mentioned areas of Lithuania and Latvia, such axes are also found in Byelorussian sites of the 2nd–10th centuries (Fig. 22).

Axes with a broad blade are much rarer in Semigallia (Fig. 23). It is supposed that axes with a broad blade were used not only for work, but for battle as well.

Knives

This group of working tools is the most numerous not only in Semigallia. All knives that were found have tangs hafted in woo-

den handles. Knives were of two forms: those with a straight back mostly found in male graves and knives with bent points, which are burial items characteristic only of Semigallian women, found exclusively in female graves.

Knives with a straight back in Semigallia were placed with a dead person without a sheath, as the remains of the latter have not been found in any of the investigated burial grounds.

Ice-picks

It is a tool that was used for breaking ice. They are socketed and remind of socketed axes in their shape. It is a rare burial item. This tool almost unchanged was used throughout the Iron Age (Fig. 24). They are known not only in Semigallian, but also in Samogitian, Selonian and Lettigallian lands.

Female working tools are also not very numerous. These are already mentioned knives with bent points, hoes, awls, spindles and needles. The most abundant from these are *knives with bent points*. Knives of this type are of two forms – some of them are narrow, the other somewhat broader. Knives of this type are less distributed in areas inhabited by Selonians and eastern part of Semigallia, but as it was mentioned they were mostly common among Semigallians, where such knives are plentiful. They date back to the 6th–12th century, but they are more often found in graves from the 8th century (Fig. 25).

Another working tool typical of a Semigallian woman is a *hoe*. All hoes are with a blunt end, slightly broadened blade and a wooden handle (Fig. 26). Apart from Semigallia they have been uncovered only in central and eastern parts of Lithuania, where this custom most probably has penetrated from Semigallia. In Latvia hoes are known only from Semigallia. Graves with this burial item date back to the 5th–10th centuries.

One of the most common female tools in graves is *awls*. The awls are hafted with square hafts, have sharp points and wooden handles (Fig. 27).

Though without doubt women of all tribes have been spinning and weaving from the ancient times, yet Semigallian women were rarely buried with *spindles*. The uncovered spindles are of stone and slate. This tool is found in all territories of the Balts throughout the Iron Age period (Fig. 28:1–3).

Needles are universal tools, but they are comparatively rarely found in graves. Most probably in this period it was not customary to bury women with needles. A very peculiar find is *stone casting moulds*, uncovered in Pavirvytė and Šukoniai burial grounds, in female graves No. 135 (three) and No. 119. Their function was to cast little ornaments from tin.

Weapons

A part of Baltic tribes had a custom in the 1st–13th centuries to bury men with weapons. Particularly great numbers of weapons are found in Semigallian burial grounds of the 5th–12th centuries. It is one of the traits characteristic of Semigallian burial practices.

Broad battle knives swords were arms exclusively used by Baltic tribes and especially favoured by Semigallians. Their points are slantwise splayed and backs straight (Fig. 31). Weapons of such type appeared in the 6th century already and were used until the 11th–12th centuries. They were common in Semigallian, Samogitian and Lettigallian lands.

Narrow long battle knives are rarer

According to the end of the handle knives are classified into two groups: those with a ring on the haft and those without it. Knives with a ring on the haft (Fig. 32) are rare. The graves date back to the 5th–7th centuries. Apart from Semigallians they were used by central Lithuanian tribes.

Narrow long knives without a handle bind are distributed in a larger territory. They are found dated back to the 6th–7th centuries until the 11th century. These knives are a prototype of single-edged swords. They are most abundant in Samogitia, Scalvian lands and Prussian tribes. They are a rather rare find in

Lettigallia whereas in Semigallia they are more common. The graves date back to the 6th–7th centuries and to the 10th century.

Battle knives were also of a different form – these were the knives with a straight back and a blade sharpening from the edge. Most authors attribute these bulky knives to battle knives. Such knives are rather scarce in Semigallian graves. They were used in graves of the 6th–7th centuries and the 11th century.

Swords – we have only individual specimens of them (both single-edged and double-edged). Swords are very rarely placed in graves. The earliest swords are single-edged and without horizontal bars of the handle (Fig. 33). Thus, swords are not characteristic to Semigallian graves, as here they are completely replaced by broad battle knives-swords.

Spearheads

These are one of the most typical burial items for Semigallian males. Actually nearly all men were buried with a spear and quite often with a few of them. All Semigallian spearheads whether they are socketed or hafted have one exceptional feature – they do not have distinct transition from the blade to a socket or a haft and there is not a sharp edge in the middle of the blade, i.e. the blade is flat.

Socketed spearheads make the absolute majority of all uncovered spearheads.

The most ample are spearheads with a *willow-leaf-shaped* blade. Such spearheads are common from the Baltic shores to the Baltic sites in the upper reaches of the Dnepr. And they are most abundant in lands once inhabited by Lithuanian and Latvian ancestors from the 7th to the 12th century (Fig. 34).

Spearheads with *lanceolate-shaped* blades are somewhat smaller than those with willow-leaf-shaped blades, but their blades are broader. Spearheads of this form are distributed in the whole area of the Baltic tribes, except the easternmost corner, i.e. lands

inhabited by the Dnepr Balts. These spearheads are also very common in Semigallia. Apart from Semigallians they were used by Samogitians, Curonians, Lettigallians, but with the neighbours these spearheads are known only from graves of the 7th–8th centuries, whereas Semigallians used them at least until the 11th century (Fig. 35). In fact the later spearheads differ from the classic early spearheads. Their blades are somewhat narrower and sockets are deeper.

Spearheads with *rhomboïd* blade in comparison to the first ones are rarer. We find only two versions of spearheads of this type in Semigallia, namely 1) spearheads with long blades and a short socket and 2) spearheads with a long socket and a short blade. Spearheads of the first subgroup are found in graves of the 6th–7th centuries. Pursuant to the classification established by V. Kazakevičius they are attributed to the 1st subtype of socketed spearheads with a rhomboid blade. Spearheads of the second subgroup are more common. Such spearheads date back to the 6th–9th centuries. They are attributed to the 3rd subtype of socketed spearheads with a rhomboid blade. They are more common in the North and West Lithuania and in Latvia. (Fig. 36).

Spearheads with a *profiled blade* are common almost in the whole Baltic area but forms of profiled spearheads differ. Spearheads of this type are attributed to the 5th subtype of profiled spearheads and date back to the 6th century. In Latvia they are found in graves dating back to the 5th–6th centuries. In southern Semigallia they have been uncovered in graves of the 6th–7th centuries. (Fig. 37).

Spearheads with a *long narrow blade* are not common. They have been uncovered in graves dating back to the 10th century. Burial grounds of the West Lithuania are richer in these spearheads, where they are found in graves of the 10th–11th centuries. In Latvian territory spearheads of this form appeared later, they date back to the 11th–12th centuries. In Scandinavia as in Latvia they are

considered to be typical of the 11th–12th centuries.

Sash-like spearheads are characteristic to the whole Western Europe and they are particularly common in Scandinavia. In Semigallia they are found rarely and date back to the 10th–11th centuries. They are more common in Prussia, western and eastern parts of Lithuania. A part of spearheads have ornamented sockets. The ornamented spearheads are imported, as they were brought from Scandinavian countries and date back to the 9th–11th centuries (Fig. 38).

As it has been already mentioned *hafted spearheads* in Semigallia were used much more rarely than socketed ones. The hafted spearheads make up only around 6–8% of all uncovered spearheads. They are all the same, either with willow-leaf-shaped blades or lanceolate-shaped blades (Fig. 39). The earliest date back to the 6th–7th centuries and the latest date back to the 10th–11th centuries. Hafted spearheads are more common in Lettigallian graves of the 7th–9th centuries.

Ornaments

Semigallians liked wearing ornaments. That is why we find a lot of ornaments in their graves. They wore jewellery, in making of which more complicated technologies were used, for instance, brass parts of decorations were covered by silver and tin plates, the latter being ornamented with glass beads, etc. Apart from usual articles, found in abundance, Semigallians wore rare ones, distinguished in their form and décor. Masterpieces of decorations have also been found, these are unique specimen, others like them do not exist not only in Semigallia, but in other lands of Balts as well. Some pieces of jewellery have been uncovered only a few or a few dozen, dispersed in the whole territory of the Balts. It is interesting to note that all uncovered decorations are made by local jewellers, some of them might have been made according to imported models, but

applying local Baltic style and ornament.

Semigallians did not have their distinctive style. Here the same ornament as in other Baltic tribes is characteristic. Geometric pattern is prevailing. In the 5th–6th centuries under the influence of migration of nations a zoomorphic motive appears. As it is characteristic of this period animals were depicted very realistically. Firstly, the image of water birds was used, for example, little ducks or geese decorate crossbow brooches, flat surfaces of pendants, edges of drinking horns. Apparently water birds were chosen not by accident. Three-dimensional concept of the universe corresponds to the way of life of water birds (they walk on the ground, swim in the water and fly in the air). Apart from water birds, depiction of reptiles started, namely of snakes and grass snakes. Zoomorphic ornament in other tribes was widely used for decoration of penannular brooches and bracelets. In Semigallia brooches and bracelets of this type are rare. Individual articles were decorated in *borre* and *jelling* styles, which came from Scandinavia.

Headdress

Semigallian women liked wearing headbands. A headband is a metal wreath surrounding the head in the forehead area, which reminds of a little crown. In Semigallia, where headbands are relatively ample, they were worn by richer and thus, descending from nobler families, girls.

Available material allows a statement that in Semigallia headbands of three types were worn. Apart from headbands spiral garlands and bands decorated with bronze bits were worn.

Headbands of the first type were made of 2–3 rows of spirals and narrow plates separating them. Semigallian women wore headbands of 2–5 parallel rows. Apart from Semigallian women they were worn by Samogitian, Selonian and Lettigallian women from the 5th to the 11th century.

A part of headbands had cross-section pla-

tes of T form rather than square. In Semigallia headbands of this type are just single finds. Such headbands were more common in Samogitia. They were worn in the 5th–7th centuries.

Headbands of the second type were made of 9 or 10 square bronze plates. The plates contain 3 cast-in transversal holes to pull through a thread. Mostly only 3 rows of small spirals were joined: one above and the other below. Such headbands are 5.5–6.2 cm wide and are heavy (Fig. 40). It must be noted that quite often in a grave next to a headband consisting of 9 such plates, one more (the tenth one) plate of the headband is placed. It is possible that this “additional” plate could mean that the headband was made for a younger girl with the purpose to enlarge the headband in the future.

Distribution of headbands made of square plates indicates that they were more common in Semigallia and neighboring Samogitia. Such headbands have been uncovered in graves of the 6th–7th centuries and only in rare cases they were worn in the beginning of the 8th century.

In the 9th–11th centuries women wore headbands made from several parallel rows of spirals, the groups of which are separated and rows joined by thin tins. They are made in such a way that embrace all rows of spirals and do not allow them to separate. Curved terminals of the plates meet in the inner side of the headband. Such headbands are not ample and widely distributed. They have been uncovered in Lettigallian graves of the 10th–12th centuries.

Apart from the headbands that have already been discussed, in the Semigallian territory garlands made of one long bronze spiral are found. They were common among Lettigallians as well. In the territory of Lithuania not only Semigallian but also Samogitian women liked wearing similar garlands. Some garlands end in the crown area with 6 pending bronze chains with bells in the terminals (Fig. 44).

Apart from headbands, women’s head-dress was decorated by other metal jewelry: a bronze chain, cap or a head string.

Neck ornaments

This group of ornaments includes *neck-rings* and *necklaces*.

Semigallians liked *neck-rings* and wore them of different forms. However, only a small portion of the dead were buried with neck-rings. They were worn throughout the whole period, i.e. from the very 5th to 12th century. Yet within this period they were worn unevenly: neck-rings are rather rare in graves of the 6th–7th centuries and quite common in graves of the 8th–12th centuries. Besides, in the 6th–7th centuries more inhumations were with just one neck-ring, whereas from the 9th–12th centuries we find graves with 2–3 or even 4 neck-rings.

Neck-rings with a loop-and-hook clasp are abundant. They are uncovered in all Semigallian burial grounds without an exception (Fig. 46). They were worn by Semigallians, Samogitians, Curonians, Scalvians, Uplanders and Lettigallians. They were particularly popular in the 9th–10th centuries, although they came into wear already in the end of the 5th century and the 6th century and single articles were worn even in the 11th century. We may claim that it is a type of neck-rings that was characteristic to Semigallians and most probably traveled to other tribes from this region.

Neck-rings with overlapping thickening terminals. This type of neck-rings is typical of the West and North Lithuania and in Latvia is found exclusively in the territory inhabited by Semigallians. They came into use as early as the 5th–6th centuries and were worn until the 12th century, but they were most popular in the 8th–9th centuries. (Fig. 47).

Clasped neck-rings though rarely, but were worn in Semigallia. Neck-rings of this type date back to the 6th – 7th centuries. They are more abundant in Latvian territory, but

even there they are common only in Semigallian and Lettigallian lands (Fig. 48:3).

Saddle-shaped neck-rings also belong to a type of neck-rings popular among Semigallians. They were worn in the 7th – 11th centuries. Apart from Semigallians, they were popular with Selonians, Uplanders, in rarer cases Samogitians and Curonians. They are numerous in Lettigallia, a few specimens are found in Estonia (Fig. 49).

Neck-rings with overlapping square terminals were also among popular jewelry of Semigallians. They came into wear from the 8th century and were particularly popular in the 10th – 11th centuries. Neck-rings of this type are also characteristic to Lettigallians and they are rarely found outside the territory of the Eastern Baltics: they have been uncovered in Northeast Byelorussia (Fig. 50).

Neck-rings with crutch-shaped terminals were worn in the 9th – 11th centuries and they are found in lands inhabited by Semigallians and Selonians, yet they were not as popular with Lithuanians, Samogitians, Curonians and Lettigallians. They are uncovered further to the east from the upper reaches of the Dnepr area (Fig. 48:1, 2).

Plaited neck-rings with tapering terminals are rarely found in Semigallian territory, they are more common in the Eastern Lithuania and Lettigallia. They were worn in the 8th – 11th centuries.

Plaited neck-rings with loop-shaped terminals were rarely worn (Fig. 52:1). They were worn in the 10th – 12th centuries and particularly favoured by Curonians.

Composite neck-rings were also worn, when 3–4 neck-rings with smaller crutch-shaped terminals are joined. At the ends of bows and in the middle they are interconnected by narrow plates (Fig. 52:2, 3). Such neck-rings are but few. All of them have been uncovered in female graves of the 10th – 11th centuries.

Strings of Necklaces

It was not customary to wear strings of necklaces in Semigallia, so few necklaces ha-

ve been uncovered. Only in rare cases in graves of men, women and children 1–2 beads have been found, which were worn as amulets. The majority of beads are of amber, whereas glass or clay beads are fewer.

Pectoral Ornaments

Pectoral ornaments, namely brooches and pins, form a large group of ornaments. Here brooches were worn only by men and pins by women. Only in very rare cases clothes of a male would be pinned by a pair of pins and clothes of a female by a brooch.

The custom for men to wear brooches and for women to wear pins is to be attributed to one of the features of the ancient Semigallian culture, but it is common with Samogitians and Curonians. Only their position in graves is often different.

Semigallians wore *brooches* of various forms. Thus, we shall discuss them in such groups beginning with crossbow, then pennanular and plate (round and cruciform).

Crossbow brooches became common in the Eastern Baltic area in the end of the 3rd century and in the 4th century and were used at least until the 11th century. They were of various kinds, divided into subgroups, mostly taking into account the form of their foot. In the 5th – 9th centuries they were most characteristic piece of jewelry for men.

In Semigallian burial grounds the earliest brooches are crossbow brooches with a bowed foot. The brooches are not large, mostly without ornaments (Fig. 54:1–3). Such brooches were worn in the Middle and Eastern Europe.

Crossbow long-pinned brooches are mostly found in graves of the 5th – 6th centuries (Fig. 54:4, 5). Baltic tribes that inhabited territory of Lithuania, Latvia and Eastern Prussia were wearing such brooches. They are widely distributed in the Western Europe and through that territory they reached eastern shores of the Baltic Sea.

Crossbow owl-shaped brooches are much more decorative and are found though rare-

ly in Semigallian lands (Fig. 65). They date back to the 7th–9th centuries.

Crossbow animalistic brooches with animal elements are also quite rare in this territory. In Jauneikiai 3 brooches were found and all of them were different. The brooch of the grave No. 381 is rather small, the terminal of its pin is tapering and ends in something like a stylized animal neb with two protuberances - ears and it dates back to the 6th–7th centuries (Fig. 55:4).

A brooch from the grave No. 390 has even 2 animal heads. Although its length is 14.5 cm it looks light and graceful with a long pin shaped as the head of a duck with slightly flattened beak and the terminal of the brooch axis above the spiral ends with the head of a grass snake. Both heads are not very realistic. The brooch date back to the 6th century (Fig. 55:5).

A brooch uncovered from the grave No. 466 has large “poppy-seed”-shaped nubs. The bow in the middle has a sharp straight edge, the foot is notched and ends in a head of an animal, most probably that of a grass snake. The grave dates back to the 7th century (Fig. 55:3).

Until now crossbow brooches with animal elements in Lithuanian territory have been found almost exclusively in coastal areas and date back mostly to the 8th–9th centuries. Crossbow brooches with animal elements uncovered from this burial ground are one of the earliest brooches of this type in the territory of Lithuania, their “animal heads” are more realistic than those of later brooches used by inhabitants of coastal areas. Brooches of this type are also scarce in Latvian part of Semigallia.

Crossbow arch-like brooches were also worn by Semigallians (Fig. 55:6, 7). They have been uncovered from graves of the 7th–8th centuries. Brooches of this type are more often found in areas inhabited by Semigallians and Samogitians as well as Uplanders, stray finds have been located in Lithuania in territories inhabited by other tribes.

They date back to the 7th – 8th centuries. In Latvia they have been found only in Semigallia.

Crossbow step-shaped brooches were known of two types - early and late. The first are with an open spiral, the other, late ones, with a covered spiral. A pin/foot of first type brooches has two terraces, the top one being shorter (Fig. 56: 1, 2). They date back to the 6th–7th centuries. Apart from Semigallians these brooches were popular among inhabitants of the Middle and Western Lithuania and they are abundant in Eastern Prussia.

Crossbow step-shaped brooches with a covered spiral came into wear somewhat later. Their bow and spiral are a bit flattened. “Steps” are of equal size, covered by white metal plates ornamented in protruding bits. Such brooches were worn in the 9th–11th centuries. They were common in the same territory as those of the first type, besides they are found in Užnemunė area. Crossbow step-shaped brooches are also widely distributed in southern Lithuania.

Crossbow poppy-seed-shaped brooches are perhaps the most abundant from all crossbow brooches. They have been uncovered in all Semigallian burial grounds. Terminals of spirals of these brooches are decorated by flattened “poppy heads”. Closer to the foot end there are two low protuberances (Fig. 57). The brooches are solid and date back to the 8th–10th centuries. Similar brooches were popular among Samogitians, Lettgallians and Selonians, whereas Curonians used to wear larger and broader crossbow poppy-shaped brooches.

The following ample group of brooches is that of penannular brooches. They became popular in the Eastern Baltics in the end of the 8th century and the beginning of the 9th century and were particularly favoured by Curonians. Their neighbours Semigallians started wearing such brooches in the 9th century and in the 10th century these brooches became especially popular. According to the shape of the terminals of the bow penannu-

lar brooches are classified into several groups. Semigallians used to wear all types of penannular brooches with cylindrical, multangular, quadrangular, splayed, poppy-seed-shaped, star-shaped and animal-shaped terminals (Fig. 58, 59).

Penannular brooches in the territory of Lithuania came into wear in the 8th–9th centuries, but especially liked in the 10th–12th centuries and remained fashionable until the 15th – 16th centuries. Penannular brooches were worn in the whole Eastern Baltics, the Middle Russia, Germany and Scandinavia.

Pins

It is the most abundant group of jewelry. Pins were used to ornament and pin clothes by women, yet they are also found in graves of men and children. Very often graves of women contain 2 pins interconnected by long chains. Sometimes pendants are attached to loops of pins.

Pins of a few forms were worn: crook-like, stemming, with a triangular head, with a ring head, cruciform, and with a round openwork head.

Almost all crook-like pins are made of iron, except a few made from bronze. Crook-like pins were worn by all Baltic tribes from the first millennium A.D. until the 12th century (Fig. 60).

Stemming pins date back to the 5th–7th centuries and two subgroups can be distinguished. The surface of the head of one subgroup is smooth and that of the other subgroup is with larger or smaller nub – a “cap” in a hemispheric shape. Pin heads with a smooth surface are decorated with a notched cross (Fig. 61: 4–6). They are mostly found in pairs. Pin heads with a “cap” in a hemispheric shape are decorated with a double cross (Fig. 61:1–3). Apart from Semigallians they were worn by Samogitians and in very rare cases by Uplanders. Stray finds have been uncovered in lands of *Jotvingiai* and *Lyviai* tribes. They are known in Estonia and Finland. In Latvia they are found in the territory inhabited by Semigallians.

Pins with triangular heads are of 3 kinds. The first are 10.5 cm long, their heads are 2.3 cm wide. They do not have a loop. A hole for the chains is cast in the broader part of a needle, below the head. Pins of this form are rare and found almost exclusively in the territory inhabited by Semigallians. They date back to the 5th century and the beginning of the 6th century (Fig. 62:1, 2).

Pins with a triangular head and round plates in the corners are also quite rare. They date back to the 8th century (Fig. 62:4–6).

Pins with a triangular head and nubs in the corners are more common. They date back to the 8th – 9th centuries and are amply distributed in the whole territory of Semigallia. They are rarer outside Semigallia, but sometimes are found in Samogitian and Selonian lands. Stray finds are known in Estonia (Fig. 62:7–9).

Pins with a ring-head are also most amply found in Semigallian burial grounds. They date back to the 8th – 10th centuries, but are mostly found in graves of the 8th – 9th centuries. Apart from Semigallians they were used by Samogitians, Selonians and Lettigallians (Fig. 63).

Perhaps the most abundant pins are cruciform ones. They are more various and even 5 groups are distinguished. The earliest are cruciform pins made of 5 round plates (Fig. 64:4, 5). Such pins are very rare in Semigallia. Apart from Semigallians they were used by Samogitian women. In Samogitia they date back to the 4th–6th century.

The other group of cruciform pins is formed by cruciform porous pins. There is a rhomboid opening in the centre of those pins (Fig. 65:7–8). They are found in graves of the 6th–7th century. Cruciform porous pins were mostly worn by Semigallian and Samogitian women. In Latvia they are found exclusively in Semigallian graves.

Cruciform pins with knob-shaped terminals resemble cruciform porous pins. Nubs are decorated by grooves in the shape of a cross, the surface of the head is decorated by hacks. They were common at the same

time and in the same territory as cruciform porous pins (Fig. 65:5, 6).

The fourth group of cruciform pins is formed by rather small cruciform pins with a short cross, the terminals of which end with small nubs flattened on the other side. Only Semigallian and Samogitian women wore them. They date to a later period than the previously mentioned group, i.e. to the 8th–9th centuries (Fig. 66).

The fifth groups of cruciform pins is formed by cruciform pins with flattened plates in terminals of crosses. They are most abundant. A part of them have heads covered in silver, the others heads decorated in concentric circles made of hacks. They are found in graves of the 7th–9th centuries and were popular among Semigallian, Samogitian, in rare cases Curonian and Lettigallian women, stray finds have been uncovered in Estonia (Fig. 65: 1–4). A part of such pins have plates decorated with high little cones (Fig. 67). Such pins are more characteristic of Curonians, were they came into use in the 9th–10th and 11th centuries. There are also such cruciform pins, the plates of which in the ends of crosses are not round but rather rhomboid. (Fig. 64:2, 3). They date back to the 10th 11th centuries.

Pins with openwork heads were significantly rarer than the pins described above.

Rosette pins so far has been known only from Semigallia. The pins are 19 cm long and 5 cm wide. They have been found in a grave dated back to the 11th century (Fig. 67).

Pendants

The majority of pins were worn with pendants. Penannular-shaped pendants were most favoured and most amply found.

Penannular-shaped pendants according to the terminal of the lower edge are divided into three groups.

Pendants with a straight lower edge belong to the first group (Fig. 62:9, 66: 4–5). Mostly such pendants are uncovered in the graves dating back to the 7th–8th centuries.

Pendants with 3 modest nubs and loops with eyelets for attaching chains would belong to the second group (Fig. 65: 5–6, 66: 1–2). These pendants have been found in graves of the 6th – 8th centuries.

Pendants with long nubs would make up the third group (Fig. 65: 3,4). They have been uncovered in later graves dating back to the 8th–11th centuries. One or other pendants are found in all Semigallian burial grounds without an exception. They were also worn by Samogitian women and sometimes by Lettigallian women.

Jauneikiai grave No. 464 contained the only composite pendant located in this area (Fig. 64–5). The lower edge of the pendant is decorated with 8 identical figures of water birds. The birds as if stand on one foot showing their right side. All plates of the pendant are silver-coated (Fig. 64:5).

In addition to the above mentioned W-shaped pendants with chains strung to their inner loops were worn. Usually 2 rows of chains would be strung to such pendants – the inner was shorter and the outer one was longer (Fig. 64:2, 3, 67:3). Such pendants were not very common in Semigallia. They date back to the 10th–12th centuries.

Arm decorations

This jewelry group is formed by bracelets and rings. Bracelets were numerous in all investigated burial grounds. Bracelets are quite various, even 7 types might be distinguished: 1) sash-like; 2) bracelets with a high triangular-shaped edge; 3) cuffed bracelets; 4) Thick-ended; 5) spiral bracelets; 6) massive and 7) with animal-shaped terminals and almost in every grave a few sub-groups have been subdivided.

Sash-like bracelets were favoured by Semigallians. According to the cross-section of the bow they are subdivided into 3 sub-groups: bracelets with a triangular, quadrangular and semicircular cross-section. The most rare are bracelets with a quadrangular cross-section. Bracelets of all three forms we-

re worn at the same period and they are uncovered in one burial ground (Fig. 68:1–3). They were very popular in the 5th – 6th centuries, yet in the 7th–8th centuries were worn more rarely. Such bracelets were used in the western, middle, eastern and northern Lithuania. In Latvia they are also found in a territory inhabited by Semigallians, Curonians and Lettigallians.

Bracelets with a high triangular-shaped edge were worn only by females. In the middle they have a protruding 1–2 cm high edge, which is sometimes hollow. The bracelets are ornamented (Fig. 69:1–3). Such bracelets were favoured only by Semigallian and Samogitian women in the 5th–6th centuries.

Cuffed bracelets were also worn only by females. Terminals of these bracelets are ornamented (Fig. 69: 4–6). They were popular among Semigallian, Samogitian and Lettigalian women. Bracelets of such a form were used in the 7th – 8th centuries.

Thick-ended bracelets are male decorations (Fig. 69: 5–6). Semigallians used them in the 5th–6th centuries. Apart from Semigallians they were worn by Samogitians, Curonians, Scalvians and other Baltic tribes. Here they remained popular for a longer period until the 8th and even the beginning of the 9th century.

Spiral bracelets are the most numerous. The bracelets are of different sizes from 2–3 to 15 spirals (Fig. 70: 1–4). Spiral bracelets in Semigallia were worn in the 7th – 11th centuries. They were common in Western, North and Middle Lithuania and in Latvia they are found in areas inhabited by Semigallians, Lettigallians and Selonians. Solid spiral bracelets are uncovered from male graves. They were made of a band with a triangular cross-section. Terminals of the band were tapering and mostly bracelets consisted of only 3 spirals. Such bracelets are particularly characteristic of the 8th – 10th centuries and in Šukioniai burial ground they were found in a grave dating back to the 11th century (Fig. 70: 5–6).

Massive bracelets worn exclusively by males are not numerous. They were of two types: the so-called "Warrior" and ordinary bracelets. "Warrior" bracelets have a trapezoid cross-section with flaring almost adjoining terminals (Fig. 71: 1–2). Such bracelets are not abundant in Lithuania. Graves containing such bracelets date back to the 10th–11th centuries. "Warrior" bracelets are most numerous in areas inhabited by Lettigallians.

Other massive bracelets are all different (Fig. 71: 5, 6).

Bracelets with animal-shaped terminals were not very popular among Semigallians. They have been uncovered only in Pavirytė burial ground in female graves (Fig. 72). The graves date back to the 11th century.

Rings

A custom to embellish hands with rings was not very common in Semigallia. Rings form only 2.3–3 % of all finds. Mostly spiral rings twisted from a triangular, semi-round or round wire or narrow band were worn (Fig. 73). Spiral rings with turned-up and twisted outside spirals (Illustr. 73: 6, 7). Rings are more numerous in graves dating back to the 12th–13th centuries.

Other Finds

Riding Gear

Unlike other Baltic tribes (Uplanders, Lithuanians, Samogitians and Prussians) Semigallians did not bury their dead with horses. Very rarely items pertaining to a rider or a horse such as bits and spurs are uncovered in graves of Semigallian males. All uncovered bits are made of iron (Fig. 74). Graves with riding bits date back to the 8th–11th centuries Items pertaining to a horse are also a rare find in Semigallian burial grounds located in Latvia. In this respect Semigallians are closer to Lettigallians and Selonians, where these burial items are also uncovered in extremely rare cases.

Spurs are one more rare find. Only one spur was used, mostly on a left ankle. They

were made either from iron or from bronze. Bronze spurs were more decorative (Fig. 75: 8–7, 10). Bronze spurs found in graves of the 10th–11th centuries are related to the ones uncovered from Curonian burial grounds.

Drinking Horns

A custom to place drinking horns into a grave in Lithuania is observed from the 3rd century. In the 8th – 9th centuries this custom became popular in the whole territory of Lithuania although popularity was of different intensity. Researchers note that around 30% of Curonians were buried with drinking horns, whereas the percentage of Samogitians is only 2–3% of. A similar situation might be observed in Semigallia, where only 2% of the dead were buried with drinking horns. Graves containing drinking horns date back to the 8th–11th centuries.

Pincers

A dead person was also rarely buried with a pair of pincers. Such phenomenon is observed in all the territory of Lithuania. Usually in a burial ground, where a few hundred of graves have been uncovered, only few inhumations would contain pincers. The fact allows assuming that pincers were not only instruments used in household but also an item pertaining to rituals, magic and wizardry (Fig. 76:3–5).

Strikers

A striker is a tool to strike a flame. For that purpose a piece of flint and highly flammable material (well dried moss of an ash or a birch-tree) and an iron striker were necessary. In a burial ground with 200, 300 or even 500 graves uncovered, there are only 1–2 strikers. It applies to the whole territory of Lithuania, including Semigallia. In Lithuanian burial sites iron strikers were used in the 10th–11th centuries.

Belts

Firstly, it should be noted that in Semigallia the dead were rarely buried belted with leather metal-coated belts. Only around 2% of the dead were buried with belts. In rare cases belts are found with a part or their entire surface covered with oblong or quadrangular bronze plates. Curonians and Samogitians more often used to bury the dead with belts. Most probably Semigallians preferred wearing woven sashes.

Remains of Footwear

Apparently at least a part of the dead were buried with leather footwear. Its remains have been uncovered in some male graves and less commonly in female graves. Often bronze buckles are found at the bootleg. The footwear mostly was decorated with bronze bits only in the ankle area or at its top. Decoration of footwear in the ankle area of male left footwear was characteristic in the 8th – 9th centuries and sometimes found in graves dating back to the 11th century. Curiously that only a shoe of the left foot would be decorated. Actually a spur is also most often found on the left foot.

Scales and Flyweights

Scales and flyweights in graves in all Eastern Baltic area appeared only from the middle and second half of the 10th century. Grave researchers attribute them to merchant graves. Scales were ornamented; terminals of scale-beams and plates were decorated. A part of scales were found in decorative bronze boxes (Fig. 78). Boxes are in the shape of a flattened orb, made of a thin bronze tin-plate with a more or less prominent lid.

Flyweights are more numerous finds – a few have been uncovered in almost all Semigallian burial grounds. They were of different forms – double truncated cone, oblong and even nubs of crossbow brooches or little bronze balls with one flattened edge were used.

Peculiarities and Territory of Semigallian Culture

Having discussed burial rites and burial items, it is possible to attempt describing the differences of Semigallians from other Baltic tribes and characteristics common to most or only some of them, as well as distinguishing exclusively Semigallian peculiarities.

The first and most conspicuous Semigallian characteristic is inhumation of the unburnt dead. The other burial characteristic typical of this tribe is opposite orientation of the dead. Only in Semigallia changes of orientation of burials are observed, which appeared in the 7th–8th centuries. Semigallians would not bury a horse with the deceased, whereas this was a common practice among Samogitians, Lithuanians or Uplanders. In this respect Semigallians were more related to Lettigallians. Semigallians did not place horse riding gear into a grave as was a tradition of Curonians, who also placed neither a horse nor riding gear into graves. Uplanders, on the other hand, used to bury the dead with riding gear. This custom closely relates Semigallians with Lettigallians.

Numerous burial items are one more peculiarity, yet it is also characteristic of other neighbouring tribes – Curonians, Lettigallians and Samogitians. However in Semigallia the order of placement of burial items into a grave and their composition was specific and thus, distinguished them from other tribes. One such distinct feature is numerous arms in a grave. Although Semigallians did not use lance-shaped spearheads, which were popular among Curonians. Semigallians swords were also of a unique form. The earliest are long narrow battle knives, sometimes with a ring on a haft. Later broad battle knives – swords were prevailing, yet double-edge swords did not gain popularity in this territory. Broad battle knives – swords were used by Samogitians and Lettigallians, but Semigallians had a distinctive order of placing such arms into a grave. Here they are uncovered placed diagonally on the feet or pelvis bones.

Ethnic similarities and differences are emphasised by such a burial item as an axe. The custom to place an axe into a grave was familiar to Semigallians. However, males with an axe from the 7th century had been buried more rarely than in Lettigallia, where this custom was more common, and also more rarely than in Samogitia.

One more especially typical of Semigallians burial item is a hoe. So far they have been uncovered only in this territory, but single cases have been observed in eastern and central Lithuania. Thus, we may state that this burial item is characteristic of Semigallian women. Knives with bent points are also characteristic of Semigallian women. They were rarely buried with a spindle. Besides, working tools are more rarely found in Semigallian graves than in graves of other tribes.

Some features of Semigallian culture are reflected by decorations placed in graves. Women of all tribes embellished their heads with metal jewellery. Only Semigallian and their neighbouring Samogitian women were wearing headbands from solid bronze plates interconnected by short spirals. This custom relates Semigallian women with Samogitian neighbours. Only Semigallians had characteristic garland of a solid spiral placed on the top of the head above the headband. Semigallians as well as Lettigallians did not decorate their caps or edges of the caps with metal pendants as was popular among Samogitian, Curonian and Scalvian women. In fact, very rarely caps or head strings decorated with bronze bits are found here.

In Semigallia it was not customary to wear strings of necklaces. Only one or a couple of beads would be worn as in Lettigallia, which most probably served as an amulet. However, neck rings were very popular.

In Semigallia as well as in Samogitia women and men used different decorations for pinning their garments. Men pinned their

clothes with brooches, whereas women with a couple of pins.

Bracelets are also one of the decorations, which reflect the tribal culture. Naturally a part of them are typical of majority of Baltic tribes, but some were worn only in one or a few tribes. Semigallian women favoured bracelets with a protruding edge. Apart from them such bracelets were popular among Samogitian women, more rarely Uplanders. Cuffed bracelets were typical of Semigallian, Samogitian and Lettigallian women. Only Semigallians and Lettigallians used massive and

“warrior” bracelets. Bracelets with animal-shaped terminals sometimes were characteristic of Curonians but also worn by Semigallians.

Rings were not favourite decorations of Semigallians, they were more popular among Curonians. It was not customary to bury the deceased with a leather belt. That is why belt buckles or other metal parts of the belts are rarely uncovered in graves. In this respect Semigallians were different from Samogitians and particularly from Curonians. Belts are also rare in Lettigallian graves.

LIST OF ILLUSTRATIONS

1. Territory of Semigallia.
2. Stone and Bronze Age finds: 1–3) Vaškai treasure – a bronze blunt-ended axe, an axe of Mälar type, a dagger, 4–5) – horn points.
3. A boat-shape battle axe from Guostagalvis.
4. A bronze flanged axe from Linkuva.
5. A bowl from Šakyna.
6. Berčiūnai. Scheme of the Barrow No. 62.
7. Berčiūnai. A stone circle of the Barrow No. 62 in situ.
8. Berčiūnai. Barrow No. 60, Grave No. 1. Uncovered items.
9. Semigallian burial grounds.
10. The number of men, women and children is some burial grounds of Semigallians.
11. Remnants of a wooden coffin. Stungiai Grave No. 1.
12. Orientation of men and women with respect to parts of the world.
13. Most often positions of inhumations of the dead.
14. Jauneikiai burial ground Grave No. 123, Šukioniai Grave No. 69.
15. Stungiai male Grave No. 9, Jauneikiai male Grave No. 113, 200, 260.
16. Jauneikiai Grave No. 390.
17. Jauneikiai Grave No. 439, Stungiai Grave No. 25.
18. Jauiekiai Grave No. 414, 349.
19. Pavirytė Grave No. 138.
20. Jauneikiai Grave No. 124.
21. Socketed axes. Jauneikiai. 1) Grave No. 454, 2) Grave No. 2, 3) Grave No. 390, 4) Grave No. 60, 5) Grave No. 58, 6) Grave No. 76, 7) Grave No. 370, 8) Grave No. 341.
22. Blunt-ended axes with a narrow blade. 1) Šukioniai stray find. 2) Jauneikiai Grave No. 78, 3) Jauneikiai stray find.
23. Blunt-ended axes with a broad blade.
- 1) Šukioniai, Grave No. 54, 2) Skeiriai-Vadagiai stray find, 3) Rūdiškiai stray find.
24. Ice-picks. Jauneikiai 1) Grave No. 284, 2) Grave No. 344.
25. Knives with bent points. 1–2) Jauneikiai, Grave No. 144, 82, 3–5) Šukioniai Grave No. 111, 129, 99, 6–8) Stungiai Grave No. 7, 5, 25.
26. Hoes. 1) Jauneikiai Grave No. 141, 2) Jauneikiai Grave No. 65, 3) Jauneikiai stray find, 4) Stungiai Grave No. 25.
27. Awls. 1) Šukioniai Grave No. 104, 2) Šukioniai Grave No. 127, 3) Šukioniai Grave No. 99, 4) Šukioniai Grave No. 111, 5–6) Šukioniai Grave No. 129, 7) Stungiai Grave No. 25.
28. Working tools. Spindles: 1) Stungiai stray find, 2) Pavirytė Grave No. 144, 3) Pavirytė Grave No. 135. Stone casting moulds: 4) Šukioniai Grave No. 119, 7–9) Pavirytė Grave No. 135. Needles: 5) Šukioniai Grave No. 119, 6) Jauneikiai Grave No. 58.
29. Pavirytė Grave No. 135.
30. Burial items of Pavirytė Grave No. 135.
31. Broad battle knives. 1) Jauneikiai Grave No. 351, 2) Stungiai Grave No. 24, 3) Šukioniai Grave No. 41, 4) Jauneikiai Grave No. 43, Jauneikiai Grave No. 113.
32. Battle knives with a ring on the haft. 1) Jauneikiai Grave No. 371, 2) Jauneikiai Grave No. 390, 3) Jauneikiai Grave No. 447, 4) Jauneikiai Grave No. 443.
33. Swords and a battle knife from Pavirytė burial ground: 1) Grave No. 27, 2) Grave No. 145, 3) Grave No. 18.
34. Socketed spearheads with a willow-leaf-shaped blade. 1) Jauneikiai Grave

- No. 311, 2) Šukioniai Grave No. 25, 3) Šukioniai Grave No. 25, 4) Stungiai Grave No. 24, 5) Stungiai Grave No. 24, 6–7) Jauneikiai Grave No. 344.
- 35. Socketed spearheads with a lanceolate-shaped blade. 1–2) Jauneikiai Grave No. 466, 3) Šukioniai Grave No. 21, 4) Linkaičiai stray find, 5) Jauneikiai Grave No. 111.
- 36. Socketed spearheads with a rhomboid blade. 1) Jauneikiai Grave No. 390, 2) Jauneikiai Grave No. 135, 3) Diržiai Grave No. 3.
- 37. Socketed spearheads with a profiled blade. Jauneikiai: 1) Grave No. 413, 2) Grave No. 415, 3) Grave No. 13, 4) Grave No. 443.
- 38. Socketed sash-like spearheads. 1) Stungiai Grave No. 16, 2) Stungiai Grave No. 19, 3) Šukioniai Grave No. 91, 4) Jauneikiai Grave No. 50.
- 39. Hafted spearheads. 1) Stungiai stray find, 2) Jauneikiai Grave 31, 3) Stungiai Grave No. 23, 4–5) Linkuva Grave No. 2.
- 40. Ornaments of headband plates. 1) Vėžlaukis stray find, 2) Jauneikiai Grave No. 384, 3) Jauneikiai Grave No. 408, 4–5) Jauneikiai Grave No. 427.
- 41. A headband of quadrangular plates. Jauneikiai Grave No. 349.
- 42. A headband from spirals and tins. Pavirytė Grave No. 135.
- 43. A headband from spirals and tins. Pavirytė Grave No. 137.
- 44. Spiral garland. Pavirytė Grave No. 135.
- 45. Reconstruction of the head string (according to Šukioniai Grave No. 119).
- 46. Neck-rings with a loop-and-hook clasp. 1) Jauneikiai Grave No. 113, 2) Valdamai Grave No. 7, 3) Pamiškiai Grave No. 54, 4) Stungiai Grave No. 19.
- 47. Neck-rings with overlapping thickening terminals. 1) Jauneikiai Grave No. 4, 2) Jauneikiai Grave No. 444, 3) Linksmučiai Grave No. 70.
- 48. Neck-rings with crutch-shaped terminals 1) Linkuva stray find, 2) Pamiškiai Grave No. 23, A clasped neck-ring – 3) Jauneikiai Grave No. 422.
- 49. Neck-rings with saddle-shaped terminals. Jauneikiai 1) Grave No. 28, 2) 124.
- 50. Neck-rings with overlapping square terminals. 1) Jauneikiai Grave No. 58, 2) Pamiškiai Grave No. 26.
- 51. Neck-rings with tapering terminals. Jauneikiai 1) Grave No. 58, 2) 107.
- 52. A neck-ring with loop-shaped terminals and composite neck-rings. Pavirytė 1–2) Grave No. 137, 3) Grave No. 143.
- 53. Blue glass beads. Pavirytė Grave No. 138.
- 54. Crossbow long-pinned brooches. Jauneikiai 1–4) stray finds, 5) Grave No. 393.
- 55. Crossbow owl-shaped, animalistic and arch-like brooches. 1) Jauneikiai Grave No. 443, 2) Jauneikiai Grave No. 422, 3) Jauneikiai Grave No. 466, 4) Jauneikiai Grave No. 381, 5) Jauneikiai Grave No. 390, 6) Pamiškiai Grave No. 27, 7) Jauneikiai Grave No. 455.
- 56. Crossbow step-shaped brooches. 1) Jauneikiai Grave No. 409, 2) Jauneikiai Grave No. 410, 3) Jauneikiai stray find, 4) Pavirytė Grave No. 135, 5) Jauneikiai stray find.
- 57. Crossbow poppy-seed-shaped brooches. 1) Jauneikiai Grave No. 43, 2) Šukioniai Grave No. 126, 3) Pamiškiai Grave No. 17, 4) Linksmučiai Grave No. 4.
- 58. Penannular brooches. 1) Jauneikiai Grave No. 57, 2) Jauneikiai stray find, 3–4) Šukioniai Grave No. 130, 5) Šukioniai Grave No. 133, 6) Pavirytė Grave No. 125, 7–9) Pavirytė Grave No. 136, 10) Pamiškiai Grave No. 23, 11) Jauneikiai Grave No. 183, 12–13) Pavirytė Grave No. 140.

59. Penannular and plate brooches. 1) Pavigytė Grave No. 146, 2) Pavigytė Grave No. 135, 3) Pavigytė Grave No. 136, 4) Pavigytė Grave No. 155, 5) Pavigytė Grave No. 136, 6) Pavigytė Grave No. 135, 7) Pavigytė Grave No. 134, 8) Jauneikiai Grave No. 351, 9) Jauneikiai stray find, 10) Linkuva Grave No. 3.
60. Crook-like pins. 1) Linksmučiai Grave No. 91, 2) Jauneikiai Grave No. 415, 3) Jauneikiai Grave No. 186.
61. Stemming pins. Jauneikiia 1) stray find, 2) Grave No. 447, 3) Grave No. 426, 4) stray find, 5) stray find, 6) Grave No. 102.
62. Pins with a triangular head. 1–2) Jauneikiai Grave No. 4, 3) Stungiai Grave No. 24, 4) Pamiškiai Grave No. 13, 5) Jauneikiai Grave No. 375, 6) Jauneikiai Grave No. 412, 7–8) Jauneikiai Grave No. 349, 9) Linksmučiai Grave No. 40.
63. Pins with a ring head. 1) Linksmučiai Grave No. 56, 2–3) Jauneikiai Grave No. 40, 4–5) Šukioniai Grave No. 125.
64. Cruciform pins. 1) Linksmučiai Grave No. 91, 2–3) Pavigytė Grave No. 144, 4–5) Jauneikiai Grave No. 464.
65. Cruciform pins. 1) Stungiai stray find, 2) Šukioniai Grave No. 105, 3–4) Jauneikiai Grave No. 88, 5) Jauneikiai Grave No. 467, 6) Jauneikiai Grave No. 408, 7–8) Jauneikiai stray finds.
66. Cruciform pins. 1–2) Linksmučiai Grave No. 6, 3) Stungiai Grave No. 25, 4–5) Šukioniai Grave No. 118.
67. Cruciform and rosette pins. 1–2) Linkuva stray finds, 3) Pavigytė Grave NO. 138.
68. Sash-like and thick-ended bracelets. Jauneikiai 1) Grave No. 42, 2) Grave No. 21, 3) Grave No. 4, 4) stray find, 5) Grave No. 422, 6) Grave No. 351.
69. Bracelets with a high triangular-shaped edge and cuffed bracelets. Jauneikiai 1) Grave No. 392, 2–3) Grave No. 414, 4) Grave No. 464, 5–6) Grave No. 412.
70. Spiral bracelets. 1–2) Jauneikiai Grave No. 124, 3) Pamiškiai Grave No. 4, 4) Meldiniai stray find, 5) Jauneikiai Grave No. 31, 6) Pamiškiai Grave No. 17, 7) Pamiškiai Grave No. 27b.
71. Warrior and massive bracelets. 1) Jauneikiai Grave No. 113, 2) Šukioniai Grave No. 42, 3) Šukioniai Grave No. 53, 4) Pamiškiai Grave No. 51, 5) Jauneikiai stray find, 6) Pavigytė Grave No. 135.
72. Bracelets with animal-shaped terminals. Pavigytė 1–2, 4) Grave No. 136, 3) Grave No. 146.
73. Rings. 1) Pamiškiai Grave No. 26, 2–3) Jauneikiai Grave No. 2, 4–5) Šukioniai Grave No. 121, 6–7) Pavigytė Grave No. 135.
74. Riding bits. 1) Šukioniai Grave No. 73, 2) Šukioniai Grave No. 54, 3) Jauneikiai Grave No. 344.
75. Spurs and buckles. 1–3) Jauneikiai Grave No. 398, 4–5) Šukioniai Grave No. 11, 6) Valdamai stray find, 7) Šukioniai Grave No. 54, 8) Šukioniai stray find, 9) Šukioniai Grave No. 91, 10) Linkuva Grave No. 5.
76. Binds of drinking horns and pincers. 1) Šukioniai Grave No. 129, 2) Jauneikiai Grave No. 391, 3) Stungiai Grave No. 16, 4) Jauneikiai stray find, 5) Jauneikiai Grave No. 78, 6) Jauneikiai Grave No. 391.
77. Belts and their parts. 1) Šukioniai Grave No. 69, 2) Pavigytė stray find, 3) Pavigytė Grave No. 133, 4–5) Pavigytė stray finds, 6) Jauneikiai Grave No. 53, 7) Meldiniai stray find, 8) Jauneikiai Grave No. 398, 9) Šukioniai Grave No. 46.
78. Scales and scale boxes. 1) Pavigytė stray find, 2) Linkuva stray find.
79. Bronze tins. 1) Diržiai Grave No. 54, 2) Šukioniai Grave No. 134, 3) Jakštaičiai-Meškiai Grave No. 39.

Translated by Lina Guobienė

Илона Вашкявичюте

ЗЕМГАЛЫ V–XII ВЕКОВ

РЕЗЮМЕ

Вступление

Исследования археологических памятников Литвы, древнейшей культуры и истории ее жителей ведутся в течение почти двух столетий.

Известно, что до образования государства и литовской народности на территории современной Литвы жили курши, скалвы, селы, судувы, литовцы и другие племена.

Данная работа посвящена изучению культуры земгалов V–XII веков. Территории проживания земгалов в XIII–XIV вв. в бассейне рек Муша–Лелупе оказались в двух государствах–южная часть в Великом Княжестве Литовском, а северная – в Ливонии. Эта политическая граница, разделившая места проживания земгалов, продержалась несколько столетий и в 1918–1920 гг. вновь утвердила границей между Литвой и Латвией.

В Литве остался только южный край территории проживания земгалов. Археологические исследования этой части Литвы исчерпываются изучением лишь нескольких более или менее изученных могильников. Значительная часть исследованных материалов относится к V–XII вв. Этот факт и определил объем данной работы. Таким образом, работа опирается на результаты изучения находок могильников,

поскольку на Земгальской части, относящейся к Литве, нету исследованных поселений и городищ.

Полученные данные дают возможность изучить обычай хоронить умерших земгалов V–XI вв., культуру украшений и оружия. Эти данные мы можем сравнить с данными изучения могильников куршей, жяマイтов, аукштайтов и латгалов. Это также позволяет уточнить границы территории проживания земгалов, их отношения с соседними племенами. Рассмотрению этих вопросов уделено основное внимание.

Также ощущается нехватка археологического материала, относящегося к XIII–XIV вв. этой территории не обнаружено изученных могильников этого периода. Поэтому сейчас еще трудно сказать, в какой степени южная часть Земгалы пострадала от Ливонского ордена, архиепископа Риги и от войск феодалов. Неизвестно, превратилась ли она в сплошную пустошь, остались ли здесь древние жители, а также когда началась колонизация этой территории. Можно добавить, что до сих пор археологам не удалось обнаружить поселений, относящихся к XIV–XV вв., и могил земгалов, переселившихся в Литву в конце XIII века.

Обзор исследований

Земгала и ее жители с конца XIX века оказалась в центре внимания языковедов, историков и археологов Литвы и Латвии. Поэтому литература о земгалах достаточно обширна. Обратимся к некоторым важнейшим штудиям.

В конце XIX века немецкий исследователь А.Биленштейн, опираясь на Г.Латвиса и на акты XII–XIV в. и другие письменные источники, установил приблизительные границы Земгалы. Наименее четкими для автора остались южная и восточная границы.

Впервые интерес к Земгале в Литве проявился как картографирование ее археологических памятников (Покровский, 1989, Elisonas, 1925). В 1928 г. была опубликована книга П.Тарасенко «Материалы литовской археологии» (Tarasenka, 1928), в которой было представлено развитие археологической науки в Литве, а также обзор существовавших здесь культур.

В 1926 г. в Риге вышла книга «Археология Латвии» (Latvijas, 1926), в одном из разделов которой было дано описание племен балтов, живших на территории Латвии. Территория проживания земгалов совпадает с установленной А.Биленштейном. В книге также представлены черты, характерные для культуры земгалов.

В 1938 г. в Риге опубликована «История Латвии» (Latviešu, 1938). На карте обозначены племена балтов. Согласно этой карте, в I–IV в. н.э. земгалы проживали на несколько большей территории, чем когда бы то ни было, однако интересующая нас южная граница этой территории обозначена традиционно – Муша (Latviešu, 1938, р.106).

В V–IX в.в. н.э. территория проживания земгалов уменьшилась. В IX–XIII в.в. эта территория еще больше

сократилась и в начале второго тысячелетия охватила почти такую же площадь, какую наметил А.Биленштейн.

В первом научном обзоре Й.Пузинаса (Puzinas, 1938) был представлен систематизированный материал со всей территории Литвы. Автор выделил Земгалу – бассейн Муши – Акмяне – Шяуляй – Розалимас – Пумпенай – Биржай (Puzinas, 1938, р. 275).

Книга М.Альсейкайте «Балты в доисторические времена» (Alseikaitė, 1944) была одной из первых работ, в которой рассматривалась столь обширная теория происхождения балтов. Для земгалов в Литве автор отвела территорию до Таурагнай – Сведасай. Вместе с тем, западная граница проживания земгалов, то есть граница с куршами, совсем не указана.

В связи с некоторым оживлением работ по изучению памятников в 60-е годы было накоплено больше материалов для решения вопросов этнической истории.

В книге эстонского археолога Х.Мооры, вышедшей в 1952 г. и посвященной балтийским племенам в Латвии (Moora, 1952), указано, что уже во II в. н. э. выкристаллизовались особые культурные области – территория между Вентой и Дауговой отводилась земгалам.

В изданной в 1961 г. книге «Черты археологии Литвы» (LAB, 1961) достаточно полно представлена предыстория Литвы вплоть до образования государства. Книга содержит немало данных и о могильниках на севере Литвы, объединенных в отдельную группу.

Более полно культуру земгалов представила Р.Волкайте-Куликаускене в книге «Литовцы в IX–XII в.в.» (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970). По мнению

автора, земгалы в начале II тысячелетия н.э. двигались более к северу, а их территорию на юге заняли аукштайты и жямайты.

А. Таутавичюс в статье о манжетообразных браслетах (Таутавичюс, 1970, с. 197–202) также коснулся вопроса о локализации земгалов. В работе представлена карта распространения этих браслетов, что указывает и на племенные границы земгалов.

Важным шагом вперед в исследовании этнической истории балтийских племен было создание археологических атласов Литвы (LAA, 1974, 1975, 1977, 1978). На основании могильников выделена территория проживания земгалов – бассейн рек Муша – Левую. На западе она доходила до реки Вента, на юго-западе – до района Шяуляй, на юго-востоке – до северной окраины Панявежиса, восточная граница так и остается неясной, поскольку есть нехватка изученных памятников V–XII в. в. в районах Купишкис, Рокишкис и Биржай (LAA, 1975, р. 18). Земгалам отводится несколько более обширная территория, чембыла прежде.

А. Таутавичюс в статьях «Балтийские племена в I тысячелетии н.э. на территории Литвы» (Таутавичюс, 1980) и «Этногенез жямайтов» (Tautavičius, 1981) рассуждал о выделении племени земгалов из общего образования, то есть из области культуры курганов северной и западной Литвы. Отмечая территорию проживания этого племени, автор подчеркнул родственность культур жямайтов и земгалов.

В изданной в 1985 г. книге М. Гимбутене «Балты в доисторические времена» (Gimbutienė, 1985) удалено значительное место процессу формирования племен. Автор отвела земгалам часть центральной Латвии и северную часть Литвы, находящуюся в бассейне Муши. Вместе с тем, южную

границу Земгалы исследовательница подробнее не представила.

М. Михелбертас в книге «Древний железный век в Литве» (Michelbertas, 1986) рассматривал весьма важный период формирования культуры всех племен. Уделив немало места курганам с каменными венками на Севере Литвы, автор констатировал, что культура земгалов развилась из культуры курганов северо-восточной области около 350–450 г. г. (Michelbertas, 1986, р. 240).

Книга В. Седова «Фино-угры и балты в средние века» (Седов, 1987) посвящена истории всех балтских племен. Автор опирался на данные археологии Литвы и Латвии, и, тем не менее, он поделил племена на «латышей» и «литовцев» согласно исторически сложившимся государственным границам. По мнению автора, такие племена, как земгалы и сельы, – это латышские племена, тем самым словно подтверждая мнение А. Биленштейна о том, что земгалы и латгалы говорили на латышском языке.

Остается добавить, что в монографии В. Казакевичюса об оружии II–VII в.в. (Казакевичюс, 1988) немало места уделено вооружению земгалов.

В книге «Этногенез литовцев» (Lie-tuviai etnogenezė, 1987) специалисты из нескольких областей предприняли попытку выяснить процесс формирования литовской нации. Большое место в этой работе уделено дифференцировавшимся племенам балтов, в том числе и земгалам.

За последние десятилетия среди археологов Латвии наибольшее внимание к могильникам Земгалы проявил М. Атгазис. Фундаментальная работа по этому вопросу опубликована в сборнике статей, посвященному этнической истории (Атгазис, 1980, с. 89–101). Автор выводит происхождение земгалов из культуры курганов с каменными венками, расположенными на севере

Литвы и на юге Латвии. Также было установлено, что на севере эта область достигала реки Лиелстраупе, на западе – Занте и Ежяре, а границы с Латгалой все еще не ясны. Южная граница племени земгалов, по мнению автора, совпадает с той, которую провел А. Таутавичюс.

Изучению связей между земгалами и куршами посвящена статья автора данной работы (Vaškevičiūtė, 1989, p.55–67), в которой использован материал могильника Павирвите.

Помимо упомянутых важных и значительных работ по вопросам культуры земгалов и этнической истории, имеется немало других статей и работ, в которых эта территория и ее жители рассмотрены в том или ином аспекте. Прежде всего, это статьи, в которых представлены материалы из раскопок памятников, а также отдельные находки или группы находок.

В 1943 г. Р. Волкайт-Куликаускене опубликовала статью о найденных в могильнике Стачюнай шейных гривнах (Volkaitė-Kulikauskienė, 1943, p.80–95), а в 1954 г. – о результатах раскопок могильника Линксмучай в 1948 г. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1951, p.279–314). О. Навицкайте исследовала остатки разрушенного могильника Диржай и написала об этом памятнике статью (Navickaitė, 1959, p.151–158), а позже в работе «Исследования грунтовых могильников в Литве в 1948–1958 г.г.» (Navickaitė, 1961, p.66–100) подробно рассказала об изучении могильников Диржай, Дегесай, Линксмучай, Папиле. В работе «Торговые связи жителей Литвы во II–XII в.в.» (Lietuvos gyventojų..., 1972) разные авторы упоминают о найденных в Земгале импортных изделиях, сплавах серебра. В книге «Материальная культура Литвы в IX–XII в.в.» (Lietuvių, 1978;1981) многие вопросы по этой тематике решаются на

основе земгальских материалов.

В двух книгах о серебряных украшениях (Tautavičienė, 1981; Vaitkuskienė, 1981) опубликованы данные и о многочисленных находках в Земгале. Автор данной работы писала о головных украшениях, булавках, которые носили женщины южной Земгалы, о мужских фибулах, о начале животнообразного орнамента и использовавшихся формочках для литья (Vaškevičiūtė, 1978, p.24–30, 1980, p.101–104, 1982, p.56–61, 1982a, p.93–95, 1984, p.112–114). Кроме того, опубликована серия статей об изучении могильника Яунейкай (Vaškevičiūtė, 1985; 1986; 1987; 1987a; 1987b).

В 1990–2000 г. г. появилось немало работ, в которых Земгала рассматривалась в том или ином аспекте. Так, И. Вашкявичюте опубликовала статью о спиральных венках IV–XI в.в., в том числе и о найденных в южной Земгале (Vaškevičiūtė, 1992, p.128–134). Погребальному обряду земгалов посвящена статья И. Ваškevičiūtė «Burial practices in one of the Baltic tribes-Semigallians» (Vaškevičiūtė, 1992a, p. 91–98). Статья тогоже автора о проблемах южной границы Земгалы опубликована в журнале «Žiemgala» (Vaškevičiūtė, 1999a, p.2–7). Также опубликованы материалы раскопок двух земгальских могильников – Шукёняй и Стунгяй (Vaškevičiūtė, 2001a, p.159–224; Vaškevičiūtė, 2001b, p. 225–262).

А. Таутавичюс в своей книге о среднем железном веке (Tautavičius, 1996) Земгале уделил немало места. Автор рассмотрел процесс образования этнической области Земгалы, охарактеризовал важнейшие погребения-памятники того периода, черты обряда захоронения, комплект инвентаря, подчеркивая мысль том, что культура этой области не была однородной. В южной части ареала она ближе культуре жямайтов, а в восточной – ощутимо

большее влияние культуры селов и латгалов. Данная область охватывает бассейн Муши с запада и на юго-западе достигает реку Вента, на севере – бассейн Лелупе до Даугавы. Говоря об инвентаре, автор указывает хронологию, границы распространения. Также указаны орудия труда, оружие и украшения, характерные для земгалов.

Статья В.Казакевичюса «Шлем из могильника Павирвите-Гудай» посвящена шлему, найденному с трупосожжением в погребении №65 могильника Павирвите (Казакевичюс, 1998, с.129–135). Другая статья того же автора рассказывает о найденной в погребении №5 могильника Линкува наконечнике ножен меча, изготовленном местными мастерами, но по скандинавскому образцу (Kazakevičius, 2000, р. 19–24).

А.Симнишките, рассказывая в своей

работе о питьевых рогах в Литве, упоминает и о найденных в Земгале – в Яунейкай, Линкайчай, Линксмучай, Павирвите, Стунгтай, Шукёняй (*Simniškytė*, 1998, р. 185–245). Е.Василяускас написал статью о торговых путях и центрах Земгалы (Vasiliauskas, 1999, р. 79–99). Историческому периоду Земгалы XII–XIII в.в. посвящена статья Р.Яроцкиса «Semigala 1100–1400. A review of archaeological and historical sources» (Jarockis, 1998, р. 45–53).

Обзор представленной литературы свидетельствует о том, что исследованием культуры и истории земгалов уделяется большое внимание как в Литве, так и в Латвии, на чьей территории осталась несколько большая часть территорий, на которых жили земгалы, а также большинство их археологических памятников.

Исследования археологических памятников

Исследования в Литве

Сколько-нибудь обширные исследования на протяжении всего XIX в. так не были начаты. Лишь в 40-е годы Шяуляйское Краеведческое общество под руководством Б.Тарвидаса провело незначительные раскопки нескольких могильников. В 1992 г. музей Культуры Витаутаса Великого исследовал могильник Мельдиняй (рук. П. Балелюнас). В 1943 г. исследовательские работы продолжил П. Куликаускас. Им же в 1948 г. были начаты раскопки могильника Линксмучай, которые в 1949 г. продолжила Р. Волкайте-Куликаускене. В 1949 г. П.Куликаускас изучал могильник Дягесяй, который в 1999 г. исследовала Е. Стришкене.

В 1955 г. Шяуляйский музей «Аушра» (рук. И.Наудужас) провел раскопки

частично разрушенного могильника Папиле и Валдамай. Остатки этого памятника в 1968 г. изучал А. Таутавичюс и в 1989 г. Шяуляйский музей «Аушра» (руководитель работ Б. Салаткене).

В 1956 г. этот же музей предпринял попытку раскопок городища Жвелгайчай. В 1996 г. Б. Яроцкис на площадке городище сделал несколько скважин, были начаты раскопки городища Рактуве.

В 1957 г. О. Навицкайте и В. Уранавичюс вели раскопки могильника Диржай, в 1996–1999 г. г. эти работы продолжила Е. Стришкене.

В 1973 г. Б. Таутавичене изучала могильник Памишкяй. В 1974 г. Е.Бутенене продолжила начатые в 1939 г. П.Балелюнасом раскопки могильника Мельдиняй.

В 1975–1976 г. г. А Таутавичюс и

Б. Таутавичене вели раскопки могильника Яунейкай. Благодаря своему географическому положению, объему исследований и обилию собранного материала этот памятник стал одним из важнейших источников изучения культуры жителей южной части Земгалы.

В 1977 г. А. Холдинскене начала раскопки могильника Павирвите-Гудай, которые были продолжены и в 1978–1979 г. г., затем в 1982 г. В 1983–1984 г. г. этот могильник изучала И. Вишкявичюте.

В 1985 г. Б. Даканис и в 1986 г. И. Вишкявичюте вели раскопки могильника Стунгай (Йонишкский р-н). В 1988 г. В. Шименас начал раскопки могильника Шукёняй (Пакруйский р-н), в 1989 г. и в 1990 г. их продолжила И. Вишкявичюте.

За последние десятилетия археологический материал Земгалы пополнился благодаря еще нескольким исследованиям меньшего объема.

Исследования в Латвии

Земгальские памятники, находящиеся в Латвии, дождались внимания исследователей гораздо раньше, чем в Литве. Уже в 1886 г. К. Бой, Т. Кайзерлинг и Е. Шмидт начали раскопки могильника возле Вецсауле Чепанай, которые в 1892 г. продолжил Ф. Браун, а К. Бой – могильник Цемалде. Большое значение имели исследования могильника V–VII в. в. Катлакалнс-Плавниккалнс. В свое время существовали предположения о том, что в Земгале могли находиться бывшие германские колонии, однако раскопки упомянутого могильника их опровергли. Р. Хаусманн изучал городище Тервете (вместе с А. Биленштейном).

После Первой мировой войны, с образованием Латвийской Республики, археологи занимались такие известные

люди, как Ф. Балодис, А. Карнупс, Р. Шноре, Е. Шноре, Х. Риекстинш, Е. Штурмс и др.

Большое внимание уделялось изучению городищ. В тот период велись раскопки в главных центрах Земгалы – Даугмале, Межотне. В годы войны раскопки археологических памятников прервалось, полученные результаты почти не публиковались.

В послевоенное время в связи с оживлением хозяйственной деятельности, возросли объем и масштаб раскопок памятников. На территории Земгалы работали археологи В. Уртанс, Е. Брикалне, А. Стубавс, Й. Дайга, М. Атгазис и др.

Была проведена тщательная регистрация памятников, в результате чего выяснилось, что в латвийской части Земгалы находится 25 городищ и почти 50 могильников. Значительная часть этих памятников остается неисследованной.

Сразу же после войны начались раскопки самых известных городищ Земгалы или были продолжены ранее начатые. Е. Брикалне вела раскопки городища Тервете, а позднее эти работы продолжил Ф. Загорскис. Й. Дайга вела раскопки городища и поселения Добеле (в 1952, 1956, 1959, 1977 г.г.), а также городища Камарде. В. Уртанс изучал городище Даугмале в 1966–1970 г. г., а М. Атгазис – городище Межотне (1969 г.).

Тем не менее, изучение городищ Земгалы не привело к созданию монографий и исчерпывающих публикаций.

Интенсивно исследовались и могильники. Так, в 1959 г. Я. Граудонис вел раскопки могильника Аграриши, И. Цимермане – в 1964 г. могильник Кайюкрог, М. Атгазис – Долес-Леяскивuti, в 1976 г. – могильник Кури. В 1976 г. Я. Граудонис изучал могильник Циемалде, и в это же время А. Цауне –

могильник Силини, М. Атгазис – могильник Терветес Аншкини. Я. Граудонис в 1977–79 г. г. – могильник Какужени (гора Миклас), в 1979 г. и в 1981 г. М. Атгазис вел раскопки могильника Балас-Шкерстайни. В 1982 г. были окончены раскопки могильника Добеле. В течение целых 17 сезонов М. Атгазис и В. Бебре вели раскопки могильника Дренгери-Чункани, который до сих пор остается наиболее изученным могильником во всей Земгале.

В 1984–1985 г. г. Я. Асарис проводил раскопки могильника Приедиши. В 1991 г. А. Вилка изучал могильник Русиши-Дебеши, а Я Уртанс в 1992–94 г. г. – могильник Гайдяли – Видучи.

Обобщая все сказанное и сравнивая результаты исследования с аналогичными исследованиями памятников в части Земгалы, находящейся на территории Литвы, необходимо отметить, что о городищах и поселениях в Латвии известно несравненно больше, чем в Литве. В Латвии изучены все 5 самых

крупных городищ, а в Литве ни одного. Могильники на территории Земгалы изучены почти одинаково. Полученные материалы свидетельствуют, что в Латвии наиболее изученными являются V–VII в. в., поскольку больше всего изученных погребений относится к этому периоду. В Литве же более всего изучались захоронения IX–XI в. в. Как видим, материалы археологических исследований в Латвии до сих пор ждут монографического обобщения. О большинстве изученных могильников опубликована лишь краткая информация. В работах латвийских археологов остаются не рассмотренными отношения между культурами земгалов и куршай, земгалов и ливов. Остается неопубликованным обширный материал о могильниках XIV–XVII в. в., который мог бы дополнить зафиксированные в письменных источниках факты опустошения Земгалы в XIII в. и слияния ее жителей с формирующейсянацией латышей.

Земгалы до V века н. э.

Географический обзор

Территории, на которых проживали земгалы, охватывают северную часть низменности срединной Литвы – бассейн рек Муши и Лелупе, а также низменность срединой Латвии. В ледниковый период эта территория была покрыта сплошным ледяным покровом. Находившийся здесь ледник таял спокойно и медленно, в результате чего образовалась равнина. Лишь на самом краю ледника образовался кряж типа морены длиной около 100 км, поднимавшийся над равниной на 20–30 м.

Данный район известен особенно хорошей почвой, однако из-за плохой проницаемости ощущается вредное

воздействие сырости. Климат благоприятен для земледелия. Постоянно таявший ледник не создал условий для образования глубоких стремительных рек, полноводных озер. В то же время, здесь изобилие мелких речушек, медленно текущих по равнине и образующих бассейн Лелупе.

Каменный век

Следы людей в Восточной Прибалтике обнаруживаются начиная лишь с X тысячелетия до нашей эры. Найдены и стоянки эпохи Палеолита в этой части Северной Литвы и Южной Латвии пока не обнаружено. В эпоху Мезолита здесь распространялась культура Кунды. Из этой области имеется несколько

отдельных изделий из кости и рога, которые датируются периодом мезолита (прим. З: 4,5).

В период Неолита на указанной территории распространился западный вариант культуры Нарвы, однако следов поселений этого периода на интересующей нас территории не обнаружено. Главнейшими свидетельствами проживания людей остаются каменные топоры. Найдены и ладьевидные боевые топоры, датируемые поздним каменным веком и первой половиной бронзового века (прим. 4).

Бронзовый и ранний железный век

Земгала не богата памятниками и находками бронзового века. Не обнаружено ни поселений, ни захоронений этого периода. Имеются малочисленные и разрозненные находки. Большую их часть составляют топоры – с закройками восточно-балтийского типа, долбежные, втулчатые. Обнаружен клад, состоящий из бронзового топора проушного типа Галича, втулчатого топорика типа Меляра и миниатюрный кинжал (прим. З: 1–3).

В этот период на территории Литвы и Латвии существовали две балтийские культуры – на самой западной окраине культура Курганов, а в восточной части указанной территории – культура Штрихованной керамики. В южной части будущей Земгалы не обнаружено ни курганов западных балтов, ни памятников, характерных для культуры Штрихованной керамики в восточной Литве. Правда, обнаружено несколько разрозненных черепков от керамики с штрихованной поверхностью. Недалеко от Жеймиялиса Й. Шляvas обнаружил керамический горшочек (прим. 6), а в центральной Латвии А. Васкас обнаружил целых 12 мест находки

керамики с штрихованной поверхностью.

Мало известно о памятниках или отдельных изделиях, датированных ранним железным веком. В северной Литве памятников этого периода вообще не обнаружено. Поэтому ранний железный век в северной Литве остается практически неизвестным. На территории Латвии в некоторых городищах этого периода керамика с штрихованной поверхностью составляет почти 96,6 % всей керамики. Ясно одно, что эта территория, вероятнее всего, должна быть отнесена к западному варианту культуры Штрихованной керамики.

Древний железный век (I–IV в. н. э.)

В эпоху древнего железного века в северной Литве и южной Латвии умерших хоронили в курганах с каменными венцами. Теперь известно, что в южной Земгале было около 30 курганов, в которых начали хоронить примерно начиная со I в. н.э. В Латвии (на будущей территории земгалов) таких курганов насчитывается около 12. Курганы диаметром 8–18 м, высотой 0,75–1,10 м, обвиты каменным венцом, в них похоронены умершие не сожженные (прим. 7,8). Обнаружено от 2 до 28 погребений, однако нередко встречались погребения по 4–8 человек. Они лежат на спине со сложенными на груди руками, с вытянутыми ногами, чаще всего умершие ориентированы головой на Запад. Можно предположить, что их хоронили в гробах, с копьями, ножами, втулчатыми топорами, украшениями (прим. 9).

Сферу культуры курганов, вообще относят к жямайтам, земгалам, селам и латгалам которые, по мнению археологов, начали разделяться лишь около 350–450 г. г. н. э.

Культура земгалов в V–XII в. в.

Образование земгалов

Археологами установлено, что в V–VI в. в. в бывшей области курганов с каменными венками выделились три племени – жямайты в западной части ареала, севернее них – земгалы и северо-западнее земгалов – сельзы и латгалы. Земгалы, оказавшись как бы в середине, стали своеобразным объединяющим звеном между жямайтами и латгалами, по одним признакам культуры сближаясь с жямайтами, по другим – с латгалами. Время, когда грунтовые могильники совершенно заменяют курганы с каменными венками, археологи фиксируют как время образования земгалов.

Основным источником реконструкции культуры земгалов являются многочисленные и богатые материалы раскопок могильников.

Погребальный обряд

Известно, что духовная культура, образ жизни во всех балтийских племенах были одинаковыми. В то же время материальная культура в каждом из племен несколько различалась.

Поселения, образ жизни и обычаи земгалов как в северной части, так и в южной, идентичны. Было бы нецелесообразным искать различия между ними, поскольку это однородное племя, искусственно поделенное на две части на последнем этапе своего развития.

Земгалы хоронили умерших не сжигая, в грунтовых могильниках. Место для могильника было выбрано на небольшом холме недалеко от реки. Именно в этом месте захорнения продолжались на протяжении нескольких столетий. При раскопках наименее разрушенных погребений

установлено, что умершие захоронены рядами. Одно погребение от другого отделяет расстояние шириной 35–50 см. В Земгале, как и в других балтских племенах, в одном могильнике хоронили достаточно длительное время. Захоронения начались в V в. (хотя в некоторых менее разрушенных могильниках найдены остатки более древних курганов с каменными венцами) и продолжались вплоть до XII–XIII в. в. Нередко в могильниках находят погребения и XVI–XVII в. в. При захоронении умерших придерживались очередности, то есть и мужчины, и женщины, и дети лежат друг возле друга. Традиции хоронить богатых в отдельном погребении не было (прим. 10).

Умершие захоронены на глубине 30–90 см, чаще всего глубина ям для взрослых достигала 40–45 см и для детей – 25–40 см.

Ямы рылись продолговатые размером 140x50 – 280x70 см. Обнаружено, что в V–VII в. в. чаще всего умерших хоронили не в гробах, а завернутыми в ткань. В VIII–XII в. в. некоторая часть умерших уже похоронена в гробах (прим. 11).

Одна из характерных черт образа захоронения земгалов – противоположная ориентация мужчин и женщин. В V–VII в. в. чаще всего мужчин кладут головой на Юг – Юго-Запад. Женщины положены в противоположную сторону – на Север, Северо-Восток, Северо-Запад (прим. 12). В VII–VIII в. в. произошла перемена направления расположения умерших – если мужчины в V–VII в. в. были захоронены головой на Юг, то в VIII–XII в. в. они ориентированы головой на Север. Женщины наоборот. Ни ближайшие соседи курши, ни жямайты как будто не меняли

ориентацию своих умерших. По-видимому, во всей Земгале не существовало сколько-нибудь строго установленной ориентации умерших, и, тем не менее, ясно одно – был обычай хоронить представителей разных полов в разных направлениях. В течение сего периода умерших хоронили не сжигая, в положении на спине, с вытянутыми и плотно сжатыми ногами и сложенными на груди руками (прим. 13). Были найдены и двойные погребения – в одной яме обнаружены останки двух умерших. Небольшое количество таких погребений позволяет предположить, что это не было характерно для образа захоронения. В I и II тысячелетиях н.э. балтские племена старались хоронить умерших с обильным металлическим погребальным инвентарем. Существовала вера в загробную жизнь и в то, что в ней человеку понадобятся те самые вещи, которыми он пользовался.

По установившимся обычаям все положенные в погребение предметы имели свое место.

Погребальный инвентарь

Орудия труда

Эта группа погребальных находок является самой незначительной по сравнению с оружием или украшениями. В могильниках орудия труда составляют всего 6–20 % всех находок. В этом отношении земгалы ничем не отличались от других племен. По-видимому, клались только самые необходимые орудия труда.

Топоры

На территории Земгалы пользовались топорами двух типов: проушными и втулчатыми.

Втулчатые топоры не имели обуха, топорище вставлено в круглую втулку, лезвие короткое, топорище в форме крюка. Топоры, датируемые V–VII в. в., больше и тяжелее, чем в VIII–X в. в. Они были распространены по всей Восточной

Прибалтике, ими пользовались в течение всего I тысячелетия, а в Земгале еще и в начале II тысячелетия.

Проушные топоры найдены в Латвии и Литве. Исследователи считают их балтскими. Они появились наряду с втулчатыми и также использовались в течение всего периода железного века. Топоры этой формы чаще всего находили лишь в восточной части Земгалы.

Проушные топоры делятся на узколезвийные и широколезвийные. Узколезвийные топоры предназначены для работы, они наиболее часто встречаются на этой территории. Помимо упомянутых Литвы и Латвии, такие топоры найдены и в памятниках II–X в. в. в западной Белоруссии (прим. 22).

Значительно более редки для Земгалы широколезвийные топоры (прим. 23). Предположительно, такие топоры использовались не только в работе, но и в бою.

Ножи

Эта группа орудий труда самая многочисленная, и не только в Земгале. Все найденные ножи – черешковые, с деревянными рукоятками. Ножи двух видов – ножи с прямой спинкой, чаще всего встречающиеся в мужских погребениях, и ножи с согнутой спинкой – погребальный инвентарь, характерный только для земгалов и обнаруженный исключительно в женских погребениях.

По-видимому, ножи с прямой спинкой умершему клались без ножен, потому что каких-либо остатков ножен не обнаружено ни в одном из изученных погребений.

Пешни

Это – орудия для пробивания льда. Они втулчатые, по своему виду несколько напоминают втулчатые топоры. Это редкий инвентарь. Данные орудия труда, почти совсем не изменившись, применялись в течение всего железного века (прим. 24). Они

известны не только на земле земгалов, но и у жямайтов, селов, латгалов.

Женские орудия труда не очень разнообразны. Это уже упомянутые ножики с согнутой спинкой, мотыги, шилы, прядлицы, иглы. Самые многочисленные – ножики с согнутой спинкой. Они встречаются в двух формах – одни узкие, другие – пошире. Реже ножи такого типа находили на территориях проживания селов и в восточной части Жямайтии, однако, как уже было сказано, их предпочитали именно земгалы, здесь их больше всего. Они датируются VI–XII в. в., но в погребениях их становится больше начиная с VIII в. (прим. 25).

Следующее очень характерное для земгальской женщины орудие труда – *мотыги*. Все мотыги проушные, с незначительно расширяющимся лезвием, с деревянным топорищем (прим. 26). Помимо Земгалы, они найдены только в центральной и восточной частях Литвы, куда, по-видимому, пришел этот обычай из Земгалы. Погребения с этим инвентарем датируются V–X в. в.

Одно из самых распространенных женских орудий труда – *шила*. Шила проушные, рукоятки деревянные четырехугольные, верхушки заостренные (прим. 27).

Несмотря на то, что с древнейших времен женщины всех племен пряли и ткали, земгалок редко хоронили с прядлицем. Найденные прядлицы каменные и шиферные. Они обнаружены на всех территориях балтов в период всего железного века (прим. 28: 1–3).

Иглы – это универсальное орудие труда, однако в погребениях встречающееся не часто. По-видимому, в этот период еще не было обычая хоронить женщин с иглами. Весьма редкая находка – *каменные литейные формочки*, найденные в женских погребениях №135 (три) и 119

могильников Павирвите и Шукёняй. Они использовались для отливки мелких украшений из бронзы.

Оружие

Для части балтских племен I–XIII в. в. характерен обычай хоронить мужчин с оружием. Особенно много оружия обнаружено в погребениях земгалов V–XII в. в. Это можно считать одним из характерных признаков обряда захоронения земгалов.

Широкие боевые ножи-мечи – оружие, употреблявшееся исключительно балтскими племенами и особенно любимое земгалами. Их конец наискось обрезан, спинка прямая (прим. 31). Оружие такого типа появилось уже в VI в. и применялось вплоть до XI–XII в. в. Было распространено в землях земгалов, жямайтов и латгалов.

Длинные узкие боевые ножи более редки.

Ножи делились на две группы по признаку завершения рукоятки – с кольцом или без.

Ножи с кольцом на рукоятке (прим. 32) редки. Погребения датируются V–VII в. в. Наряду с земгалами, ими пользовались племена центральной Литвы.

Узкие длинные ножи без оковки рукоятки распространились на более широкой территории. Находки относятся к VI–VII в. в. вплоть до XI в. Такие ножи – прототип однолезвийного меча. Больше всего их обнаружено в Жямайтии на землях Скаллов, племен прусов. Несколько реже обнаруживались в Латгали. Шире всего распространились в Земгале. Погребения датируются VI–VII в. в. и X в.

Имеются боевые ножи другой формы – это ножи с прямой спинкой, со стороны лезвия заостряющийся клинок. Большинство исследователей эти крупные ножи также относят к *боевым ножам*. В погребениях земгалов их не

очень много, находки относятся к VI–VII в. в. и к XI в.

Мечи – имеются в количестве лишь нескольких отдельных экземпляров (как однолезвийные, так и двулезвийные). Мечи в погребениях клались очень редко. Самые ранние мечи – однолезвийные и без поперечины на рукоятке (прим. 33). Таким образом, для погребений земгалов мечи не характерны, здесь их совсем заменили широкие боевые ножи-мечи.

Наконечники копий

Этот инвентарь – один из самых характерных для земгалов. Практически все мужчины похоронены с копьем, а часто и не с одним. Все копья земгалов, будь они втулчатые или черенковые, имеют одну отличительную особенность – у них отсутствует четкий переход от пера к втулке или черенке, отсутствует острыя грань по середине пера, то есть перо плоское.

Втулчатые наконечники копий составляют абсолютное большинство найденных.

Больше всего – наконечников *иволистообразной* формы пера. Такие наконечники распространялись от побережья Балтийского моря до балтийских памятников в верховье Днепра. Тем не менее, больше всего найдено таких наконечников копий на территориях проживания предков литовцев и латышей начиная уже с VII в. и до XII в. (прим. 34).

Лавролистообразная форма наконечников копий встречается реже, чем в форме листа ивы, однако такие перья шире. Эта форма наконечников распространилась во всем ареале балтских племен, за исключением самого южного угла, то есть мест обитания балтов на Днепре. Такие наконечники также были очень распространены в Земгале. Наряду с земгалами, ими пользовались жямайты, курши, латгалы, однако у соседей они обнаружены лишь

в погребениях VII–VIII в. в., а земгалы пользовались ими почти до XI в. (прим. 35). Надо сказать, что позднейшие наконечники несколько отличаются от ранних, классических. Их перья несколько уже, а втулки длиннее.

Более редки, по сравнению с предыдущими, наконечники копий с *ромбовидным* пером. В Земгале встречались два варианта наконечников этого типа – 1) наконечник с длинным пером и короткой втулкой, 2) наконечники с длинной втулкой и коротким пером. Наконечники первой подгруппы обнаружены лишь в погребениях VI–VII в. в. По классификации В. Казакевичюса, втулчатые наконечники копий с ромбовидным пером относятся к I подтипу. Чаще встречаются наконечники второй подгруппы. Они датируются VI–IX в. в. Втулчатые наконечники ромбовидной формы относят к III подтипу. Многочисленные их находки – в северной и западной Литве, а также в Латвии (прим. 36).

Наконечники копий с *профицированным* пером распространились почти во всей Прибалтике, различаясь формой. Наконечники такого типа относятся к V подтипу профилированных наконечников копий, датируемому VI в. В Латвии они найдены в погребениях, датируемых V–VI в. в. В южной Земгале – в погребениях VI–VII в. в. (Прим. 37).

Сравнительно немного наконечников копий с *узким длинным* пером. Обнаружены в погребениях X в. Такими наконечниками более богаты погребения Западной Литвы, там они найдены в погребениях X–XI в. в. На территории Латвии наконечники копий этой формы датируются позже – XI–XII в. в. Для Скандинавии, как и Латвии, они характерны в XI–XII в. в.

Ленточные наконечники копий характерны для всей Западной Европы, особенно популярны в Скандинавии. В

Земгале их находят редко, датируются X–XI в. в. Шире распространились в Пруссии, в западной и восточной частях Литвы. Часть наконечников имеет орнамент на втулке. Наконечники с орнаментом – импортные, попали сюда из скандинавских краев и датируются IX–XI в. в. (прим. 38).

Как уже было сказано, *черенковые наконечники копий* использовались значительно реже, чем втулчатые, они составляют лишь 6–8 % всех наконечников. Все они одинаковы – с перьями иволистообразной формы (прим. 39). Самые ранние датируются VI–VII в. в., поздние – X–XI в. в. Гораздо больше черенковых наконечников копий обнаружено в погребениях латгалов VII–IX в. в.

в. Украшения

Земгалы любили украшаться. Поэтому в их погребениях найдено много украшений. Они носили украшения, для изготовления которых применялась и более сложная технология – бронзовые части украшений покрыты пластинками из серебра или олова, а они, в свою очередь, украшены стеклянными глазками и др. Наряду с обычными, во множестве найдены и украшения, носившиеся очень редко, выделяющиеся своей формой и декором. Обнаружены настоящие шедевры ювелирики – единичные экземпляры, более не встречавшиеся не только в Земгале, но в других балтийских землях. Есть украшения, которые можно найти только в нескольких единицах или нескольких десятков экземпляров, рассыпанных по всей территории балтов. Интересно отметить, что все найденные украшения – труд местных ювелиров, может быть, некоторые из них сделаны по импортным образцам, но с использованием своего балтского стиля и орнамента.

У земгалов не было своего особого стиля. Для них был характерен тот же

орнамент, что был привычен для всех племен балтов. Преобладает геометрический узор. В V–VI в. в. под влиянием переселения народов возникает и зооморфный мотив. Животные изображены очень реалистично, что было характерной чертой этого времени. Прежде всего использовались образы водных птиц – уточки и гусочки украшают арбалетовидные фибулы, поверхность подвесок, ободок питьевых рогов. По-видимому, водные птицы выбраны не случайно. Трехмерное представление о вселенной соответствует образу жизни водных птиц (ходит по земле, плавает в воде, летает по воздуху). Наряду с водными птицами стали изображаться и пресмыкающиеся – змеи-ужи. В других племенах зооморфный орнамент применялся для декорирования подковообразных фибул и браслетов. Такого типа фибулы и браслеты в Земгале редки. Отдельные предметы украшены в стиле, пришедшем из Скандинавии, - *borte* или *jelling*.

Головные уборы

Женщины очень любили украшаться головными венками. Головной венок – это металлический венок, окружающий голову в области лба и напоминающий корону. В Земгале, где находки головных венков сравнительно многочисленны, ими украшались девушки из более богатых и потому из более знатных семей.

Найденные материалы позволяют сказать, что в Земгале носили головные венки трех типов. Кроме головных венков, носили спиральные венки и полоски, украшенные бронзовыми сережками.

Уборы первого типа изготавливались из 2–5 рядов спиралей и узких соединяющих их пластинок. Женщины носили 3–5 рядов спиралей. Такие же венки носили женщины из племен жямайтов, селов и латгалов с V по XI в. в.

Часть головных венков имела пластинки с поперечным сечением не прямоугольной, а Т-образной формы. В Земгале имеются лишь единичные экземпляры головных венков такого типа. Они были самыми популярными в Жямайтии, их носили в V–VII в. в.

Венки второго типа изготавливались из 9 или 10 прямоугольных бронзовых пластинок. В пластинках имеются 3 отлитые поперечные отверстия для продевания ниток. Чаще всего соединены лишь 2 ряда спирали – один сверху, другой – снизу. Такие венки имеют до 5,5–6,2 см в ширину и тяжелые (прим. 40). Обращает на себя внимание то, что нередко в погребении рядом с венком, сделанным из 9 таких пластинок, положена еще одна – 10-я, как бы дополнительная. Возможно, дополнительная пластинка означает, что головной венок, сделанные для маленькой девочки, в будущем мог быть увеличен.

Распространение головных венков, изготовленных из прямоугольных пластинок, свидетельствует о том, что ими украшались и в Земгале, и в соседней Жямайтии. Такие венки найдены в погребениях VI–VII в. в., иногда их еще носили и в начале VIII в.

В IX–XI в. в. женщины украшались головными венками, изготовленными из нескольких параллельных, разделенных на группы, спиралей, соединенных между собой тонкими жестяными пластинками. Они сделаны так, что обхватывают все перевитые ряды и не дают им спутаться. Их концы с пластинками на концах соединяются изнутри головного венка. Подобные венки не имели большого распространения. Они обнаружены в латгальских погребениях X–XIII в. в.

Помимо рассмотренных типов головных венков, на всей территории Земгалы были найдены венки, изготовленные из одной длинной

бронзовой спирали. Они нравились и латгалам. На территории Литвы, наряду с женщинами племени земгалов, такими венками любили украшаться и жямайтийские женщины. Некоторые венки заканчивались на затылке шестью висячими бронзовыми цепочками с бубенцами на концах (прим. 44).

Помимо венков, женщины украшали голову и другими металлическими украшениями: бронзовой цепочкой, шапочкой или головной полоской.

Украшения шеи

Эту группу украшений составляют *гривны* и *бусы*. Земгалам нравились гривны, причем различной формы. Тем не менее, похоронена с гривнами лишь небольшая часть умерших. Гривны носили в течение всего периода, начиная с V в. и до XII в. Однако носили неравномерно – реже встречаются гривны в погребениях VI–VII в. в. и чаще – в VIII–XII в. в. Кроме этого, в VI–VII в. в. чаще хоронили только с одной гривной, а в погребениях IX–XII в. в. обнаружены погребения с 2–3 и даже 4 гривнами.

Широко распространились гривны с крючком и петелькой. Они были обнаружены во всех без исключения могильниках земгалов (прим. 46). Ими украшались земгалы, жямайты, курши, скалвы, аукштайты, латгалы. Их особенно любили носить в IX–X в. в., а отдельные наиболее нарядные носились и в XI в. Можно утверждать, что это характерный для земгалов тип гривны, и в другие племена он, по-видимому, проник из этого края.

Гривны с заходящими утолщенными концами. Этот тип гривен характерен для Западной и Северной Литвы, а в Латвии встречается исключительно на территории проживания земгалов. Их носили, начиная с V–VI в. в. вплоть до XI в., но более всего любили носить в VIII–IX в. в. (прим. 47).

Гривны с перехватами носили в Земгале довольно редко. Гривны такого типа датируются стыком VI–VII в. в. Больше всего их найдено в Латвии, причем именно на землях земгалов и латгалов (прим. 48: 3).

Гривны с седловидными концами относятся к типу гривен, которые нравились земгалам. Их носили в VII–XI в. в. Ими также украшались селы, литовцы, аукштайты, реже – жямайты и курши. Немало их и в Латгале, их находят также в Эстонии (прим. 49).

Гривны с заходящими четырехугольными концами – также любимое украшение земгалов. Их начали носить в VIII в. и особенно активно – в X–XI в. в. Гривны этого типа характерны и для латгалов, реже были обнаружены и за пределами Восточной Прибалтики – в северо-восточной Белоруссии (прим. 50).

Гривнами с костылевидными концами украшались в IX–XI в. в., больше всего их обнаружено на землях проживания земгалов и селов, реже их носили литовцы, жямайты, курши и латгалы. Их находят и дальше на востоке вплоть до верхнего Приднепровья (прим. 48: 1,2).

Витые гривны с конусовидными концами на территории земгалов обнаруживаются редко, они больше распространены в восточной Литве и Латгале. Их носили в VIII–XI в. в.

Реже украшались витыми гривнами с петельными концами (прим. 52: 1). Их носили в X–XII в. в., они очень нравились куршам.

Носили и составные гривны, когда 3–4 гривны соединялись более мелкими костылевидными концами. На концах с перехватами и по середине они соединены между собой тонкими пластинками (прим. 52: 2,3). Таких гривен известно немного. Все они найдены в женских погребениях X–XI в. в.

Бусы

Обычая украшаться бусами в Земгале

не было, бус найдено немного. Лишь в редких случаях в мужских, женских и детских погребениях было найдено по 1–2 бусинке, которые носили как амулеты. Значительная часть находок – бусы янтарные, меньше найдено бусы стеклянных и глиняных.

Нагрудные украшения

Большую группу украшений составляют украшения нагрудные – фибулы и булавки. Здесь фибулы носили только мужчины, а булавки – женщины. Лишь в очень редких случаях для застегивания мужской одежды употреблялась булавка, а женской – фибула.

Обычай мужчинам украшаться фибулами, а женщинам – булавками является одним из признаков древней культуры земгалов, это также общий признак культуры жямайтов и куршей. Чаще всего различается лишь их расположение в погребении.

Земгалы носили фибулы разных форм. Рассмотрим их по группам – начиная с арбалетовидных, продолжая – подковообразными, затем – пластинчатыми (круглыми и крестовидными).

Арбалетовидные фибулы распространялись в Восточной Прибалтике в III в. – нач. IV в. и употреблялись почти до XI в. Они были очень разнообразны, поэтому их подразделяют на подгруппы в зависимости от формы ножки. В V–IX в. в. они были характернейшим мужским украшением.

Самой ранней находкой в погребениях земгалов считаются арбалетовидные фибулы с подогнутой ножкой. Фибулы небольшие, совсем не украшены (прим. 54: 1–3). Их носили в центральной и восточной Европе.

Арбалетовидные фибулы с длинной ножкой часто находили в погребениях V–VI в. в. (прим. 54: 4,5). Такими фибулами украшались племена балтов на

территории Литвы, Латвии и Восточной Пруссии. Широко распространившись в Западной Европе, оттуда через прусские племена, фибулы достигли восточного побережья Балтийского моря.

Арбалетовидные совообразные фибулы значительно наряднее, редко, но обнаруживаются и на землях земгалов (прим. 65). Датируются VII–IX в. в.

Арбалетовидные фибулы, украшенные стилизованной звериной головкой – довольно редкая находка. З совсем разные фибулы были найдены в Яунейкай. В погребении № 381 – фибула небольшая, конец ножки заостряется и заканчивается стилизованной мордочкой животного с двумя отростками - ушками, датируется VI–VII в. в. (прим. 55: 4).

Фибула из погребения № 390 имеет даже 2 звериные головки. Несмотря на длину – 14,5 см, она выглядит легкой и изящной, длинная ножка – утиная головка – с чуть расплющенным клювом, а конец стрежня фибулы поверх спирали – головка ужа. Обе головки вполне реалистичны. Погребение датируется VI в. (прим. 55: 5).

В погребении № 466 обнаружена фибула с головкой в виде «маковой» коробочки. В середине ободка проходит острыя продольная борозда, ножка рубчатая и заканчивается мордочкой животного, скорее всего – ужа. Погребение датируется VII в. (прим. 55: 3).

До последнего времени арбалетовидные фибулы, украшенные стилизованной звериной головкой, на территории Литвы археологи находили почти исключительно в приморских районах, они датируются, в основном, VIII–IX в. в. Найденные в этом могильнике фибулы со звериной головкой являются одними из самых ранних фибул этого типа на территории Литвы, их «звериные головки» более реалистичны, чем на поздних фибулах, которые носили

жители приморья. Немного фибул этого типа и в латвийской части Земгалы.

Арбалетовидные фибулы с тесловидной ножкой также носились земгалами (прим. 55: 6,7). Обнаружены в погребениях VII–VIII в. в. Фибулы этого типа в изобилии находят в местах проживания земгалов, жмайтов, аукштайтов, в Литве отдельные экземпляры найдены и на территориях других племен. Они также датируются VII–VIII в. в. В Латвии они обнаружены лишь в Земгале.

Арбалетовидные перекладчатые фибулы бывают двух типов – ранние и поздние. Ранние – это открытая спираль, поздние фибулы закрытые. Ножка фибул первого типа имеет 2 витки, один из них короче (прим. 56: 1, 2). Они датируются VI–VII в. в. Наряду с земгалами, фибулами этого типа украшались жители средней и западной Литвы. Много их находят и в восточной Пруссии.

Арбалетовидные перекладчатые фибулы с закрытой спиралью – более поздние. Их дужка и спираль становятся плоскими. «Витки», ступеньки одинаковые, покрыты пластинками из белого металла, украшены выпуклыми сережками. Такие фибулы носили в IX–XI в. в. Они были распространены на той же территории, что и фибулы первого типа, кроме того, их находят и в Занеманье. Арбалетовидные перекладчатые фибулы широко распространились и в южной Латвии.

Арбалетовидные фибулы с головками в виде маковой коробочки – самые многочисленные из всех арбалетовидных фибул. Они обнаружены во всех могильниках земгалов. Концы спиралей этих фибул украшают сплющенные «маковые головки». Ближе к концу ножки есть два нижних отростка (прим. 57). Фибулы массивные, датируются VIII–X в. в. Похожие украшения были

у жямайтов, латгалов и селов, а курши носили более крупные и широкие арбалетовидные фибулы с головками в виде маковой коробочки.

Следующая многочисленная группа фибул – подковообразные фибулы. Они распространились в Восточной Прибалтике в к. VIII в. – н. IX в. и были очень любимы куршами. Их соседи земгалы стали их носить в IX в. и особенно – в X в. Подковообразные фибулы разделяются на несколько групп в зависимости от завершения конца дужки. Земгалы украшались подковообразными фибулами всех типов – с окончаниями цилиндрическими, многоугольными, четырехугольными, утолщенными, в виде маковой головки, звездообразными, со стилизованной звериной головкой (прим. 58, 59).

Подковообразные фибулы на территории Литвы стали носить в VIII–IX в. в., особенно много – в X–XII в. в., они были модными до XV–XVI в. в. Подковообразные фибулы носили во всей восточной Прибалтике, средней России, Германии, Скандинавии.

Булавки

Это самая многочисленная группа украшений. Для украшения и застегивания одежды булавки использовали женщины, в редких случаях они обнаружены в мужских и детских погребениях. Очень часто в женских погребениях находят две булавки, соединенные длинными цепочками. Иногда в ушко булавки цепляли подвески.

Носили булавки нескольких форм: посоховидные, с трубовидной, треугольной головкой, кольцевидной, крестовидной, овальной, ажурной головкой.

Большинство посоховидных булавок железные, за исключением нескольких бронзовых. Посоховидные булавки носили все балтские племена с I тысячелетия н.э. до XII в. (прим. 60).

Булавки с трубовидной головкой

датируются V–VII в. в., делятся на две подгруппы. У одних из них поверхность головки ровная, у других – на поверхности есть большая или меньшая полукруглая «шапочка». Часто находят парные булавки, у которых головки с ровной поверхностью украшены врезанным крестом (прим. 61: 4–6). Головка в форме полукруглой «шапочки» также украшалась двойным крестом (прим. 61: 1–3). Наряду с земгалами, такими булавками украшались жямайты и очень редко – аукштайты. Их одиночные находки обнаружены на землях ятвягов и ливов. Они были известны в Эстонии и Финляндии. В Латвии обнаружены на территории проживания земгалов.

Булавки с треугольными головками бывают 3 видов. Первые длиной 10,5 см, головка шириной 2,3 см, без ушка. Отверстие для прикрепления цепочки вылито в расширении иглы, ниже головки. Булавки этой формы редки, они обнаружены почти исключительно на территории проживания земгалов, датируются началом V–VI в. в. (прим. 62: 1, 2).

Булавки с треугольной головкой с плоскими круглыми пластинами на углах головки также редки. Они датируются VIII в. (прим. 62: 4–6).

Булавки с треугольной головкой с шариками на углах более часты. Датируются VIII–IX в. в. Широко распространились по всей Земгале, реже – за ее пределами. Иногда они встречаются у жямайтов, селов. Единичные экземпляры известны и в Эстонии (прим. 62: 7–9).

Булавки с кольцевидной головкой также в изобилии обнаружены в могильниках земгалов. Датируются VIII–X в. в., но чаще всего их находят в погребениях VIII–IX в. в. Наряду с земгалами, ими украшались жямайты, селы и латгалы (прим. 63).

Одни из самых многочисленных – крестовидные булавки. Они и разнообразнее, образуют целых 5 групп. Самые ранние крестовидные булавки изготовлены из 5 круглых пластин (прим. 64: 4,5). Такие булавки в Земгале редки. Ими также украшались женщины в Жямайтии в IV–V в. в.

Следующую группу крестовидных булавок составляют булавки с ромбическим сквозным прорезом в центре головки (прим. 65: 7–8). Обнаружены в погребениях VI–VII в. в. Такие булавки носили, в основном, женщины в Земгале и Жямайтии. В Латвии они обнаружены исключительно в погребениях земгалов.

Крестовидные булавки с головками в форме полушария на углах по виду напоминают предыдущие. Головки украшены бороздками, образующими крест, поверхность головки – насечками. Одновременно со сквозными крестовидными такие булавки распространились на этой же территории (прим. 65: 5,6).

Четвертую группу крестовидных булавок составляют небольшие крестовидные булавки с короткой крестовиной, концы которой оканчиваются маленькими сплющенными с другой стороны шапочками. Ими украшались только в Земгале и Жямайтии. Они более поздние по сравнению с уже упомянутыми – датируются VIII–IX в. в. (прим. 66).

Пятую группу крестовидных булавок составляют булавки со сплющенными пластинками на концах креста. Их самое большое количество. Часть головок покрыта серебром, другие – украшена насечками из концентрических кругов. Обнаружены в погребениях VII–IX в. в. Ими украшались представительницы земгалов, жамайтов, иногда куршей, а также латгалов, по отдельности обнаружены и в Эстонии (прим. 65: 1–4).

Часть пластинок таких булавок украшена высоким выступом (прим. 67). Такие булавки характерны для многих куршей, носивших их в IX–X и XI в. в. Известны и такие крестовидные булавки, не с круглыми пластинками на концах креста, а почти в форме ромба (прим. 64: 2,3). Датируются X–XI в. в.

Значительно реже, чем выше упомянутые, носили булавки с ажурными головками.

Розетковидные булавки до сих пор пока известны только из Земгалы. Длина булавок 19 см, ширина – 5 см, найдены в погребении, датируемом XI в. (прим. 67).

Подвески

Большинство булавок носили с подвесками. Особенно нравились в изобилии найденные подвески в форме полумесяца. Такие подвески, в зависимости от завешения нижнего края, делятся на три группы.

К первой группе относятся подвески с ровным нижним краем (прим. 62: 9, 66: 4–5). Чаще всего их находят в погребениях VII–VIII в. в. К другой группе относятся подвески с 3 небольшими отростками и петельками для цепочек, к которым цепочки и прикреплялись (прим. 65: 5–6, 66: 1–2). Они найдены в погребениях VI–VIII в. в.

Третью группу образуют подвески с длинными отростками (прим. 65: 3,4). Они обнаружены в позднейших погребениях и датируются VIII–XI в. в. Те или иные подвески в форме полумесяца найдены во всех без исключения могильниках земгалов. Их носили и женщины племени жамайтов, реже – латгалов.

В погребении № 464 в Яунейкяй была найдена единственная в этом регионе составная подвеска (прим. 64: 5). Нижний край подвески украшен 8 фигурками водных птиц. Птички словно стоят на одной ноге, повернувшись

правой стороной. Все пластинки подвески покрыты серебром (прим. 64: 5).

Помимо указанных, украшались подвесками в форме буквы W, во внутренние петельки прикреплялись цепочки. Обычно к таким подвескам прикреплялись 2 ряда цепочек – внутренняя короткая, внешняя – длиннее (прим. 64: 2,3, 67: 3). Такие подвески в Земгале были довольно редкими. Они датируются X–XII в. в.

Украшения для рук

Эту группу украшений составляют браслеты и перстни.

Браслеты в изобилии найдены во всех изученных могильниках. Они достаточно разнообразны, можно выделить почти 7 их типов: 1) лентообразные, 2) с высоким трехгранным ребром, 3) манжетообразные, 4) с утолщенными концами, 5) спиральные, 6) массивные, 7) с концами, стилизованными под звериную головку, и почти в каждом из них еще выделяют несколько подгрупп.

Представительницы земгалов любили лентообразные браслеты. По срезу ободка они делятся на 3 подгруппы: трехгранного, прямоугольного и полукруглого сечения. Самые редкие – с ободком прямоугольного сечения. Браслеты всех трех форм носились вместе и найдены в одном могильнике (прим. 68: 1–3), широко употреблялись в V–VI в. в., реже носились и в VII–VIII в. в. Ими украшались в западной, средней, восточной и северной Литве. В Латвии они обнаружены на территории проживания земгалов, куршей, латгалов.

Браслеты с трехгранным выступающим ребром носили только женщины, посередине есть трехгранное выступающее ребро высотой 1–2 см. Украшены орнаментом (прим. 69: 1–3). Ими украшались только женщины земгалов и жамайтов в V–VI в. в.

Также только женщины украшались манжетообразными браслетами. Концы браслетов покрыты орнаментом (прим. 69: 4–6). Их носили представительницы земгалов, жамайтов и латгалов в VII–VIII в. в.

Браслеты с утолщенными концами – мужские (прим. 69: 5–6). Земгалы ими украшались в V–VI в. в. Помимо них, браслеты носили жамайты, курши, скальвы и другие балтские племена. Здесь они продержались дольше – до VIII в. или даже до начала IX в.

Самые многочисленные спиральные браслеты. Они разного размера – от 2–3 до 15 спиралей (прим. 70: 1–4). В Земгале их носили в VII–XI в. в. Были распространены в западной, северной, средней Литве, а в Латвии обнаружены на местах проживания земгалов, латгалов селов. В мужских погребениях найдены массивные спиральные браслеты. Они изготавливались из полоски трехгранного сечения с заостряющимися концами, обычно лишь из 3 спиралей. Такие браслеты особенно характерны для VIII–X в. в., а есть браслет, найденный в Шукёнай в погребении XI в. в. (прим. 70: 5–6).

Массивные браслеты носили только мужчины, их совсем немного. Они были двух типов: так называемые, «война» и обычные. Браслеты «война» в поперечном сечении – в форме трапеции с расширяющимися концами, соприкасающимися друг с другом (прим. 71: 1–2). Такие браслеты в Литве редки. Погребения датируются X–XI в. в. В Латгале, наоборот, браслетов «война» было обнаружено больше всего.

Другие массивные браслеты – все разные (прим. 71: 5–6).

Браслеты со звериными головками на концах не особенно нравились земгалам. Они найдены лишь в могильнике Павирвите в женских погребениях (прим. 72). Погребения датируются XI в.

Перстни

Обычай украшать руки перстнями не был популярен у земгалов. Перстни составляют лишь 2,3–3 % всех находок. Чаще всего носили спиральные перстни, скрученные из треугольной, полукруглой или круглой проволоки или узкой полоски (прим. 73), найдены спиральные перстни с загнутыми и свитыми крайними спиралями (прим. 73: 6,7). Несколько большее количество перстней в погребениях XII–XIII в. в.

Другие находки*Вещи всадника и коня*

В отличие от других балтских племен (аукштайтов, литовцев, жямайтов и прусов), земгалы не хоронили умерших с конем. Очень редко вещи всадника или коня обнаруживаются в мужских погребениях земгалов. Все найденные удила – железные (прим. 74). Погребения с удилами датируются VIII–XI в. в. Вообще, части сбруи коня и принадлежности всадника – редкие находки в могильниках земгалов, находящихся в Латвии. В этом аспекте обычай земгалов очень похож на обычай латгалов, селов, у которых этот инвентарь также почти не обнаруживается.

Редкая находка и шпоры. Обычно носили по 1 шпоре, чаще всего на левой ноге. Изготавливались они из железа или из бронзы. Нарядными считались бронзовые шпоры (прим. 75: 7–8, 10). Найденные в погребениях X–XI в. в. бронзовые шпоры могли принадлежать мужчинам из племени куршей.

Питьевые роги

Обычай класть в погребение роги для питья замечен на территории Литвы с III в. В VIII–IX в. в. этот обычай распространился по всей территории Литвы, хотя и с разной интенсивностью. Как заметили исследователи, около 30 % куршей похоронены с рогами для питья, между тем жямайтов – едва 2–3 %.

Похожая ситуация и в Земгале, только 2 % умерших похоронены с питьевыми рогами. Такие погребения датируются VIII–XI в. в.

Пинцеты

С пинцетом умершего также хоронили редко. Это характерно для всей территории Литвы. Обычно в могильнике, где находится несколько сотен погребений, с пинцетом похоронены лишь несколько умерших. Уже этот факт позволяет предположить, что пинцет – это не только бытовой инструмент, но и предмет, связанный с обрядами, магией или колдовством (прим. 76: 3–5).

Огнива

Огниво – это приспособление для добывания огня. Для этого были необходимы кусочек кремня, очень горючий материал (хорошо высушенный ясень или береза) и железное огниво. В могильнике, где находится 200, 300 или даже 500 погребений, огнив бывает лишь 1–2 штуки. Это характерно для всей территории Литвы, в том числе и для Земгалы. Судя по находкам в могильниках Литвы, железным огнивом стали пользоваться с X–XI в. в.

Пояса

Сразу заметим, что в Земгале очень редко хоронили умерших, опоясанных кожаными ремнями с металлическими оковками. Лишь около 2 % умерших похоронены опоясанные ремнем. Довольно редко, но встречаются ремни, вся поверхность которых или только часть ее покрыта продолговатыми или квадратными бронзовыми оковками. Умерших, опоясанных ремнями, гораздо чаще хоронили курши и жямайты. По-видимому, земгалы предпочитали носить тканые пояса.

Остатки обуви

Некоторая часть умерших, по-видимому, была похоронена в кожаной обуви. Остатки обуви найдены в нескольких мужских и – реже – женских

погребениях. Часто рядом с голенищем еще находят и бронзовые застежки. Обувь украшали бусинками в области предплосны или у самого верха. Обычай украшать мужскую обувь с левой ноги в области предплосны, характерен для VIII–IX в.в., иногда встречается до XI в. Интересно именно то, что чаще всего украшалась обувь только с левой ноги. Кстати, шпора также чаще всего встречается на левой ноге.

Весы и гири

Весы и меры веса появились в погребениях лишь середины и второй половины X в. во всей восточной Прибалтике. Исследователи считают их

погребениями купцов. Весы украшены орнаментом. Украшены концы плечиков, тарелочки. Часть весов найдена в нарядных бронзовых ящичках (прим. 78). Ящички в форме сплющенного шара, изготовлены из тонкого листа бронзы, с более-менее выпуклой крышкой.

Гири обнаружены в гораздо большем количестве – одна-другая всегда была почти во всех могильниках земгалов. Они бывают разной формы – в форме двойного срезанного конуса, продолговатые, это даже могла быть головка бывшей в употреблении арбалетовидной фибулы или бронзовые шарики с одним приплюснутым краем.

Особенности культуры земгалов и территории

Рассмотрев обычай, образ захоронения и инвентарь, можно попытаться обобщить основные различия между земгалами и другими балтскими племенами, выяснить, какие черты присущи большинству из них, какие – лишь нескольким племенам, а какие являются собственно земгальскими.

Первая и особенно яркая черта земгалов – захоронения не сожженных умерших. Другая характерная для этого племени черта образа захоронения – противоположная ориентация умерших. Только в Земгале отмечены изменения направления захоронения, они проявились в VII–VIII в.в. Земгалы не хоронили вместе с умершим коня, как это делали жямайты, литовцы или аукштайты. В этом отношении земгалы ближе латгалам. Земгалы не клади в погребение ни сбрую коня, как это делали курши, хотя и они тоже самого коня не хоронили, ни вещей всадника, как это делали аукштайты. Этот обычай также сближает земгалов и латгалов.

Изобилие инвентаря – следующая

особенность, впрочем, характерная и для соседних племен куршей, латгалов и жямайтов. Но здесь наблюдается очень своеобразный порядок размещения вещей в погребении и их состав, в этом отношении племена земгалов и соседних племен различаются. Одним из признаков различия является обилие оружия в погребении. Неиспользованные багорные копья, которые предпочитали курши. Мечи земгалов также были своеобразные по форме. Самые ранние – узкие длинные боевые ножи, иногда с кольцом на рукоятке, позже их сменили широкие боевые ножи-мечи. Не прижились здесь и двулезвийные мечи. Широкими боевыми ножами – мечами пользовались жямайты и латгалы. Но у земгалов был свой порядок расположения этого оружия в погребении. Его клади поперек ног или тазовых костей.

Этнические сходства и различия подчеркивает такой инвентарь, как топор. Земгалам был известен обычай класть топор в могилу. Тем не менее,

мужчин с топором, начиная с VII в., хоронили значительно реже, чем в Жямайтии.

Еще один характерный для земгалов инвентарь – мотыга. Пока что их находят только на этой территории, но в отдельных случаях – и в восточной и центральной Литве. Поэтому смело можно утверждать, что этот инвентарь – характерен для земгалов. У земгалов были и особые ножики с согнутой спинкой. Очень редко хоронили с пряслицами. Помимо этого, орудия труда в погребениях земгалов находят намного реже, чем у других племен.

Некоторые черты культуры земгалов отражают и положенные в погребения украшения. Женщины всех племен украшали голову металлическими украшениями. Только у земгалов и жямайтов женщины носили головные венки из больших бронзовых пластинок, соединенных короткими спиральными. Этот обычай сближает женщин обоих племен. Только у первых была одна деталь – на макушке повыше венка они носили крупные спирали. Представительницы земгалов и латгалов не украшали шапочки или их края металлическими сережками, в отличие от любивших это делать представительниц жямайтов, куршей и скалвов. Правда, изредка здесь находят шапочки или головные повязки, украшенные бронзовыми бусинками.

В Земгале не сложился обычай украшаться бусами. Обычно носили по одной – две бусинки в качестве амулета,

так же делали и в Латгале. Однако очень нравилось украшаться гравнами.

В Земгале, как и в Жямайтии, мужчины и женщины для застегивания одежды использовали различные украшения. Мужчины застегивали одежду фибулами, женщины – парами булавок.

Браслеты – это тоже украшение, в которых запечатывается культура племени. Конечно, часть их является характерной для большинства балтских племен, другая – для того или иного племени. Женщины земгалов предпочитали браслеты с выступающим ребром. Наряду с ними, браслетами этой формы украшались представительницы жямайтов, реже – аукштайтов. Манжетообразные браслеты были популярны у женщин племени земгалов, жямайтов и латгалов. А вот массивные браслеты и так называемые «война» были характерным украшением у земгалов и латгалов. Браслеты со звериными головками на концах предпочитали представительницы куршей, но иногда их носили и в Земгале.

Перстни не были популярны у земгалов, в отличие от куршей. Не было обычая хоронить умерших опоясанных кожаным ремнем. Поэтому в погребениях нечасто находят пряжки или другие металлические части от ремней. По этому признаку земгалы отличаются от жямайтов и особенно куршей. Немного ремней и в погребениях латгалов.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

1. Территории Земгалы.
2. Находки каменного и бронзового веков: 1–3) клад Вашкай – бронзовый проушенный топор, топор типа Меляра, шило, 4–5) роговые наконечники.
3. Ладьевидный боевой топор из Гуостагалиса.
4. Бронзовый топор с закрайнами из Линкувы.
5. Блюдечко из Шакини.
6. Бярчюнай. План кургана № 62.
7. Бярчюнай. Каменный венок *in situ* кургана № 62.
8. Бярчюнай. Курган № 60, погребение № 1. Комплект находок.
9. Могильники земгалов.
10. Количество мужчин, женщин и детей в некоторых могильниках земгалов.
11. Остатки деревянного гроба. № 1 в Стунгай.
12. Мужская и женская ориентация по отношению к частям света.
13. Наиболее часто встречающееся положение умершего при захоронении.
14. Шукёняй, п. № 69, Яунейкий, п. № 123.
15. Стунгай, муж. п. № 9, Яунейкий, муж.п. № 113, 260, 200.
16. Яунейкий, п. № 390.
17. Стунгай, п. № 25, Яунейкий, п. № 439.
18. Яунейкий, п. № 414, 349.
19. Яунейкий, п. № 124.
20. Павирвите, п. № 138.
21. Втулчатые топоры. Яунейкий.
1) п. № 454, 2) п. № 2, 3) п. № 390,
4) п. № 60, 5) п. № 58, 6) п. № 76,
7) п. № 370, 8) п. № 341.
22. Прушные узколезвийные топоры.
1) Шукёняй, случайн. 2) Яунейкий
п. № 78, 3) Яунейкий, случайн.
23. Широколезвийные проушенные топоры. 1) Шукёняй, п. № 54,
- 2) Скейряй-Вадагай, случайн.,
3) Рудишкай, случайн.
24. Пешни Яунейкий, 1) п. № 284, 2) п. № 344.
25. Ножи с согнутой спинкой. 1–
2) Яунейкий, п. № 144, 82, 3–
4) Шукёняй, п. № 111, 129, 99, 6–8)
Стунгай, п. № 7, 5, 25.
26. Мотыги. 1) Яунейкий, п. № 141,
2) Яунейкий, п. № 65, 3) Яунейкий,
случайн., 4) Стунгай, п. № 25.
27. Шила. 1) Шукёняй, п. № 104,
2) Шукёняй, п. № 127, 3) Шукёняй,
п. № 99, 4) Шукёняй, п. № 111, 5–
6) Шукёняй, п. № 129, 7) Стунгай,
п. № 25.
28. Орудия труда. Пряслицы:
1) Стунгай, случайн., 2) Павирвите,
п. № 144, 3) Павирвите, п. № 135.
Каменные литейные формочки:
4) Шукёняй, п. № 119, 7–
9) Павирвите, п. № 135. Иглы:
5) Шукёняй, п. № 119, 6) Яунейкий,
п. № 58.
29. Павирвите, п. № 135.
30. Павирвите, инвентарь п. № 135.
31. Широкие боевые ножи. 1) Яунейкий,
п. № 351, 2) Стунгай, п. № 24,
3) Шукёняй, п. № 41, 4) Яунейкий,
п. № 43, 5) Яунейкий, п. № 113.
32. Боевые ножи с кольцом на рукоятке.
1) Яунейкий, п. № 371, 2) Яунейкий,
п. № 390, 3) Яунейкий, п. № 447, 4)
Яунейкий, п. № 443.
33. Мечи и боевой нож из могильника
Павирвите: 1) п. № 27, 2) п. № 145,
3) п. № 18.
34. Втулчатые наконечники копий
иволистообразной формы пера.
1) Яунейкий, п. № 311, 2) Шукёняй,
п. № 25, 3) Шукёняй, п. № 25,
4) Стунгай, п. № 24, 5) Стунгай, п.
№ 24, 6–7) Яунейкий, п. № 344.
35. Втулчатые наконечники копий

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

- лавролистообразной формы пера. 1–
2) Яунекяй, п. № 466, 3) Шукёняй,
п. № 21, 4) Линкайчай случайн.,
5) Яунейкяй, п. № 111.
36. Втулчатые наконечники копий с
ромбовидным пером. 1) Яунейкяй, п.
№ 390, 2) Яунейкяй, п. № 135, 3)
Диржяй, п. № 3.
37. Втулчатые наконечники копий с
профицированным пером. Яунейкяй:
1) п. № 413, 2) п. № 415, 3) п. № 13,
4) п. № 443.
38. Втулчатые ленточные наконечники
копий. 1) Стунгяй, п. № 16,
2) Стунгяй, п. № 19, 3) Шукёняй,
п. № 91, 4) Яунейкяй, п. № 50.
39. Черешковые наконечники копий.
1) Стунгяй, случайн., 2) Яунейкяй,
п. № 31, 3) Стунгяй, п. № 23, 4–
5) Линкува, п. № 2.
40. Орнаменты пластинок головных
венков. 1) Вежлаукас, случайн.,
2) Яунейкяй, п. № 384, 3) Яунейкяй,
п. № 408, 4–5) Яунейкяй, п. № 427.
41. Головной венок из прямоугольных
пластинок. Яунейкяй, п. № 349.
42. Головной венок из спиралей и
железных ленточек. Павирвите, п.
№ 135.
43. Головной венок из спиралей.
Павирвите, п. № 137.
44. Спиральный венок. Павирвите,
п. № 135.
45. Реконструкция головной ленты (на
основе п. № 119 в Шукёняй).
46. Шейная гривна с крючком и
петелькой. 1) Яунейкяй, п. № 113,
2) Валдамай, п. № 7, 3) Памишкяй,
п. № 54, 4) Стунгяй, п. № 19.
47. Шейные гривны с заходящими
утолщенными концами. 1) Яунейкяй,
п. № 4, 2) Яунейкяй, п. № 444, 3)
Линксмучай, п. № 70.
48. Шейные гривны с костылевидными
концами. 1) Линкува, случайн.,
2) Павирвите, п. № 23, 3) Шейная
гривна с перехватами. Яунейкяй,
- п. № 422.
49. Шейные гривны с седловидными
концами. Яунейкяй 1) п. № 28,
2) п. № 124.
50. Шейные гривны с заходящими
четырехугольными концами.
1) Яунекяй, п. № 58, 2) Памишкяй,
п. № 26.
51. Шейные гривны с коническими
концами. Яунейкяй: 1) п. № 58,
2) п. № 107.
52. Шейная гривна с петлеобразными
концами и составная. Павирвите: 1–
2) п. № 137, 3) п. № 143.
53. Бусы из синего стекла. Павирвите,
п. № 138.
54. Арбалетовидная фибула с согнутой
и длинной ножкой. Яунейкяй: 1–
4) случайн., 5) № 393.
55. Арбалетовидные совообразные, со
звериными головками и тесловидной
ножкой. 1) Яунейкяй, п. № 443,
2) Яунейкяй, п. № 422, 3) Яунейкяй,
п. № 466, 4) Яунейкяй, п. № 381,
5) Яунейкяй, п. № 390, 6) Памишкяй,
п. № 27, 7) Яунейкяй, п. № 455.
56. Арбалетовидные перекладчатые
фибулы. 1) Яунейкяй, п. № 409,
2) Яунекяй, п. № 410, 3) Яунейкяй,
случайн., 4) Павирвите, п. № 135,
5) Яунейкяй случайн.
57. Арбалетовидные фибулы с головками
в виде маковых коробочек.
1) Яунейкяй, п. № 43, 2) Шукёняй,
п. № 126, 3) Памишкяй, п. № 17,
4) Линксмучай, п. № 4.
58. Подковообразные фибулы.
1) Яунейкяй, п. № 57, 2) Яунейкяй,
случайн. 3–4) Шукёняй, п. № 130,
5) Шукёняй, п. № 133, 6) Павирвите,
п. № 125, 7–9) Павирвите, п. № 136,
10) Памишкяй, п. № 23,
11) Яунейкяй, п. № 182, 12–
13) Павирвите, п. № 140.
59. Подковообразные и пластинчатые
фибулы. 1) Павирвите, п. № 146,
2) Павирвите, п. № 135,

3) Павирвите, п. № 136, 4) Павирвите, п. № 155, 5) Павирвите, п. № 136, 6) Павирвите, п. № 135, 7) Павирвите, п. № 134, 8) Яунейкай, п. № 351, 9) Яунейкай случайн., 10) Линкува, п. № 3. 60. Посоховидные булавки. 1) Линксмучай, п. № 91, 2) Яунейкай, п. № 415, 3) Яунейкай, п. № 186. 61. Булавки с расширяющимися трубовидными головками. Яунейкай 1) случайн., 2) п. № 447, 3) п. № 426, 4) случайн., 5) случайн., 6) п. № 102. 62. Булавки с треугольными головками. 1–2) Яунейкай, п. № 4, 3) Стунгай, п. № 24, 4) Памишкай, п. № 13, 5) Яунейкай, п. № 375, 6) Яунейкай, п. № 412, 7–8) Яунейкай, п. № 349, 9) Линксмучай, п. № 40. 63. Колчевидные булавки. 1) Линксмучай, п. № 56, 2–3) Яунейкай, п. № 40, 4–5) Шукёняй, п. № 125. 64. Крестовидные булавки. 1) Линксмучай, п. № 91, 2–3) Павирвите, п. № 144, 4–5) Яунейкай, п. № 464. 65. Крестовидные булавки. 1) Стунгай случайн., 2) Шукёняй, п. № 105, 3–4) Яунейкай, п. № 88, 5) Яунейкай, п. № 408, 7–8) Яунейкай, случайн. 66. Крестовидные булавки. 1–2) Линксмучай, п. № 6, 3) Стунгай, п. № 25, 4–5) Шукёняй, п. № 118. 67. Крестовидные и розетковидные булавки. 1–2) Линкува, случайн., 3) Павирвите, п. № 138. 68. Лентообразные и с утолщенными концами браслеты. Яунейкай 1) п. № 42, 2) п. № 21, 3) п. № 4, 4) случайн., 5) п. № 422, 6) п. № 351. 69. Браслеты с выступающим треугольным ребром и манжетообразные. Яунейкай. 1) п. № 392, 2–3) п. № 414, 4) п. № 464, 5–6) п. № 412.	70. Спиральные браслеты. 1–2) Яунейкай, п. № 124, 3) Памишкай, п. № 4, 4) Мельдиняй случайн., 5) Яунейкай, п. № 31, 6) Памишкай, п. № 17, 7) Памишкай, п. № 27 b. 71. Браслеты «война» и массивный. 1) Яунейкай, п. № 113, 2) Шукёняй, п. № 42, 3) Шукёняй, п. № 53, 4) Памишкай, п. № 51, 5) Яунейкай случайн., 6) Павирвите, п. № 135. 72. Браслеты с головками зверей и животных на концах. Павирвите 1–2, 4) п. № 136, 3) п. № 146. 73. Перстни. 1) Памишкай, п. № 26, 2–3) Яунейкай, п. № 2, 4–5) Шукёняй, п. № 121, 6–7) павирвите, п. № 135. 74. Удила. 1) Шукёняй, п. № 73, 2) Шукёняй, п. № 54, 3) Яунейкай, п. № 344. 75. Шпоры и пряжки. 1–3) Яунейкай, п. № 398, 4–5) Шукёняй, п. № 111, 6) Валдамай случайн., 7) Шукёняй, п. № 54, 8) Шукёняй случайн., 9) Шукёняй, п. № 91, 10) Линкува, п. № 5. 76. Оправа от питьевых рогов и пинцеты. 1) Шукёняй, п. № 129, 2) Яунейкай, п. № 391, 3) Стунгай, п. № 16, 4) Яунейкай, случайн., 5) Яунейкай, п. № 78, 6) Яунейкай, п. № 391. 77. Пояса и их фрагменты. 1) Шукёняй, п. № 69, 2) Павирвите случайн., 3) Павирвите, п. № 133, 4–5) Павирвите случайн., 6) Яунейкай, п. № 53, 7) Мельдиняй случайн., 8) Яунейкай, п. № 398, 9) Шукёняй, п. № 46. 78. Весы и яичек для весов. 1) Павирвите случайн., 2) Линкува, случайн. 79. Бронзовые полоски. 1) Диржай, п. № 54, 2) Шукёняй, п. № 134, 3) Якштайчай-Мешкай, п. № 39.

Перевод: Марина Романенкова

TRUMPINIAI

AE	– Arheoloģija un etnogrāfija	izrakumiem un etnogrāfiskai ekspedīcijai Latvijas PSR teritorijā.
AETL	– Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje	– Zinatnickas ataskaites sesijas materiali par arheoloğu, antropoloğu un etnogrāfu ... gada petijumu rezultātiem.
ATL	– Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje	– Lietuvos archeologijos bruožai.
LA	– Latvijas PSR arheoloģija	– Lietuvos nacionalinis muziejus.
RT	– Referātu tēzes zinātniskai sesija, veltitai ... arheoloģiskiem	

Ilona Vaškevičiūtė
ŽIEMGALIAI V–XII AMŽIUJE

Tir. 500 egz. 19 sp. l. Užsak. Nr. 04-029
Maketavo ir spausdino VPU leidykla, T. Ševčenkos g. 31, LT-03111, Vilnius
Kaina sutartinė